

ISTORIA
LUI
MIHAI VITEAZUL
Vol. I.

ISTORIA
LVI MIKAI
VITEAZUL

DE

N. IORGA

PUBLICATA DE
MINISTERIUL APĂRĂRII NAȚIONALE

Vol. I.

BUCUREȘTI
1935

Introducerea din 1902

De mai multe ori până acuma am avut prilejul să povestesc istoria celor întâmplate prin noi într'un timp de la care s'au strecurat trei sute de ani cu soarta schimbătoare. Incepând, cum trebuie să înceapă orice cercetător cu sânguința pentru adevăr, cu monografiile, am schițat acum un an, când ajunsesem a cuprinde tot câmpul cu ochii, tabloul întreg și, puțin după aceasta, într'o cărticică pe înțelesul oricui, vorbind adecă inimii fiecaruia, am încercat să exprim poesia subiectului, adecă adâncul lui înțeles omenesc, farmecu-i de luptă biruitoare sau nenorocită.

În gândul meu, niciuna din aceste lucrări nu putea fi cartea definitivă ce se cuvenia de mult timp celui mai vițez dintre Români și ce i se cuvine mai ales acuma, când de la moartea lui se ridică al patrulea veac, cu zori de speranțe nouă.

Toate viețile omenesti se alcătuiesc din nesfârșite amănunte, dintre care unele n'au niciun înțeles deosebit pentru firea aceluia în activitatea căruia ele trebuie să se întâmpine, ca și în activitatea multora. sau chiar a tuturor. Asupra unei părți din ele se oprește povestitorul trecutului, dar numai pentru a se folosi în descrierea unei epoci, când o poate caracteriza pe aceasta măcar, cea ce nu se întâmplă totdeauna. Sau ele sânt adunate cu evlavie, de și puțin însemnate în

esența lor, pentru că sânt singurele rămășițe pe care le-a aruncat pe țărmul amintirilor distrugătorul val al timpurilor. De la ele începe atuncea tălcul, care e cu atâta mai deplin, cu cât mai mare e puterea istoricului în a întregi din puțin cele multe care au fost și care trebuie vrăjite din peirea în care se păreau îngropate.

O narațiune istorică nu spune cât spun izvoarele, și acestea sânt înaintea meșterului nu pentru a le strămuta pe paginile lui, câte sânt acele izvoare, nici pentru a se opri și el la hotarele lor, datorite întâmplării priincioase sau vrăjmașe. O carte nu e — sau nu *trebuie* să fie — un *corpus* al știrilor privitoare la subiect, ci și mai mult și mai puțin decât atâta. Înțelegând izvorul, nu ca un obiect de discuții abstracte, sau ca un pril j pentru a născoci fantasmе personale pe cerul albastru al închipuirii, unde ele se ivesc și se împrăștie, ci ca un glas viu străbătând până la noi din trecut, une ori tare ca un strigăt de războiu, ca o protestare de revoltă, ca un îndemn la luptă, alte ori ca o șoptă de păreri de rău mărturisite, să ascultăm. Când vorbele nu vor fi pentru noi, ci vor fi mântuite fără folos din uitarea largă, le vom lăsa să treacă spre a ajunge poate la acela pentru care sânt menite în vre-o socoteală mărunță. Iar, alte ori, când ele vor începe numai, ni va fi îngăduit a întregi, întemeindu-ne pe acea asemănare dintre ființele omenești din acciași vreme, și, atât de adese ori, din orice vreme, pe care se razimă și înțelegerea dintre oamenii aceluiasi timp și aceia. mai grea, dintre dânșii și acei ce au umblat înaintea lor pe pământ.

Intr'o istorie a lui Mihai Viteazul are cineva și datoria de a alege și aceia de a întregi. Lămuririle sânt întâiu foarte puține, câte pot să rămâie despre traiul unui

fecior de Domn care-și ascunde neamul, care, așteptând Domnia din mâinile norocului, nu se împărtășește lesne de boierii ce se dau de către aceia cari i-au răpit „moștenirea“ părintelui. Un nume în câteva documente, ca martur formal al întăririlor și judecăților făcute de un Voevod din alt sânge, dușman. Vre-o *isprăvnicie* domnească, grija unei lucrări în care să se pomenească numele altuia. Și, pe lângă aceste indicații, nimic alta decât povești naive sau tragice, pe care le-au frezit în mințile oamenilor furtunoasa lui mărire de cuceritor, sau vre-un cuvânt pierdut în rânduri ce au sarcina să ne vorbească de alții, care erau ei cei mari atuncea.

Sânt trei cronici *de țară* totuși — pe lângă cele multe străine — de la care s'ar aștepta lămuriri pentru aceste întunecate timpuri ale începutului, ale avântului către soarele gloriei. Dar una vorbește mai mult de boierii cari au hrănit ori plătit pe scriitor: de Buzești. Alta ni s'a păstrat numai în prefacerea făcută de un străin, drumeț întâmplător pe la noi, care spune și el după un scriitor oficial ce are în vedere numai Domnia. Cea de-a treia, scrisă de un zugrav armean, din care împrejurările au făcut un agent politic cunoscut în tot Răsăritul turcesc, aceia, nefiind nici a Curții, nici a rivalilor boierești ai Curții voevodului și venind tot odată de la un om ager și un bun cunoscător al lucrurilor ce se petrecuseră în preajma sa, va fi cuprins mai multe. Dar din ea n'au rămas decât două frânturi, traduse latinește, în prosa latină a unui istoric ardelean.

Pentru acest timp al grelei hotărâri, aducătoare de primejdii, și al celor d'întăiu biruinți, abia se află ceva în ziarele sau în expunerile meșteșugite ale străinilor. Pe aceștia nu-i privesc încă decât foarte de de-

parte asemenea lucruri. Ele ar fi ajuns totuși la urechea publicului european, dacă ar fi avut interes la aceasta marele lăudăros de care Mihai făcuse să-i atârne țara pentru a nu fi singur în ziua când va da socoteală Turcilor jigniți. Însă Sigismund Báthory, noul apărător al Crucii, nu stătuse alături cu „Voevodul său” muntean în lupta de la Călugăreni și-i era tot una dacă despre această biruință neașteptată se va vorbi mult sau puțin, între aceia cari puneau cununa faimei pe fruntea ostașilor Credinții.

Aici, în toată această vreme a pribegiei la Curțile usurpatorilor, a rălăcirii pe la ușile meghistanilor din Țarigrad, a suferinților de datornic care nu poate plăti decât prin rușinea zilnică ce înghite, a fiorului de revoltă și a celor d'întăiu lovituri ale brațului răsplătitor, — trebuie puse în lumină lucruri ce se întrevăd abia. La aceasta sarcină, care nu e o falsificare decât atunci când istoricul e un spirit fals sau sărac, ne ajută cunoașterea altor împrejurări ca acestea și altor fapte asemănătoare. Știm bine cum au crescut alți copii domnești decât Mihai fiul lui Patrașcu-Vodă, cum au cumpărat Scaunul părintesc alți pretendenți decât Banul Mihai, cum s'au pregătit pentru sfărâmarea piedecilor alți războinici decât Mihai-Vodă.

Fară aceste apropieri, la care sântem pe deplin îndreptățiți prin repetarea neapărată, în formă puțin deosebite, a situațiilor obișnuite din aceeași epocă, toată această parte, vremea pregătirii eroului și silinților prin care-și desmorțî mîna, s'ar înfățișa palidă și lipsită de interes. Ar fi o descurcare de date, din care ne-am alege numai cu cunoștința celor făcute, și nu cu înțelegerea deplină a sufletului din care ele izvorără și altele, mai mari, erau să izvorască.

Aici e, prin urmare, mai mult o reconstituire, o *inde-*

plinire, decât o urmărire a izvoarelor sau a acelor din ele ce spun mai multe și cu mai mare siguranță de adevăr.

Altfel e de la 1598 înainte. Soarta Ardealului e acum în joc, și în hotărîrea ei se vede din ce în ce mai bine că Voievodul muntean are să-și spuie cuvântul, așa cum înțelegea el s'o face; trăgând sabia, încercată față de Turci, împotriva prietenului Turcilor care era cardinalul Andrei, „popa” păgânilor. Solii vin acum la dânsul, trimet știri, fac la întoarcere rapoarte bogate. Ce gânduri are Mihai, străjerul de la Dunăre al Împăratului creștin, că voiața se zbate în suflătul lui, nerăbdătoare, sânt acum lucruri ce privesc pe multă lume care se teme, nădăjduiește sau așteaptă. Niciodată până atunci cineva din neamul nostru nu fusese urmărit așa de aproape de ochii neadormiți ai interesului.

Mihai trecu munții, în ciuda vrăjmașilor și fără voia deplină a prietenilor și stăpânilor. Vântul biruinții suflă din nou în steagurile lui binecuvântate de dreptatea dumnezeiască. Ardealul i se așternu la picioare, și Alba-Iulia Báthoreștilor avu un „Craiu” român, un „văcar” purtător de coroană.

Împăratul primi atunci ceia ce nu îndraznise a cere. Nu numai atât: el voi să aibă Ardealul, nu numai pentru sine, pentru autoritatea sa de suzeran, ci pentru sfetnicii, pentru generalii și dregătorii săi, ca o țară ce-i fusese vânduta de cine avea dreptul asupra-i. Mihai să lase cât mai mult din drepturile sale, căpătate într'un războiu drept, cu primejdia vieții, să fie cât mai supus, mai umilit, mai șters, — să se ducă, dacă se poate, pentru a se lupta iarăși la Dunăre cu Împărăția Necredincioșilor.

Spre a se ajunge la acest scop, se întrebuintă moneda mare și mică a înșelătoriei. Scrisori de multă-

mîre, îndemnuri, propuneri; ambasadori, agenți, comisari și spioni. O corespondență de fiecare zi porni din Ardeal, unde se „negocia“ în așteptarea furtunii ce desrădăcinează pe cei ce sînt prea îndrăzneți, sau către Ardeal. În cea mai mare parte, ea ni s'a păstrat. Și, alături cu dînsa, mormane de știri, unele ori foarte bune și folositoare, menite să mulțamească dorința de-a afla a principilor și particularilor ce se interesau de politică. Fără să se numere ce veni pe urmă: paginile elegante ale oamenilor de carte și de școală, ale scriitorilor lustruiți din Europa cultă, ale istoricilor și moralizatorilor prin mijlocirea faptelor petrecute.

Apoi, Ardealul, care plătia, blăstămînd, birurile cuceritorului, era pe atunci o țară mult mai luminată decît a noastră, o provincie în orașele căreia se obișnuia să se însemne și să se păstreze cu scumpătate amintirea vremurile rele ca și a celor bune. Negustori sași, cari făcuseră studii, dieci unguri scriseră în latinește, nemțește și ungurește despre „tirania Valahului“, supt a cărui opincă se zvârcoliau. Pas cu pas, îl putem urmări pe Mihai după aceste notițe, anale și cronici ardelenene, după socotelile amănunțite ale cheltuielilor făcute de cetăți, precum după rapoartele comisarilor și trimșilor de toată mărimea îl putem urmări suflătește, gînd cu gînd.

Mai mult încă. Dascăli, boieri, vlădici greci își rimează prosa incorectă pentru a înălța amintirea fulgerătorului viteaz, și ceia ce numiau ei poeme se află azi supt ochii noștri. În Polonia erau de acia, printre Rutenii pravoslavnici, cari voiau să coboare o nouă coroană, aceasta în adevăr regală, asupra capului lui Mihai. Se putea să nu se vorbească și aici, în vorba trainică a cronicelor, despre isprăvile acestui om neobișnuit, care rîvnia tot mai sus?

Un ziar al vieții exterioare a marelui strămoș s'ar putea face, amănunțit, după alâtea știri, și ar fi o lucrare de folos. O culegere, a tuturor zvonurilor din toate unghiurile faimei s'ar putea face, și ar fi foarte bogată. Luptele lui sânt notate în cele mai mici amănunte, și o sigură istorie militară a neobositului dătător de lupte e cu puțință. Tot așa socoteala banilor ce a stors de la învinși, în numele nevoii atotputernice, înșirarea, în monografia, a isprăvilor ostașilor lui, ș. a.

Dar aici mărginirea subiectului se impune. Fără o alegere, expunerea ar fi lipsită de proporțiile ce trebuie păstrate. Aceasta chiar ținând samă de însemnătatea mai mare pe care o are această a doua perioadă, nu numai pentru istoria generală a timpului, ci și pentru cariera Voevodului nostru. În acești ani a trăit el mai mult decât în toată tinereța lui fără strălucire; în acești ani, de mândrie mulțămită, de nouă ambiție lacomă, de frământări cu aceia cari voiau să răpească jradaleului înșelându-i ochii cu false ispite, în acești ani de înfrângere, de strașnică durere, de umilință adâncă înaintea norocului vitreg. Atunci i-au săgetat mai multe gânduri în minte și atunci fericirea ca și nenorocirea a făcut mai mult să-i zvâcnească inima. Astfel, și nu numai prin strecurarea zilelor anului, se măsoară viața oamenilor.

Dar, oricum, izvoare trebuie jertfite aici, iar altele ascultate numai când spun ce trebuie să fie ascultat. În isclarea lor, Calugărenii, despre cari știm așa de puțin, vor fi cuprinzând și ei destul din desfășurarea sufletului acestuia de patimă.

După cercetarea unor izvoare nouă, concepția mea asupra politicii și persoanei lui Mihai nu s'a schimbat. Deci ideia dominantă și coloarea povestirii vor rămânea aceleași ca și în lucrările mele anterioare, de la „Basta

și Mihai Viteazul” până la „Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc”¹.

Mihai e, înainte de toate, un ostaș, în cel mai deplin și mai frumos înțeles al cuvântului. Nu un ostaș de pradă, cum erau atâția pe vremea lui, cum era rivalul și ucigașul lui de mai târziu, Basta: mânilor lui s’au pătat de sânge numai în lupta cinstită. Bani a luat mulți, dar era pentru plata lefilor, fără care nu se putea avea o armată gata oricând de luptă și împotriva orîșicui: lui, nu și-a adunat o comoară, ca să i se închine. Crud n’a fost, nici când ar fi trebuit să fie, pentru a înabuși cu sânge limbile de flacără ale răscoalei; n’a taiat capete decât acasă la dânsul, în Țara-Românească, ale boierilor ce se ridicaseră împotriva persoanei sfinte a Domnului lor; magnașilor ardeleni nu li s’a atins un fir de păr din creștet. De răul altuia, fie și un dușman de moarte, nu s’a bucurat, și înaintea capului sângeros al lui Andrei Báthory el și-a întors fața, compătimitor, spunând scurte cuvinte de plângere venite din inima; în urma sicriului acestuia „Craiu” învins, îl văzură, mișcat, purtând, creștinește, făclia, în asprel: lui mâni deprinse cu sabia.

Nerabdător, pripit une ori, supus cu totul marilor visuri ce-i arătau calea către culmile izbândeii, ascunzându-i prapastia nenorocirii, viața lui, de când a început în adevăr s’o trăiască, e o revărsare de foc. Intre cei cari schimbau vorbe de zăbavă când nevoia se arunca asupra lor, el miră și înspăimântă pe cine are a face cu dânsul și asupra căruia trece suflarea salbatică a mâniei sale. Nu cruță pe nimeni în cuvintele nemă-

¹ V. *Luptele Românilor cu Turcii de la Mihai Viteazul încoace*, București, Socec, 1889; *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul, în amintirea celor săvârșite acum trei sute de ani*, București, Socec, 1900.

surate ce i se desfac arzătoare, de pe buzele înflăcărate, și sfarmă, mai bucuros, astfel, într'o furtună care-l liniștește, îl înseninează iarăși, rodul unor îndelungate stăruinți pe căile ceremonioase ale diplomației. Dar ce-i pasă lui în aceste clipe, când puterea ce zace într'însul se vedește prin fulgerarea muștrării și amenințării!

În aceasta furie de care e cuprins înaintea înșelării, încetinelii, nepriiceperii altora, e o netăgăduită sinceritate. Nu e un Napoleon I-iu, care joaca un rol de tragedie pentru a mișca pe cine nu-i cunoaște apucaturile. Dovadă ca mânia aceasta nu-i strică nimănui mai mult. Și, când vede ce a făcut, ce un sincer ce este, căința-l cuprinde întreg, fara sa se gândească de spre aceasta, la paguba lui. Ii pare rau ca a fost aspru, că a înfruntat, și vrea să i se ierte din inima

Crede în dreptate, precum crede în Dumnezeu, care da biruință oștilor, socotind ce le-a făcut să se coboare pe câmpul de luptă. Poate fi, în adevăr, ceva mai mișcător decât, în timpuri de aprigă nenorocire, fără țară, fără prieteni, fără familie, — ucisă poate de dușmani, în urmă—, călătoria lui la Imperatul, ca la un izvor de dreptate, ca la un rasplătitor după fapte, ca la un părinte și domn, caruia până la sfârșit i-a păstrat credința?

Viteaz era cât poate să fie cineva. Ceva mai ascuns, mai prevăzător, gata la minciuni să fi fost și la călcarea jurămintelor, stăpânirea lui s'ar fi prelungit. Dar amintirea i-ar fi rămas alta, și el n'ar fi, cum este, un chip de curată și desăvârșită poezie tragică.

Autorii de cărți simțite își iubesc eroii. Mihai e mai vrednic de aceasta iubire decât foarte mulți alții: pentru însușirile rare de soldat, pentru nenorocirea sa grabnică, și, nu mai puțin, pentru rectitudinea sufletului său limpede.

Și, când el e din poporul meu răspândit și astăzi supt toate stăpânirile străine, apăsător de o nedreptate care pe unele locuri e mai veche de o mie de ani, când el a încunjurat pentru totdeauna cu strălucire numele nostru și l-a buciumat în lumea largă din buciumele lui de războiu, când printr'însul s'a săvârșit odată — *singura* dată — uimitoarea minune a străngerii noastre loialtă supt același steag de biruință pe care-l vedem iarăși fluturând asupra-ni în cele mai nebune și mai sfinte visuri ale noastre, cum aș putea să nu închin prinosul smeritei mele iubiri Străbunului!

Notă din 1935

Aceste pagini de mult uitate erau pentru Mihai Viteazul un pios prinos, pentru noi o mare speranță.

'Alte lucrări m'au împiedecat de a duce mai departe povestea marilor isprăvi ale Viteazului.

La 1904, un Bănățean, Ion Sîrbu, om de mare muncă și de ascuțită critică, dar nu un scriitor și încă mai puțin un suflet de poet, s'a oprit și el asupra lui Mihai în a sa „Istorie a lui Mihai Viteazul” din care a ieșit un volum (1904) și o fasciculă (1907).

Cred că a venit vremea să duc până la capăt, în zile mari, dar grele, după împlinirea miraculoasă a visului, ceia ce acum peste treizeci de ani începusem.

Pentru multă lume poate fi un îndemn, pentru atâția și o învățătură.

CAPITOLUL I.

Familia lui Mihai Viteazul.

Mihai Voevod al Țerii-Românești, cuceritorul Ardealului și al Moldovei, era fiul lui Pătrașcu Voevod: așa se numește el în toate actele lui, și n'avem niciun cuvânt pentru a nu-i da credință. Acum în urmă, în ale sale *Cercetări istorice*, d. Ilie Minea observă că, ținându-se samă de data morții lui Pătrașcu și de vrâsta atribuită lui Mihai în portretul de Sadeler, el ar ieși fiu postum. Dar vrâsta atribuită de pictor poate să fie greșită. Falșii copii de Domni sânt încă pe această vreme o excepție rară. Această origine domnească îi va fi ajutat cariera foarte răpede ca boier, făcându-l să poată lua steagul de Ban al Craiovei la o vrâstă când trecuse puțină vreme peste treizeci de ani. După ce ajunsese Domn măcar, alții din sângele sau dintre ruiele lui Pătrașcu îl recunoscără ca al lor: în Ardeal, către sfârșit, întâlnim lângă dânsul pe un fiu al lui Petru Cercel, un nepot deci al lui Pătrașcu-Vodă, Marcu, pe care-l socotia, ne spune un străin, „ca pe fiul său”¹.

¹ Memorille lui Basta, redactate de Spontoni, supt titlul de: „Historia della Transivania, raccolta dal cavalier Ciro Spontoni e registrata dal cavalier Ferdinando Donno“, veneția, 1638, p. 172. Cf., asupra cărții, Iorga, *Documente nouă, in mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, extras din „Memorille

Partisani ai lui Mihai, cari au pus să-i zugrăvească domnescul chip în biserici înălțate de dânzii, îl așează alături de al aceluiași frate, Petru Cerce¹.

Patrașcu-Vodă fusese numit de recunoștința unei țeri întregi, care nu era deprinsă cu virtuți ca ale lui, de blândetă, de înțelepciune împaciuitoare, de parintească îngrijire față de cei mici și mulți, și față de cei mari și temuți: Pătrașcu-cel-Bun. Venise după un Mircea Ciobanul, vrednic să i se zică cel Rău, după un cărmăitor prin groază, care stăpânia boierimea, cea cu dulama și cea cu rasă, desființând-o prin măceluri ce-i umpleau de bucurie sufletul hain. Bunătatea se păru încă mai senina după această furtună, care stingea viețile și risipia în străinătate pribegii.

Tatal lui Mihai Viteazul nu goni pe nimeni, nici pe cel mai de aproape prieten al dușmanului său de moarte. Venise și el, firește, cu boierii săi, cari erau din familii mari și vechi ale țerii, cei mai mulți din ei. Dar, cât despre aceasta, nu răspinse pe niciunul din sfetnicii trecutului. Ba încă el spuse cel d'întaiu vorba de pace, el trimise răvașele, cu făgăduieli și soli cu jurăminte de asigurare, între cari soli pe însuși „Vlădica” țerii.

Acest om bun nu era însă un blajin, cu sufletul slab și fără iubire pentru luptele prin care atunci se arăta energia omenească. După porunca Impăratului său din Constantinopol, el intră în Ardeal și lucră pentru așezarea din nou în Scaun a Crăiesei Isabela. Și el ca și fiul său străbătu pasurile ardelene, intră ca biruitor

Academiilor Române”, București, 1898, p. 54, nota 2. O scrisoare rămasă înedită dovedește că avem a face cu Memoriile lui Basta.

¹ Odobescu, Raport asupra mănăstirii Călușului, în *Mem. Acad. Rom.*, seria I, X, planșe; reproduse în parte de Tocilescu, *Familia lui Mihai Viteazul*, ed. a 2-a, 1880. Cf. publicația mea *Portretele Domnilor români*.

în cetăți cu porțile deschise, și aduse poate o mângâiere trecătoare iobagilor din neamul nostru, cari-și ridicau de pe țărini fruntea obosită pentru a vedea trecând un Domn român sùpt steaguri învingătoare.

Știa meșteșugul să asculte poruncile stapânului fără a face prea mare pagubă vecinilor, în țara căroră trebuia să lupte pentru regină. La Poartă era privit ca un bun îndeplinitor al dorințelor împărătești — pe atunci nu era încă obiceiul stoarcerilor de bani fără îndreptățire — și, cu toate zvonurile de înlocuire care circulau în primavara anului 1557¹, el ar fi fost lasat poate să domnească mai multă vreme din partea aceasta. În țară, boierimea aproape toată era pentru o îndelungată stăpânire a lui, cea ce ar explica marele măcel săvârșit de Mircea, îndată după întoarcerea lui. Știm ca, după multe staruințe, Patrașcu izbuti să aducă în țara pe Stănila, un mare ajutor al lui Mircea, pe care, „Stanislav Comisul“, îl vedem trimes în Ardeal cu soslul turc, Mezet Voevod², în 1553. Tovarășul cu acest prilej al influentului boier, Ioan Pitarul, ajunsese îndată agentul Voevodului celui nou în străinătate³.

Divanul lui se deosebește simțitor de adunătura de necunoscuți ce încunjură, mai ales în a doua Domnie a lui, pe Mircea Ciobanul. În fruntea-i, mai presus de Ban, al cărui nume nu ni se dă în documentele lui Patrașcu, sta atotputernicul Vornic Socol, boier neobișnuit, care, în legături cu ambasadorul frances de la Constantinopol⁴, e socotit de Turci în stare sa-și trimeată

¹ Hurmuzaki, II⁴, p. 403, no. 165.

² „Meszyt Wayda, legatus turcicus“; Arch. Museului Național din Pesta, 1097 („fol. lat. Oklevél“).

³ Cf. *ibid.*, și Hurmuzaki-Iorga, XI, Prefața, pp. v-vii.

⁴ Pătrașcu el însuși, închis în Bagdad — Radu Paisie, tatăl său, departe într'un exil egiptean — fusese liberat în timpul campaniei lui Soliman-cel-Măreț din Persia și făcut Domn prin stăruințele ambasadorului frances d'Aramont. V. Hurmuzaki, XI, p. 110, no. 3.

Domnul înapoi la Poartă și să-lucidă, dacă se împotrivesc¹. E fiul lui „Hamza Benga”² și, înainte de a conduce Domnia lui Pătrașcu, el a pus la cale pe aceea, de câteva luni numai, a lui Radu-Vodă din 1552-3³. De atunci, a tot fost în pribegie, peste munți, și Pătrașcu l-a chemat și pe dânsul ca pe mulți alții, pentru a fi bine sfătuit și încunjurat de oameni cu vază. Și, venind el, Socol pare să-și fi adus și un frate, Spătarul Stanciu al acestei Domnii, care și el era al „Bengăi”⁴.

Tudor, Mare-Logofăt, e, după cât se pare, Vistierul lui Radu Ilie, și el se credea așa de strâns legat de soarta partidului, încât nu îndrăzni să vie la Mircea-Vodă și încă în 1559, doi ani după ce murise Pătrașcu, el rătăcea pe la Bistrița Ardealului⁵. Nu știm cine erau cei doi Rađu, Păharnicul și Stolnicul, dar Radu Cluce-rul, om căruia i se încredință isprăvnicia Scaunului în lipsa lui Vodă, era un fruntaș al țerii, un boier avut și harnic, începătorul măririi Goleștilor⁶.

Cum se vede, acest Domn care cărmuia cu boierii unui hain și cu ostași, înfățișa simțitor mai mult decât acel pe care-l înlocuise, voința boierilor de țară. Dar nu-i era sortit să steie multă vreme în fruntea lor. Încă din 1557, după întoarcerea sa din Ardeal, el era bol-

¹ *Ibid.*, II°, p. 403, no. 165.

² Tocilescu, *Hrisovul Buzeștilor*, în *Tinerimea Română*, seria nouă, I, pp. 119, 123. I se dă aici numai demnitatea de Postelnic. Celălalt Socol, din secolul XVII-lea, despre care vom mai vorbi, era, la moartea lui, în 1633, Ciucer și nu nele-i de familie era Cornățeanul. V. Iorga, *Socotelle Brașovului*, București, 1899, p. 88.

³ V. Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 785, 788.

⁴ *Ibid.*, p. 796 și registrele; *Cronica țerii*, „Anonimul” sau Stoica Ludescu p. 271.

⁵ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 583, no. 4.

⁶ Cf. Iorga, prefața citată la Hurmuzaki, XI.

nav, și-l vedem mergând la munte pentru un aier mai bun; aici i se trimete din Sibiiu un „doctor în medicină”. Nu se poate asigura că a fost la mijloc otrava lui Socol, care n’avea nimic de câștigat cu alt Domn și care nu voia Domnia pentru sine, cum s’a dovedit pe urmă; dar boala lui Pătrașcu nu fu învinsă de meșteșugul învățatului doctor sas. La sfârșitul anului, era temere în Ardeal să nu năvălească iarăși Muntenii, și ștafete porniau din orașe în toate părțile. Vești sosiră că în adevăr oștile s’au pus în mișcare, că înaintea lor merge Radu Clucerul, că au ajuns acum dincolo de pasuri, că sânt la Tălmăciu, la Șelimber, unde era să răsară pentru noi, după vre-o patruzeci de ani, un soare de biruință. Apoi oamenii Domnului se văzură întorcându-se în grabă înapoi, părăsindu-și toate gândurile de luptă. Ceva însemnat se întâmplase în Țara-Românească: pe când armele sunau spre hotare, ștafeta morții sosise la Voevod. El se stingea la sfârșitul lui Decembrie 1557, și, pe când îl îngropau la mănăstirea Dealului, un Domn vechiu se ridica iarăși prin voia lui Socol: Radu Ilie, zis și Vlad, iar, de foarte departe, prin porunca Sultanului, pornia către Dunăre un Domn și mai vechiu, Mircea Ciobanul, ca să-și răsbune și să domnească¹.

Pătrașcu nu muria totuși fără urmași, dar niciunul din aceștia nu putea să-i ceară moștenirea. De mult, înainte ca tatăl său Radu Paisie să fi schimbat rasa de călugăr argeșean cu dulama domnească, el se căsătorise cu o jupâniță din neamul care s’a numit mai apoi al Bălenilor. Ea se chema Voica și numele ei se

¹ V. Prefața citată, unde se arată izvoarele: Socotelile orașelor ardeleni, Cronica lui Ostermayer, în Kemény, *Deutsche Fundgruben* I, și altele mai mărunte.

pomeneste în unele întărituri din timpuri mai nouă¹. Cu Voica el avu o fată, Maria, careia, îndata ce norocul îi dădu tronul, el îi dăruiește satul Șegarcea de pe Jiu².

Știm și mai departe câte ceva despre această soră a lui Mihai Viteazul. Intre boierii lui Pătrașcu-cel-Bun se afla și un Dragomir. E poate Armașul din 1552 al lui Mircea, și supt Domnul cel nou i s'a dat Vistieria, poate pentru că acesta avea o datorie față de dânsul. Mai aflăm, din socoteli ardelene, și despre o judecată a lui cu Sibiienii. Când moartea lui Pătrașcu risipi în pribegie pe boierii lui din Divan și pe unii din ceilalți. Dragomir Vistierul, care nu-și va fi uitat acasă pungile birului și slujbelor domnești, se adaposti la Brașov, și cu acest prilej ni se spune în acele socoteli că el era „ginerele” Voevodului. Trebuie sa fi luat deci în casătorie, poate înainte de donația moșiei din Jiu, pe Domnița Maria³.

Maria avu un fiu, Radu Postelnicul, caruia nu înțelegem pentru ce însușiri i s'a dat numele de Bidiviu. El se întâmpină supt Alexandru Mircea la 1569 ca unul din stăpânii moșiei Drăgoiești, pe care o vinde Banului Craiovei Dobromir, împreună cu mătușa sa, „Neacșa Logofeteasa din Drăgoiești”. Aceasta era văduva Logofă-

¹ În documentul 97/LXXIX dela Academia Română, copie după o traducere din slavonește, Matei Basarab dă din parte-i, la 21 Septembrie 1632, când se lupta pentru Domnie, satul „Răduleștii ce se chiamă Căcați, din județul Prahova”, lui Ivașco Vornicul Băleanu. Acesta arătase că satul „fost-au de moștenire mai dinainte vreme al strămoșului lui ...Apoi l-au fost dat zestre Doamnei Voicdi, Doamna răposatului Pătrașcu Voevod”.

² Documentul din 14 Septembrie 1554, în Arch. Statului v. adausul documentar de Hurmuzaki, XI, se cunoaște numai printr'o scurtă comunicație. Originalul fusese luat de directorul de atunci, B. P. Hasdeu.

³ Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 789, 797, 867.

tului Radu din Drăgoiești, tăiat de același Domn în cel d'întăiu an al cărmuirii sale¹, și avea drept asupra moșiei de la dânsul. Ramâne ca și Vistierul Dragomir să fi fost un Drăgoiescu, un frate al lui Radu, și „Bidiviul” a moștenit astfel pământurile tatălui său². Și Vistierul și Maria erau morți la aceasta dată de 1569³.

După moartea Voicăi, Pătrașcu-cel-Bun s'a mai căsătorit odată, într'o vârstă mai înaintată, fiind Domn acum. Data ni-o spun socotelile Sașilor de peste munți, cari trimescră la „nunta Voevodului” vecin obișnuitelor daruri ce se făceau la ai noștri: postavuri șai și altele, căciuli, cuțite, o sabie, lucruri de mâncare. La 27 Ianuar 1555 porniră darurile din Sibiu, iar cele din Brașov peste o săptămână, la 5 Februar⁴.

Din același izvor aflăm și cum îl chema pe socrul bătrânului mire: „Radu Logofătul”. E același ca și „Radu Logofătul” care e rugat să se întoarcă în țară, din pribegia sa ardeleană, în 1554 și care pleaca din Sibiu la 2 Iunie⁵. Dintr'un act judecătoresc știm și mai multe despre dânsul. Tatăl său era Tudor Logofătul, în care trebuie să vedem o jertfă a lui Radu Paisie, pe unul dintre boierii tăiați de acesta. Tudor mai avuse încă doi fii, Pârvu Pârcălabul și Vlad Comisul, cari rămaseră în țară, supt Mircea Ciobanul, care dădu înapoi familiei moșia părintească: Pătrașcu introduse în Divanul său, ca Mare-Comis, pe Vlad⁶. Singur Radu rămase în străinătate, căutând până târziu dreptate într'o afacere a tată-

¹ *Ibid.*, p. XXI; cf. însă regestele și lămuririle de față.

² Cf. cu nota precedentă documentele tipărite de Aug. Peșacov, în *Timpu* din I-lu Malu 1894.

³ Pentru Radu „Bidiviul”, v. doc. 97/LXXIX din Bibl. Ac. Rom. El a luat pe Maria, „sora lui Vintilă Vornic”, și a murit fără urmași.

⁴ Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 792, 855.

⁵ *Ibid.*, p. 865.

⁶ *Ibid.*, pp. 789, 793.

lui său¹. Alte fete ale lui se căsătoriră cu boieri în țară².

„Voevodeasa” cea tânără *ținu Scaunul* în 1556, împreună cu Radu Clucerul, în timpul cât lipsi soțul ei dus la războiu³. Moartea lui Pătrașcu o aruncă în pribegie. Ea apare la Brașov, la Cluj, la Sas-Sebeș, la Sibiiu, căutând sprijin la Curtea ardeleană sau dreptate înaintea magistraților sași⁴. Apoi i se pierde urma. Despre vre-un copil născut din această căsătorie, nu se vorbește nimic.

Dacă Pătrașcu n'a avut astfel decât un singur coborîtor legitim, pe Maria, cinci alții: patru băieți și încă o fată. i se nascură din relații întâmplătoare, înainte de Domnie sau după.

Cel mai mare din fiii lui Pătrașcu-cel-Bun ni e foarte puțin cunoscut. În 1574, pe când oștile muntene căutau să răpuie pe Ioan-Vodă al Moldovei, care se făcuse dușmanul Împăratului păgân, pribegi munteni adă-

¹ Cf. Prefața mea la vol. XI, din Hurmuzaki, p. 1 și n. 2. Procesul la Protocolul no. I al Arhivelor, din Sibiiu, p. 281, an. 1555. „Superioribus annis Radul Legoffott, boiero transalpinensis . . . Quod ante aliquos annos transactos pater actoris, Theodorus Lugoffet . . . Propter notam infidelitatem esset [Theodorus] a Wayvoda proscriptus”. Și în pribegie, Radu-Vodă urmări pe acești boieri și, împreună cu dânsul, „episcopus transalpinensis”, luindu-l niște bani.

² Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 888; act din 4 Iulie 1557. — Sirbu admite nunta Mariei, sprijinindu-se pe noțiunea sibilană. Brașovenii, cu mai multe legături, vorbesc despre nunta „Voevodului”. A desface nunta din familia lui Radu Clucerul de aceasta e imposibil. De altfel, când soc tellie brașovene (*ibid.*, p. 792) arată că darurile se fac Domnului și soției lui, aceasta pare să arăte că de căsătoria ei era vorba. Tot acolo, nimic despre fiică și despre ginere, cum, altfel, ar fi trebuit să fie.

³ *Ibid.*, p. 795.

⁴ *Ibid.*, pp. 798-9, 806, 870, 875.

postiți peste Milcov veniau la București cu un Vintilă-Vodă, fiul, probabil natural, al lui Pătrașcu, care Vintilă fusese un timp în Ardeal. El ocupă Scaunul și-l ținu patru zile, dar Domnul cel vechiu se întoarse cu oastea, îl bătu și, ucizându-l, îi așeză capul pe poarta cetății¹.

Încă de la 1579 apărea la Curtea francesă, unde se primiau bine vânturătorii de lume, numai să fie cu o înfățișare plăcută și meșteri în cuvinte, un fiu de Domn român: era frumos, cu înfățișarea măreață, nalt și puternic, dar mlădios în mișcările sale. Avea părul lung, lasat pe umerii de voinic, ochii vioi și plini de farmec; vorba-i era măiastră în limbi pe care e o mirare că putea să le știe așa de bine: italienește, în care scria versuri cu avânt, latinește, poate și franțuzește². Alcătuia cu dibăcie scrisori cu supțiri complimente și cugtări filosofice, le pecetluia cu o pecete care purta vulturul încoronat având crucea în plisc, soarele și luna de o lature și de alta, și numele său princiar, într'o elegantă caligrafie, cu liniile lungi și aplecate: „Petru Dimitrie, Domn și moștenitor al Valachiei-Mari”. Celor ce-i puteau fi de ajutor în acea clipă de pribegie îndepărtată sau într'un viitor de candidat la coroană, el li spunea minunate lucruri despre neamul său mare și trecutul de suferinți din care venia: cum tatăl său, Pătrașcu Voevod, fusese „Domn natural al Țerii-Românești”, cum îl trimisese la Constantinopol ca ostatec, la vrâsta de zece ani abia, cum rămăsese orfan între străini și dușmanii neamului său îi luaseră țara „prin mijloace foarte nedrepte și drăcești”, cum nu voiau să i-o lase nici acuma când ajunsese la anii când să poată domni, cum Turcii îl purtaseră, ca pe unul ce nu avea

¹ Cf. Iorga, *Contribuții la istoria Munteniei*, extras din *Mem. Ac. Rom.*, 1896, p. 13, și Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. xxv, xxxiv.

² V. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*; p. 87; Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 105, 201.

sprijin, prin Siria și Arabia, prin „multe cetăți și castele din Asia“, timp de paisprezece ani, cun „iubirea de patrie“ îl făcuse în sfârșit să fugă din Damasc, gândindu-se înainte de toate la purtătorul „Coroanei preacrestine”¹.

Intre aceste spuse erau multe de care trebuie să zâmbim astăzi²: Țara-Românească nu era un Stat cu moștenirea tronului hotărâtă prin legi, Petru, așa de frumos și de tânăr încă în 1589, după ce stătu la Domn și-si pierduse Scaunul, nu putea să aibă „zece” ani la 1554, când fusese numit tatăl său, și de la moartea lui Pătrașcu-cel-Bun se strecuraseră mai mult de „paisprezece” ani. Dar cei cărora li vorbea cu un farmec atât de convingător, cu atâta durere în strălucitorii lui ochi, crezură toate și scriseră la Poartă scrisori după scrisori pentru a se goni din Țara-Românească usurpatorii și a se aduce la locul care li se cuvenia de drept pe moștenitorul legiuit, pribeag prin voința celor răi. Astfel capătă el, în 1583, după lungi stăruinți ale Francesilor, tronul muntean în care până atunci se perindaseră doi fii și un nepot al lui Mircea Ciobanul: Petru, fiu legitim, Alexandru, copil din flori și Mihnea, „coconul” acestui din urmă cu Doamna Ecaterina³.

Că Petru, căruia i s'a zis Cerceș, pentru podoaba pe care o împrumutase de la curtenii eleganți, afemeiați ai desgustătorului Henric al III-lea, „rege al Franciei și al Poloniei”, că această neobișnuită creatură francesă între Domnii români era fiul lui Pătrașcu-cel-Bun, nu

¹ Iorga, *Acte și fragmente* I, pp 29-30 Despre el, acum în urmă, și Iorga, *Aventuriers Orientaux*, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, 1931.

² O expunere în Anglia a unui secretar al său vorbește de o întreagă dinastie a „Demetrilor“, înlocuită de a lui Alexandru Mircea; v. Iorga, în *Mem. Ac. Rom*, seria a 3-a, VIII, 1928 p. 11.

³ V. și Iorga, *Ospiti romeni in Venezia*, București 1932.

se poate tăgădui cu temeiul. Dar între stăpânirea lui de trei ani și între stăpânirea de patru ani a tatălui nu e nicio legătură, cum s'ar fi întâmplat, de sigur, dacă el ar fi fost un fiu legitim al acestuia, cunoscut prietenilor de odinioară ai lui. De altmintrelea aceștia se împrăștiaseră sau trecuseră, ei și, după dâșii, urmașii lor, la alți stăpâni. În vara anului 1558, Socol, cerut cu stăruință de Turci, fusese trimis de „Crăiasă” la Constantinopol, împreună cu Domnul pe care încercase să-l impuie, și perise înecat, cu toate asigurările ce se dăduse că i se va cruța viața¹. Dintre fiii lui, unul, purtând același nume, luă pe una din fetele Chiajnei, văduva lui Mircea Ciobanul²; despre altul, Radu, spune Cronica țerii ca ar fi fost omorât într'o revoltă³. Radu Clucerul murise și trăia numai văduva lui, Caplea, dar fiii ei, oameni cu o trecere deosebită, Ivașcu și Albul, erau cei mai credincioși boieri și luptători ai familiei lui Alexandru Mircea. De aceia Cercel își culese Curtea unde găsi cine să-l ajute; între cei ce o compun găsim pe un fugar de la Alexandru-Voda, Miroslav, acum Mare-Logofăt, iar, încolo, tot nume necunoscute.

Ca de obicei, și în această Domnie se culeseră biruri mari și se tăiară boieri, poate nevinovați, printre cari Banul Craiovei Dobromir, care cumpărase de la Neașa din Drăgoiești moșia Voinigeștii și fusese de la un timp în capul Divanului domnesc al neamului dușman⁴. Apoi veni mazilia, din seninul siguranței, în

¹ Hurmuzaki. II¹, p. 360.

² Hurmuzaki-Iorga, XI, p. vi.

³ Iorga, *Contribuțiuni*, p. 9; *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, extras din *Mem. Ac. Rom.*, 1898, p. 29, n. 5. Socol e pomenit, cu un „Radu Postelnic”, supt Mihnea-Vodă; Hurmuzaki-Iorga, XI, regește, pp. 900-1.

⁴ Cf. Cronica țerii, p. 276, și Peșlacov, în *Timbul* din 1-Iu Maiu 1894. Articolul precedent al aceluiași, în *Carpații*, din 19 April 1884, nu i-am putut vedea.

urma unor intrigi, Petru-Vodă nu era un rob ascultător al Impăratului turcesc, cum se arătaseră totdeauna Mirceștii, și un drum la Constantinopol nu i se părea tocmai sigur. El trecu munții în Ardeal, ca un Voevod în fruntea oștilor, și nu ca un fugar, fu prins, despoiat și închis aici între creștini; fugi, se arătă iarăși în Apus, jucând, cu mult mai puțin succes, vechiul rol de om frumos și de moștenitor nedreptățit, ajunsese la Constantinopol, cu scrisori și făgăduieli, care fură ușor învinse de banii pe șin ai lui Mihnea, și-și sfârși zilele zbuciumate în Bosfor, înecat pe furiș, precum fusese cu treizeci de ani înainte alt ocrotit al ambasadorului francez, Radu-Vodă, urmașul de „opt zile” al lui Pătrașcu-cel-Bun¹. Trupul său umplut cu paie fu adus în Moldova unui rival, Aron-Vodă².

Cu prilejul fugii lui în Ardeal, Socotelile Brașovului vorbesc de sora sa, de sigur de la aceeași mamă, necunoscută. Ce s'a făcut cu dânsa, nu se știe.

Dar Pătrașcu-Vodă fusese un mare iubitor de femei, cum erau mai toți Domnii noștri de atunci, chiar cei mai „mari” pentru Biserică și mai cuvioși dintre dânsii. La cererile Francesilor în 1579, Vizirul răspundea, ca un cunoscător al lucrurilor, că răposatul „avea de obicei zece, douăsprezece femei”³.

În aceeași convorbire, înaltul dregător turc tăgădui că omul cu cercel ar fi adevăratul fiu al acestui *Iflac-beg* cu moravuri orientale. Autenticul „Petru, fiul lui Pătrașcu”, ar fi aiurea, în Cipru, și e drept că undeva în lumea grecească scria un tratat de gramatică pentru folosul altor școlari ca dânsul, cu sânguință pentru limba elinească, un „Petrașco Eutelos (smeritul, călugărul ,

¹ V. *Contribuțiunile citate, passim.*

² Iorga, *Nichifor dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, 1905.

³ Hurmuzaki, *Supl. I*¹, p. 49, no. 92.

fiul lui Petru Voevod a toată Valachia-Mare“¹, Pătrașcu, fratele dușman al lui Petru Dimitrie, fiu al alteia din cele „zece sau douăsprezece”, se afla în Cipru, în adevăr, încă din 1574 și 1576, împreună cu Iancu Sasul, și fusese vorba odată că el să fie numit Domn, dar rămăsese pe urmă cu grija manuscriselor ce scria și a celor ce făcea să se scrie prin alții, ca Evangheliariul lui Radu din Mănicești, acum la Londra. Când fratele-i necunoscut ceru Țara-Românească pentru dânsul, el se înfățișă, la rândul său, între candidați. Neavând însă prieteni puternici sau bani mulți, el își închină norocul înaintea norocului rudei sale anonime. El veni, abia sculat dintr'o lungă boală de șase luni, la Constantinopol, pentru a fi ostatecul noului Petru-Vodă. Și poate că-l vor fi omorât Turcii la tradarea din 1585.²

Aceștia sânt câți cunoaștem din sângele lui Mihai Viteazul. Soarta lor nu se asemănă totdeauna: unii au izbutit mai mult decât alții, fără ca izbânda să li fie trainică. Dar între ei toți este o asămănare de familie în ceia ce li privește sufletul, precum sufletește nu se deosebesc mult Mirceștii; uniți față de stăpân, cruzi față de boieri, miloși întru câțva cu țara. Căștia-lalți sânt oameni cu planuri, cu visuri, cu poezie în făptura mai aleasă a minții lor. Li plac războaiele, luxul, rătăcirile: în viața obișnuită ei nu-și găsesc locul. Cu toată nepotrivirea aparențelor, există o strânsă legătură între „cele zece sau douăsprezece“ ale lui Pătrașcu-cel-Bun, între cercelul de elegant al lui Petru-cel-Frumos, călătorul în lumea largă, și între epicele lovituri de sabie prin care Mihai Viteazul sfărâmă ho-

¹ Iorga, în *Archiva societății științifice și literare din Iași*, V, p. 261 și urm. Cf. *Columna lui Traian*, pp. 50-5 și, pentru gusturile literare ale lui Cercel, *Biserica ortodoxă*, 1884, p. 745 și urm.

² V. locurile din vol. XI al col. Hurmuzaki, arătate în tablă.

tarele. Sânt toți oameni neobișnuiți, chemați să-și clădească din elemente de vis o viață neobișnuită¹.

Cu toate că multe părți din viața lui Mihai înainte de Domnie sânt cu totul înecate în întunec și lumina desăvârșită nu se face nicăiri în această vreme, ca și cum lui i-ar fi fost lăsat să răsară de-odată înaintea ochilor noștri în toată strălucirea-i de învingător, ceva se poate spune despre începutul și tinereța lui, cu mult mai bogate știri sigure decât despre fratele său mai mare, Petru.

În Domnia lui Alexandru Iliș, la 1615, o fată din flori a lui Mihai-Vodă aduse la judecata pentru niște moșii înaintea Domnului un mare hrisov solemn al părintelui ei, prin care satele Studina, Crușovul, Frăsinetul și Studenița, toate de peste Olt, se dăruiesc, în 1597, Septembrie, „Doamnei Teodorei”, mama Voevodului, rămâind ca ele să treacă, după moartea ei, asupra acelei fete². Hrisovul fu judecat ca fals, de boierii de pe atunci, cari aveau poate mai bune dispoziții pentru cealaltă fată a Voevodului, Florica, născută din căsătorie și măritată cu un om mai influent. Dar, oricum s'ar crede lucrul, Mihai dăruise într'adevăr acele cumpărături ale lui din boierie „Tudorci”, cum se scrie într'un document mai nou, și ea le stăpânise până la sfârșit, lăsându-le, după dânsa Domniței Florica și dând la o parte pe sora ei, născută din dragoste nelegiuită³.

„Cânc s'a întâmplat vremea Domnului Mihai Voe-

¹ Aceasta se observă și la fiii lui Petru Cercel: Marcu, Dumitrașcu și Ștefan, toți trei aventurieri, iar cel d'întâiu un viteaz.

² Paplu Ilarian, *Tesauru de monumente Istorice*, I, p. 389.

³ Arch. Statului, *Cozia*, pach. 24. mai multe n-re, acte de la Domni din secolul al XVII-lea cu privire la moștenirea acestor sate. Ele se repetă între ele și nu spun, despre Mihai, decât lucruri bine cunoscute de aiurea.

vod din Domnie a ieși”, spune, într’o hotărîre din 1635, Matei Basarab, „și s’a săvârșit în Țara-Ungurească, dar maică-sa, Doamna Tudora, ea a rămas în sfînta mănăstire a Coziei, luând asupra sa chip monașicesc și prînumindu-se Teofana monahia”¹.

Inchinase călugăriei cele din urmă zile ale ei, după ce, cum ni mărturisește însăși cu căință, „viețuise viața ceștii lumi deșartă” și „petrecuse lumeaște destul, în tot chipul, în viața sa”. Aici, între zidurile vechi ale „răpăusului răposatului Mircei Voevoda”, află ea, cea departată de maririle primejdioase ale Curții fiului ei, de crunta „svrașire a zilelor” acrostui „drag” copil, de risipa neamului ce-i rămăsese pe urmă pentru a cerși în pribegie pînea Împăratului. În chilia-i primi ea, când vrcmi mai bune veniră și un alt Domn de la creștini, Radu, care fusese Șerban, Păharnicul lui Mihai, so sui în Scaunul țerii, pe nora și nepoții ei întorși din străinătate, în toamna anului 1602². Peste puțin moartea o găsi aici pe bătrîna călugăriță și-i închise ochii plînsi în această măreață pace, plină de suflctul strămoșilor. O piatră îngustă, așezată în dreapta bisericii din Cozia, îi acopere țerna; ea a fost pusă, spun pe românește slovele vechi care o împodobesc, în anul 7114 de la Facerea Lumii (= 1605-6 de cei doi nepoți întru amintirea „calugăriței Teofana, muma răposatului Mihail Voevod”³.

¹ După o traducere, alipită la original, în pachetul citat al Coziei, no. 10.

² Dania ei către Cozia, în înțelegere cu văduva, Doamna Stanca, și copiii ei, Pătrașcu și Florica. în Papiu, *l. c.*, pp. 388-400, ediție cu chirilice, sau în *Convorbiri literare* pe 1901, ediție cu litere latine, de D. Onciul. Înainte de Papiu, actul fusese rău tipărit de Aricescu, în *Revista Istorică a Arhivelor*, iar parte reprodus, după ediția din *Tesauru*, întrebuintându-se originalul, de Gr. Tocilescu, în studiul *Doamna Stanca*, pp. 51-3.

³ Papiu, *l. c.*, pp. 395-6.

Cine a fost această Tudora, apoi Teofana, în călugărie, care ni apare mai ales plângându-și în singurătate bucuriile vinovate ale tinerețelor și strașnicile dureri de mamă ale bătrânețelor sale închinată căinții: „de plângere și de suspine zua și noaptea”, până ce, limpezindu-și sufletul prin durere, adormi, liniștită, întru Domnul?

Din rândurile pe care le scria fără îndoială după spusa și învățătura ei „călugărașul Gavriil” în strămta chilie de-asupra valurilor Oltului, care venia din Ardeal, greu de amintiri negre, din aceste rânduri de o blânda și creștinească durere, ni s’ar desface fața unei jupănesc de țară, dintre acelea pe care le descoperia într’un colț uitat vre-un Voevod plecat în urmărirea cerbilor de munte sau în mânărea oștilor către granițe și se opria în loc, fermecat de un zâmbet.

Ea poartă însă în pecetea de pe inelu-i titlul de Doamnă, „gospojda”, și semne luate din herbul țerii. Fiul său va fi numit-o în dania cea adevărată¹ tot „Doamna“, cum fi zic apoi toți Voevozii ce vin pe urmă și hotărăsc asupra moșiilor ei de moștenire. Dar din singura dată când ea ni vorbește, lipsește orice pomenire a unui soț domnesc, orice urmă a lui Pătrașcu Voevod, și în cuvintele săpate pe piatra ei din porunca lui Nicolae-Vodă-Pătrașcu și a Domniței Florica nu se spune nimic alta decât ca supt lespede odihnește mama lui Mihai.

E neîndoielnic deci că Mihai Viteazul a fost fiul de greșeală și nu de cununie al Tudorei, și călugărița cucernică va fi văzut în moartea înainte de vreme a copilului ei o pedeapsă. E adevărată însă cealaltă impre-

¹ Cealaltă, despre care am vorbit mai sus, nu se află acum între actele pachetului dela Arch. Statului, și Papiu nu dă verbal decât începutul, cuprinzând titulatura lui Mihai.

sie, că Tudora se născuse aici în țară, din vre-un neam de boierinași sau poate dintr'o seminție și mai umilă ? O cronică ungurească, adunând zvonuri goale, o înfățișează chiar ca o femeie de rând din Piua Petrei la gura Ialomiței, unde era atunci Târgul de Floci¹.

Un Silesian, Baltasar Walter, în cale spre Constantinopol, se abătuse pe la noi în vara anului 1597 și căpătase de la Logofatul de atunci al lui Mihai, Teodosie, cu învoirea Voevodului însuși, o însemnare, un izvod românesc despre Domnia biruitorului, pe care izvod îl întrebuița după o traducere polonă, înădindu-l. În izvod se cuprindeau, pe scurt, „ispravile“ Domnului, și ce se mai dă în tratatul lui Walter vine de aiurea, din spusele ostașilor, mai mult străini decât români, pe cari drumetul fusese în măsură să-i întrebe despre „luptătorul pentru creștinătate“. Intre alte lucruri introducătoare la războiul cu Turcii, Walter spune că tronul muntean a fost căpătat lui Mihai de o rudă bogată din Constantinopol, de un Grec, care, fost Ban, avea trecere mare la Turci. Grecul, al cărui nume nu se dă, ar fi fost „unchiul“ candidatului la Domnie, „fratele mamei lui“².

Tocmai în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, un om al fiilor lui Nicolae Mavrocordat scrise în călugărie, după izvoare ce ni sânt cunoscute, după notițe grecești pierdute, după spuse și amintiri, o Cronică a Răsăritului, în care vorbește și de ale noastre. Chesarie Daponte ajunge a vorbi de Șerban-Vodă Can-

¹ V. Szamosközy, *Fragmente*. Cf. în *Anuarul Institutului din Cluj*, și Minea în *Cercetări istorice*, 1934.

² „Avunculus vel matris frater, Graecus“; p. 9, din ediția, cuprinsă în *Tesauru*, a lucrării lui Walter, „Brevis et vera descriptio rerum ab illust. ampliss. et fortiss militae contra patriae suae reiq. pub. christianae hostes, duce ac dn. dn. Ion Michaelae, Moldaviae Transalpiniae sive Walachiae palatino, gestarum, in eiusdem aula Tervisana fideliter collecta.“

tauczino și de la tatăl acestuia, Constantin Postelnicul, apoi trece la un personaj din care face greșit bunicul acestui Domn, la „Ienachi Cantacuzino, care a fost capuchehaie al lui Mihai-Vodă hainul”. Ni spune că Ianachi a plătit pentru răscoala Voevodului, trecând prin frica osândiților la moarte, dar că, turcindu-se după sfaturile Vizirului-Caimacam, a fost iertat, ajungând să fie și „chiuciuc-tefterdar” sau „Micul-Centabil” al Porții¹.

Știm din multe izvoare diplomatice, din scrisori de ambasadori creștini la Poartă, că între 1589 și 1593 a jucat un mare rol la Turci un bogat Grec cu numele de Iani. Lui îi erau încredințate, în același timp, afacerile Moldovei, unde era Vistier, și ale Țerii-Românești, în Divanurile căreia figurează ca Ban. El făcea împrumuturile de la gelepi pe socoteala Domnilor ce atârnavă de dibăcia și credința lui, el avea grija concurenților cari trebuiau învinși sau înlăturați, el transmitea veștile din țerile vecine la Poartă și le potrivăia așa încât să fie mulțămitoare. Când nu-i plăcea un Domn, nu-i era greu să-l scoată și, între mijlocitorii pentru o situație de stăpânitor la Dunăre, el era cel mai vestit, urmașul, aproape în întregimea influenței, al lui Mihai Cantacuzino, capelenia neoficială, dar alot puternică, a creștinilor din Impărăția Sultanului. Se amesteca pretutindeni și-și făcea interesele cu toată lumea, care îl desprăvăia sau îl ura, fără să poată scăpa însă de dânsul. Acesta e „Banul Iani”, care era pentru Marele-Vizir Sıman ceia ce făcuse Mihai Cantacuzino pentru alți puternici Mare-Vizir, Mohammed Socoli, de pe vremea Sultanelor Selim și Murad².

¹ Cronica e reprodusă în Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București, 1888, p. 20.

² V. *Contribuțiile* citate, pp. 82-3 și vol. XI din Hurmuzaki, *passim*; *Documente relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, pp. 318-20.

În sfârșit avem și un poem consacrat de un Grec anonim puternicului Iani, care ar fi izbutit să păstreze tronul unui Petru-Vodă¹.

Din aceste mărturii deosebite ar ieși că Banul Iani al ambasadorilor străini, care Ban ni-a lăsat de ultimintrelea și mărturii scrise ale împrumuturilor sale², e Ianachi Cantacuzino al tradiției grecești, reproduse de Daponte. Cu atât mai mult, cu cât și după numirea lui Mihai Viteazul, „Banul“ prin excelență și-a păstrat la Constantinopol vechiul său loc de supraveghetor al intereselor noastre, și, de oare ce-l găsim represintând pe Aron-Vodă al Moldovei încă în Iunie 1594³, s'ar putea ca el să fi fost silit, în adevăr, prin amenințări de moarte să se turcească în același an când se află răscoala celor doi Domni. Capuchehaielele suferiau adesea pentru păcatele stăpânilor și, când s'a aflat, în 1600, la Constantinopol că Mihai a pierdut Ardealul și când războiul de nimicire s'a început și de către Turci împotriva lui, omul lui la Poartă, Dimo, a fost schilodit, ars cu făcliile, aruncat în cârlige și împușcat, de milă⁴. Și, Iani Cantacuzino fiind frate cu mama lui Mihai, aceasta ar fi o Teodora Cantacuzino, o patriciană din Bizanțul nou grecesc, o fată a puternicului Șaitan-Oglu, înrudită în felul acesta cu cele mai mari familii din Răsăritul creștin⁵.

Dar, văzute mai de aproape, lucrurile se înfățișează

¹ După textul din revista lui Sp. Lampros, Νέος Ἑλληνομνημόνιον, XI, p. 417 și urm.; *Revista Istorică*, 1923, pp. 6-9.

² Chitanțe dela el, din anii 1588-90, în *Documentele* citate și în vol. XI din Col. Hurmuzaki.

³ Hurmuzaki, IV^a, p. 180.

⁴ Iorga, *Documente* citate, pp. 17-8.

⁵ De această părere a fost Xenopol, *Ist. Rom.*, III, p. 157; IV, p. 217, nota 1, și autorul acestei lucrări, în studiile sale anterioare.

altfel. Iani nu poate fi un Cantacuzino¹. Cantacuzinii afirmă, de cum îi vedem iarăși, cu mândrie originea lor împărătească: își scriu numele de familie neapărat, ca Andronic, acesta în adevăr fiul lui Șaitan-Oglu². Ei întrebuițează, îndată ce avem elemente de control, în pecețile lor vulturul bizantin³. Din potrivă, „Ioan Banul”, în multele hârtii ce ni s’au păstrat de la dânsul, dă numele său numai în această formă, și tot numai astfel îl știu, fără familie, deci dintr’o familie ce nu se impune a fi pomenită, și străinii ce scriu despre dânsul în rapoartele lor; pecetea lui îi dă simplu numele acesta de botez, dregătoria, patria, „Moldovlachia”, toate în grecește, și apoi le repetă, după cât se pare, în turcește⁴. Când Andronic Cantacuzino, într’o neprețuită „carte” a lui către Petru Șchiopul, vestește partea ce a luat la numirea „Banului Mihai” ca Domn muntean, presupusul frate, Iani, nu e menționat de loc, de și noul Voevod îi era rudă și izbutise și prin banii lui Ioan sau Iani. Să ne gândim apoi că în 1578, la moartea lui Mihai Cantacuzino, fiul său Ioan, despre care nu mai știm nimic sigur, avea numai opt ani⁵, și de sigur că nu la optsprezece ani putea să joace cineva marele rol de mijlocitor între Turci și creștini, în care ni se presintă încă de la 1588 „Banul Ioan”. Nici „Banii” nu erau așa de tineri și, fiindcă Vistierul lui Petru Șchiopul, nu e, din 1582 încă, decât tot acest Iani, ajungem

¹ Păreră a fost exprimată și de d. I. Tanoviceanu, în *Arh. Soc. št. și lit. din Iași*, III, pp. 29-31, dar cu argumente fără valoare, pe care le-am înlăturat în *Contribuțiuni*, p. 83. n. 1.

² Scrisoarea lui din Hurmuzaki, XI, pp. 373-4.

³ Scrisoarea citată nu ni poate servi, pecetea fiind cu totul sfărâmată, dar Constantin, fiul lui Andronic, pecetelulește cu vulturul. V. Iorga, *Studii și Documente* IV, pp. 32-3, no. 41.

⁴ Hurmuzaki, XI.

⁵ Gerlach, *Tagebuch*, Frankfurt-a.-M., 1674, p. 466.

la vrăste tot mai absurde, care înlătură definitiv o părere greșită.

E drept că Walter scrie „unchiu, frate al mamei”, arătând înrudirea dintre Mihai și cumpărătorul Domnilor. Dar un alt ziar, foarte sigur, notița scoasă din povestirea lui Petru Armeanul, zugrav de biserici în Țara-Românească și apoi agent politic dintre cei mai siguri și mai adese ori întrebuițați supt Mihai Viteazul și pe urmă, în epoca Movileștilor și a lui Radu Șerban¹, acest izvor spune atâta, că „Ioan Vistierul”, același ca și „Banul”, era numai *rudă* cu Mihai². Un raport venețian afirmă că alesul din 1593 al Turcilor era „un fiu al Banului”, ceea ce arată cum se puteau încurca asemenea legături chiar de cine era în stare a le cunoaște bine³. În sfârșit, într'un proces pentru moșia Băileștii, dată de Danciul Brâncoveanu, tatăl lui Matei-Vodă, lui Iani ca să-i capete o boierie și oprită de Grec, cu toate că boieria nu fusese dobândită, se amintește și aceia că Mihai, în Domnie, luă pentru sine zisa moșie, după moartea Banului, „făcându-se rudă Mihaiu-Vodă cu Iane Banul”, ceea ce presupune o relație depărtată și nelămurită⁴.

Așa încât nici aceia nu se poate spune, că Iani, care nu e Cantacuzino, ar fi fost fratele Teodorei. Și altfel, o asemenea înrudire se pare cu neputință. Lăsând la o parte faptul că Iani a fost unul din dușmanii cei mai răi ai lui Petru Cercel, și el fiu al lui Pătrașcu

¹ V. *Documente*, p. 24.

² „Quidam sibi genere coniunctus”. Locul, „ex scriptis Petri Örmény”, e reprodus, după Szamosközi, în W. Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis*, Sibiu, 1782-93, IV, pp. 274-8.

³ Hurmuzaki. III¹, p. 457, no. 53.

⁴ Document citat în Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 21, nota 33. El nu se mai află azi la locul lui.

și un frate de care-și aducea aminte cu pietate Mihai¹, nu se prea poate admite că puternicul Grec să nu fi adus lângă dânsul, în Constantinopol, pe sora lui și pe fiul acesteia, când, atunci, soarta lui Mihai, de la început încă, ar fi fost alta. Mai prudent e să se primească o înrudire prin femei, și încă nici atunci nu se poate hotărî dacă Mihai era legat cu Iani prin rudele femeiești ale Tudorei sau ale tatălui sau Patrașcu chiar.

Cât privește anul nașterii, care, e drept, s'ar potrivi cu nașterea din ultiima căsătorie, acesta pare sigur. Când Egidiu Sadeler zugrăvi *ad vivum* la Praga, în Februar 1601, pe războinicul care trecuse prin norocul bun ca și prin norocul rău, Mihai ar fi avut patruzeci și trei de ani. El s'ar fi născut, deci în 1557-8, în cel din urma an al vieții tatălui său. Dar am aratat ca data nu ar corespunde, afară numai dacă Mihai ar fi fost un fiu postum.

Cum se creștea un fiu de Domn pe acele timpuri se știe, prin lamuririle pe care ni le-a păstrat norocul asupra creșterii tânărului „cocon” Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul. Până târziu, îl încunjurau femeile Curții și numai când venia târzia vrâstă a învățaturii se chema un dascăl dintre călugări sau preoți pentru a face cunoscute viitorului stăpânitor românesc cetitul, scrisul și oarecare socoteli. Câte le știa el mai mult decât atâta, le câștigase pe urmă, de la oamenii cu cari îl pusesese întâmplarea în relații.

Când fiul de Domn era un copil din flori, prilejurile de a deveni un cărturar erau și mai rare. Știința de carte era apoi privită ca un meșteșug, și nu pentru aceasta se creșteau pretendenții, domnișorii cari trebuiau să vâneze coroana. Mihai scria frumos, cu o deo-

¹ Hurmuzaki, XI, p. 733, no. 23.

sebita eleganță, dar nu atâta cât să se poată asămăna cu un diac de profesie¹. Rupea ceva turcește, grecește poate limbi apusene de sigur că nu. Dar și fără acestea se poate câștiga o batalie, și pentru această sarcină fusese el menit pe lume; a rasturna tronurile, a pleca grumazurile semețe, și nu a zugrăvi cu arta buchile. Așa ceva știa să facă Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, care fu numit de atâtea ori Domn înainte de a se vedea odata și el în Seaun.

Intru câtva cariera boierească a lui Mihai, cel puțin de la intrarea lui în Divan înainte, se poate reconstitui între sfetnicii fratelui său Cercel nu-l gasim, de și ne-am aștepta la aceasta, —Mihai apropiindu-se pe atunci de treizeci de ani. Și Domnii nu erau totdeauna cu frică față de frații lor: Mircea Ciobanul îl ținu lângă dânsul, făcându-l chiar Ban al Craiovei, pe frate-său Stan², și Miloș, fratele lui Alexandru, se găsește la Curtea acestuia din urma, primind împreună cu dânsul cinstea supușilor și darurile strainilor. Și, pe urmă, Ștefan Surdul chemă de peste holare, cu sentimente mai mult sau mai puțin sincere, pe cine se lauda că-i este frate³.

Lămurirea sta însă aiurea. Mihai ajunsese a sluji lui Mihnea, fiul lui Alexandru și nepotul de fiu al lui Mircea Ciobanul, înainte ca Petru să-și fi câștigat „moștenirea”. Cronica spune ca, în cea d'întaiu Domnie a sa, Mihnea a înălțat mănăstirea Tutana din Argeș, și pisanăia acestei sfinte clădiri mărturisește că ispravnic a fost, de la 9 Iulie până la 10 Septembrie 1582⁴, „Mihai

¹ Probe din scrisoarea lui, în *Documentele* citate și la începutul volumului IV din *Studii și documente*. Sau în *Revista pentru Istorie, arheologie și filologie*, IV, tabela III.

² *Contribuții*, p. 2, nota 3; Hurmuzaki, XI, tabla.

³ *Pretendenți*, p. 57.

⁴ 7091. Celelalte indicații: „crugul 7, epacta 4, numărul de an 6 indictionul 17” nu corespund.

Banul", adică unul din dregătorii mai mici ai Banului celui Mare, adevărat Domn al Olteniei, având steagul, veniturile și Divanul său deosebit¹.

Prin sine însuși nu se putea ridica Mihai. El era făcut pentru războiu, și în Țara-Românească nu se mai adunau oști pentru lupte, fie măcar pentru luptele „împărătești”, ale stăpânului. Ardealul supț Băthorești era în pace; în Moldova stăpânia unchiul Domnului muntean care venise în locul lui Petru Cercel. Luptele cu Cazacii le purta acolo Petru Șchiopul pe sama sa, fără să alerge la ajutorul lui Mihnea, nepotul de frate din București. Timpurile pribegiei, când de la munte se revărsau împotriva Voevodului de la Turci cetele de haiduci și de tineri boieri înstrăinați ale Domnișorilor, se încheiaseră. Dincolo de graniță era o cârmuire tare, a unor credincioși vasali ai Sultanului, și pasurile erau închise și din acea parte pentru navălitori. Și apoi tăiaseră într'o părere, neobosiți la măcelul boierimii, Mircea Ciobanul în amândouă rândurile, văduva lui, Chiajna, în numele fiului nevrâstnic Petru, Alexandru, celalt fiu al lui Mircea, Mihnea chiar. Cel din urmă pribeag pentru Domnie fusese călugărul Radu, Radu Popa, care fusese ridicat, înainte de aventura domnească a lui Petru Cercel, de „boierii de Mehedinți” și perise în lupta de la Craiova². Domni veniau acum numai din Constantinopol, fără alți ostași, decât cei de la Poartă, fără alt steag decât al Împăratului. Și se părea că de acum înainte își vor trece țara de la unul la altul tot Domni din neamul, socotit ca mai credincios decât toate celelalte, al Mirceștilor, pă-

¹ Inscricția, în Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mânăsri, schituri și biserici din țară*; în *Mem. Ac. Rom.*, ser. II, VIII, p. 229. Cf. Odobescu, în *Col. lui Traian*, 1873, p. 181, cu data de „1589”, care nu se potrivește cu mențiunea din *Cronica țerii*.

² Cf. *Contribuții*, p. 27 și Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. xxxii, 808 și n. 1.

sări de pradă mărunte, cari se lăcomiau la biruri grase și la sânge vărsat din ușor și n'aveau aripile puternice ale celor ce pot ținti către stăpânirea printr'înșii și după voia lor.

Mirceștii erau plăcuți Turcilor, și, între dânsii, mai ales strașnicului Sinan, asprul Albanes cu vorba brutală, care desprețuia pe toți creștinii, fiindcă și el se născuse creștin și se rușina de aceasta. Dar ei erau vazuți bine și de ajutorul grecesc al lui Sinan, Iani Banul. „Acuma“, scriu la 1587 frații de Marini Poli, Ragusani înrudiți cu familia lui Mihnea, „la Țarigrad stă pentru Vodă Marele-Ban, om cuminte și prieten al Domnului, care în timpul maziliei l-a ajutat mult a se întoarce în Scaun, și cu înțelepciunea sa, și cu banii săi, căci e foarte bogat, așa că, pe cât timp va fi el la Constantinopol, Doamna (Ecaterina, mama lui Mihnea) nu se va duce acolo“¹. Încă de la începutul acestui an, Divanul lui Mihnea-Vodă se începea cu numele lui Iani în 1587 și el se întâmpină și în ajunul maziliei acestui Domn, în Decembre 1590².

Prietenia de interes dintre Voevod și Banul care-i era rudă ajută înaintea de toate înaintarea lui Mihai. Dar îi mai trebuia ceva pe lângă acest sprijin al puternicii rude: banii, pe cari nu-i putea găsi la Tudora. El făcu deci ceia ce se făcea atunci ca și acum de oamenii grăbiți să înainteze: o căsătorie bogală. Supt Mihnea-Vodă întâia oară găsim pe un boier Dumitru, care e pe rând Mare-Clucer și Mare-Spătar. În Domnia lui Petru Cercel, al cărui Mare-Ban nu-mi este cunoscut, un Dumitru Banul și soția sa Stanca se văd

¹ *Contribuții*, p. 79, nota 1.

² V. regestele la vol. XI din Iorga-Hurmuzaki. Par a fi timpurile când Iani veni în țară.

cumpărând cu 6.000 de aspri o parte din satul Măgurele în Ilfov. Dumitru muri peste puțin timp, nelăsând fii și împărțindu-și averea între văduvă și niște nepoți, de la Vălcănești, în Dolj: Dracul Postelnicul și frații lui.

Dumitru era probabil Oltean, și tot din Banat arata să fi fost și Stanca. Ea era fata unei jupanițe Neacșa, care, întrând în shima călugărească, s'a numit apoi Maria¹, și sora unui Postelnic Dragomir. Nu cred a se li dovedit însă că această Neacșa e acciasi cu Neacșa pe care am admis-o ca soția lui Radu Logofătul din Drăgoiești. Dacă ar fi dovezii, atunci Mihai i-ar veni Stancii un fel de departată rudă prin alianță și, cum am văzut, pe acel timp stătea și el în Oltenia, de unde ar fi fost mamă-sa Tudora².

Pe la 1583³ se făcu astfel căsătoria lui cu Stanca. La 1558 ei se înfățișează amândoi înaintea lui Vodă Mihnea pentru a vinde una din moșiile Stancii, anume Plăvicenii⁴. Mihai era încă, pe atunci, tot numai un Ban oltean: „Mihai Banul ot Mehedinți”⁵. Se mai poate bănui ca, în 1588, el ar fi isprăvit biserica Sf. Paraschivei din Râmnicul-Vălcii, care fusese începută de domnescul lui tată⁶.

¹ În actul dela Radu Șerban — 28 Decembre 1603 — care arată împrejurările morții Stancii, se pomenește și mama ei în aceste cuvinte: „МѢН ГЕПЖДА Stancii, anume Maria călugărița”; Arch. Statului, *Schitul de un Lemn*, pach. 18, no. 2.

² Cât se reproduce de Peșiacov în *Timpul*, I. c., nu hotărăște de loc că e vorba în cel d'întăiu document privitor la Neacșa soacra lui Mihai, de Neacșa din Drăgoești. Ar rămânea de văzut *Carpații*, unde actul pare a fi dat întreg.

³ Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 23.

⁴ Pe Iacov, I. c. Neacșa Drăgoiasca vânduse încă din 1569 o moșie, tot în Oltenia, Volnigeștii, lui Dobromir Banul. Acesta fu omorât de Petru Cercel. *ibid.*, și Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XXI, nota 8.

⁵ Cf. Peșiacov, I. c., și Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 23, n. 42.

⁶ Tocilescu, *Raporturi*, p. 267, Se crede astăzi că acel care a mântuit clădirea ar fi „Mihai Banul Craiovei” la a. 1558. Se poate să fie greșală pentru 1588.

Dar după bogata-i căsătorie micul „Ban ot Mehedinți” nu rămase multă vreme în această dregătorie, în care stătuse alăta. Încă din 1588 Marele-Stolnic al lui Mihnea-Vodă se schimbă, și în locul lui Vintilă apare Mihai¹. Se întâmplă neapărat să fie în același timp mai mulți boieri mari cu același nume de bolez, dar ca acest Mihai e acela care trebuia să-și câștige ca Domn faima de Viteaz o dovedesc documentele ulterioare, care spun ca Mihai-Vodă a fost în boierie Mare-Stolnic².

Înainte de Stolnicie însă el ocupase, foarte scurt timp, o altă dregătorie însemnată pe atunci, ce caracter militar, dar al cărui titular nu făcea parte din Divan și n'avea dreptul să întărească astfel cu mărturia sa hotărârile și daniile domnești. La 1635, Matei Basarab, fost Agă în oștile cui stătuse până la dânsul în Scaun, amintește că moșia Frăsinetul a fost cumpărată de Mihai „pe când a fost Domnia Lui Mare-Agă și Mare-Stolnic”³. Într-o confirmare ce-și face singur, la 1598, pentru moșiile ce-și luase în boierie, Mihai așează Agia, prin care trecuse, între Postelnicie și Bănia Craiovei, dar e greu să se creadă că ordinea e cea bună și că el putea fi aruncat astfel înapoi în cariera sa⁴.

Mihai păstrează dregătoria de Stolnic în Divanul celui care-i înlocuise fratele, până la sfârșitul Domniei lui Mihnea. Stătea la Curtea acestui pașnic Voevod și strângea banii cu cari cumpăra moșii într-o vreme când

¹ V. regestele la Hurmuzaki, XI, unde trebuie schimbată neapărat data documentului din „1587”, care cuprinde pe Mihai ca Stolnic.

² Actele procesului pentru moștenirea Tudorei; Arch. Statului, *Cozia*, pach. 24. Cf. Tocilescu, *l. c.*, p. 24, nota 43.

³ Document din 1-Iu April 1635, Arhivele Statului, *l. c.*, no. 10. Cf. Tocilescu, *l. c.*

⁴ Document din 6 Septembrie 1598, la Bibl. Ac. Rom., 147/XLV.

straşnice impuneri de dajdii aruncau cu grămada pe moşnenii cari mai păstrasera pământul ce asigura libertatea, în rândurile sărăcimii sau ale şerbilor. Lista acestor cumpărături ni-o dă singur în 1598; ea cuprinde moşiile: Fărcaşul, Slăvenii, Gostavăţul, Băbiciul, Scărişoara, Rusineştii, siliştea Crăceştilor, Celianii, Tiha, Plăvicenii — vânduţi, apoi luaţi înapoi—, Seliştioara, Vişina, Cruşovul, Studina, Velica-Studina, Studiniţa, Frăsinetul de sus şi de jos, Vlădila, Deveselul şi Comanca. Despre toate ni se spune că ele fusese răuate de la „megiaşi“, ale căror ţarini se pierdeau altfel în câmpiile întinse ale marelui boier din vecinătate Mihai făcea numai ceia ce făceau toţi în jurul lui: se supunea vremii, aspre cu cei slabi, şi folosia cum folosiau tovarăşii săi din Divan şi din boierimea mai de jos. Să ne gândim numai, căci deocamdată nu e locul a spune mai multe, că pe acest timp de răpede schimbare a Domnilor, de porunci dese de la Impărăţie a răsarit ca din pământ uriaşa stăpânire a Buzeştilor, suatele de moşii care alcătuiau pentru dânşii ca un principat deosebit, întins în tot largul ţerii. Buzeştii erau şi ei nişte oameni cu inimă caldă pentru lucrurile înalte, nişte buni luptători în războaie drepte. Dar hrăpirea cu bani nu li se părea o hrăpire, alianţa cu nevoia împotriva dreptului şi omeniei nu li se părea crudă, şi ei cuceriau mai departe lanurile de bogăţie, umăr în umăr cu oamenii domneşti, cu „birarii“ fără milă, cari împliniau judeţele. Fără să fie mai lacom decât alţii, Mihai trebuia să-i urmeze: pînănturile multe ridicau sus pe acela care le aduna în mîna sa, şi el se ştia fecior de Domn şi-l ispăia Scaunul lui Mihnea.

Fiindcă fusese dregătorul şi ispravnicul acestuia, Mihai nu se împărtăşise de binefacerile lui Petru Cercel. Când Mihnea venise înapoi, el urmase mai departe

Înaintarea sa, supt acest Domn. Dar iată că, în 1587, Petru Cercel, fratele fugar, scăpa din temnița de la Hust a Báthoreștilor, colindă iarăși Europa, unde fusese uitat cu totul, ajungea iarăși la Veneția, trecea marea și sosia, la 25 Iulie 1589, în Constantinopol, cu gândul să scoată și a doua oară pe „usurpatorul” „mos-tenirii” lui muntene. Tocmai atunci Mihnea fusese înlocuit printr'un tânăr din aceeași familie, Vlad-Vodă, fiul lui Miloș, dar noul Domn muri răpede. Atunci, lupta începu între Mihnea, care sosise și el la Constantinopol, aducând cu sine recolta unei Domnii de patru ani de zile, și Cercel, care n'avea, în urma jafului suferit de la cârmuirea Ardealului, decât vorbe frumoase și strălucitoare făgăduieli. După obiceiul turcesc, în asemenea casuri, se făcu o mare pâră la Divan, și Petru-Vodă, uitând de locul unde se găsia și, mai ales, de goliciunea desăvârșită a buzunarelor sale, trase, la mână, o palmă unui boier care spunea Turcilor lucruri rele despre dânsul. La 20 August, Mihnea, sosit ca mazil, se întorcea înapoi, după cinci zile numai, ca Domn, și în urma lui el lăsase oameni cari să sfârșească odată cu acest dușman ce se ivise pe neașteptată ca o stafie înaintea lui. Cercel fu aruncat în Cele-Șapte-Turuuri de pe malul Mării Negre, feroasă închisoare de Stat, pe unde cei mari din Impărăție treceau pentru a merge la moarte și, în Mart 1590, el era înecat pe ascuns pentru suma de 60.000 de scuzi pe care biruitorul Mihnea o dăduse lui Sinan-Pașa, Marele-Vizir¹.

În Iulie însă, puțin înainte de plecarea lui Mihnea

¹ Iorga, *Contribuții*, pp. 88-9, 93. Cf. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 738. Într'un raport german se spune că ar fi fost dus la Rodos, cu nasul și urechile tăiate, dar nici așa nu s'a stămpărat Cercel, pe când nu mai auzim de acum înainte nimic despre dânsul. Despre trirretarea capului umplut cu paie la Aron-Vodă, care atunci stăpâna Moldova, v. și memoriul meu despre Nichifor Dascălul, în *Mem. Ac. Rom.*, 1905, documente.

pentru cercetarea de la Poartă, Mihai Stolnicul se afla de față în Divan și el urmează și mai departe, în Domnia, înnoită, a acestui vechiu stăpân, să-și caute de boieria cu care fusese dăruit de dânsul. Speranțele, suferințele și moartea fratelui după tată nu-l vor fi lăsat necompătitor, dar ele nu înrâuriră întru nimic purtarea bogatului fiu de Domn, care știa să-și facă atât de bine uitată înalta origine.

CAPITOLUL II.

Schimbarea lui Mihnea-Vodă. Imprejurările la Poartă. Legăturile noastre cu Turcii.

După moartea lui Cercel, a lui Vlad, Domnia lui Mihnea putea să pară asigurată. Din sângele adevărat al Domnilor munteni nu mai rămăsese aproape nimeni. Neamul lui Pătrașcu-cel-Bun se sfârșise: Vintilă pierise de sabie în 1574, în 1590 Petru Cercel se înecase în Mare, de gândurile de a fi Domn ale lui Mihai nu știa nimeni. Dintre coborâtorii lui Mircea, Miloș nu mai trăia încă din 1577, Petru, Șchiopul se deprinsese a cârmui Moldova, și singurul lui fiu în viață, Ștefan, era de tot mic¹. Mircea, fratele lui Petru Șchiopul, se turcise, iar Radu, alt frate, care păstrase speranța de a domni cândva, era un bețiv, și lângă dânsul nu se afla măcar, pentru ca să-l îndrepte, mintea trează și ageră a Chiajnei. În sfârșit, după atâtea lupte și uci-deri, Ardealul era gol de pribegi din sângele Basarabilor.

Totuși, în Februar 1591, Mihnea fu chemat la Poartă, și sosi acolo împreună cu toata familia lui din Tara-Românească, și chiar cu fiul lui Cercel, — de sigur, Marcu, — care-i fusese dat, cu câțva timp înainte, de Turci. Un greu războiu, cu Persia, se măntuise abia,

¹ Pentru celalt, Vlad, v. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 152, nota 2.

și costase mult. Granița din Croația începea să fie cătcată în paguba Imperialilor, pregătind acuma un nou războiu. O flotă se gălia — Venețianii credeau că împotriva regatului lor insular al Cretei—, și pentru alcatuirea ei se ceruse, ca de obicei, în Ardeal stofă pentru pânze, său în țerile de la Dunăre, și, de la capuchehaiele, în Ianuar, 60.000 de coroane sau scuzi, bani gata, ba chiar 100.000¹. Ceaușul care veni la Sigismund Báthory infățișă cereri de ghiulele, praș și ceară, cu amenințări de mazilie², așa că se luau măsuri de războiu, pentru orice împrejurare.

Dar toate acestea ar fi explicații cautate. Adevarata pricină a schimbărilor dese până la ridicul nu era niciun fenomen trecător de politică internă sau externă, ci un factor permanent, pricina de căpetenie a înjosirii și slăbirii Impărăției osmane: decăderea desăvârșită a Sultanului Murad al III-lea. Epileptic, surd, fricos de oameni, diform, cu capul mare peste un corp scurt și îngroșat încă de bătrâneță și de holi, așa de afemeiat sau căzut în copilărie, încât îl supăra sunetul unei trâmbiți, tropotul unui cal de războiu, ținut pe loc de o trândăvie bolnavă în Seraiul său nemărgenit care ocrotia peste 10.000 de oameni în zidurile-i „sfiute”, el n’avea decât patima femeilor, a piticilor, a caraghioșilor, dar mai ales patima stăpânitoare a aurului. Chiar lângă sofaua unde stătea ziua și dormia noaptea, covoarele scumpe țesute cu aur și sămănate cu limpezi mărgăritare ascundeau deschizătura unei hrube, unei adânci gropi, care înghiția în fiecare an două milioane și jumătate de galbeni, turcești, venețieni și olandesi, de cari nu-i mai vedea nimeni decât nenorocitul singuratec care

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 748 ; Hurmuzaki, IV^a, p. 154, n° 106. Cf. Albèri, *Relazioni al senato veneto*, XIII, p. 342.

² *Ibid.*, III^a, p. 27, n° 40.

se mângâia de toate la vederea strălucirii lor în întunecime. Pentru această comoară îngropată, pentru această hazna misterioasă, moartă, Impărăția întrecăga era stoarsă până la moarte¹.

Cine ar fi putut spune un cuvânt împotriva acestei manii de hrăpire și ascundere, cine ar fi putut chema la sănătatea gândului pe acest sugător de sânge, pe alăt de copilăros, pe cât de crud în rătăcirea lui nebun de egoistă? Nu Sultana, care se lupta neconținut, părăsită, cum era, de mult, ca femeie; nu favoriții ridicați din nimic de o toană a singurului om de sine stătător în tot cuprinsul Statelor turcești; nu Vizirii și Marii cari înlocuiau în toate pe acest Sultan nul. Din potrivă. prin această slăbiciune răufăcătoare ajungeau la putere și se mențineau cârmuitorii de fapt ai Impărăției. Sinan mersese, cu toată faima lui de om cinstit, de incoruptibil, până acolo, încât făgăduise, în iarna anilor 1589-90, stăpânului a îndoi venitul, scăzut până la nouă milioane, al celor două haznale: cea publică, din care se plăteau marile cheltuieli, și cea privată, din pământ².

Propunerea a fost răspinsă, dar stoarcările mergeau și așa înainte. Tot se vindea, și toți furau la cumpărarea sarcinilor, tuturor hotărârilor, tuturor rătura tuturor actelor diplomatice. Orice urmă de stabilitate dispăruse: nevoia de bani pentru nebunul din Seraiu era mai puternică decât conștiința intereselor mari ale Statului. Ca într-o lanternă magică, doi titulari, numiți amândoi pentru bani, alergau în același timp aproape după aceiași provincie, dată unuia și, îndată pe urmă, celuilalt.

¹ Cf. Albèri, *l. c.*, XIII, pp. 350-1, 373-4; XIV, p. 281 și urm., 327 și urm., 411-2; Ranke, *Fürsten und Völker von Süd-Europa*, I, ed. 1827, pp. 43-4. Cf. Zinkeissen, *Gesch. des osm. Reiches*, III, p. 771 și urm.; Hurmuzaki-Lurze, XI, pp. 314-5, no. CCCXXII; Hurmuzaki, *Supl. I*², p. 78 și urm.

² Albèri, *l. c.* p. 337.

Aşa încât, într'o asemenea stare de lucruri, mazilia lui Mihnea se înțelege lesne. Se judecase că acesta merită, prin banii ce va fi adunat, înlocuirea, și haznaua Sultanului era gata să primească toată aceasta avere, care se putea căpăta lesne, după lege, printr'o osânda împotriva unui rău cârmuitor. Mihnea, nădăjduind că va fi ca în 1589 și că se va întoarce, peste cinci zile, întărit în Scaun, venise cu nu mai puțin de patru sute de cai, pe lângă o sută de cară, cuprinzându-i bogăția. Dar data aceasta nu-i merse ca pe vremea luptei cu Cercecl.

El încercă în zadar să scape cu daruri mici și făgaduiri mari, înfațișând lui Sinan 10.000 de galbeni și de doua ori pe atâta lăcomului Sultan și răspândind, pe unde trebuia, juvaiere, care erau și ele un mijloc de plata în Răsărit. Se hotărîse acum, împotriva lui, în urma părilor ce nu vor fi lipsit, ca averea mazilului să fie confiscata, iar persoana lui, a Doamnei și a copilului din flori ce-i mai rămăsese, să se trimeată în surgun la Alep. Și Mihnea știa că asemenea depărțate calatorii nu sânt fără primejdie pentru cel care le întreprinde.

El se turci, devenind Mohammed-beg, visă poate o stăpânire nouă, în altă formă, asupra țerii unde fusese Domn creștin, primi, în locul celor trei tuiuri ale Pașilor cu rang de Viziri, un sangiacat de graniță la Nicopol, vecin nedorit, și foarte puțin plăcut, al urmașilor săi de pe tronul muntean, și nu închise ochii înainte de a vedea petrecându-se pe țermul românesc al Dunarii lucruri în puțința cărora, judecând după dânsul, n'ar fi crezut niciodată¹.

La 10 Mart, Mihnea sosise la Constantinopol, pentru ca să plece de acolo cu cealmaua lui Mohammed-beg

¹ Iorga, *Contribuții*, pp. 98-102; *Pretendenți*, pp. 50-1.

în cap. Nicio lună nu trecea și schimbarea de lege era îndeplinită. Dar, în ziua circumcisiei neofitului, Țara-Românească se găsea încă în sama ispravnicilor de Scaun pe cari-i lăsase Domnul mazil. Încă o lună trebuia să se mai strecoare pentru ca succesiunea lui să se hotărască într'un chip trainic, măcar după felul de a judeca al timpului.

Ce se petrecea în acest timp la Constantinopol, trebuie urmărit mai de aproape, ca să se înțeleagă începuturile Domniei, apropiate acum, a lui Mihai. Nu numai intrigile momentului și efectul lor: numirea unui Domn nou, ci și condițiile în care se capătă acum și se păstrează -cuca și tuiurile.

Câți aveau prilej pe atunci să vadă mai adânc și mai serios lucrurile turcești ieșiau, fără deosebire, cu aceeași impresie: că Impărăția se pierde pe încetul, se apropie neconținut de sfârșitul ei. Odată, ea fusese legată cu legaturile de fier ale unci tradiției respectate, mai tare decât legea scrisă și care asigură fără greș o desăvârșită ascultare militară. Fiecare dintre robii musulmani ai Sultanului știa ce trebuie să facă, în orice clipă, la orice împrejurare, pentru a îndeplini după cuviință serviciul singurului stăpân. Aceleași obiceiuri și norme treceau fără schimbare din generație în generație și înlocuiau astfel supravegherea administrativă și litera legii, care lipsiau.

Dar, de la o vreme, de la dispariția Sultanilor cu mâna de fier, de la încetarea războaielor răsplătitoare, interesele personale, poftelile unuia și ale altuia nu mai voră să se plece înaintea folosului unui Stat care nu se răzima nici pe o națiune, nici pe o idee, nici pe un drept altul decât al cuceririi, pe care nu-l recunoșc învinșii. Din toate părțile, toți căutară să-și libereze mâinile de lanțurile tradiției de jertfă și supunere, iar,

de la Soliman încoace, nu mai era un Impăral în stare să oprească această primejdioasă răscoală fără arme strălucitoare și fără steag văzut. Spahiii, cari aveau feude, nu mai plecară la luptă și nu-și mai dădură călăreții; Ienicerii nu se îndurau să-și părăsească odihna plătită pentru a se lupta în Persia; guvernatorii de provincie prădau pentru dânșii în loc să adune pentru haznaua împărătească, și o ierarhie de bacșișuri garantă fiecăruia dintre nesfârșiții vinovați iertarea pentru greșelile aproape mărturisite.

Îndatoririle nu se mai recunoșteau față de puterea centrală, a tuturor, și aceasta, la rândul ei, represintată prin alți oameni, Mari-Viziri și favoriți, une ori femei dibace, a căror conștiință, a tuturor, era întunecată de aceleași porniri rele, nu-și mai recunoștea îndatoriri față de nimeni. Legătura capricioasă a patimilor înlocuia acum legătura sigură a disciplinei.

Pe vremea lui Soliman-cel-Măreț, se știau foarte bine de acel ce numia ca și de acel care era numit, condițiile pentru a fi recunoscut cineva ca Domn în țerile noastre, drepturile ce avea și datoriile ce lua asupra-și, la numire, către Poarta Sultanului. Le asigurau anumite porunci împărătești din timpuri mai vechi, și mai ales șirul lung de ani în care ele fuseseră observate.

Domnul trebuia să fie din vechiul sânge al „moștenitorilor” țerii și să se bucure de încrederea supușilor săi. Odată așezat în Scaun de omul împărătesc sau, pentru timpurile mai îndepărtate, îndată ce un trimes al Sultanului îi aducea întărirea prin steag, tuiuri și cucă, el era însuși un deținător al autorității împărătești în toată întregimea ei. Judecata lui n'o putea schimba decât doar alt Domn, căruia nu i-ar fi fost frică de blăstămul ce-i făgăduia soarta lui Arie: putea

sa taie sau să ierte, trimetea la calău sau răscumpăra de la moarte. Stăpânirea era numai a lui, și el dădea o parte, câtă și care o voia el, din drepturile sale cui i se părea lui că este vrednic să-l înfățișeze; al lui era, în rândul întâiu, și tot pământul între hotarele sale, și nimeni altul nu putea să-și facă așezări în cuprinsul lui decât creștini. Odată pe an, la Sf. Gheorghe, se dădea tributul, strâns de la toți locuitorii, în sumă de 30.000 de galbeni pentru Moldova, supusă de mai puțin timp și mai vrednică de cruțare, iar pentru Țara-Românească, mai sigură, cam de două ori pe atâta¹. La nevoie de războiu sau după cererea comandanților turci din vecinătate se dădeau provisii, dar cu plată, de și cu preț fix, mai mic decât valoarea reală a productelor. Nu se dădeau fără plată nici grânele și altele trebuitoare pentru hrana capitalei. Darurile se făceau mai rar, și pentru dânsule nu era statornicită nicio sumă, iar tradiția nu însemna nici un termin sigur².

În Moldova, până la întâia scoatere din Scaun a lui Petru Șchiopul, în 1579, mazilirea Domnilor e aproape necunoscută. Scaunul se pierde, mai adese ori odată cu viața, printr'o nemulțămire a boierilor sau printr'o năvălire de pribegi, pe cari-i ajută crai, magnați, orașe din cele două țeri vecine de la Carpați și Nistru. Dacă Petru Rareș își pierdu domnia prin Turci, dacă Ioan-Vodă-cel-Cumplit fu aruncat jos de mânia Sultanului, în amândouă împrejurările nu e vorba de un act obișnuit, cu motive ușoare sau fără motive, de o măsură financiară sau administrativă, ci ne găsim înaintea unui războiu, în care o armată învinge pe cealaltă și mazi-lul e un prins în luptă sau un ostaș fără noroc, care se supune.

¹ Cf. Iorga, *Documente*, pp. 5-7.

² Cf. lista plăților și darurilor ce dădea Petru Rareș, la 1532, în Hurmuzaki-Bogdan, I, pp. 66-7, no. xxvii.

Dincolo de Milcov, până la Mircea Ciobanul, fără ca situația să fie așa de bună ca în Moldova, mazilia e rară și nu vine printr'o mișcare de la sine a Turcilor. Ei aduc numai moștenitori cari li se par nedreptățiți, și-i așează cu armele împotriva altor Voevozi, cari se uită prea mult la semnele facute de creștini. Schimbările din principat nu sânt altceva decât episod din lunga lupta a Turcilor cu Ungurii, care, la dreptul vorbind, cu toate armistițiile înșelătoare, ține de la lupta regelui Sigismund cu Baiezid la Nicopole până la înfrângerea, la Mohács, a lui Ludovic al II-lea de Soliman-cel-Mare. De aici până la Mircea Ciobanul mai răsună douăzeci de ani, și în acest timp prefacerile în Scunul țerii le aduc pribegii și nemulțamiții, boierimea din hotare sau de peste hotare, provocând prin luptele lor une ori amestecul direct al Turcilor, cari nu refusa niciodată întărirea unui învingător.

Așa că prin Mircea-Vodă aici, și prin Petru, fiul lui Mircea, dincolo, se introduce întâiu abuzul, ajuns îndată obicei, lege, de a se face Domnul numai decât la Poartă, dintre cei cari vin acolo sa-și arăte drepturile, și de a se răspinge cu puterea oricine sosește de aiurea, cu sabia, pentru a domni, precum au fost domnișorii moldoveni ajutați de Cazaci, de la Ioan Creșul până la Petru Cazacul. Incep luptele cu făgăduieli și bani gata, la porțile puternicilor, la ușa Divanelor, în tainițele mijlocitorilor: turci, greci, armeni, evrei. Se încheie contracte cu gelepii, se iscalesc polițe, se aduc în fruntea alaiului creditorii sau oamenii lor de afaceri. Țara nu mai are niciun rol, acum când știe că voința ei nu va fi ținută în sama de Impăratul pe care i l-a dat nevoia: ea nu mai chiamă, nu sprijinește și nu plânge pe nimeni. Domnul n'o cruță, lucrul de capetenie fiind mulțămirea cu daruri cât mai dese a patronilor țari-grădeni, cari au și ei multe nevoi, mântuindu-se cu

toatele la haznaua din pământ a marelui tăinuitor de aur. Nu mai e birul odată pe an din epoca fericită, ci unul odată pe lună¹, și birarii, dijmarii aleargă, călări și cu căruțele, în lungul și latul județelor pentru a strânge cei până la patru sute de mii de galbeni², ce se cer pentru a sătura pe toți oamenii cu trecere, „cari stau zilnic cu gura căscată, amenințan-l cu schimbarea”³. Nu se știe măcar, cu această veșnică primjdie, cât are să plătească fiecare, și în starea locuitorilor e tot atâta nesiguranță ca și în starea domnească a Domnului. „Datoriile vechi”, când sânt cerute, aduc biruri nouă, și cumpărăturile sau întaririle de Scaun cresc mormanul datoriilor. În sfârșit, apăsările și războaiele golesc câmpiile, aruncă lumea în ascenzatori de munți, sau îmbogățesc de fugari provinciile vecine ale altor suverani, și câți au rămas trebuie să plătească și pentru cei ce s’au dus: „Catastișele” birnicilor nu însemnau, în Moldova lui Petru Șchiopul, mai mult decât 46.860 de capi de familie: țerani liberi, popi, curteni, vătași și nemeși⁴.

În vremea lui Soliman, grâne, oi, miere, oară, unt, său din principate veniau la Constantinopol pe corăbii ce porniseră din Chilia, Galați sau Brăila, și de la Dunăre se hrăneau și oștile pe care marele Sultan le trimetea în Ungaria sau le ținea în raielele vecine. Dar hrana în timp de pace a Seraiului și a capitalei, ca

¹ Relație din Constantinopol a lui Matteo Zane, bail venețian, 1594; Albè I, o. c. XIV, p. 440: „I q ali, co ne prima pagavano un carato all' anno, ora ne pagano uno al mese”.

² Relație a bailului Giovanni Moro, 1590; *ibid.*, pp. 337-8.

³ Iorga, *Contribuții* p. 77; cf. p. 76, nota. Cf. H isovul B rzeștilor, în *Tinerimea Română*, I, seria II, p. 121, și Iorga, *Stud. și Doc.*, IV, pp. 19-20.

⁴ Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 29-20, no. CCCLII.

și zahereaua de războiu, nu rămâneau fără plată. Știm și cu ce preț: șase aspri pentru chila de orz: nu era mult fără îndoială, cu toată valoarea mai mare a monedei, pentru că asprul era un mic bănuț de argint, din care pe atunci trebuiau cinzeci pentru a face un galben; une ori plata nu se dădea nici astfel, ci se însemna în socoteala tributului. Dar o plată se făcea totuși, și, când nu erau grâne în țară, Turcii binevoiau să creadă nevoii noastre. Fără bani nu dădea Moldova nici cei 12.000 de boi făgăduiți la a doua așezare în Scaun a lui Alexandru Lăpușeanu, ci și aici era prevăzut „un oarecare câștig pentru proprietari“¹.

Când veniră Sultanii cei răi, nici acest drept nu se mai ținu în samă. Furniturile ajunseră gratuite, crescându-se din ce în ce mai mult cererea. În acest înțeles vorbește Walter de cele douăzeci de mii de oi, de cei două mii de cai, de cele zece mii de chile mari de grâu, de alte zece mii de chile mari de orz, afară de untul și de mierea pentru întrebuințarea Seraiului². Se făcuse apoi obiceiul ca banii împrumutați de Domni la Țarigrad să se plătească în capete de oi gelepilor cari veniau în fiecă an prin Maiu și adunau astfel, sau prin cumpărătură de la locuitori, cu prețuri în adevăr bune —, vre-o patruzeci de aspri noi oaia —, un număr de vre-o 40.000 de capete³.

Gelepii plăteau, cum se vede din socotelile vânzării oilor în Moldova la 1591, cu aspri vechi sau cu aspri noi, din cei falsificați de haznă, cari aveau pe atunci cam jumătate din valoarea celorlalți și ajunseră a reprezenta și mai puțin, — dar se ținea samă la prețuri de această deosebire. Însă vecinii, cu cari se făcea ne-

¹ Còpii și traduc ri turcești, după originale din Constantinopol, la Ac. Rom.

² P. 17.

³ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 207, n^o CCCXXXVI, și p. 221 și urm.

gețul serios al principatelor, — pentru Moldova, Polonia, — păstrau vechea valoare a asprului, neprimind poate moneda mai slabă, pe când la Poartă tributul și darurile se îndoiseră, pur și simplu, fără să se ție samă dacă tributarul sau dăruitorul avea la îndemână monedă nouă sau monedă veche¹. Și, cu toate cumpărăturile ieftene și trimeterile dese, cârmuirea ajunsese atât de rea, încât, cu primejdia unei răscoale a populației Constantinopolului, în care Sultanul putea să-și piardă tronul și viața, pânea lipsia dese ori pe atunci, și săracii ajungeau să cerșească cu banii în mână la ferestruica brutarilor, numindu-i begi și Sultani².

Turcii începuseră să se așeze în țară, împotriva vechiului obicei, păstrat o bucată de timp, cu sfînșenie. Aplecarea spre *hainie* a Domnilor buni ca și frica celor răi față de supușii lor și de concurenții ce-i pândiau, de peste hotare aduse stabilirea în cele două capitale a unor garde de Turci, aleși mai ales dintre Ieniceri. În Moldova, când, în locul lui Petru Rareș, fugăr, Soliman așeză în Suceava pe Ștefan Alexandrovici, zis *Lăcustă*, el îi lăasă, spre siguranță, și o gardă de cinci sute de Turci. Când, după uciderea acestui Domn, pe

¹ Se admite — după rapoartele generale venețiene — că măsura a fost luată în 1584. Cf. Iorga, *Documente*, p. 6, și Albèri, *o. c.*, XIV, p. 413. „Fù inventato lo accrescimento della valuta degl' ori con intenzione di pagare gli stipendiatu a moneta corrente di aspri 1.0 per zecchino e riscuotere a moneta vecchia di aspri 60 l'uno, che sarebbe stato radoppiare l'entrata“. Dar o asemenea măsură se luase, pentru nevoile războiului din Ungaria, supt Soliman încă, la 1565. între copile de documente turcești la Academia Română este și ordinul din 27 Șaban 9/3 = 30 Mart 1565 către Alexandru Lăpușneanu, prin care se răspunde Domnului, care arătase că în Polonia pentru un galben se pot avea 95 de aspri și pentru un taler 55, pe când în Turcia galbenul are — ca pe la 1600 — valoare de 120 de aspri, așa că ar trebui să se primească și la haznaua Sultanului cursul polon pentru banii luați din țară. Turcii evităară un răspuns la acest punct.

² Albèri, *o. c.*, XIV, p. 368.

care nu-l scăpară deci de moarte Ienicerii din Suceava, Petru-Vodă își căpătă iarăși Scaunul de la mila „Imparatului”, el veni cu Spahiii și trebui să păstreze lângă dânsul, în tot cursul Domniei, ca o garanție de credință, tot cinci sute de Ieniceri¹. Prin căpeteniile acestor Turci din straja domnească își întunecă tânărul Ilie-Vodă, fiul și urmașul lui Petru, evlavia față de legea strămoșilor săi și făcu, cel d'întăiu dintre Domnii români, actul rușinos al renegării. Lângă Alexandru Lăpușneanu găsim, în două rânduri, două sute de Ieniceri, supt un baș-beg, pe cari-i plălia lunar din tribut². În lupta lui de la Verbia cu D spot, un izvor contemporan face locul celor „două sute șazicci de Ieniceri” așezați de o parte, într'un sat³. În cele ale lui Petru Șchiopul cu Cazacii, ni se vorbește de „beșlii”, cari nu erau decât vechea gardă de Curte a Ienicerilor⁴, căci un raport venețian numește, în schimb, pe „Ienicerii” — în număr de 500 —, „ce erau de pază. Trimeseși de aici” și pe cari, după o deprindere generală la Turcii de atunci, baș-begul lor îi redusese la cea mai simplă expresie, pântru a-și însuși leafa celor ce figurau numai pe hârtie⁵.

Asupra puținelor lupte din Țara-Românească pe această vreme n'avem lămuriri destule pentru a putea urmări așa de aproape înființarea și menținerea gardei de turci. Ea trebuie să fi fost cerută însă, împotriva pribegilor din Ardeal, de Mircea Ciobanul. Încă din 1567 vedem Ieniceri așezați în raiielele vecine, și o ceată

¹ Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 18, 190; *Doc. Bistriței*, p. xxxvi.

² Copiile citate de documentele turcești; 17 Zicadè 973 și puțin înainte.

³ Hurmuzak-Iorga, XI, p. 58.

⁴ Ureche, p. 321.

⁵ Hurmuzaki, IV², pp. 99-100. no. XII. „400” e o greșeală evidentă, pentu „500”.

dintre dâșii ucide în acest an pe niște Români veniți la bâlciul din Rusciuc¹. Turcii din aceste raiele se întind supt Domniile Mirceștilor, îndeplinesc pe pământul țerii hotărâri nedrepte, prin *mumbașirii* lor, răpesc turmele, trag cu puștile în „birarii” domnești ce se apropie de granița pe care au găsit cu cale să o facă a înainta, se așază în locuri straine, ca în Zinnicea, își răsbună singuri prin omor în chiar capitala Domnului, de al cărui Divan nu vreau să știe, etc.². Asemenea încălcări și batjocuri se întâlnesc încă pe vremea lui Soliman-cel-Mare, când de la Poartă se ieau totdeauna masuri pentru a le opri și pedepsi; mai tarziu ele crescură și mai mult fără oprire și pedeapsă. Walter înșiră călcarea caselor de către Turci, răpirea copiilor, necinstirea femeilor; în scurt: purtarea unei oștiri sălbatice într'o țară abia cucerită. Plângerile erau zădarnice: ascultarea, disciplina dispăruseră și puțina dreptate costa prea scump, în această epocă de negoț cu datoria.

Un călugăr, care a stat câțva timp la Constantinopol, care a trecut poate și pe la noi, și, întors în Apus, a făcut Papei un memoriu asupra stării în care se găsea Impărația turcească, fratele Luca Testanova, zugrăvește astfel halul în care ajunsese, cu puțină deosebire, la 1592-3, un principat de la Dunăre ca și celălalt:

„Dovadă despre desnădejdea în care au ajuns locuitorii Imperiului sânt nenorocitele provincii ale Țerii-Românești și Moldovei, atât de bogate și puternice odinioară, care, astăzi, pentru că Sultanul dă cârmuirea asupra lor aceluia ce cheltuiește mai mult și-i dă mai mulți bani, cu toate că i s'au supus de bună voie și cu

¹ Se vorbește de un „Rus-Bazari” (Rușii-de-V. de).—Copiile, citate, de documente turcești.

² „Rus-Bazari.” — Copiile, citate, de documente turcești.

învoiala ca Sultanul să li întărească de Domn pe un coborîtor al Voevozilor ce au fost înainte, totuși astăzi, numai de lăcomie, s'a stricat această orânduială, așa încât oricine are vre-un prieten, bani și sprijin, se face că este din această seminție, și cine are putere de bani, acela izbuteste să fie Domn în oricare din aceste două țeri. Care, pe urmă, stăpânește cât i se pare și cât îi place Sultanului, cu toate că, în timpul cât se află în Scaun, e Domn absolut și poate face și desface ce crede, fără să aibă a da socoteală cuiva. Și, pentru că acei cari cer Domnia sînt, cei mai mulți, oameni de rînd, săraci și ticăloși, scoși înainte de cei ce nădăjduiesc a cărmui sau a scoate din acele țeri cât li place, și neavînd bani pentru a duce la capăt afacerea, cari bani sînt totuși oricînd de nevoie acelor ce vreau să capete de la Turci ceva, ei sînt siliți a cumpăra lucruri și a lua bani de la unul și de la altul și a li făgădui că, atunci cînd vor fi în Scaun, să li dea îndărăt suta pentru douăzeci sau douăzeci și cinci, cât au primit. Așa că, îndată ce ieau țara, trebuind să plătească datoriile de înainte și să se îngrijească de daturile extraordinare și de făgăduielile făcute Sultanului, Vizirilor și altora, pe lângă tribut, îngreuiază cu multe nevoi și sarcini grele pe nenorociții și săracii supuși, pentru a li storce cât îi trebuie Domnului. Și, fiind cererile nesfârșite, nu e de mirare că aceste țeri se pustiesc și că totul se risipește, nefiind locuitorii, putem zice, stăpâni pe nimic, și de aceia foarte mulți oameni din aceste părți, ca să scape de atîta tiranie a Domnilor, se fac de bună voia lor Turci, lăsînd credința cea adevărată; și, de n'ar fi îmbielșugarea foarte mare și bogăția țerii, din toate aceste pricini aş crede sigur că în ziua de astăzi n'ar mai fi niciun om¹.

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 248-9, no. CCCLXXVI.

CAP. III.

Inaintașii și vecinii lui Mihai-Vodă : Ștefan Surdul, Alexandru-cel-Rău, Aron. Mihai ajunge Domn.

Când nenorocirea lui Mihnea puse în mișcare pe doritorii de scurte stăpâniri primejdioase, era prea târziu. Cei ce văzuseră cu neplăcere pe același Domn câștigându-și răpede în 1589 Scaunul pe care-l pierduse abia, luaseră măsurile lor acuma. Când mazilul intră în Constantinopol, târgul cu urmașul lui se încheiase acum, și ceaușul plecase în spre depărtata insulă de lângă coasta Asiei, unde-l aștepta cu nerăbdare Ilie-Vodă, menit să cărmuiască moștenirea sărăcită a Mirceștilor. Înălțarea lui Ilie la treapta Domniei era cunoscută între ambasadorii creștini pe lângă Poartă încă de pe la jumătatea lui Februar¹.

Oamenii cu drepturi de sânge la Domnia munteană se isprăviseră; oricum, ei se sfiau să iasă la iveală, câți dintre dânșii nu erau fiii crescuți la Curte, în vederea tuturor, ai unei Doamne. Dar, cu vre-o douăzeci de ani în urmă, o învoire se introdusese de Turci în numirea la tronurile vasale. Petru-Vodă, menit a fi Voevod în București, primise, pe un timp când un frate al său avea Țara-Românească, Voevodatul Moldovei vecine.

El fusese privit ca un „străin” și, când Zamoyiski

¹ Hurmuzaki, IV², p. 154, no. CVII.

aduse, între ostaşii săi, pe Ieremia Movilă, Domn dintr'un neam nou, el amintea Moldovenilor că, între alte ştirbiri ale drepturilor lor, avuseră să sufere o cărmuire „munteană”, „românească”¹. Petru Şchiopul era fiul unui Domn dintre Basarabi, dar fiinţa lui plâpândă, îmbătrânită înainte de vreme, fusese menită la viaţă prin darea numelui purtat şi de neastâmpăratul Voevod al Moldovei, care ştia să se ridice cu toată mlădierea sufletului său neînvins din pulberea sângeroasă a înfrângerilor. Ilie, fiul lui Petru Rareş, perise acoperit de ruşinea schimbării de lege; asupra fratelui mai mic al Turcitului, Ştefan-Voda, se prăbuşise cortul de la Tuţora, ale carui funii fuseseră tăiate de mâni răsbunătoare. Nici unul, nici altul nu lăsaseră urmaşi. Dintre cele două surori ale lor, cea mică, Ruxanda, avuse măcar doi fii, dar, din neamul ei, unul era un hain: Bogdan-Vodă de până la 1571, iar Petru se afla întemniţat de bănuiala stăpânilor în Constantinopol. Celălalt Petru, fiul lui Mircea Ciobanul şi al Chiajnei lui Rareş, s'ar fi putut înfăţişa deci ca un urmaş de drept la stăpânirea Moldovei cazută în mâna unui vânturător de lume ca Ioan-Vodă Cumplitul, dar el era acum mort de mult.

Limpezi de tot nu puteau fi însă asemenea drepturi, dacă se gândeşte cineva la Lăpuşnenii cari trăiau, la fiii lui Alexandru-Vodă. Dintre dânsii, Bogdan rătăci prin Ardeal, pe la Leşi, la Ţatul în sfârşit, în stăpânirea caruia se afla când îl răpi înainte de vreme nebunia ce pândia pe acest fiu de maniac al vărsării de sânge. Petru se strecură mulţi ani de zile în întunec pentru a-şi mântui viaţa ameninţată. Iar fraţii lor, de cari pomeneşte Alexandru, în hrisoave de-ale lui sau în diafa din 1565,

¹ Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 99, no. CLVII.

scrisă într'un timp când boala-i de ochi, înrăita, îl facea să-și prevadă sfârșitul, frații aceștia lăți rătăceau dintr'o ascunzătoare în alta, așteptându-și ceasul¹.

De-odată, aproape în același timp, anul când Mihnea fu silit a-și căuta mântuirea în turcire, ei apar, toți câți se aflau în viață, cerându-și pe căi deosebite câțiva ani de Domnie plină de năcazuri. În 1591, Petru, căruia i se zicea acum Petru Cazacul, — după neamul acelora între cari trăia —, venise cu acest scop la Zamoyiski, atot puternicul Cancelariu și Hatman polon, ca să capete printr'o năvălire pe furiș a Polonilor moștenirea sa moldovenească. Cu câteva luni înainte, Ștefan pornise de la Roma, unde se făcuse catolic pentru nevoile momentului, prin Veneția, spre Răsărit. Ionașcu se pregătia și el, cu prieteni din boierimea Moldovei, pentru o năvălire care-l duse întâiu la călugăria cu de-a sila și apoi, scăpând de acolo, la stăruințele zădarnice din Constantinopol și la surgunul pe câțiva ani în Rodos². Aron, pe care nu-l aflăm în diata lui Alexandru Lăpușneanu, alergase, cine știe de unde, la Constantinopol, cu făgăduieli mari cât ambiția sa. Alături cu acești Lăpușneni din a doua generație, se ivese și câțiva din a treia, fii de-ai lui Bogdan, care nu fusese însurat niciodată și era, prin urmare, un părinte indicat pentru pretendenții cari n'ar fi fost lămurii bine asupra descendenții lor. „Ioan Iancu“ sau Io Iancu se adăpostește la unchiul Aron, care mai primise la el și un frate, ca sa-l trimeată apoi, ca zălog, la Constantinopol. Iar Alexandru, alt fiu al fugarului din 1571. se învrednici să fie peste un an Domn *numit* al Moldovei, iar, după ce se mai strecură un an, el

¹ Cf. Iorga, *Pretendenți*, pp. 8, 46 și urm.; *Doc. Bistriței*, I, pp. LXVI, VIII.

² Cf. Iorga, *Pretendenți*, I. c.; Hurmuzaki, III¹, pp. 130-2, no. CXV; Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 762-3, no. CCXXXV.

luă în stăpânire Scaunul muntean, abia părăsit de Mihnea¹.

Ilie-Vodă era unul dintre fiii lui Alexandru Lăpușneanu, dar dintre aceia pe cari diata din 1565 nu-i înseamnă, sau nu-i putea însemna încă. Dacă el și jurătorii lui pe lângă Pași și alți puternici spuneau adevărul și el era ceia ce se dădea că este², atunci i s'ar fi convenit lui ca și atâtor ca dânsul, fiii unei pasiuni sau ai unui capriciu domnesc, neconoscuți de părintele lor sau uitați de dânsul, Moldova. Dar aici era Petru Șchiopul, și atunci încă, în Februar 1591, stătea în fruntea robilor Impărăției Sinan-Pașa, care avea o slăbiciune, viind și ea din alte slăbiciuni, pentru Domnul moldovean, care cheltuse atâția bani și pentru pacea dintre Turci și Poloni. Atunci Ilie se gândi — și Turcii găsiră acest gând firesc — de ce n'ar fi el, Moldoveanul, Domn în Muntenia, când Petru Munteanul stăpâna țara moldovenească. Dacă Ilie era și fiul Ruxandei Rareș, sau dacă binevoia să recunoască drept mamă a sa pe această Doamnă de neam atât de mare, atunci el ar mai fi putut aduce încă un cuvânt în sprijinul dorinții sale.

Sângele domnesc era pe atunci neapărat pentru acela care voia și el să fie Domn. Dar vlăstarului legiuit sau sălbatec al unui Voevod îi mai trebuia și un *meghistan* sau *musaip* împărătesc pentru a-i face numele cunoscut Sultanului care împărția tronurile vasale ca și pašalâcurile. Ilie n'avea pe Sinan, care ținea la Mircești și nu-i părăsi niciodată cu totul, dar câteva

¹ *Pretendenți*, p. 53 și urm.

² Cf. pentru verificările prin mărtura de boieri a descendenților domnești la Constantinopol, *Contribuții*, p. 22.

pungi de bani, vre-o piatră scumpă rară îi câştigaseră îndurarea lui Ibrahim-Paşa, om blând şi paşnic, a cărui însemnătate stătea mai ales în căsătoria pe care avuse norocul—sau curajul—să o încheie cu o principesă din Casa lui Osman; de şi era, încă în 1593, numai al treilea dintre Viziri¹, totuşi, prin soţia sa măcar, el avea atâta trecere, cât să poată aduce numirea unui Domn la Dunăre.

Înainte de alegerea sa, Ilie stătuse câţva timp în surgun la Rodos, unde, aproape îndată după cucerirea ostrovului de Turci, se trimeau în odihna depărtării Domnii căzuţi sau pretendenţii învinşi. În spre Rodos se chemau că merg Socol şi Domnul său, cari fură înecaţi pe drum la 1558; acolo fu adăpostit fără voie un frate al lui Cercel, şi Iancu Sasul, fiul aii flori al bătrânului Rareş, care plecă de aici pentru a cârmui Moldova; Mihnea petrecu o parte din mazilia sa din 1583 la Rodos, de unde fu apoi strămutat la Tripoli din Africa. În 1582 un luptător fără izbândă pentru Scaunul muntean e trimis la Rodos. În 1588, erau să fie închişi până la vre-un mezat domnesc doi fraţi cari aveau drepturi asupra Ţării-Româneşti şi pe cari Mihnea puse să-i aducă la dânsul. Tot în Rodos, în sfârşit, Turcii găzduiau, neputându-i da o ţară de stăpânit, pe Ionaşcu Lăpuşeanu în 1592².

Oaspeţii din Rodos ai Sultanului erau păziţi în „castel”, în vechea cetate a Ioaniţilor, şi pentru hrană li se hotăra un traiu potrivit cu vrâsta, cu familia, cu purtarea surgunitului: cincisprezece aspri pe zi, mai mult sau mai puţin decât atâta. Ilie-şi va fi avut şi el această pensie, dar, înainte de a merge în această linişte, izolată de mare, a Rodosului, el îşi câştiga pâinea

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 315, no. CCCXLIV

² V. v l. nostru XI din Hurmuzaki, la cuvântul: Rodos.

într'un chip care în alte părți și pe altă vreme putea să pară nepotrivit cu o descendență domnească și cu setea de a fi cel mai mare într'o țară: era, adică, blănar, și la Constantinopol așa i se zicea: Ilie blănarul. Mai târziu, un fiu al lui Ștefan Tomșa vindea stridii pe malul Bosforului, și Leon Stridiagiul știu să ajungă Leon-Voda. Se poate chiar ca Ilie să-și fi urmat negoțul și la Rodos, unde era mai puțină concurență: știm, în adevăr, că Doamna Chiajna, îndepărtată la Alep, cu fiul ei mazil, țesea postav pentru anterie și ciacșiri și mătasă pentru rochii și turbane, gândindu-se cu jind la capetele dușmane ce ar fi pus să se taie în București¹.

Pentru Domnia munteană Ilie făgăduise a da 400.000 de coroane sau 500.000 de galbeni turcești, ceea ce, cu falsificarea în timpuri de nevoie a galbenului acestuia, a sultaninului², putea să însemne aceiași sumă. De la dânsul, blănarul nu putea să scoată o sumă atât de ridicată; și el întrebuiț, de sigur, mijlocul obișnuit pentru a dobândi banii cu cari se cumpărau înaltele demnități de la Turci. Se găseau la Constantinopol capitaliști gata să împrumute pe un Voevod sărac care-și găsisese sprijinitori. Erau întâiu gelepii: Turci, Greci, Armeni, Evrei, cari știau că nu-și vor pierde banii, ci vor avea prilej să câștige, venind să și-și primească în țară, dobândă și capete, și ei se întreceau între sine, la număratoarea oilor domnești. Alături de dânsii însă deprisaseră meșteșugul înmulțirii răpezi a banilor Ienicerii, cari nu mai erau ce fuseseră odinioară: ostașii întrebând cu ochii nerăbdători viitorul de lupte, apără-

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. CL; Iorga, *Socotelile Brașovului și Studii și doc.*, IV, la anul 1029. Iar, pentru Ilie, rapoartele germane din Hurmuzaki, III¹ și IV²; III², p. 2^v, no. XLII.

² Cf. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, pp. 798-800.

torii fără odihnă ai legii, cari veghiau în jurul „Împăratului“, cu sabia ascuțită pentru secerișul sângeros în câmpiile bogate ale Necredinții. Ienicerii noi erau ostașii bine hrăniți ai păcii, gata să lupte pentru o îmbunătățire a tainului, pentru o sporire a lefii sau o lărgire a drepturilor, dar cari nu plecau decât împotrivindu-se și blăstămând în lungile războaie primejdioase. Erau acum printre dâșzii foarte mulți Turci de naștere, cari nu-și uitaseră neamul și traiau toată viața între ai lor; situația lor câștigată prin staruinți și intrigi puteau s'o lase acuma ca o parte din moștenire fiilor, la viitorul cărora se gândiau acești buni părinți, cari nu mai aveau acum inima neînduioșată a meștergarului și fanaticului luptelor. Așa fiind, ei strângeau bani și căutau să culeagă cât mai mult folos din economiile lor. „Ienicerii“, scrie în 1592 bailul venețian, „nu se amestecă numai în mazilia și uciderea dregătorilor de căpetenie, ci și în alegerea Domnilor“. Pe atunci, în Maiu 1592, ei aduseseră scoaterea, după câteva luni de Domnie, a lui Aron-Vodă din Moldova, pentru a pune în locu-i pe nepotul Alexandru. Sau, mai bine zicând, o parte dintre ei, o companie financiară a ortalelor ieniceresti, cucerise prin amenințări cuca domnească pentru Alexandru. Căci Aron avea și el partida sa de Ieniceri, legală de dânsul priu sinete neplătite și dobânzi promise. Cei ce țineau pentru aceasta cu dânsul căutară să se despăgubească de pierderi, punând mâna pe unul din mijlocitorii lui Aron, vicariul Patriarhiei, și, acesta fugind în mijlocul nopții, casa-i fu dărâmată de acești împrumutători înșelași¹. Maziul veni între cei mai călduroși sprijinitori ai Domniei lui: creditorii turci și, în fruntea lor, „o sută de Ieniceri neascultători“, cari cereau ori *mucarekul*, întâ-

¹ Hurmuzaki, IV², p. 159, no. CXVI.

rirea omului lor, ori plata poliților din haznaua împărătească. Ei intrară cu de-a sila în Constantinopol, nu lăsară pe nimeni să se atingă de Aron-Vodă pentru a-l duce la surgun, unde scăpa de dâșii; se grănădiră cu strigăte sălbatece la ușile celor puternici. Așa încât Sultantul trebui să-și sfărme voința înaintea intereselor acestor „fii“ ai săi, mângâindu-se cu o creștere de tribut și un dar de Domnie nouă din partea Domnului celui vechiu¹.

Dar Ilie nu știu să-și găsească banii destul de răpede, și sosirea-i la Constantinopol rămase zădarnică. Văzând că are a face cu un sărac care nu știa să-și creeze în scurt timp o bogăție din buzunare străine, Ibrahim își lăsă candidatul să cadă. Aceasta era cu atât mai lesne, cu cât noul Voevod muntean nu dobândise încă semnele Domniei și nici nu fusese primit la sărutarea mâinii².

Un altul i se găsi răpede în loc, și acesta era din neam băsărăbesc adevărat.

Anume, între fiii lui Mircea Ciobanul și Chiajnei, pe lângă Petru care domni, atâta de puțin, alături de Mircea, care se turci, apoi intră în rândurile strălucitoare ale spahioglanilor și stăpâni cine știe în ce parte a Impărăției *timaruri*, ca răsplată pentru că se lupta împotriva acelora în legea cărora se născuse, se găsește și un Radu. După mazilia lui Petru în 1568, el merse, copil încă foarte tânăr, la Alep, și de aici Turcii voiau să-l strămute, cu frații lui, la Basora, în părțile „Babiloniei”, unde-și trăise surgunia începătorul ramurii bărbățești rivale: Pătrașcu-cel-Bun. Dar Chiajna își feri odraslele de pierderea într'un de-

¹ *Ibid.*, pp. 162-3.

² Pentru soarta de mai târziu a lui Ilie, v. mai departe și Iorga, *Pretendenți*, pp. 51-2.

părtal colț asiatic al Imperiului, oferindu-l pentru a sluji în Seraiul Sultanului domnitor, precum în Seraiul viitorului Sultan ea-și dăduse una din Domnițe, făcând din sacrificiul ei prag pentru mărirea fraților. Această orânduire a copiilor lui Mircea-Vodă se făcu la 1570, când cel mai mare dintre dânsii n'avea mai mult de douăzeci și trei de ani, și Radu-Vodă stătu în garda lui Selim al II-lea și apoi a lui Murad, cun.natul său într'un fel, vre-o douăzeci de ani. Târziu de tot, îi veni gustul de Domnie, și el se găsi de bună samă printre luptătorii din 1589 pentru Scaunul muntean, pe care-l dobândi Cercel. Infrângerea-l trimesese la Tripoli din Africa, unde și Mihnea, biruitorul, își ispășise de curând păcatele. Se întoarse însă, părăndu-i-se că din lupta pe care o mai urma, din închisoare, Petru Cercel, ar putea să iasă Domnia pentru dânsul, cel de al treilea. În Mart 1590, Petru dispăru înecat, și peste trei luni Banul Iani izbutia să îndepărteze și pe acest Radu, suferit mai mult timp fiindcă era mai puțin primejdios și nu făcea să se cheltuiască prea mult pentru dânsul¹.

Radu va fi fost chemat de alt Turc puternic, în același timp când Ibrahim făcea să se aducă Ilie. Dar drumul din Rodos la Constantinopol era mai scurt decât acel de la Tripoli, unde fusese iarăși închis fiul lui Mircea. Când veni, în sfârșit, și acest pretendent, era tocmai vremea, Ilie dovedindu-se că nu poate plăti în grabă. Orice Domn lua asupra-și, după practica timpului, datoria cui stăpânise înainte de dânsul. Radu primi pe umerii săi, cari i se păreau mai puternici, îndatoria bănească cari strivise pe Lăpușneanu blănarul. Avea să deie acele 400.000 de coroane². Și, aducând

¹ V. Hurmuzaki-Iorga XI, la numele lui.

² Greșit, „galbeni“, în raportul venețian din 30 Mart 1591; Hurmuzaki, III¹, p. 146, no. CXXX.

chizeși buni pentru cât nu găsisse deocamdată, el căpătă cuca, steagul și caftanul și se învrednici și cu cinstea de a vedea, la ceremonia sărutării mâinii, împărătescul chip al apoplecticului Murad¹

Ambasadorul german la Poartă credea că Radu-Voda nu va pleca decât după Paști, care căzură la începutul lui April. Căci banii erau mulți, și nu se găseau. Prevăzând și el cât timp va fi ținut încă la Constantinopol de grija plăților, fără împlinirea întreașă a cărora porțile orașului nu se deschideau pentru un necunoscut ca dânsul, Radu își trimise caimacamii pentru a cârmui țara împreună cu ceaușul maziliei lui Mihnea. Un cronicar sas din preajma graniții ni spune că acești ocârmuitori erau dintre cei mai cunoscuți credincioși ai lui Cercel, așa încât mulți se așteptau a vedea în Radu-Vodă cel nou pe vechiul Petru-Vodă cu numele schimbat¹.

Dar acești caimacami, ca și toate părerile întemeiate pe venirea lor, n'aură durată. Trecură Paștile, și Radu, care urma cu plățile, nu le putu săvârși. Turcii l-ar fi înlăturat mai răpede, dar era o greutate mai mult decât în cazul lui Ilie: acesta era un Domn numit și întărit apoi de Sultan, căruia i se înfățișase. Pentru a scăpa de dânsul, mai marii Porții, cei ce se înfruptaseră din banii lui Radu ca și ceilalți, găsiră însă un mijloc. Ei se făcură a descoperi, spre marea lor mirare indignată, că Radu e un beșiv necuvincios și bătăran, care nu poate cârmui cu demnitate pe săracii Împăratului: îl declarară nebun. Și, fără a-l goni din

¹ 24 Mart; Hurmuzaki, III¹, p. 146, r.o. CXXX.

² „Unde non pauci suspicabantur hunc ipsum omnino fore sub ficto nomine principem”; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 87.

Constantinopol, unde i se făcu loc la cele Șapte Turnuri, Sultanul mazili pe Radu Mircea¹.

Nu era nevoie să se întrebe mult pentru a găsi la Constantinopol cine să primească, în schimbul strălucirii trecătoare a Domniei, greutatea tuturor îndatoririlor luate de Radu-Vodă mazilul pentru bani cari trecuseră pe încetul în Vistierii bine păzite. S'ar părea că Turcii se mulțamiră cu ceva daruri, cu făgăduieli pe mai târziu și cu iscălirea sinctelor lui Radu, și, fără să mai zăbovească, ei expediară pe cel de-al treilea Domn ales în țara care-și aștepta de vre-o trei luni de zile cărmuitorul². La 4 Maiu încă se vorbea, în adevăr, de plecarea lui; ceva mai târziu, de zăbava adusă de lipsa banilor. Dar Ștefan-Vodă nu intră în București — dacă ar fi să credem o cronică ardeleană — decât la 23 Iulie³, și am putea înțelege lesne care să fi fost pricinile zăbovei sale.

Cum îl arată și numele, noul Domn era un Moldovean. Toată lumea-l dă ca fiu al viteazului Voevod care, cu douăzeci de ani în urmă, murise „rupt de cămile”, pentru că îndrăznise a se lupta într'un timp când Turcii nu mai puteau fi învinși. „Fiu al lui Ioan-Vodă” se numește Ștefan în câte acte de la dânsul ni s'au păstrat⁴. Nu știm de unde și până unde răsărise el la Constantinopol, după ce acum se stânsese la Cazaci rasi falșilor „Ion-Vodă”, aduși pentru țerănimea Moldovei, care ținea mințe pe cine fusese bun cu dânsa.

¹ Cf. Hurmuzaki, III¹, p. 148, no. CXXXIV; XI, p. 768 și *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt*, I. c.

² Hurmuzaki, III¹, p. 148, no. CXXXIV; p. 150, no. CXXXVI. Pe acest timp vedem mișcări ale Cazacilor la Cilia; *ibid.*, XI, pp. 148-9.

³ Cronică brașoveană citată. Dar avem un document de la „1-Iu Iunie 1591”, dat în numele lui Ștefan (Iorga, *Pretendenți*, p. 38, nota 2; Hurmuzaki-Iorga, XI, Regeste).

⁴ Cf. Iorga, *Pretendenți*, p. 58 și *Regestele* la Hurmuzaki-Iorga, XI.

E o întâmplare care merită luare aminte însă aceia că, în luna când Ștefan alerga după pungile de bani care trebuiau să puie în mișcare pe ceaușul de Scaun, un „frate” al lui, Lazăr, amenința Moldova lui Petru Schiopul¹.

Noul Domn, de obârșie moldovenească, aduse cu dânsul la București câțiva străini de același fel ca și dânsul: Ilic e un nume ce nu se întrebuițea la Munteni, și Marele-Păharnic al lui Ștefan se chiamă Iliș, ca și Lăpușneanu, al cărui loc fusese luat de fiul lui Ion-Vodă cel Cumplit. Greci trebuise să aducă în urma sa, pentru ca ei să îngrijască a li se plăti datoriile făcute de Ștefan la Constantinopol.

Intre dânsii cel mai însemnat era, firește, Vistierul Andronic, care face parte din Divanul datoriului său de la început până la sfârșit. Ca de obicei, hrisoavele nu dau decât numele de botez al acestui puternic străin, dar e mai mult decât probabil că avem a face cu Andronic Cantacuzîno.

Născut la 1553², el se căsătorise la 1576, în ajunul celei d'întăiu lovituri date părintelui său, Mihai, zis Șaitanoglu, cu o Rali din Adrianopol³. Peste doi ani el fu acela care dădu întâiu de veste prietenilor din Constantinopol despre gâtuirea pe neașteptate, de un trimces furișat, al lui Mihai⁴. Cu acest prilej se alese și el cu trimelerea ca vâslaș pe corăbiile împărătești, meșteșug pe care nu-l visase în planurile sale de tânăr bogat și ambițios. Când răbdarea i se cheltui întregă și el se învoi a lua asupra-și toate sarcinile bănești

¹ Harmuzaki, III¹, Maiu 1591. În Cronica brașoveană se vorbește de doi „Lazări” aduși la Ștefan: unul din Brașov, care se dovedi fals și fu ucis.

² Gerlach, *Tagebuch*, p. 466.

³ Iorga, *Contribuții*, p. 18, nota 4.

⁴ Gerlach, *o. c.*, p. 46.

ale tatălui, drumul către câştiguri și mărire i se deschise din nou. Peste câteva luni îl vedem ajutând pe Turci a pune mâna pe moștenirea osânditului de la Anghial¹. Ce a mai făcut pe urmă, nu s'a înscris în amintirea nimănui, și abia în 1593 el ni se înfățișează din nou, nu ca tânărul de odinioară, pe care tatăl său îl amenința cu bățul, când cuteza a i se împotrivi, ci ca un om bogat, cu multă trecere, ca un moștenitor al rolului pe care-l jucase mulți ani de zile Mihai „fiul dracului“; ca un părinte de familie el însuși, împovărat de interesele multor gineri cari nu se mulțămiau cu puțin. În Novembre al acestui an, vorbind despre numirea lui Mihai ca Domn, el arăta cât îl supărase purtarea lui Alexandru Lăpușneanu, ca și a cui îi mai este ginere, și cu câtă umilință și primejdie li-a căpătat Scaune de cărmuire, pe când nu s'ar fi căzuț nici să-i asculte măcar². Se poate bănuî, cu destul temeiu, cine erau acești gineri, pe cari-i numește el și „copii ai copiilor săi“. Unul era stăpânitorul Moldovei, Aron-Vodă, care se însurase în primăvara anului 1593³ cu o mireasă ce venise de la Constantinopol, cu alaiu de ostași împărătești. Iar celalt trebuie să fie Ștefan-Vodă, pe atunci un mazil, care nu-și pierduse nădejdea de a se vedea iarăși cărmuind în folosul altuia. Socrul veni în țară să supravegheze purtarea ginerelui, cu care trebuia să plece în curân! Inapoi

Intre marturii actelor domnești mai avem pe Marele-Spătar Franța, al cărui nume amintește pe cronicarul bizantin din secolul al XV-lea, precum de istoria aceluiași secol se lega numele, și adesea ori neamul Cantacuzinilor, Paleologilor, Chalcocondililor din a-

¹ Cf. Ge lach, *o. c.*, pp. 459, 482; Hurmuzak-Iorga, XI, pp. 619-20.

² *Ibid.*, p. 373.

³ *Ibid.*, pp. 339-42, no. CCCCLXV,

ceastă vreme. Dar se poate ca „Franța“ să fi fost numele de botez al boierului de viță străină, căci mai târziu o cronică dușmană pretinde că pe Mihnea al III-lea, care se zicea fiul lui Radu și neotul lui Mihnea din 1591, „l-au chemat din botez Franți”¹.

Al treilea Grec din noul Divan e Dima Stolnicul, și, în epoca lui Petru Șchiopul, împlinind pentru dânsul slujba de capuchelaie, găsim pe un Grec „Duca fiul lui Dima”, cu care e o întrebare dacă Stolnicul lui Ștefan-Vodă avea în adeăr o legătură².

Dacă oamenii lui Ilie Lăușeanu se întâmplaseră a fi acei cari stătuseră pe lângă Cercel, Ștefan nu și-a căutat dregătorii numai printre nemulțamiții cu stăpânirea înaintașului său Mihnea, ci a cules pe Români din Sfatul său și în rândurile boierimii Mirceștilor Danciu Marele-Vornic, boierul de căpetenie, e același fiu al lui David care stă în fruntea Divanului din 1584 și care muri în Ardeal la 1595 de bună samă, fiind îngropat în „biserica din Belgrad”³. Alături de acest Danciu din satul Brâncoveni, care avea drepturi la numele de Basarab, pe care-l purtă urmașul său, Matei-Vodă, stă Marele-Logofăt Dumitru, Păharnicul lui Cercel. Radu Comisul e luat însă, cu dregătorie cu tot, din Divanul lui Mihnea-Vodă, dar din acela al Domniei întâiu rumai.

Mare-Postelnic în sfârșit, purtător al toiagului de argint, mareșal al micii Curți a Voievodului, „dvorbitor înaintea Domnului”, judecător al Curtenilor, aprozilor și Turcilor, a căror limbă trebuia s'o cunoască, și „tălmaciu în limbi străine”, câte le știa, — e Mihai⁴. Mol-

¹ Cronica lui Stoica Ludescu, în *Magazin*, IV, p. 346.

² Iorga, *Documente nouă*, pp. 17-8.

³ На црковѣ Белградѣ; Arch. Statului, *Schitul de un lemn*, pach. XVIII, 1: act de la Mihai Viteazul, cu data de 30 Iunie 1597; cf. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, p. 153, nota 1.

⁴ Cf. Ureche, p. 138; Miron Costin, în Hasdeu, *Arch. istorică*, I¹, p. 170.

doveanul acesta, fără pricepere, fără energie și lipsit de auz, acest „Surd”, despre care nu mai rămase nimic alta în amintirea poporului ce-i fusese încredințat pe câteva luni, nu putea să displacă unui boier grăbit să-și desăvârșească înălțarea în dregătorii și să-și rotunjească moșiile prin cumpărarea pământului de hrană al sătenilor căzuți la nevoie prin biruri. Na mai puțin de douăzeci și două de moșii fură cumpărate astfel de dânsul de la vecini, „în zilele lui Mihnea Voevod și ale lui Ștefan Voevod, când a fost Mare-Stolnic, și Mare-Postelnic, și Mare-Agă, și Mare-Ban al Craiovei”, din veniturile sale ca boier¹.

În Moldova, supt amenințarea veșnică a Cazacilor, la hotar între Turci și Poloni, un Domn lăsa ce să se povestească în urma lui: prădăciuni, năvăliri, frământări cu *domnișorii*... Țara-Românească era însă cuprinsă între țeri stăpânite de-a dreptul de Turci și între Ardealul unde nu mai veniau Nemții cu armele, nici magnații nu mai râvniau principatul, neavând pe cine să se sprijine.

În Polonia de peste Nistru, oricât de pașnic sau de prefăcut în ambiția sa ar fi fost tânărul rege Sigismund, un Suedes blând, care stăpânia țara abia de patru ani de zile, erau elemente ce nu se puteau ținca liniștite. Cazacii aveau nevoie, pentru hrana ca și pentru mândria lor ca viteji, de prada de toate zilele; nobilii de la graniță erau deprinși să nu asculte și să-și vadă îngaduită neascultarea, când pentru câștig își vindeau sprijinul vre-unui Domnișor grăbit să moară tânăr. Regele de fapt, căpetenia partidului celui mai mare și mai îndrăzneț din această nobilime războinică, Halma-

¹ Documentul citat, de auto-întârlire, din 6 Septembrie 1598; Bibl. Ac. Rom., 143/XLV.

nul și Cancelariu Ioan Zamoyski, își avea planurile sale, care puteau cere une ori ca o graniță de pace să fie trecută, fățiș sau pe ascuns. Aici Domnul trebuia să stea la pândă, cu ochii ațintiți spre Nistru, prin apele căruia Cazacii își găseau totdeauna vaduri. Nu mai departe, acum în 1591, pe când Țara-Românească aștepta în liniște ca noul ei Ștefan-Vodă să mântuie de plătit, bătrânul Petru-Vodă al Moldovei primia de la vecinii cari țineau la dânsul știri ce-l făceau să se cutremure iarăși de o frică pe care avuse prilejul dese ori să o încerce. Lazăr-Vodă, unul dintre Voievozii cari, numindu-se astfel, își evocau ca părinte pe strașnicul Ioan-Vodă din 1574, suna din trâmbița ispitei pentru ca în jurul lui să alerge voinicii „de la praguri” și să-l facă Domn în Iași. La Dunărea de jos lunceau șicile acelorași prădalmnici, și în curând zborul de răpire al Cazacilor era să se oprească asupra Oceacovului, care păzia hotarul tulburat de lupte al Niprului ¹.

În Ardeal era însă altfel: cu toate sfătuirile și dietele, era aici de vre-o jumătate de veac o dinastic, căreia i se dădea supunerea cuvenită, chiar când era represintată printr'un copilandru care nu alinsese nici douăzeci de ani, cum era Sigismund Báthory, fiul principelui Cristofor și nepotul de frate al marelui rege Ștefan din Polonia. Sigismund acesta Ardeleanul avea o inimă mai râvnitoare decât liniștitul Sigismund al Poloniei, și el fusese crescut de preoți catolici, de Iesuiți războinici, cari-l făcură de timpuriu să viseze, în depărtări strălucitoare, de lupte pentru credință, o izbândă și o faimă, care erau să-l înșele numai. Dar, deocâmdată, tânărul care era pentru ai noștri, în amintirea lui Cărvin și a Iagelonilor, „Craiul”, nu voia decât o căsătorie

¹ Harnuzaki-Iorga, XI, p. LXXIV.

onorabilă cu o principesă dintr'o Casă cunoscută în Europa și, apoi, alegerea sa în regatul de unde se credea că va pleca în curând pentru totdeauna Suedesul, care-și mai avea o patrie.

Și voia pentru căsătoria europeană, și sprijinul pentru alegerea regală le aștepta Sigismund de la stăpâni și ocrotitorii săi și ai Casei sale: Turcii. Pentru a-și atinge acest îndoit scop, suferia el lucruri cu care de altfel un principe ardelean de pe această vreme avuse să se deprindă. Incălcări de hotare, de la vre-un beg sau Pașă din Banat, căruia nu-i ajungeau veniturile, creștere de tribut, cererea lui îndoită pentru cine știe ce socoteli suptiri de calendar turcesc, amenințări și batjocură... Inghițindu-le pe toate, principele părăsă încă la sfârșitul anului 1592 la Poartă, de care era legat printr'o credință nepătată, gândurile de alianță și războiu ale vecinilor săi creștini: Polonii și Nemții Împăratului¹.

Între Mihnea-Vodă de odinioară, care păzia acum la Nicopol, cu turbanul renegaților pe capul său nedestoinic, între begii dunăreni cari făceau parte din același cerc de strajă, și între Ardealul care nu se deșteptase încă la gustul neatârării de păgâni, ce putea face un Domn muntean, cu tot pământul întins ce stătea supt oblăduirea lui, gata să-i facă pe voie în toate? Intr'un an de zile cât stăpâni, Ștefan avu o singură grijă: să-și plătească datoriile storcând banul de sărăcie rămas într'o țară pe care Emîr-Alemul venit cu steagul o găsi părăsită de locuitorii ce fugiseră prin Ardeal².

¹ Cf. Hurmuzaki, III², p. 27, n° XL; XI, p. 707, n. 1, p. 754 n. 1; p. 758, 765 n. 1, p. 760 n. 1, p. 763 n. 1; Decius Barovius, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XVII, după care în n are parte Wolfgang Bethen, *Historia de rebus transylvanicis*, Sibiu 1782-93, în 8° mic.

² Hurmuzaki, III¹, p. 151. O ceartă de hotare cu Ardelenii, *ibid.*, XI, p. 753, n. 1.

La o Domnie lungă nu se aștepta, dar nici nu va fi crezut să fie scos așa de răpede, după atâtea silinți și atâtea cheltuială. Il va fi întărit în nădejdea unei administrații mai întinse și plecarea din Vizirat a lui Sinan. La 2 August, temutul bătrân se ducea fără voie să se odihnească în casa-i de țară de la Malgara, pe când pecetea împărătească era luată de Ferhad, pe lângă care putea cineva trăi, dacă nu uita darurile¹.

Dar se întâmplară în Constantinopolul nesigur, schimbător în fiecare clipă, după jocul complicat al intereselor și patimelor, anume împrejurări, care spulberară lesne un lucru așa de neîntemeiat ca o Domnie românească de pe aeele timpuri. Puține săptămâni după ce se așeză în Scaunul unde n'avu nici vreme să se odihnească, Ștefan primi știrea despre fuga lui Petru Șchiopul, care-și pierduse în Șinan ultima nădejde. Pe când bătrânul Voevod rătăcia într'o lume așa de necunoscută lui, căutându-și un adăpost între „creștini”², mezatul pentru Moldova începea în toamnă, precum se desfășurase în primăvară priveliștea mezatului pentru Țara-Românească. Se căuta și aici omul care să dea cei 400.000 de galbeni, jumătatea de milion, cu care se închiria cuca pe câteva luni de zile³. În Constantinopol chiar, venise Ilie, care nu-și părăsise o clipă dorul Domniei⁴. Boierii moldoveni căutau tot acolo pe un Ștefan-Vodă, fiul lui Iliș Turcitul, despre care Ștefan auzise ei cine știe prin ce mijlocire⁵. Regele Poloniei scria la oamenii cu trecere pentru frumosul și

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 309, n^o CCCCXXXVI.

² Prerața mea la vol. XI din Colecția Hurmuzaki.

³ Cf. cu izvoa ele arătate mai sus Hurmuzaki, III', p. 153, n^o CXL, și IV', p. 157, n^o CXII.

⁴ Cf. *ibid.*, III', pp. 148-9, n^o CXXXIV; p. 150, n^o CXXXVI; p. 153, n^o CXXXIX-XL.

⁵ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

puternicul „Domnișor” Petru Lăpușneanu, oploșit atunci pe lângă Zamoyski¹. Și câți alții, al căror nume a perit odată cu înfrângerea ambiției lor domnești!

Se găsi cine să deie, în bani gata, jumătate din suma cu care se adjudeca Domnia. Invingătorul era un Aron-Vodă — ambasadorii de la Constantinopol auziau, unii, Abraham și răspândiau acest nume și mai departe, — care Aron-Vodă se zicea fiu al lui Alexandru Lăpușneanu bătrânul. Venit la Poartă odată cu Cercel, el nu-și făcuse cunoscut numele până la această vacanță de tron moldovenească.

Il sprijinise totuși, cu împrumuturile neapărate, mullă lume. Patriarhul Ieremia se număra printre creditorii lui, și tot astfel și vicariul Nichifor Parasios din Cipru poate, care Nichifor era numit de obicei *dascălul*, dar făcea multe alte lucruri afară de dăscălia lui de cântări². Se mai spune că pentru înălțarea lui la Domnie ar fi lucrat, cu mijloacele știute de stăruinți printre femeile Seraiului, Solomon Tedeschi, al doilea cu acest nume, care juca pe lângă Ferhad rolul ce fusese jucat pe lângă Mohammed Socoli de cel d'întăiu doilor evreu cu acest nume³. Dar totdeauna Aron a fost privit ca omul ambasadorului sau agentului englez, și cine voia să lovească în acesta din urmă punea mâna ca să zguduie siguranța Domniei Voievodului Aron.

De puțină vreme se afla, în adevăr, la Constantinopole și cineva care să vorbească în numele reginei

¹ *Ibid.*, IV², p. 161, n^o cxvii. Cf. Iorga, *Pretendenți*, p. 37 și urm., pentru pretendentul Ioan Bogdan, care venia la Veneția, pentru același pradă.

² Cf., pentru el, Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 115-6. 373 și n. 1; Hurmuzaki-Bogdan, I, p. 360 și urm.; Brown, *o. c.*, p. 360, no. 293; Iorga, *Istoria Cantacuzinilor*.

³ Cf. Hurmuzaki, III¹, p. 153, no. cxl cu vol. XI, p. 719, nota 2.

Elisabeta și a Companiei engleze de negoț în părțile Răsăritului. Barton era un om ager, stăruitor, de inițiativă, potrivit din toate punctele de vedere pentru sarcina ce-i era încredințată în această lume așa de deosebită de Capitalele și Curțile europene. Dar, cu tot folosul ce căula să aducă, bietul om trăia din greu, și negustorii de cari atârna bănește nu-i dădeau nici cât să-și poată cumpăra pentru casă, zăbovind pe lângă aceasta și leafa neîndestulătoare¹. Făcu atunci, ca să trăiască, ceia ce se putea face de un om foarte sărac represintând un foarte puternic suveran: își speculă situația, întinzând o mână de ajutor foarte puțin desinteresată Patriarhilor și Domnilor, ca să ajungă să se menție, sau să se întoarcă de unde-l aruncaseră dușmanii. Prietenia dintre Barton și Sigismund Báthory era un lucru știut, și până la moartea ambasadorului ea își aduse roadele, pentru unul ca și pentru celălalt. Faptul că aceiași operă de sprijinire a unui pretendent e îndeplinită de Barton și de cei doi clerici neastâmpărați și lumareți ce stăteau în fruntea Bisericii grecești arată că în daraverile lui patriarhale anglicanul mijlocitor era pentru Ieremia. În sfârșit, el încapă cu Aron amestecul în afacerile Domnilor noștri, care va da cu doi ani mai târziu tronul muntean lui Mihai Viteazul. Ambasadorul luă de la ocrotiții săi sau de la capitaliștii orientali o parte din cele 200.000 de galbeni care dădură lui Aron Lăpușeanu dreptul de a săruta de Domnie nouă grăsulia mână a Măriei Sale Impăratului Murad². Patronii turci ai noului numit, Seadeddin, Hogeia Sultanului și istoricul Imperiului, și muftiul

¹ Brown, *o. c.*, p. xxxi și nota 1.

² Despre legăturile bănești ale lui Aron cu Barton vom mai vorbi îndată. În Brown, *o. c.*, p. 140=Hurmuz. ki, IV², p. 1-4, se pot reține un William Aldrich, care se afla în 1594 la Iași. Cf. și Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 757, no. CCXXX; p. 764, no. CCXLVI.

Bostanzadè erau dintre tovarășii turcești ai ambasadorului nostru¹.

Dar plata pe jumătate nu asigură încă pe Turci. Văzând, pe de altă parte, că noul Voevod, care plătise prea mult ca să mai poată fi înlăturat, n'are de unde scoate restul, Vizirul trimese pe Aron cu un ceauș, „care să stea cu el până va scoate de la locuitori atâția bani măcar, cât să fie mulțămît Sultanul și fruntașii cârmuirii turcești”². Plecând la 14 Novembre 1591, Ceaușul luă cu dânsul și o ceată de strângători turcești ai birurilor moldovene, și prin sate se văzură de acum înainte, vânând împreună împliniri și bacșișuri, dăbilarii ai Domnului și oameni împărătești, mai nesățioși și mai fără inimă decât cei d'întăiu³.

Satele se arătară gata de răscoală și la plecarea lui Petru-Vodă⁴, în locul bătrânețelor patriarhale ale căruia ar fi voit să vadă în Scaunul Domniei pe un viteaz sosit de peste Nistru, din neamul neuitatului Ion-Vodă, cel Cumplit pentru boieri. Ospătarea Turcilor lui Aron, „tunzând până la carne”, sângerând pe cei mulți și săraci, întărise și mai mult această nemulțămire. Atunci dorul țării îndemnă din pribegie pe alt Lăpușnean, „fratele” Ionașcu, care nu venia cu steagul de umilință al Turcului, ci cu sulița de năvală a Cazacului Din Bucureștii săi liniștiți, unde nu patrundea decât primejdia mazilici pentru neplată, Ștefan Surdul putu să audă zgomotul mare al unui războiu în vecinătate. Ionașco fu bătut lângă apa Răutului, slujit la nas, aruncat într'o mănăstire, de unde găsi răpede drumul care ducea la Nemți și la Turcii de la Constantinopol. Înainte de plecare, Aron jertfi liniștii sale pe boierii

¹ Cf. Hurmuzaki, III¹, p. 103, no. CXXXIX, și Brown, *o. c.*, p. XXXII.

² Hurmuzaki, IV², p. 15², no. CXIII.

³ Cf. izvoarele germane în Hurmuzaki-Iorga, XI, și Cronica lui Ureche.

⁴ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

bănuți că ar voi pe „Bogdan-Vodă“ Ionașcu. Astfel periră Bârlădeanul, Logofătul, Bucium Vornicul, Paos. Și, întorcându-se, Aron aruncă în temniță pe Vistier și pe Bartolomei Bruti, un vestit aventurier și sfelnic al lui Petru Șchiopul, care Bartolomei fu apoi ucis, cu toată trecerea-i la Poartă¹. După aceasta, ea și înainte, cântară la Curte „cimpoiașii, pre cari îi țânea de măscărici”, precum ținea de pază „Ungurii călări și pedestri” din „odăile” reședinții sale².

Dar nu pentru mult timp, și peirea pregătită pentru Aron era să atingă pe Ștefan-Vodă, care se credea în siguranță.

Vizirul se schimbă, din voia ostașilor, în Mart, și în locul lui Ferhad veni un om meșter la vorbă, dar cu sufletul nestatornic și fals, un lacom de bani și daruri, Siavuș³. Tocmai o lună după numirea lui, capuchehaielele lui Aron știau soarta ce amenunță pe stăpânul lor și împrumutau juvaiere pentru a le da Sultanelui și aceleia dintre Sultane care stătea în fruntea celorlalte⁴. Dar peste cinci zile, la 28 April, se trime-tea în Moldova ceaușul ca să aducă înapoi pe mazil⁵. Fusesse o Domnie din Crăciun și până'n Paști, și Aron începuse abia să simtă farmecul muzicii cimpoiașilor, între loviturile de topor ale calăului și focurile de puști ale Ungurilor săi.

Inlocuitorul lui Aron îi era nepot, dacă nu mințiau și unul și altul. Alexandru, „fiul răposatului Bogdan-

¹ Cf. Iorga, *Pretendenți*, pp. 52-3; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. LXXXIV. La 20 Martie 1591, „pan Paos Ușar” face o vânzare, și între marturi avem pe „pan Bârlădeanul Dvornic” și pe Meșterul Gligorie; Bibl. Ac. Rom., doc. 56/LX.

² Ureche, *o. c.*

³ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 767, n. 1. Cf. Brown, *o. c.*, p. 23: il più corrompibile ministro che questo re habbia mai havuto.

⁴ V. Brown, *o. c.*, pp. 262, 276, 289-96.

⁵ Hurmuzaki-Iorga, XI.

Vodă", izbutise pe o cale nouă. În August 1591, banda care fusese strălucitoarea armată a Ienicerilor, întorcându-se de la stingerea unui foc, aprinsese altul la un Pașă dușman, furase bani împărătești și ceruse moartea aceluia care-i insultase. Urmarea fu mazilirea lui Sinan, Vizirul de atunci. O altă răscoală adusesse căderea lui Ferhad, gonirea lui de la Curte, chemarea lui Siavuș. Acesta era Vizirul Ienicerilor; de ce n'ar face ei și Domni după plac, și anume altfel decât împrumutându-li bani pentru cumpărarea Scaunului¹?

Alexandru, om sărac, văzuse că puterea adevărată e la cei cari fac și răstoarnă Vizirii, prin cari cugetă și voiește Sultanul, adormit în patimi josnice. Mersese la dânsii, în cașarma sau Seraiul lor, unde, în aceste vremuri, nu stăteau numai soldații lângă armele lor, ci fel de fel de rude și prieteni. Se hrăni „peste un an de zile” din ciorba și din orezul Impăratului. Când Siavuș se așeză în dregătorie și se duse Ferhad pe care-l plătitise Aron, pretendentul începu a-și smomi prin făgăduieli găzduitorii: ar da Sultanului, dacă și-ar căpăta moștenirea, așa un dar de câteva mii de galbeni, iar grija lui de căpetenie ar fi hrana bogată a Ienicerilor, cărora li-ar trimete, din nesfârșitele turme ale Moldovei, două sute de berbeci pe zi. Două sute de berbeci grași, de berbeci *chivirgic* de la Bogdan-beg, ce vis mai frumos puteau să aibă *ortalele* în așteptarea paradisului lui Mohammed?

Ceia ce voiau „feciorii” Impăratului din jurul cazanelor de pilaf, voia Vizirul, Sultanul, Allah în ceruri, a cărui lege curată o apărau ei. Dar, ca să fie mai sigur încă, Alexandru găsi un mijloc direct. Ștefan Surdul ajunsese Voevod prin căsătoria cu fata lui An-

¹ V. Hammer, cartea XL; „Astfel, în patru ani, trei răscoale de Ieniceri aduseseră de trei ori schimbarea Vizirului”.

dronic Cantacuzino prin 1591. În slujba lui Siavuș stătea, pentru a-i ține de urît femeile, fata unui argintar frânc din Galata: Vizirul o măritase întâiu, ca răsoată, cu Petru Cercel, „Domnul Moldovei”, se scria în 1592, „care a fost apoi înecat aici”. Văduva fu oferită lui Aron, care era să se însoare și el cu o Cantacuzină, și el găsi propunerea grea de primit. Alexandru nu stătu pe gânduri și primi și o astfel de nevestă pentru câștigul unei Domnii de pradă.

Astfel își căpătă Alexandru Lăpușneanu, — cel Rău într'o familie, unde mai purtase acest nume și această poreclă și un altul — nevestă pe viață și Domnie pe vre-un an de zile. Pe la sfârșitul lui April 1592 se mai dădea încă lupta între dânsul și Aron, care cumpăra de la un negustor engles d.n Constantinopol ceea ce credea el că-i poate câștiga iarăși sufletul mândros al Sultanului celui lacom: un inel de diamant, iar pentru Sultana-Hasechi o frumoasă cingătoare, strălucind din cele zece smaralde rare ale ei într'o cutie de cristal, un dar care costa două milioane cinci sute de mii de aspri, iar, în bani creștini și buni: douăzeci și cinci de mii de coroane. În numele Voevodului, agentul lui puse ca zălog — căci banii, când erau, veniau încet, — pietre scumpe, o sabie și un hanțer domnesc, la 23 ale lunii, în Arap-Ahmed, satul de lână Constantinopol al unui bei de Alger, mort de pușină vreme¹.

Dar în zădar. Aron era, fără îndoială, un Domn rău, însă răutatea cu supușii era vrednică de laudă din partea stăpânilor, dacă ieșiau banii, fiindu-se pe loc raiu, prin frică și pază bună de hotare. El omorise pe Vistierul său — un Frances, se spune, — iar capetele boierilor stăteau de drept supt ascușul sabiei dom-

¹ Cf. Brown, *o. c.*, n-le 262, 272, 289-96.

nești Tăind însă pe un altul, pe Bruti, istețul învârtitor de intrigi, el își făcu lui însuși marele rău de a se lipsi de cel mai priceput sprijinitor la Poartă al unei Domnii moldovene de pe acel timp. Nu știm numele agentului care făcu împrumutul, dar numele lui nu s'a păstrat fiindcă nu era vrednic de a fi ținut minte. Cu un biet slujbaş fără nume ca acesta, nu se îndreaptă o situație așa de primejduită ca a lui Aron.

Nici nu se încheia luna, și soarta Domniei Moldovei fu hotărâtă în ochii tuturor prin arestarea capuchehaiei. Alexandru fu ales Domn în locul lui Aron, dar de la această Domnie statornicită în voința Sultanului până la sărutarea hainci, la primirea steagului, la plecarea dintre oamenii împărătești, mai trebuia timp, alâta anume, cât să se adune banii darurilor și, cu toate că Alexandru, răzimat pe dragostea părintească a Ienicicilor flămânzi, își făcuse socotelile fără asemena daruri, i se aduse aminte de dăusele, fiindu-l în loc, zăbovindu-i audiența liberatoare, care-l încoronă. Încă la 8 Maiu, Aron domnia în liniște la Iași și nimeni nu sosise încă pentru a-i vorbi de mazilă¹. Nu trebuiau două săptămâni pentru ca să ajungă cineva de la Constantinopol la Iași, și totuși abia la 25 Iunie sosi la Poartă capugiul care păzise până atunci pe Aron, aducând cu sine, nu pe acest rob incredințat supravegheii sale, ci numai o rămășiță de bani, cu care mai nădăjduia mazilul să împace lucrurile².

Dar, când banii începură a izvorî din împrumuturile nepotului Alexandru, ceaușii se îndreptară spre reședința unchiului: la sfârșitul lui Maiu se știa acum în Ardealul vecin de îngrămădirea Turcilor, cu scopuri necunoscute, spre Moldova³, și pe la începutul lui

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

² *Ibid.*, p. 751, n. c. CCXXXII.

³ Iorga, *Doc. Bistriței*, I, p. LXXVI; Hurmuzaki, XV, la această dată.

Iunie Aron însuși vesti nenorocirea sa prietenilor de peste munți¹.

Duminecă, la 7 Iunie după stilul nou, Alexandru se găsia, în sfârșit, înaintea doritei fețe a Împăratului său². Era o răsplată pentru jertfele ce făcuse și o satisfacție acordată Ienicerilor cari-l ridicaseră la putere. Dar până la întreaga plată a sumelor făgăduite nu i se îngădui să se miște, și cu totul fără voie — aștepta de vre-o zece ani o biată Domnie!, — el trebui să aștepte, cum nu era numai decât obiceiul, întâlnirea neplăcută cu Aron mazilul. Și acesta venia încet, încunjurat de straja sigură a datornicilor, cari nu voiau să știe de trimeterea lui în vre-un depărtat loc de surgunire, ci doriau ca el să domnească până-i va mulțămi. Indreptat de stăpânii oficiali spre Alep, unde ar fi găsit pe Chuiajna, el fu mânat de ceilalți la Constantinopol, unde i se opri deocamdată calea. Prin Iulie el era acolo³.

În Iunie se găsia în Capitala turcească și un Trimes polon, care, între altele, începu a vorbi în folosul altui candidat de Domnie: Petru Alexandroviți, fratele lui Aron. Acesta strănsese Cazaci și era sigur de sprijinul căpitanului de Bar și al lui Andrei Taranowski, pe lângă care trăise mai multă vreme. Aflând că Aron va pleca, el se gândi că ar putea să-i urmeze, și prin omul regelui transmise la Poartă oferte mari, de care Turcii se ocupară, cu obișnuita lor luare aminte, în Iunie. Trecuse numai câteva zile însă de la audiența lui Alexandru-Vodă cel nou, despre care poate nu știuse nimic ruda lui, Petru, și acest ales al Porții plătise mult și avea sprijin bun în Ieniceri. Dar, fiind vorba de sume frumoase în timpuri grele, propunerile „Cazacu-

¹ *Ibid.*

² Hurmuzaki, IV², p. 10, n^o CXVII; XI, p. 757, n^o CCXXXI.

³ Hurmuzaki, IV², p. 163, n^o CXX.

lui¹ nu fură cu totul înlăturate. Dacă nu putea fi vorba de Moldova, definitiv dăruită, era Țara-Românească, de unde oricând putea fi scos Ștefan. Acesta era așa de puțin prețuit, încât agentul său, Moscato, care voise să sfărâme, în folosul unei rude a sale, căsătoria impusă lui Alexandru. perise abia. înecat în Mare, ca Voevodul Cercel¹.

Când Aron sosi cu Ienicerii lui gata să ardă casele celor ce li-ar stânjeni interesele de împrumutători, când începură strigătele și batjocurile, ceia ce se părea cu neputință: sfărâmarea Domniei proaspete a lui Alexandru se întâmplă. Mulțămind de sigur în sunet de aur, Aron primi steagul de întărire în locul tainului sărac al surguniților, și gloata creditorilor se alcătui din nou în jurul lui, bucuroasă, pentru a-l duce la tejgheaua lui domnească din Iași².

Aceasta o făcuseră câțiva Ieniceri gata la orice pentru a-și apăra banul, dar mult mai mulți, întregul corp, era pentru Alexandru, de care atârna bogata hrană pe timpuri care le nădăjduiau îndelungate. Oi, herbeci *chivirgie*, se găsiu, ca și în Moldova, dincolo, în Țara-Românească, unde Ștefan-Vodă nu se gândise niciodată din ce carne se gătește pilaful feciorilor strașnici ai Padișahului. Alexandru Lăpușneanu, Domn mazil al Moldovei, fără a fi domnit, ajunse astfel stăpânitorul Țării-Românești. Cândva, pe la începutul lui August, el plecă spre noul său Scaun cu ginerele Marului-Vizir, ca tovarăș de drum și epitrop de cărmuire fiscală.

¹ Hurmuzaki, IV², p. 260, n^o CXVII; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 758. Pentru Moscato, Hurmuzaki, IV², și Hurmuzaki-Iorga, XI.

² Rolul creditorilor e foarte bine arătat și în cronica lui Grigore Ureche, care dă aici amintirile tatălui său Ne tor: „Datornicii turci cu toții au mers la Vizirul de au strigat pentru Aron-Vodă, și de nevoia datornicilor i-au dat iar Domnia“; p. 241.

Astfel își căpătă Țara-Românească, în ajunul unor glorioase zbuciumări, încă un Domn de umilință, pe al doilea Moldovean care nemerise una din țeri, vânând pe cealaltă.

Nu știm nimic — și de bună samă nu vom ști niciodată. — asupra călătoriei și instalării lui Alexandru-Vodă cel nou, fiul „marelui și prea-bunului creștinului Bogdan-Vodă“. Asupra Domniei lui abia se opriră în treacăț privirile observatorilor străini din Constantinopol¹, iar povestirea de țară se oprise cu totul în aceste timpuri de umilință desăvârșită, în care oblăduirea unui „beiu“ înfățișa numai un catastih de cereri împărătești și de biruri pentru împlinirea lor.

Toată luarea aminte de care ne mai învredniciam, se îndrepta aiurea, în Moldova, unde luptele pentru tron se amestecară iarăși cu interesele mai mari ale puternicilor de la hotare. Aron nu fusese un Domn iubit de țară, și nu ni vine a crede, cum spun unii informatori din Constantinopol, că dorința de a nu suferi prin schimbările dese ale Domnilor ar fi îndemnat pe boierii moldoveni, singurii cari vorbiau în asemenea împrejurări, să puie un cuvânt bun pentru stăpânul cel urât, lovit de Dumnezeu prin mazilie. Dar, când aflare e să li vie în loc, ei nu găsiră niciun motiv de mulțămire. Pentru accia dintre dânșii cari știau lucrurile tănuite de la Impărăție, acestlăalt Lăpușnean nu era un necunoscut. Cu vre-o zece ani în urmă, puțin timp după fuga și moartea lui Iancu Sasul, el se mai acătase odată de mantaua Agăi Ienicicilor pentru a fi ridicat la treapta de Domn creștin, și rochia surorii Sultanului îi servise pentru același scop de ambiție. El

¹ Avem raportul bailului tipărit în Hurmuzaki, IV²; al ambasadorului german, din 8 August, s'a pierdut. V. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 768, n^o CCXLIII.

se înălțase astfel până'n preajma înălțimii visale, dar, înainte de a i se coborî cuca pe creștet, Petru Șchio-pul, proprietarul de atunci al Moldovei, prinse de veste și-l trăsni într'o ploaie de aur. Nu apucase nici a veni la Constantinopol, când Evreul Benvenisti, câștigat de Petru-Vodă, încheie lucrurile în folosul acestuia și, pentru a se lăia nasul și urechile pretendentului învins, trebui să meargă un ceauș să-l caute în adăpostul lui silit din Rodos. O schimbare în toanele Sultanului, ispitit din toate părțile, în slăbiciunea lui de lacom, trimise apoi pe meșterul Evreu să ție de urît aceluși ceapătămise astfel pe urma lui. Aceasta nu făcea, fără îndoială, lui Alexandru schiloditul nasul și urechile pe care le avuse înainte de această dată fatală ce Februar 1584, dar calăii aceștia cari operau departe de ochii marilor dregători ai Porții pentru a stămpăra pe domnișorii prea vioi își lăsau lesne mâinile prinse în frâie de aur și tăiau mai mult de ochii lumii. În veacul al XVII-lea Șerban Cantacuzino, „slușil“ la nas de oamenii lui Grigore Ghica-Vodă, cari nu cruțau, a putut ajunge totuși un puternic și respectat Domn, cum și unchiul său Constantin Cărnul domnise. Cu atât mai mult putea să capete Scaunul acela Alexandru, care avuse mijlocul de a fi cruțat¹.

Dar Moldovenii aveau ceva mai bun decât acest Cărn, cu urechile prescurtate. Încă de la începutul lui Iulie putem descoperi la Camenița pe „Petru Despot Alexandrovici“, „un om foarte frumos, nalt și vânjos, și care știa multe limbi“². El se făcu a crede că a venit un ceauș la dânsul pentru a-i făgădui sosirea de ostași cari să-l sprijine și că pe acciași cale i s'a îngăduit să

¹ V. Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 74, n^o CXXXII, și IV², p. 122.

² Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XCV, p. 715 și urm.; Hurmuzaki-Bogdan, I, pp. 321-2.

între fără zăbavă în țara-i de moștenire¹. Ceia ce făcu îndată, prin August, după ce-l va fi asigurat de sprijin și Zamoyski, căruia-i scrisese; dar firește că, așteptând pe Ienicerii Impăratului, el aduse cu sine pe Leșii cari stăteau supt ordinele „părintelui“ său Taranowski și supt ale lui Iaszlowiecki de la Bar². Bani căpătase, dând sineturi la Greci și Nemți și zalogind venituri și vămi ale țării pentru un viilor care era să fie scurt pentru dânsul³. Cu toate că, la intrarea lui în Moldova, scrisorile de Domnie nouă ale lui Aron sosiseră acum și puseseră pe fugă o sumă de boieri de frunte, cu căima-camul însuși, Nistor Ureche, Petru-Vodă tânărul găsi încă destui sfetnici cari să-i încunjoare tronul. „Șeizeci“ dintre dânșii își puseră pecețile în josul arzului prin care țara cerea de la îndurarea „Impăratului“ pe acest frumos și viteaz Domn, care făgăduise să facă minunea de a plăti birul la vreme, fără a-și răspândi dăbilarii prin Ținuturi timp de trei ani de zile. Cel mai însemnat din aderenții lui, Hatmanul Văscan Orăș, un bun luptător, merse, în Octombrie, cu oarecare steaguri de Poloni și plăieși la Baia pentru a tăia calea Ardelenilor lui Sigismund, cari ar fi putut pătrunde pe acolo pentru a pregăti întoarcerea lui Aron⁴.

Dar toate acestea nu folosiră față de hotărîrea ne-strămutată a Marelui-Vizir Siavuș de a restabili pe Aron, fie și cu armele, și de a învăța minte pe Poloni, cari socotiau că Domnii Moldovei aduși de peste Nistru pot să rămâie. În Septembrie mai venise la Constantinopol alt Lăpușnean, Ionașcu, care colindase prin Imperiu, cu pașapoarte și recomandajii de cerșitor⁵, iar

¹ Hurmuzaki-Bogdan, *l. c.*

² Hurmuzaki, IV², pp. 164, 172; III¹, p. 164, n^o CLIII; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 762, n^o CCXXXV.

³ Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 92 și urm.

⁴ Cf. Hurmuzaki-Iorga, XI și IV².

⁵ Hurmuzaki-Iorga XI, tabla.

Siavuș îl trimesese, fără vorbă, la Rodos. Aron plecase spre Dunăre încă din August, dar fusese silit a se întoarce pentru a căpăta puteri. Ele i se și dădură fără nicio musturare, și fără nicio zăbavă poruncile obișnuite în asemenea timpuri se expediară la Dunăre și în Ardeal, iar la nevoie beglerbegul Greciei însuși trebuia să se puie în mișcare, acela înaintea căruia nu era încă prin aceste părți cine să se poată împotrivi.

Despre vre-un ordin către Voevodul muntean, — ca atunci când Alexandru-Vodă din Țara-Românească aduse pe Ioan-Vodă în locul neascultătorului Voevod Bogdan și, mai pe urmă, pe fratele Petru în locul hainului Ioan, ajuns cel Cumplit și cel Viteaz, — despre un astfel de firman nu se pomeniște nimic. Alexandru e ca și cum n'ar fi fost, și pentru a lămuri lucrul n'ajunge decăderea țării și neînsemnătatea lui personală. De la dânsul s'au păstrat destule documente pentru cât timp avu ca să le deie, dar niciunul din ele nu e mai vechiu decât 1-iu Decembre 1592. Turcii, jăluindu-se Polonilor pentru călcarea de pace, amintesc isprăvi prădalnice făcute de Cazacii „Domnului leșesc” Petru la Chilia, la Tulcea, unde e ucis emirul care comandă garnisoana și se prinde un transport de trei „iuci”, 300.000 de aspri, ai Visteriei¹. În asemenea împrejurări, era mai înțelept din partea unui slab Domn de la Turci, străin de țara peste care trebuia să domnească, să rămâie puțin în urmă, și săptămâni întregi aceiași tabără de așteptare reuni, credem, pe cei doi nevolnici din același neam: Aron și Alexandru-Vodă.

Ii liberă de aici oastea lui Sigismund Ardeleanul. Pe când Orăș păzia în unghiul de spre Bistrița cu „Cazaci și alți oameni puternici”² și Voevodul însuși vestia din Iași pe sora sa Tofana, rămasă în Polonia, că

¹ Hurmuzaki, IV², p. 173.

² Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 904-5.

„a luat cu ajutorul lui Dumnezeu locul străbunilor săi, al țării Moldovei, ce-i este moșie“¹, vre-o mie de pușcași și călări de la Curte ajungeau în părțile Brașovului, supt conducerea a doi oameni, dintre cari unul, Gașpar Sibrîk, a jucat un rol în marile întâmplări ce vom povesti aici, iar celălalt, Moise Székely, general al lui Mihai-Vodă Viteazul, rebel, fugar, „Craiu“ de răscoală, peri tocmai în aceste părți, într'o luptă câștigată în numele Impăratului creștin de alt Domn muntean din epoca eroică: Radu Șerban. Prin pasurile din Secuime, ei trecură în Moldova, unde nu întâlneau nici o dușmănie, până la Iași, unde se închisese Voievodul. Se spune că acesta ieși din oraș: pentru a fuși sau pentru a-și împrăstia vrăjmașii; dar, părăsit de ai săi, cari erau puțini și n'aveau inimă să se lupte, el fu prins. Neînfrânt de nenorocire, el dădu ochii la Dunăre cu Aron-Vodă și Turcul, Veli-Aga, care adusesese pe acesta; fiindcă un pretendent putea scăpa cu zile la Turci, dar i se tăiară nasul și urechile. Întăiu sosiră la Constantinopol câțiva țerani, speriați ei singuri de ce făcuseră, luptători unili, purtând încă în mâni ciomegele cu care cutezaseră a ieși înaintea flintelor. Apoi, peste câteva zile, Petru însuși, scăzut din frumuseța, dar nu din îndrăzneala sa. În Divan el nu se umili înaintea Marelui-Vizir, ci spuse și aici, ca și din Scaunul său de Domnie, că l-a chemat țara și că părințele și străbunii săi au stăpânit această moșie a sa. Fu aruncat în cângi și stătu astfel, atârănând în cărnurile sale, până la căderea nopții, când gealatul milei se strecură până la dâvsul pentru a-l zugruma, lăsându-i apoi în vederea tuturor trupul chinuit, de mucenic pentru glorie².

¹ Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 92

² Hurmuzaki, IV², și Hurmuzaki Iorga, XI; cronicile ardelen: Barovius, în *Mon. Hungariae Historica*, 1866, după care Wolfgang Bethlen, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, pp. 92-3; cea polonă a lui Heidenstein, p. 298. Cf. Iorga, *Pretendenți*, pp. 49-50.

La 28 Octombree, patru zile după luptă, înștiințat printr'un olac grăbit, Sigismund anunță la Poartă biruința câștigată de oamenii săi și arată că țara începe să vie la Aron¹. Și, de sigur, dincolo, în Țară-Românească, la Alexandru, pe care nu-l știa încă vrednic de a fi numit cel Rău.

Aron își alcătui un Divan de pradă, în care cele mai însemnate persoane erau Oprea, pârçălabul de Holin—ambii pârçălabi din întâia Domnie fugiseră²,—după ce fusese Armaș și Logofăt, și fiul de Țigancă Răzvan, care-și dădu mai târziu drept domnesc părinte, care-î îndreptăția râvna de Domnie, pe blajinul Voevod Petru, cel ce nu desprețuia poligamia³. Cu aceștia se pusea la adunat dabile, pentru stăpânul său și pentru dânsul, aruncând Turci fără suflet asupra satelor flămânde, trimețând la grajduri, „de-i râniau supt cai”, pe rânășița luptătorilor de odinioară: „slujitorii de țară”, prefăcând în hrăpire: „fără preț și fără bani”, vânzarea vitelor, a „bucatelor”, din care se hrănia Moldova și-și plătia birul și năpăștile⁴.

Cei ce au suferit aceleași lucruri în Țara-Românească tac înaintea noastră, și pe de-asupra vremurilor uitătoare plutește până astăzi numai strigătul de durere ce se închiagă în porecla Voevodului: „cel Rău”. Sfetnicii, cari-i dau mărturie în hrisoave sânt, în parte, oameni cu numele cunoscute, iar alții se văd a fi sosit cu dânsul, tovarăși, tot atât de hămesii ca și dânsul, ai zilelor grele. Dintre cei d'întăiu face parte decanul Divanului, Marele-Vornic Danciul, din sânge „basarabesc”, un bătrân despre care am mai vorbit și înainte, căci

¹ Hurmuzaki, IV³.

² Hurmuzaki-Iorga, XI, p. LXXV.

³ *Ibid.*, p. XCIV

⁴ Ureche, p. 242: mărturisirile Vornicului Nistor, un contemporan.

tot el stătuse în fruntea Divanului lui Ștefan-Vodă. Radu Spătarul trebuie să fie Comisul vechiului stăpânilor. Stanciu Postelnicul ar putea fi privit ca același cu Logofătul cel Mare din 1583-5. Belograd — pe românește Barbă-Albă —, Logofătul de acum, e un necunoscut, care dispare cu Domnul său. Nici despre Tudor Comisul sau despre Stan Stolnicul nu se vorbește mai departe. Iani, Marele-Păharnic, nu poate fi Banul de odinioară, care nu s'ar fi înjosit să culeagă o dregătorie ca aceasta. Iar în Vistierul Pană, un Grec, descoperim un om cu viitor, căci el ajunse, nu numai un boier statornicit în țară, înzestrat cu moșii prin legăturile-i de familie, ci și un bun luptător, care va ucide din fugă pe regalul fugar, Moise Székely, un negociator prețuit și un bun Curtean pentru Domnii ce se schimbau¹. Pană trecu, prin Iunie 1593, la Stolnicie², și în același timp apare încă un om nou în Sfatul Voevodului străin: Dimola sau Dimu.

Pentru întâia oară numele lui Mihai Banul lipsește dintr'un Divan al acestor timpuri. Dar oamenii puternici nu se înlăturau astfel, în schimbarea stăpânitorilor, fără motive însemnate, și nu găsim totuși nicio manifestație de nemulțămire din partea țării, în care amestecându-se, fiul, necunoscut de cei mai mulți în această însușire, al lui Pătrașcu-Vodă, să se vadă aruncat în pribegie sau în umbra unei îndepărtate retrageri la moșie. Dar, și fără aceasta, lămurirea se află de bună samă în această lungă lipsă a Domnului, din vara și toamna anului 1592. Era pentru a doua oară ispita Scaunului fără stăpânitor și, pe lângă aceasta, ceia ce nu fusese pe vremea lui Mihnea, războiul se

¹ V. Iorga, *Socotelile Brașovului, și Studii și documente*, IV și V, la tablă.

² V. regestele de documente interne, în Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 905.

bătea la granițe, străinii călcau pământul țerii, făcând și desfăcând Domniile, la dreapta lui Petru-Voică Moldoveanul, venit cu armele, stătea Andrei Taranowski, despre a cărui prietenie cu Mihai, ajuns Domn, vom mai avea prilejul să vorbim¹. Nu doară că bogatul tânăr, care avea frumuseța potrivită pentru un Voevod războinic, ca și acel Petru, va fi țesut intrigi, va fi vorbit la Poartă sau va fi înțehit pribegi ori prieteni de peste hotar. Dar, atunci pentru întâia oară în viața sa, buzele i se descleștară în privința părintelui adevărat, care fusese până atunci ascuns de oameni. Și, când spunea cineva, pentru scopuri ușoare de înțeles, acest lucru mare și primejdios, toată viața-i era de atunci înainte răscolită prin urmările mărturisirii. Nu mai era de acuma înainte Mihai boierul: Agă, Stolnic, Postelnic, Ban, merit să slujească Domnii și să cumpere moșiile, ci Mihai Voevodul, fiul lui Pătrașcu, merit să piară, să fugă sau să învingă, domnind.

Î se dovedi în curând că trebuie să aleagă între aceste trei drumuri, căci el își închipuise că vorbele ce apucase a spune vor putea fi uitate. Cum s'a întâmplat în adevăr lucrul, în ce chip s'a vădit tuturora dușmănia dintre Domn și cel mai puternic dintre supușii săi, nu se poate hotărî cu o deplină siguranță. Cineva care a cunoscut și a slujit pe Mihai, Petru Armeanul, credea că Alexandru ridicase pe Mihai la Bănie, și aceasta pentru că se găsia la Constantinopol, bucurându-se de mare trecere, Banul Iani, „ruda” acestui nou Ban. „Cu un prilej oarecare”, Domnul se întărătă asupra lui Mihai, și Iani-și chemă atunci ocrotitul pentru a-l răsplăti prin Domnie de ofensa suferită de la un Domn. Mihai ascultă, dar e prins pe cale, dus la București, unde știm că stătea de obicei Ale-

¹ V. deocamdată prefața lui Walter.

xandru-Vodă¹, și osândit la moarte. Dar călăul nu cotează să dea lovitura, oprit fiind, nu numai de starca de beție în care se afla, ci și de căutătura slăpănițoare a mândrului boier: „căci, precum odinioară Mariu-și spăimântase ucigașul prin măreția chipului, astfel și el își spăimântă călăul”. El fugi, zvârlind sabia, pe care nimeni nu se încumetă s'o ridice. Boierii impuseră atunci Domnului iertarea, — o întâmplare ca aceasta fiind vădirea voinții lui Dumnezeu într'o inimune. Iani veni și el la mijloc și desăvârși împăcarea. Dar după dânsa vin nouă bănuieli, alte prigoniri, și Mihai apucă drumul de fugă din timpurile mai vechi ale pribegilor, în care-și mai trăise o parte din tinerețî. În Ardeal el află pe Baltazar Báthory, vărul lui Sigismund, și prin acest patron el capătă scrisori ale principelui către Marele-Vizir Sinan și către Eduard Barton, agentul engles, în vederea numirii domnești, care era singura scăpare. Aceasta de și, la început, se trimesese de la Poartă ordinul către tânărul Báthory ca fugarul, care dusesese și bani cu dânsul, să fie arestat, luându-se și catastiful averii „împărătești” astfel înstrăinate². El vine deci la Constantinopol, descopere prin Iani bani la Greci, Evrei și Turci, și ia dintr'înșii până la 400.000 de lei. Sinan primește 20.000 de galbeni, alți Viziri și Pași se împărțășesc după însemnătatea lor. În a-oest chip, ajunge la Domnie neobișnuitul pribeag, și el pleacă în „1592” (*sic*), într'un alaiu de Ieniceri, de Spahii, de „muți” împărătești, având de conducător pe Emir-Alem, pe Imbrohorul, pentru a fi dus în Scaunul unde straja de 2.000 de Turci rămânea să-i păzească datorita credință față de Sultan³.

¹ V. Kuz, *Magazin*, I, p. 197: fragment din socotellele Sibilului pe 1593.

² *Török-Magyarokori Emlékek, Okmánytár*, III. pp. 24-5.

³ Fragment latin. „ex scriptis Petri Örmény”, în W. Bethier, IV, I. c. V. și Szamosközy, izvorul lui Bethlen, și cu alte izvoare ungurești, în Sárbu, o. c., I, p. 65 și urm.

După spusele boierilor prin țara cărora trecu o clipă în vara anului 1597, și după a străinilor cari aveau știință despre noi, Silesianul Baltazar Walter lămurește astfel începutul Domniei lui Mihai, ale cărui isprăvi le povestește apoi după scrisul Logofătului muntean. Alexandru, simțindu-se de neam mare, e trufaș „beat“ de mândrie. El crește datoria țerii la zece poveri „de aur“, deci 1.000.000 de galbeni. Cu Turcii — ca și Aron — el despoaie casele, iea dijma copiilor, batjocurește familiile. Pedeapsa cuvenită-i vine prin Mihai, frumosul, înaltul fecior de Domn, care stătea ca Ban la Craiova și era iubit în țară pentru toate virtuțile unite în persoana sa, — între care și graiul ușor și frumos¹. Domnul pune să-l prindă pe furis, dar Mihai află, scapă în Țara Ungurească, trece la Constantinopol, unde fruntașii și cei mai bătrâni dintre boieri erau pribezi. Ei și-l cer Domn, ca fiind din neamul vechilor Voievozi, arătând altfel — întocmai ca și Moldovenii, când cereau pe Petru Cazacul, — că vor pleca în lume. Banul ajută, ca un „unchiu“, și numirea se face.

Alături cu fabule neroade despre nașterea lui Mihai dintr'un gealep², un compilator de letopiseț, care se născuse vre-o jumătate de veac după moartea lui Mihai, zăgrăvește aceste întâmplări, pe care am dori atât de mult să le cunoaștem mai bine, fiindcă atâtă ni-au venit de la ele, în următorul chip: Mihai e la Craiova; i se scornește nume „că e fecior de Domn“, e adus deci la București și, „trecând pe'naintea“ unci biserici—Biserica Albă, cu hramul Sfântului Nicolae — în vremea liturghiei, se oprește pentru o rugăciune și o fâgă-

¹ „Suavem item prudentemque sine praemeditatione, quoties opus erat, ore affluentem sermonem“.

² V. sus, Szamosközy (și un resumat de d. Crăclun, în „Anuarul“ Institutului din Cluj, și ediția, ce am dat, din Cronica lui Constantin Căpitanul.

duință. După ce-și câștigă astfel un razim mai puternic decât al oamenilor, el merge cu încredere în Divan — „la Domn”, — *tăgăduiește de năpaste* sau, cum se zicea, în limba juridică, *prinde bâha*¹ — oferă jurământ și izbuteste a-și aduce doisprezece jurători, cari întăresc credința de care e vrednic în spusele lui. Scapă astfel, fuge la Turci, își află gealepul-părinte sau, cum zic alții, ruda, pe Iani, și se face Domn².

În sfârșit, un al treilea izvor, care înseamnă împrejurările îndată după petrecerea lor, scrisoarea lui Andronic Cantacuzino, ni le înfățișează astfel, la 14 Novembre 1593: „Până acum țineam Țara-Românească pe numele Domniei Tale, însă, văzând cerințele timpului și zăbava Domniei Tale” — Andronic scrie lui Petru Șchiopul, nazilul moldovean, care nu uitase că neam de neamul lui, și el însuși chiar, domniseră în Țara-Românească, — „și faima rea și ticăloasă a lui Alexandru Voevod, și intriga lui, pe care nu puteam să o trec cu vederea, m'am ispitit și eu și am făcut pe Banul Mihai Domn al Țării-Românești: am socotit că el e mai bun decât alți marghioli de bei, cari nu arată niciun semn, nici de la tată, nici de la mamă, numai din firea lor niarghioli și mincinoși, și argați și nevrednici, oricum i-ai privi. Însă cu Banul Mihai s'a mulțămînt biata țara și s'a rugat lui Dumnezeu, care i-a învrednicit și li-a dat un așa de bun păstor și creștin, și iubitor de săraci, și cu frica lui Dumnezeu, și au binecuvântat și pe părinții miei răposați, pentru că am ajutat, cu ajutorul prea-bunului Dumnezeu și cu puterea prea-cinstitului Împărat (care să trăiască întru mulți ani), a Împăratului Împăraților, și l-am făcut Domn; pentru

¹ La același cronicar, judecata supt Antonie-Vodă a lui Stroe Leurdeanul.

² Cf. mai sus, pp. 234-236.

care primesc multe mulțămiri. E vrednic să păstorească un popor: mai bine el decât alții”¹.

Aș crede că Mihai fu numit Ban încă de Ștefan Surdul, sau în timpul vacanței de Scaun: în orice cas, Alexandru-l înlătură de la început, pentru bănuielile de care am vorbit. El se va fi dus la moșiile sale și acolo trebuie să-l fi prins oamenii domnești, slujitorii. Și putem spune cu oarecare siguranță când s'a întâmplat aceasta.

Mai mult decât pentru oricine, Domnia a fost pentru Alexandru un lanț de primejdii, din care nu-l putea scăpa decât cu greu „răutatea”, firea hrăpitoare. Era de câteva săptămâni în Scaun, abia-i ajunsese vremea să-și cunoască boierii, și Vizirul Siavuș căută să-l scoată în folosul fratelui lui, Ionașcu. Ca să nu se supere Ienicerii, el găsisese meșteșugul: Alexandru, care stătea bine sănătos în București, trecu ca mort pentru dânsul și, dacă el nu și-ar fi avut prietenii, iar Siavuș ar fi fost mai departe de mazilie, înlocuirea se făcea².

Dar îndată se întâmplă în Constantinopol răscoala spahioglanilor, recruților aleși din cari se alcătuiseră pe urmă aristocrația de cavaleri a Spahiilor din timarurile răspândite asupra întregii Impărății. Pentru o zăbavă a plății față de Ieniceri, rivalii lor, ei se ridicară furioși, cerând capul tefterdarului care-i coborîse prin purtarea lui în al doilea rând. În zădar li se oferiră banii de cari era vorba, în zădar rînd pe rînd veniră dregălorii mari și mici pentru a li arăta ce nelegiuire ar face ucigînd pe tefterdar, care e un emir, din neamul lui Mohammed: pentru a-i potoli, Sultarul trebui să

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 373-4. Facsimile al originalului în Iorga, *Operele Cantacuzinilor*, Album.

² Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 769, n^o CCXLIV. Se așteptau și Iffe și Radu, mazilii fără Domnie; n^o CCXLIII. Cf. p. 325, n^o CCCCXLIII.

aște împotriva lor pe slujbașii Seraiului. Dar, izbutind să-i domolească prin lovituri, Murad se îngriji să schimbe pe Marale-Vizir, care nu știuse să împiedece asemenea scene rușinoase și pline de primejdie. În sara de 3 Februar 1593, bătrânul Sinan, chemat din retragerea sa de la Malgara, era primit de o mulțime de 70.000 de oameni, purtând facle și felinare și aclamând prin strigăte de bucurie fanatică pe octogenarul dușman al creștinilor, pe înteișorul și biruitorul războaielor pentru lege, pe vechca și iubita căpetenie a ostașilor Islamului¹. La 4 i se dădea peetea împărătească, și în curând venirea lui la putere se simți prin fapte.

Ambasadorii creștini cari se înfățișară înaintea lui nu plecară cu toții mulțămiiți. Aspru ca un țaran din munții săi albanesi, trufaș, obraznic din sistem, pălmuind pe acci căroro li vorbia prin laude și amenințări, care, venind din partea altuia, n'ar fi fost crezute, el sună în urechile tuturor trâmbița războiului. Barton, despre înlocuirea căruia se vorbise, primi o dojană din cele mai puțin meșteșugite: Sinan îi aminti ce a fost trimes să facă la Poartă, îi vesti că nu va zăbovi cu scoaterea lui Aron din Moldova și, ca să-și întărească făgăduința, puse la opreală pe capucheniaua acestuia².

Ambasadorul german, reprezentantul, adese ori umilit, al unui Stat mare, cu titlu strălucitor, dar cu o situație grea, avu să îndure și el, mai ales el, o scenă care nu era zădarnică, ci prevestia ostenețile și suferințele unui apropiat viitor războinic. Se ceru un dar neobișnuit și răpede de la „Craiul din Becu”, care se

¹ Harmuzaki-Iorga XI, p. 315, n^o CCCCXLIV, și p. 769, n° 1.

² *Ibid.*, p. 769, n^o CCXLV; IV², p. 171, n^o CXXXIII; Brown, *o. c.*, p. 58.

numia pe sine Impărat creștin: fără de aceasta, vor suna armele biruitoare ale Padișahului în lupte nouă¹. Răspunsul dat de către ambasador în April se păru obraznic, și Sinan își arată nemulțămirea în felul care-l făcuse vestit pentru asprime și în mijlocul Turcilor: casa lui Kreckwitz fu încunjurată de păzitori, dragomanul se trezi în temnițele pentru oamenii de rând, hârtiile fură luate cu sila, cercetate, tălmăcite. Se ținu în sfârșit Divanul războiului, care hotărî lucrurile, aruncând către graniță, unde pacea nu domnise niciodată cu adevărat, pe beglerbegul Greciei în fruntea spahiiilor². Ambasadorul stătu astfel supt pază până la începutul lui Iulie, când îl ridicară și pe dânsul pentru a-l duce la închisoare³.

Căci războiul pe câmpii de luptă începuse acum, cam fără știrea acelor cari, în Constantinopol, voiseră să sperie mai mult pe Nemți prin proclamarea lui în Divan. Ca de obicei când creștea iarba pentru caii vitejilor jăfuitori, călăreții Pașei din Bosnia mergeau să vadă bogăția care fusese adunată pentru dânsii de supușii Impăratului dincolo de apele hotarului. Acum în 1593, Pașa Hasan adună supt flămurile lui nu mai puțin decât 30.000 de oameni, având în fruntea lor begi vestiți prin vitejia sau prin sângele lor ales. Planul era să se atace Sissekul, dar un număr de comandanți germani prinse de veste, și o hună armată creștină veni să întâmpine pe năvălitori într'un unghiu de râuri, unde pământurile prădate ale câmpiilor ca și valurile lacome ale apelor așteptau pe învinși. Aceștia fură Turcii, și între înaltele capete secerate de biruința răzbunătoare se găsiu două Sultanzadèle, doi fii de Sultane, din

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 769, n° CCXLV. Pentru pregătirea războiului, pe la g. Sârbu, o. c., I, p. 70 și urm.

² Brown, o. c., pp. 70-1, și CLIX. Inedit în Sârbu, o. c., p. 84 și urm.

³ *Ibid.*, p. 769, n° CLXXIX.

vinele cărora curse în acest unghiu fatal de creștinătate un sânge scump, care cerea răzbunare¹.

Strigătul de durere al bătrânelor principese atinse prin moartea în înfrângere a fiilor lor, mișcarea de revoltă a mândriei turcești jignite, puseră în fruntea unei mari oștiri pe Sinan însuși, care nu-și doria ceasuri mai fericite în bătrânețile sale. „Sultanul jurase pe capul său și pe sufletele strămoșilor săi” — cel mai solemn și mai mare din jurămintele ce putea face un Pađisah, acela care pecetluia tratatele,— că „va răzbuna sângele ce s'a vărsat”. Și, îmbătat de chiotele mulțimii, de immurile sângeroase ce-i cântau dervișii fanatici, Sinan însuși declarase unui Trimes creștin că dorința lui de răsplată se va hrăni prin sfărâmarea Vienei și nu va fi pe deplin săturată decât atunci când zidurile Romei i se vor face praf la picioare². El plecă la 29 Iulie, târând după sine pe ambasadorul german, slăbit de târând după sine pe ambasadorul german, slăbit de boală și de păreri de rău, și luă încet, între greutateți tinălății în această parte³.

Îndată ce-și pusese în minte războiul care începea acum, Sinan se gândise a stoarce de la tributari mijloacele trebuitoare pentru a înarma și hrăni ostașii. Încă din Februar, el trimese porunci în principate, în care nu voia să vadă decât provincii ale Sultanului ca oricare altele, să se gătească tributul mai iute decât de obicei și să fie mai mare cu 30.000 de galbeni decât înainte. Era sigur că această cerere va fi îndeplinită, dar și astfel el era hotărît să premească Domniile, puid în locul acestor oameni pe cari nu-i cunoștea și

¹ V. descrierea luptei în Hammer și Zinkeisen.

² Brown, *o. c.*, pp. 83-4.

³ *Ibid.*, p. 98. Cf. scrisoarea boțerilor lui Petru Șchiopul, în Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 349. E vorba în acest izvor de leșirea Vizirului în corturi, nu de plecarea lui, care se înămplă numai peste zece zile.

cari-și aveau mărirea de la alții, oblăduitori de ai săi, sprijiniți totdeauna de dânsul, îmbătrâniți sau ajunși la tinereță supt ochii lui: Domni din neamul cel bun vechiu și ascultător al Mirceștilor.

De la început, el găsi că țărilor împărătești de la Dunăre sânt rău cârmuite, că se pierd, spre paguba haznalei. „Află” că se găsesc în Constantinopol boieri cari nu-și mai găsiu rostul în Moldova și în Țara-Românească, vechi credincioși și prieteni ai fraților Alexandru și Petru și ai fiului celui d'în'ăiū, Mihnea Turcul. Cunoaștem numele acestor stăruitori de schimbare, în fruntea cărora veni îndată Mohammed-beg de Nicopol, adecă Mihnea însuși, care nu încetase de a fi ambițios, pentru sine și pentru neamul său, turcindu-se. Era Nicolae „Românul”, Stolnicul lui Petru Șchiopul și acela care stătuse mai mult timp la Constantinopol, apărându-i, pe lângă Banul Iane, interesele de Domn moldovenesc¹ și răspunzându-i la Poartă haraciurile², până la sfârșit, în 1591. Apoi Andrei Hatmanul, unul dintre cei mai de aproape boieri ai lui Petru, un martur al căsătoriei lui secrete cu Doamna Irina, un tovarăș de pribegie, care, dacă se întorsese o clipă în cea d'intăiu Domnie a lui Aron, nu se mai împărtași de binefacerile și răspunderile celei de a doua, ci, plecând din Moldova, găsi la Constantinopol pe Stolnic, care pornise din București. Doi boieri români singuri nu puteau isprăvi însă un lucru greu ca acesta, chiar când îi ajuta un fost Voevod și acum beg de hotare. Trebuiau pentru aceasta Răsăriteni, oameni născuți pentru asemenea „amestecături” la pu-ternici lorții, prin care se înălțau, se îmbogățiau și periau. Cu Andrei și Nicolae, precum și cu Mihnea Mehemed, se reuniră deci pentru a da lui Petru-Vod.

¹ V. Iorga, *Documente relative la Petru Șchiopul și la Mihai Viteazul*, pp. 3, 21.

² V. și Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 233, n^o CCCLVII; p. 397.

fugarul, după un timp de aproape treizeci de ani, Scaunul Țării-Românești, Grecul Andronic Cantacuzino, noul „Ban“ și facator de Domii, Grecul Policrat Kamerinos, pe care nu-l cunoaștem altfel decât printr'o scrisoare a lui în această afacere, și frații acestui Policrat, Armeanul Bostan, negustor și agent politic, și Levantinul Benedetto Bruli, un frate al lui Bartolomei și al dragomanului venețian, mort de curând, Cristofor. Această ligă de interese se puse la lucru pentru a sapa pe Alexandru-cel-Rau, care se săpa însuși, prin purtarea lui, și a sinomi pe obositul, batrânul, bolnavul Petru-Vodă, care se stângea în adăpostul sau acela Bolzano-Bczen.

Ei înfașura lui Sinan, la care fură chemați fiindcă doriseră a fi, starea nenorocită a țării „lor”, unde spuma neamurilor: ciobani, argați, Cazaci, storce pe locuitori și-i aruncă peste hotare. Ei sânt de vină, acești Domii răsăriți din nimic, pentru paguba raielei, care va fi și paguba „Impăratului”. Pentru a se îndrepta lucrurile, trebuie un Domn cunoscut, dintr'un neam mare și sigur, care să aibă bani pentru a plăti dintr'o dată, în lor de a merge în mijlocul creditorilor săi, ca „acei oameni cari nu sânt nici de treabă, nici de slujbă”, ei uimă încurcă și supără lumea. Un astfel de mîntuitor ar fi de pilda Petru Schiopul, și acesta era pus să scrie—sau se spunea în numele lui—că fuga, care ar fi fost o piedecă pentru o nouă numire, nu a fost o faptă de hain, ci numai o mișcare de teamă la vederea că i se duce de la cărma Impărăției acel sprijin puternic ce era Sinan însuși.

Se ajunsese astfel, nu la mazilia lui Alexandru sau a lui Aron, ci la chemarea lui Petru, în cuvinte iertătoare, ca să se înfașeze la Poartă pentru a i se da caftanul, de care era mai vrednic decât oricine¹.

¹ Pentru toate aceste lucruri, trimet la povestirea și izvoarele cuprinse în Hurmuzaki-Iorga, XI.

Pană atunci nu era încă vorba de Mihai și, dacă el fusese descoperit ca fiu de Domn, prins, întemnițat, osândit și iertat, cu minune sau fără, de Alexandru, el nu pribegise încă în Ardeal, ci, pornind de la o Curte primejdioasă pentru dânsul, se ascunsese la vreuna din multele lui moșii. Astfel se încheiase întâiul act al cuceririi Scaunului domnesc de dânsul.

Dar el trebui să audă ce se petrece la Constantinopol, unde lupta pentru Domnie se destăinuise răpede și pentru ambasadorii străini, ajungând chiar la urechile unuia așa de strâns păzită și bine supravegheat ca al Impăratului german. Va fi așteptat și el, ca și multa lume, o nouă stăpânire blajină, patriarhală, cruțătoare a lui Petru, pe lângă care ar fi putut trăi, chiar în Divanul țării, cu toate bănuielile ce fusese să-i răteze capul. Dar peste câțva timp se văzu ca bătrânul e așteptat în zădar. Nu că n'ar fi voit să vie: îi era așa de dor de ai lui, așa-i sângea de mult în inima în străinătatea banuitoare, lacomă de banii și de tainele lui, care-i grăbia sfârșitul!; setos de comori nu fusese, și de cinste era sălul acum când i se îngâna viața cu moartea; dar avea dorința de a se stânge în tr'un ietac răcoros dintr'o veche Curte domnească, între înaltele făclii de ceară care luminează drumul sufletului ce se duce, în cea d'întaiu bătaie a clopotului care ar vesti lumii iertarea lui de suferințele vieții din care gustase în destul... Ar fi voit să plece, de sigur, pentru a muri pe pământul sau de naștere și stăpânire. Dar Tirolul era departe, nesfârșit de departe pentru un bolnav ca dânsul, și oaspeții lui, înștiințați de gândurile mari ce are, i se prefăcuseră în temniciperi, hotărâți să nu îngăduie plecarea spionului turcesc cu comorile ascunse. Dupa multe asigurări și stăruinte se văzu că Petru nu va sosi niciodată la Constantinopol, și singuri Andronic Cantacuzino și ai lui se îndreptau să-l

mai aștepte cătăva vreme, pentru a fi fără păcat față de dânsul.

Dar în Iunie, la început, înainte de lupta de la Sissek, și când abia începeau să apară semnele sigure ale războiului, se înfățișa la Poartă o solie de tânguitori pentru a cere să li se ierte cărmuirea Domnului „rău”. O asemenea solie nu apuca, de obicei, drumul, mai bine supravegheat, prin țară, ci trecea prin Polonia pentru Moldoveni, prin Ardeal pentru Români din Țara-Românească, luându-și de acolo prielnice învățături și folositoare scrisori de recomandatie. Ni aducem aminte de mărturia lui Petru Armeanul și a compilatoului muntean că Mihai, bănuț din nou, luase acum calea munților, și de adausul celui d'întăiu că l-ar fi adăpostit și i-ar fi mijlocit stăruinți înscris, de la principe, Baltazar Băthory, vărul lui Sigismund, care Baltazar moștenise de la tatăl său moșie în vecinătatea noastră și un rol de prieten, găzduitor și protector pentru Domnii noștri și oamenii lor. Mihai veni apoi, ni spun acele izvoare, la Constantinopol, dar, când se aducea arzul la Divan, nu-l ținea în mână niciodată acela în folosul căruia se făcea.

Solii de plângere ai Țării-Românești în Iunie 1593 ar fi cerut în desnădejdea lor fie și o cărmuire de-a dreptul prin Turci, o Domnie cruțătoare din partea unui Voevod păgân. De vor fi vorbit astfel, nu putea să fie, în acele timpuri de credință, decât o vorbă nesocotită, spusă la mânie. Ambasadorul venețian, care ni dă știrea, adaugă ca nici Turcii, cari știau că Împăratul lor nu poate governa de-a dreptul și supt a sa răspundere, așa cum erau siliți să facă damenii săi de afaceri creștini, n'ar fi încuviințat niciodată o astfel de propunere. Dar ei nu dadură pe tânguitori în mâinile rashunătoare ale aceluia împotriva căruia unelti eră. nici nu-i trimeseră acasa cu un răspuns scurt și o buia

dojană. În vederea cheltuielilor războiului, lucrurile se lăsară îngăimate, pentru a da prilej de plată și lui Alexandru-cel-Rău și pârișilor, lui și lui Petru-Vodă „fugarul” și lui Ștefan Bogdan, cel abia mazilit și care, tot așa de puțin sătul ca și la plecarea din Scaun, alergase la Veneția, unde, cu mijlocitorii săi levantini, se afla tocmai pe atunci în strașnică ocupație¹. Un tinerel fiu al lui Iancu-Vodă fiul Săsoaicei plecase din Cămeșnița, cu mama lui, o Greacă, și începuse rătăcirii prin Apus, cerșind în cale mijloace ca să ajungă în stăpânirea Moldovei sale de moștenire, sau, dacă s’ar întâmpla ca locul să fie prins acolo, în Domnia, străină pentru dânsul, a Țării-Românești².

Câtă vreme însă Marele-Vizir nu trecuse de zidurile Constantinopolei, mai probabilă decât oricare alta era numirea clientului din Tirol, bătrânul Petru-Vodă, încet în hotărîre ca și în mers.

S’ar fi convenit — și aceasta era și așteptarea tuturor — ca Sinan să plece încă din primăvară, „când se dau caii la iarbă”, împotriva creștinilor; dar alătea, alle înrâuriri se încrușișau cu aceia pe care el o exercita asupra bătrânului Sultan maniac! Trebuî înfrângerea sângeroasă, rușinea din Croația pentru ca Murad al III-lea să-și strice liniștea de pățimaș al zgârceniei, și loviturile învingătoare ale creștinilor pe acest depărtat câmp de luptă tăiară și lanțurile de sfială bătrânească, bolnavă, care țineau în loc avântul oștilor și al trufașelor lor căpetenii. Plecarea se făcu aproape în grabă, așa încât multe afaceri însemnate fură lăsate, neapărat, în grija chehalei, înlocuitorului Vizirului-Mare. Între aceste afaceri ar fi fost și numirea unui Domn muntean.

Dar o altă explicație se impune mai mult decât

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 347.

² Iorga, *Pretendenți domnești*, p. 60; *Relațiile cu Lembergul*, I, p. 53 și urm. *Studii și doc.*, XXIII.

aceasta. De și plecat așa de grabnic, Sinan nu putu înainta rapede, ținut neconținut pe loc de trupele miserabile, totdeauna gata de răscoală pentru bani neplătiți, care stateau pe atunci la îndemâna unui comandant turc. În mijlocul zgomotului de nesupunere al fiecărei zile, el ajunsese abia la Adrianopol, și de acolo luă agale drumul către Belgrad, urmând pe ostașii săi mai curând decât poruncindu-li, cu toate că aceștia iubiau pe voinicul bătrân cu nasul de vultur, din ochii focoși ai căruia strălucia ca o asigurare de biruință. Abia la 6 Septembrie se știa la Constantinopol, că Ienicerii și Spahii au scos pe Marele-Vizir din Sofia¹ și la 25 ale lunii se vorbea la Bistrița, în Ardeal, despre prinderea și trimeterea în lanțuri la Poartă a lui Alexandru-Vodă, mazil în sfârșit².

Pe când soldații neascultători hotărau astfel despre toate, se întâmplă la București un fapt pe care Domnul nu-l voise, dar pe care trebuia să-l plătească. Un Ienicer negustor, dintre aceia cari purtau scufie de pâlă albă fără a se lupta vre-odată, un Ienicer onorariu, va să zică, se luă la ceartă cu un slujitor al Voievodului, și fu omorât pentru a curma discuția. Se găsi, firește, cine să dea de știre la Poartă despre această ucidere, care nu putea fi îngăduită. Ienicerii, solidari ca totdeauna la răsbunare și câștig, făcură zgomot la porțile celor mari și, pe de altă parte, fiind pe această vreme și însemnați capitaliști, ei strânseră unul de la altul atâția bani câți trebuiau pentru peșcheșurile „Banului Mihali”. Iani, Andronic Cantacuzino și ambasadorul engles întregiră suma, care era cea obișnuită pentru cumpărarea Scaunului: aproape o jumătate de milion. Mihai fu ales astfel, dar el trebui să alerge la Sinan, care parăsese abia Sofia, pentru a primi de la dânsul,

¹ Brown, *o. c.*, pp. 103-4, n° 213.

² Hürmuzaki-Iorga, XI, p. 774, n° CCLII.

caci el păstrase pecetea și întregimea atribuțiilor sale de Mare-Vizir, numirea definitivă și solemnă. Acolo în lagăr — era ca o prevestire, pentru viața, ce trebuia să se strecure tot în lagăre, a noului Voevod — va fi îmbrăcat Mihai, Domnul Țării-Românești, obișnuitele însemne și, ceremonia petrecându-se departe de ochii ambasadorilor, ei nu știură să povestească multe despre dânsa.

La schimbările de Domnie de pe atunci, o grijă de căpetenie era să nu fugă mazilul cu banii strănși, cari aparțineau toți „Impăratului”. De aceea cea d'întăiu măsură fu expediarea încă din Constantinopol, de sigur, a ceaușului care să aducă pe Alexandru¹, care trebuia să trăiască încă mulți ani în chinurile ambiției nesatisfăcute. Numai după câțva timp, la o dată ce nu se poate hotărî — cel d'întăiu act cunoscut al lui Mihai e datat din 7 Decembre² — Domnul cerut de țară pornia în umbra sangeacului spre reședința sa din București. O umbră pe care nu era s'o îngăduie multă vreme, precum nu era să sufere lângă dânsul decât în cele d'întăiu timpuri nesigure ceata de Turci, desfăcută din tabără, care mergea să-l pazească, — de alții ca și de dânsul însuși.

¹ Data din *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 105: 8 Septembrie, trebuie îndreptată după aceea arătată de scrisoarea din Hurmuzaki-Iorga, XI, I. c.

² Bibl. Ac. Rom., doc. 9/LXXII.

CAP. IV.

Cel d'întăiu an din Domnia lui Mihai-Vodă. Răscoala împotriva Turcilor.

Mihai serbă aniversarea anului întrării sale în București prin focurile mândre de bucurie care ardeau în casele Vistierului Dan, încunjurate de tunuri. pe buui săi împrumutători de lege turcească, pe negustorii cu prețuri fixe și pe ostașii împărătești cari nu cruțau nici pe creștinii din pașalâcuri, cu atât mai puțin turma umilită a unui Voevod birnic.

Până atunci însă se strecură un greu timp de crasă, de luptă interioară, în care vom căuta să aducem câtă lumină e cu putință.

Dacă Turcii ar fi putut bănuși ce se ascunde în sufletul acestui tăcut om de luptă și dacă ar fi găsit vreme ca să se amestece în afaceri așa de nefinsemnate ca numirea boierilor din Divanurile vasalilor, ei n'ar fi putut alcătui pentru Mihai un Sfat mai bun în sensul lor decât acela pe care-l întâlnim în cele d'întăiu acte ale Voevodului nou. Toți sânt boieri bătrâni, bucuroși de liniștea lor plătită cu sângele țeranilor fugari sau desbrăcați de moșie, ori Răsăriteni depriași a trăi cu capul supt jug. Să-i luăm pe rând, pentru a-i prețui. Marele-Ban lipsind, — cu toate că el se afla poate la Craiova lui și pare a fi fost Mihalcea, un Grec din Chios¹, —

¹ V. Iorga, *Contribuții*, p. 49, nota; 51, nota 2; *Doc. rel. la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, p. 56. Dar Mihalcea fusese și Banul lui Mihnea-Vodă; *ibid.* V. și mai departe.

fruntașul boierilor din București, „presidentul Consiliului“, e Mitrea Vornicul. Il cunoaștem bine: un vechiu boier de țară, care luptase cu douăzeci de ani în urmă, fiind Comisul lui Alexandru Mircea, împotriva cumplitului Ioan-Vodă Moldoveanul, trecuse de la Alexandru la fiul acestuia Mihnea, îl slujise cu credință, așa încât trebuise să fugă în Ardeal la venirea lui Petru Cercel, dar se întorsese după cei doi ani ai Domniei acestuia pentru a fi până la sfârșit Vornicul-Mare al lui Mihnea și, cum știm, colegul de boierie a lui Mihai chiar¹. Înainte de această întoarcere a lui în afaceri, Mitrea, lăsat la o parte de cei doi Domni efemeri, se îngrija prin dani de sufletul său și al soției, Neaga². Marele Logofăt, al doilea în rang la Munteni, e Andrei, un om nou, dar numai pentru Țara-Românească, de oare ce el nu pare să fie altul decât Hatmanul și Vornicul lui Petru Șchiopul, care boier mazil venise la Constantinopol pentru a câștiga Domnia stăpânului său și, neizbutind, va fi fost luat în alaiul său, nu fără voie, de învingător; de și se ispilise a servi câțva timp și lui Aron-Vodă, „Andrei Hatmanul“ era ca și Mitrea un om de casă al Mirceștilor, ocrotiții lui Sinan Vizirul. Spătarul Dumitrachi își face acum înalta oară intrarea în Divane, și el pare a fi fost un Grec, dintre aceia a căror împrumuturi se plăteau de Domni prin caftane care se puteau specula. Vistierul Pangrație intră, cum e de obiceiul casul pentru Vistieri, în aceeași categorie. În sărăcia de credincioși a Domniei nouă, locul de Comis rămâne până târziu în anul următor neîmplinit. În Stolnicul Dragomir recunoaștem pe fostul Postelnic cu acest nume, singurul cumnat al Domnului după Doamna Stanca³. Păharnicul Manta e Postelnicul lui Alexandru

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI.

² Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XXI și nota 8, xxv, n: 8, 191, 827, 827, 832-3.

³ V. și mai sus.

cel-Rău, scazut prin urmare ca dregătorie: niciun alt ajutor al lui Ștefan și Alexandru, Domni fără însemnătate și legături în țară, nu e primit pe lângă Mihai. Ca un boier care nu mai fusese înălțat la trepte din Divan trebuie a se socoti și Cocea sau mai bine Coci, formă care ar dovedi că și acesta nu-și avuse strămoși pe pământ românesc; cu totul deosebit de „Koscza” Cazacul, care se luptă la Călugăreni ¹, el e același cu Păharnicul Coci al lui Aron-Vodă, în Noiembrie 1591, așa că el trecuse de la Mihaiu la vecinul său ², dar coborîndu-se ca rang, de oare ce Mihaiu îi dăduse Postelnicia ³.

Acesta nu era, de sigur, un Divan de răscoală. Dar puteri care să fie întrebuințate pentru aruncarea apăsătoarei stăpâniri turcești, doritori de faimă pe câmpuri de luptă primejdioase se găseau în Țara-Românească. Oameni ca Mitrea și Andrei apucaseră încă timpuri când se credea că Impărăția turcească, înaintea căreia cădeau cu zgomot și cele mai puternici stavile, va îneca lumea, și priveliștea înspăimântătoare pentru creștini a cuceririlor făcute an de an, cu luptători cari nu trăiau pentru altceva, de către un stăpânitor al Răsăritului de energia și talentul „Mărețului” Soliman, li se săpase pentru totdeauna în suflet, pe acea vreme de tinereță a lor, când Craiul puternic al Ungariei se îngrupase în mocirla înfrângerii, lăsându-și țara pe mâna păgânilor. Lor, ca și lui Alexandru Kendi în Ardeal, sau lui Kovacsöcsy Cancelariul, nu li se putea vorbi

¹ Walter, în Paplu, 1, p. 28: Cosaci cum Koscza praefecto*.

² Stînghe, *Istoria bisericii Șcheilor Brașovului*, Brașov, 1899, Apendice slavon, p. 3.

³ Și la 5 Iulie 1594, Coci era Postelnicul lui Mihai; Bibl. Ac. Rom., cartoanele Ghenadie, II, no. 20. O notă a d-lui Sever Zota arată că Marga, mama lui Vasile Lupu, era fiica lui Coci.

de scăderea, de demoralisarea Impărăției turcești supl urmașii nevrednici ai Marelui Sultan, de hotărîrea pe care o ar fi luat creștinii, cari se urau așa de frațește între sine, de a se uni trainic și credincios pentru a curăți Europa de neamul barbar care o copleșise, ca și de armele nouă, cu totul minunate, pe care le-ar fi născocit Nemții pentru a înlocui curajul ce li lipsia, de prezicerile de izbândă pe care le-ar fi răspândit văzatori fără greș în adâncimile întunecate ale viitorului¹. Ei știau atâta: că, pentru a pedepsi păcatul lumii, Turcii au fost trimise de Dumnezeu și că ei se vor duce de la sine, fără silinți omenești care nu pot fi decât zădarnice, atunci când biciul dumnezeesc va fi lovit destul pentru a ispăși.

Așa gândia despre „marele războiu” care se pregătia în mîntea interesaiilor sau a naivilor, și hătrînul cu gândul încet și cumpănit care gusta în Tirol, plîngînd de dor și de mânie, ospitalitatea cu de-a sila a creștinilor. Pe acesta-l auzim vorbind despre afacerile timpului, și spusele lui ne lămuresc asupra sentimentelor pe care le aveau aproape toți cei de o vrîstă cu dînsul. Petru-Vodă se bucura de înaintarea celor de o lege cu el și, când îl întrebau mai ales, era încredințat că e firesc lucru ca puțini creștini să învingă păgâni mai mulți la număr, cum știa bine că se întîmplase în țara sa; căci oștile Impăratului apusean sînt mai bine pregătite: mai ales, merg mai cu orînduială și se pricep la meșteșugul tunurilor. Dar el tot ar fi mai aplecat către o pace, de oare ce mijloacele Turcilor sînt fără sfârșit, în oameni, bani și hrană, și ele stau în mîna unui singur om. Cînt privește ajutorul ce s’ar putea trage din țările de la Dunăre, fostul Domn nu-l prețuia cătuși de puțin: de acolo, din Ardeal ca și din Țara-Româ-

¹ Wolfgang Bethlen, *o. c.*, III, p. 217-8.

nească și din Moldova, ar fi de cules numai provisiile pentru alți luptători. Ardealul ar mai putea da trupe și ar fi în stare să ție unele pasuri închise, dar Românii lui „sânt prea slabi și ar fi învinși”. Și, atunci, ca o dovadă, răsăria pentru dânsul, din amintirea-i slăbită de vrâstă și boală, soarta frumosului Voevod care purtase același nume cu dânsul, Petru *Cazacul*: n'a fost el oare scos îndată din Domnia pe care credea s'o păstreze, tot așa de ușor cum o câștigase¹?

Dar, de când birurile erau prea grele pentru aceia cari singuri trebuiau să le plătească, boierii cumpărau, în Țara-Românească, moșiile pe care țerănimea, desnădăjduită, nu mai era în stare să le păstreze. Din plata unui bir, apoi a altuia, din răspunderea zaherelei ceru'e într'o zi și a celei din ziua următoare, creșteau și se întăreau drepturi asupra pământului acelor ce se vedea de la început că nu vor ajunge niciodată să arunce povara datoriilor. Hotarele celor puternici cotropiau astfel pe calea legilor și a dreptății din obiceiuri averea celor săraci. În curgerea de câteva zeci de ani, mai puțin decât o jumătate de veac, se săvârși astfel o schimbare hotăritoare în stăpânirea moșiilor: aceiași prefacere se pregătise pe nesimțite pentru toate satele și neamurile „cnezilor”, și pentru toate ea se vădi cam în aceiași vreme, cu prilejul aceleiași crise bănești, care nimici pe cei mulți în folosul câtorva.

Acești câțiva, cari adunau în mâinile lor bogăția întreagă a țării, în pășune pentru vite și ogoare pentru sămănături, puteau privi ca al lor viitorul. Se întâmplă atunci cu această clasă a boierilor munteni, înălțată de odată așa de mult ca însemnătate, ceia ce se întâmplă totdeauna cu grupele omenesti, mai mari sau mai mici, a căror viață materială înflorește. Ea caută să chel-

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 401-5.

tuiască pe toate tărâmurile bogăția îngrămădită, puterile ce izvorăsc în conștiința acestei bogății și a supremației ce rezultă dintr'însa. Li trebuiră boierilor lupte îndrăznețe, răsunset în lume, glorie, în hotare și dincolo de cuprinsul lor, prea îngust pentru atâta ambiție.

Boierii cari simțiau astfel și erau gata să încerce norocul răsplătilor pentru îndrăzneți, făceau parte din generația tânără, care se ridicase, ca și Mihai și alături cu dânsul, în a doua jumătate a veacului. Pe când bătrânii se închinaseră, îngroziți, neînvinsului Soliman, — înaintea tinerilor cari veniau să-i înlocuiască, se desfășuraseră în anii copilăriei alaiurile de fugă ale Domnilor credincioși Porții și ale begilor dunăreni cari-l ajutau, în vremea când Ioan-cel-Cumplit arăta, după mulți ani de supunere, că în Moldova lui Ștefan-cel-Mare se mai pot înfrânge oștiri împărătești. Pentru cine nu era deprins să judece astfel, decăderea Turcilor era un fapt necuindoielnic, care se dovedia necontentit în vicii, în lăcomie și lene, în hotărîri nesănătoase, pripite sau întipărite de zăbavă. O clipă, boierii cei noi se învredniciră să vadă în Petru Cercel un Voevod neobișnuit, care răspândia prin viața sa de toate zilele, cu Italienii și aventurierii de tot felul cari-l încunjurau, ca și prin poveștile așa de strălucitoare ce se țineau de trecutul lui rătăcitor, o ispită către străbaterea altor lumi, un avânt către lucrurile care fuseseră privite ca imposibile. Nebuniile viteze ale *domnișorilor* cari râvniau Moldova, isprăvile de legendă ale voinicilor Niprului, în mijlocul carora călăriau către moarte sau biruința, către amândouă de cele mai multe ori, acești feți-frumoși cu inima mai mare decât mintea, toate trebuiau să lase o urmă în spiritele lor ușoare de înrăurit încă. Boierii tineri vedeau, ce e dreptul, cum vedeau și parinții lor, zadărnicia ultimă a silinților acestora; dar pentru dânsii concluzia era alta: aceeași admirație care mersese către învingătorii

și țitorii de Scaun se ridica în spre osândiții la moarte cari priviau drept în fața mulțimea neînțelegătoare și cruda și porunciau, ca Ioan Potcoavă, cu glasul sigur, lovitura care trebuia să li încheie isprăvile numai odata cu viața.

Astfel de boieri au fost Buzestii și mulți alții ca dânsii, numiți în amintirea timpului sau uitați ca nume de dânsa.

Mihai fusese numit de Sinan-Pașa, și avea astfel oarecare îndatoriri față de dânsul. Pe de altă parte, el nu găsi în țară un curent al boierimii tinere care să se fi manifestat prin ceva; curentul acesta rămânea să se alcătuiască și să învingă în timpul stăpânirii lui. În sfârșit, acest om nou, puțin cunoscut într'o străinătate mai îndepărtată, trebuia să fie cel din urmă la care să se adreseze uneltitorii de alianțe creștine menite a ușura situația Imperiului atacat de Turci.

Incetul cu incetul însă motive deosebite se adunară pentru a-l sili să apuce drumul răscoalei. Nu doar că n'ar mai fi rămas altul pentru dânsul: firile domnești obișnuite din această vreme scăpau de strivitoarele, greutăți ale dărilor, peșcheșurilor și furniturilor prin fugă, luând cu sine banii strânși pe cari rămânea atunci să-i întregească vre-un urmaș. Mândria lui Mihai, simțul puterii ce stătea în el îl făceau să înlature aceasta mântuire a bătrânilor, bolnaylor sau fricoșilor. La Constantinopol nu se putea întoarce pentru ca să aștepte în curțile oamenilor cu trecere sau ale înalților dregători pomana unui nou Voevodat trecător: umilința fugarilor în creștinătate i se pareă mai rea decât moartea, — și astfel mâna lui încleștată de dorința răzbunării căzu de-a dreptul pe sabie.

Greutațile banești fură cele dintăiu care facura să

licăreasca înaintea desnădajduiților ochi ai Voevodului ispitorul, dar strașnicul mijloc, greu de răspunderi, al rascoalei.

În adevăr, lucrurile stateau astfel în ceia ce privește îndatoririle de plată ale noului stăpânitor: Mihnea plecase la pașalâcul său de Nêomohammedan fără să-și aibă socotelile domnești pe deplin încheiate. Ștefan Surdul nu găsisse vreme, în câteva luni, să facă față măcar sinetelor și fagăduclilor sale. Împovărat de două datorii, pe lângă a sa, își începu Alexandru-cel-Rău ocârmuirea, întreruptă și ea înainte de vreme prin schimbarea din Septembrie 1593. Ni se spune lămurit, în cronică munteana prefăcută de Walter, ca Mihai, venit cu Turcii cari-l împrumutaseră pe dânsul, găsi la București pe Turcii cari împrumulară pe predecesorul sau pe predecesorii săi, și trebui să cadă la învoială cu dânsii în privința stângerii îndatoririlor luate de fiecare din ei în numele țerii. Armenii, Evreii, Grecii, gealepii de toate neamurile se ațineau și ei la prada birurilor viitoare, cautând să se întreacă unul pe altul¹. Singura distracție în aceste lungi timpuri de așteptare, departe de cafenelele și petrecerile Stambulului, erau certele, batăile și vânătorile de femei, pe care slujitorii Domniei erau siliți să le îngăduie, caci altfel ortalele iericeresti se declarau jignite prin batjocura sau durerea facute unui tovarăș de arme, unui frate întru steag. Mihai știa că, pentru o astfel de întâmplare, partizanii turci ai lui Alexandru îl părăsiseră, și se întâmplase deci căderea lui din Scaun.

Cât se plăti în cel d'întăiu an al Domniei lui Mihai — singurul de altmintrelea în care, fie pace, fie războiu, Turcii văzură colorarea asprilor și galbenilor lui, pu-

¹ Walter, *o. c.* p. 10. Un act din 5 Septembrie 1583 (7091) al lui Petru Cercel pentru un Nicolae Gealepul se află în Arch. Statului, *Cotroceni*, XI, 1.

tem ști, din fericire, printr'un act acordat la 28 Maiu, 1594 lui Mihalcea, fostul Mare-Ban. Bătrânul boier căpătă întreaga moșie Orleștii, cu toate *plasele* ei, pentru că plătitise în numele sătenilor, până atunci cnezi, următoarele sarcini: „birul care este pentru haraciul cinstitului Impărat” supt Alexandru-Vodă, când, lipsiți de bani, toți locuitorii împuseseră fuga peste Dunăre¹: alte dăjdii — *даждь* — supt același Alexandru, care nu cruța cu dănosele; supt Mihai, „birul pentru poclon și curamă”², plata pentru „câble și chile” — *за къблн и за киле*, precum și birul³. Adecă Mihai aruncase întâiu asupra țerii, ca orice nou Voevod, un bir pentru a-și scoate — pe cât se putea — cheltuielile făcute la Poartă cu câștigarea Domniei: *poclonul*. Apoi, silit de cereri neobișnuite ale stăpânilor, pusese o *ajutorință*, într'o sumă fixă, care trebuia să se împartă între locuitori: „curamaua”. Pe lângă aceasta, se adăugise *zahereaua* pentru oaste: în chile și câble de grâu, ov:s, ș. a. Sătenii din Orlești fuseseră impuși, după însemnătatea gospodăriei fiecăruia, cu câte 500, 700, 1.200, o singură dată: 1.300 de aspri, la darea haraciului; pentru „poclon și curamă” se ceruse de la o singură „plasa” 11.000 de aspri, iar pentru „câble și chile” 4.226 alții.

Marele-Vizir, plecat din Sofia, apucase către Belgrad, unde dăduse întâlnire tuturor corpurilor oștirii sale, care rătăceau prădând în voie, pentru ziua de 20 Septembrie sau, în limba oamenilor simpli, cum era acești războinici jăfuitori, la Craiu nou din a doua lună de la plecare⁴. De la Belgrad, unde se trecu Dunărea, navă-

¹ СѢТ БѢЖАЛ ПРѢЖДЕ ВРѢМЕ, ВЪ ДНИ АЛИѢАНДРѢ ВОЕВОД, ВЪСНУ ПРИЗ ДѢНАВ, ВЪ ТѢРСКЕО ЗЕМЛИ, РАДІ БИРѢА ЕЖ ЕСТ ЗА ХАРАЧ ЧСТИТОМѢ ЦРЮ; Bibl. Ac. Rom., doc. 12/L.

² ЗА ПОКЛОНИ И ЗА КОРАМА.

³ ТЕРЕ ЕСТ ДАЛ ДРѢГ БИРѢ, ЧТО ЕСТ СЪБИРАЛ НѢКШѢА ПОСТЕЛНИК.

⁴ Brown, o. c., p. 98.

litorii se îndreptară spre Essek și, ajungând pe celalt țărm al Dravei, luară pe rând cetățile, mari și mici, care stăteau în drumul spre Buda: astfel căzură și primiră o garnizoană turcească Vesprimul, Palota, Papa. La ținta triumfatorului drum militar, bătrânul Vizir se întâlni cu beglerbegul Ungariei, Hasan-Pașa, fiul aceluia mare vice-Sultan al lui Selim al II-lea care fusese Mohammed Socoli. Unindu-se cu dânsul, Sinan ar fi voit poate să înainteze mai departe în locuri lăsate de „regele unghuresc” din Viena fără altă apărare decât a milițiilor provinciale, dacă soldații lui, cărora li se păruse că și așa a fost destul pentru o campanie de toamnă, nu l-ar fi silit să aleagă încă de la Sf. Dumitru, după tradiția turcească, iernatecele. Parte din regimente fură așezate la Buda, altele trecură Tisa și-și făcură loc de odihnă în Seghedin, iar cei mai mulți, cu comandantul suprem, luară înapoi calea Belgradului¹.

Armata lui Sinan era foarte numeroasă și mergea, ca de obicei, fără cară cu hrană, rămânând ca provinciile străbătute sau țara dușmanului, după ce se trecuse hotarul, să o hrănească. Din Bulgaria și Serbia nu se putea strânge însă zahereaua de nevoie, și tributarii primiră poruncă de a-și porni harabalele sau de a încărca șeicele cu „chile și câble”, cum am văzut. Ceaușul venit în Ardeal înfățișă un catastih în care se însemnau, între altele, 100.000 de chile de făină, care trebuiau predate la Semendria, împreună cu orz, miere, unt și sare: în urma multei stăruinți pe la Poartă, cerețile fură scăzute întrucâtva și ploile ce căzuseră atunci în țară dădură lui Sigismund Báthory încă un prilej de zăbavă². Ceia ce putea să facă acesta, membru al

¹ Hammer și Zinkeisen.

² Barovius, *l. c.*

unei dinastii adânc întemeiate, care căpătase tronul Ardealului pentru vechile și însemnatele-i dovezi de vrednicie, nu puteau face Domnii români, aventurieri veniți din lumea largă, ca Aron, sau fiii de Domn abia destăinuiți cu această însușire și numiți icri-alaltăieri, ca Mihai; pe lângă aceasta, ei n'aveau ca Sigismund o vistierie plină, supuși îmbogățiți prin meșteșugul și negoțul lor, în stare să umple de argint casele de războiu și li lipsia, în sfârșit, o oaste de Curte, ca, dincolo; trabanți, ori luptători ai orașelor, precum erau contingentele săsești ale „Craiului”. Ei stăteau numai cu o boierime pe care n'o cunoșteau bine și de care nu puteau să fie siguri, cu niște țerani cari, desbrăcați în mare parte de averea lor, reduși la sapă de lemn, n'aveau nicio tragere de inimă pentru lupte. Într'o asemenea situație, ei nu puteau decât să jăfuiască ce mai rămăsese în vatra și bătătura satelor și să trimeată Turcului hrana cerută de dânsul.

Întreținerea unei oștiri turcești în mers era o grea sarcină, și țările noastre n'avuseră s'o mai îndure din timpurile lui Mircea Ciobanul și Pătrașcu-cel-Bun, în Țara-Românească, când toate stăteau altfel. După ce Sinan se așeză la Belgrad pentru toată iarna, cerând să i se aducă toți banii și toate provisiile ce puteau să-i fie de trebuință, situația principatelor se făcu și mai rea. Provisii, turme — Mihai pomenește într'un document din 12 Ianuarie 1594 „cornăritul oilor și al boilor” plătit de un boier pentru cnezii pe cari-i despoaic pe urmă¹ — luară drumul către sălașul ostașilor, deprinși a face bielsug ca niște „fii iubiți ai Împăratului”.

Atâta nu era de ajuns. După întoarcerea lui Sinan către Belgrad, creștinii luară în două puncte deosebite

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. 29 LXXVI.

ofensiva: câțiva nobili unguri din serviciul Împăratului, cu Palffy și Nadásdy în frunte, atacă Alba-Regală, vechea reședință a regilor unguri, și, când Pașa de Buda alergă să despresure cetatea, ei nu se sfiiră să-i stea împotriva, într'o luptă, care se sfârși cu o foarte mare biruință a Imperialilor. Pe de altă parte, în Nord, comandantul Ungariei Superioare, Cristofor de Teuffenbach, sfărâamă bariera turcească aflătoare înaintea orașelor Maramurășului. Sinan, care se lăudase către Ardeleni, pe când era încă la Palota, că va merge să caute pe împărătescul său dușman până la Viena și în castelul din Praga¹, văzu bine greutatea luptei pe care o începuse cu speranțe prea mari. El se hotărî deci a chema ajutorul Tatarilor și ceru pentru a-i scoate din pustie porunci ale Sultanului, care fură trimise încă din iarnă.

În asemenea împrejurări, Domnii erau înștiințați și ei de trecerea hordelor, cu firmanul „împărătesc” de a găti provizii și conace. Pe lângă cele ce erau să dea cu socoteală, ei trebuiau să se aștepte însă la luarea cu hapca pe o scară foarte întinsă, la prădarea neomenoasă a Ținuturilor străbătute de păgâni, cari se pregăteau astfel pentru jaful în țara dușmanului: când beglerbegul plecă la 1589 asupra Poloniei, el robii, nu numai Sniatynul regelui, ci și Ținutul Cernauțului, care era al voevodului Moldovei². Când, pe la începutul lui 1594, ordinul de a face drum lesnicios și îmbielșugat voinicilor Hanului sosi la Aron-Vodă, el răspunse printr'un refuz, având, fără îndoială însă, înțelepciunea de a-l îmbrăca în forme cuviincioase³. Dar, oricare ar

¹ Barovius și, după el, W. Bethlen.

² Act al lui Aron-Vodă, 11 Iunie 1594, la Bibl. Ac. Rom.: „s'au prăpădit [ispisoacele] când au robii Turcii Sneatinul și Țănuțul Cernăuțului”; traducere.

³ Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 1, n° 1; Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 125, n° 2.

fi fost cuvintele arzului lui și al Moldovei, el era hotărât ca, prin orice mijloace, să împiedece ruinarea țerii de către temuții oaspeți.

De mai multă vreme, el, ca și „fratele” mai puternic din Ardeal, Sigismund Báthory, începuse a strecura la creștini știri folositoare, oferte nelămurite încă, cereri sfioase de ajutor. Principele ardelean nu era amenințat numai cu o raită a Tatarilor în munții Maramurășului, sau, și mai rău încă, de-a lungul provinciei, dacă ei ar străbate prin pasurile moldovenesti. Ca unul care avea o bună oaste, mijloacele de a o înarma și de a o ținea și se găsia în vecinătatea nemijlocită a câmpului de luptă, el primi de mai multe ori poruncă din partea lui Sinan de a merge, cu tunuri și tot ce se cuvine, pentru ca să asedieze, alături cu Pașa de Timișoara, Kalló sau altă cetate de la holare, precum făcuse înainte de dânsul Ioan-Sigismund Zápolya, un credincios vasal al Sultanului Soliman. Tânărul Báthory știu să piardă timpul până în toamnă, dar pentru primăvară i se ceru iarăși a da dovadă de credința, nu numai prin plata de tribut, împărțirea și făgaduiala de daruri, ci și printr'un puternic ajutor militar împotriva Nemților călcători ai tratatelor¹.

Acest ajutor era hotărât Sigismund să nu-i dea cu niciun preț, cu toate că un puternic partid din provincie era de părere să se urmeze și cu prilejul acestui nou războiu dintre Turci și Imperiali politica de oportunism rece, care adusese atâtea faloase pe vremea „regilor” din familia Zápolya. Să se vadă în fruntea unei oștiri creștine alături de sangeacele și tunurile Pașilor și begilor lui Sinan i se părea un păcat, care nu se poate uita, față de Dumnezeu. Avea abia douăzeci de

¹ Izvoarele ardeleni citate. Cf. Sărb, *l. c.*, p. 107 și urm.

ani, și sufletul lui de om mediocru și slab, în fond, oglindia neschimbate învățăturile preceptorilor săi, pe care-i avuse mulți și aleși cu îngrijire. Unii dintre dânsii erau aventurieri italieni, de la cari nu deprinsese numai talente variate și destul de rare, ca acela de a juca mingea după regulile artei, precum și racheta și *pal-lone*, de a arunca discul, de a ridica greutatea, de a învârti cai nedepriși cu călăria, de a dăntui elegant după moda italiană, de a mânui cu pricepere sabia, de a vorbi italienește ca în saloanele Apusului elegant, de a cânta în sfârșil, din diferite instrumente și de a compune bucăți de muzică. Pe atunci Italia era stăpânită de ideile antichității, și idealul era, ca în timpurile de virtute învingătoare ale ei, să se câștige gloria¹. De glorie îi vorbeau toți acești pensionați ai micii Curți din Alba-Iulia, dar nu numai acești virtuoși, meșteri în complimente și lingusiri, acești strălucitori parasiți, represintanți ai civilizației și modei. Pentru învățatura limbii latine, literaturii retorice și istorice, i se dăduseră lui Sigismund învațatori iesuiți, din acel Ordin puternic și temut pe care opunerea Statelor din Ardeal îl silise odinioară a-l goni pentru câțva timp². După ce-și isprăvi învățăturile, principele păstră pe lângă dânsul ca duhovnic și sfetnic de căpetenie, pentru lucruri de conștiință ce nu se împărtășiau altora, pe Alfonso Carrillo, un Iesuit spaniol, dintr'o mare familie³. Carrillo, un om de autoritate și un om dibaciu, reprsinta pe lângă tânărul său fiu duhovnicesc ideile de Biserică Militantă, de zdrobire a păgânismului în-călcător, de triumf universal al catolicismului și șefului

¹ Relația lui Petru Busto, în Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 23, n° LXII.

² V. Iorga, *Pretendenții domnești*, p. 10.

³ V. Szilágyi, *Carrillo Alphonz diplomacziat működésé, 1594-8*, Budapesta, 1877 (ed. Academiei Maghiare).

lui, Papa. Unii dintre străinii cari-l încunjurau, mireni, îi vorbeau de căsătorii cu principese purtând mari nume, cunoscute de veacuri în Europa latină, și-l îndemneau a trimete ambasadori la ducele de Toscana și la alți adepți distinși ai Renașterii, cari puteau să-i facă și lui o reputație. Iar clericii, — adecă părintele Alfons, — îi amintiau de unchiu, marele rege Ștefan, în care catolicii văzuseră pe conducătorul lor în Răsărit, pe viitorul luptător împotriva Sultanului; i se înfățișa noul războiu început de Sinan ca un prilej dat anume de bunătatea lui Dumnezeu pentru ca el, Sigismund, ca un nevinovat David, să apară înaintea Goliatului musulman cu simpla praștie a credinții sale, prin care ar putea zdrobi dintr'o singură lovitură trufașa frunte a Uriașului. Dacă va ajuta pe Turci, cum îi cer aceștia și prietenii lor, el va fi silit a-și păta pentru vecie sufletul prin sângele creștinilor vărsat fără vinovație, și de la stăpânii săi tirani nu poate aștepta decât ce i s'a dat din bielsug până acum: cereri nesățioase și ofense. Pe când, dacă s'ar lupta pentru legea sa, precum de sigur că ar fi făcut, să fi fost în viață, bunul rege Ștefan, ce binefaceri n'ar resulta și pentru dânsul! Moștenitor al regilor unguri din timpurile mari, el ar chema la libertate, alipindu-le în același timp la coroana sa, curățită de o înjositoare vasalitate, Voevodatele Țerii-Românești și Moldovei, ar trece Dunărea ca un chemător la viață al popoarelor îngenunchiate care-și așteaptă numai mântuitorul pentru a-l încunjuia cu armele revoltei de mult timp pregătite: ar fi Craiu al Sârbilor, Domn al Bulgarilor și cine știe cât de departe și-ar împlânta hotarele în Impărăția turcească menită peirii pentru necredință... Era, apoi, în vecinătate Polonia, care-și alesese un rege fără să fie cărmuită de dânsul, ale cărui gânduri erau numai moștenirea-i din Suedia, unde era să și plece în curând. Cel mai

puternic om acolo era Hatmanul și Cancelariul Ioan Zamoyski, un elev al școlilor italiene, un ucenic al Renașterii, un catolic plin de râvnă și, prin căsătorie, o rudă a regelui Ștefan: Zamoyski nu părca că voiește pentru el vre-odată tronul polon și, dacă ar fi să-l dea altuia, cine ar fi mai aproape de dânsul decât nepotul strălucitului rege, stăpânitor ca și dânsul al Ardealului și, mai mult decât el, liberatorul creștinătății orientale din mâna Turcilor?

La Aron nu interveniau motive așa de înalte pentru ca și fără Tatați să caute a se înțelege cu creștinii. Când se schimbase Alexandru-cel-Rău, fusese vorba¹ să se înlocuiască și Aron, de care Sinan nu fusese mulțumit de la început. Intre altele cereri care se făcuseră lui Sigismund în 1593, fusese și aceea de a-și trimite trabanții în Moldova pentru a prinde și a da în mâna oamenilor împărătești pe cei mai de încredere sfetnici ai Voevodului după întoarcerea lui în Scaun: Oprea Logofătul și Răzvan². Nu știm ce sentimente avea Oprea, un necunoscut, în aceste împrejurări, dar Răzvan, fiul unei Țigance — se zicea — și al lui Petru Șchiopul — zicea țel³ — se arată, de cum îl întâlnim, ca un sprijinitor călduros al alianței cu creștinii, ca un om al lui Sigismund-Báthory, care trebuia să-l prefacă în Ștefan-Vodă, dându-i mai târziu locul lui Aron, căzut în bănuiele de înțelegere cu Turcii. Se poate afirma că Răzvan a jucat pe lângă Aron rolul jucat altă dată de Bruti pe lângă Petru Șchiopul sau acela pe care-l juca Alfons Carrillo la Alba-Iulia, cu deosebire numai că Aron n'avea nici naivitatea senilă, nici naivitatea copi-

¹ Raportul venețian, citat, din 6 Septembrie 1593.

² Barovius.

³ Hurmuzaki-Iorga, XI, p. xciv.

lărească a celorlalți doi principii, și că „Țiganul” Răzvan reprezintă, oarecum, mai indirect politica și obiceiurile Apusului.

Cele d'întăiu legături dintre Sigismund Báthory și căpeteniile creștinătății sânt mai vechi decât sosirea, în 1593, a bătrânului Sinan la Belgrad. Ioan Imreffy, căruia-i era păstrată o strălucitoare carieră de bogat și strălucit sfetnic al cutezanțelor și imoralităților, pe lângă alt Báthory, principele Gabriel, cu care-și împărția nevasta, căpătă misiunea de a strecura pe lângă Nemții din Ungaria-de-Sus asigurările și stăruințele îngăimate de la început. După ce i se dădu, în aceeași toamnă de cheltuieli și de primejdii, de către Ioan Zamoyski, recomandația de a încerca mai bine să-și câștige pe Turci prin amestecul ambasadorului engles din Constantinopol, și un trimes anume plecă pentru acest scop în îndepărtata Anglie, Carrillo însuși se duse la Curtea Imperială pentru a împărăștia bănuielile ce s'ar fi putut produce de această hotărfire. Până a nu se încheia anul, în sfârșit, un anume Sigismund Páczolth (Pacioltus) veni de la Cașovia, în numele comandantului de acolo, Teuffenbach, pentru a întări pe stăpânitorul ardelean în gândurile sale de alianță creștină¹.

Aceste lucruri se știu numai prin povestirea cronicii contemporane a Ardealului. Din izvoare mai sigure, din scrisori ale timpului se cunoaște însă faptul, foarte însemnat pentru împrejurările în care s'a aprins răscoala mântuitoare în țerile noastre, că încă înainte de luna lui Octombre Aron-Vodă, mănât de frică, mai puternică la un asemenea om decât orice patimă a gloriei, scrisese și lui Teuffenbach și chiar Impăratului,

¹ Barovius și după Bethlen, *l. c.*, pp. 79-80, 136, 153.

că, neprimind răspunsul pe care-l aștepta cu nerăbdare, el se îndreptase din nou către generalul din Cașovia, rugându-se de el a fi primit supt ocrotirea împărătească¹.

Aron-Vodă era în drumul Tatarilor: el putea, dacă nu să-i oprească, să-i slăbească măcar prin hărțuiri și, mai ales, să dea știri bogate, grabnice și îndreptătoare despre mișcările, strașnice prin fuțeala lor, ale călăreților pustiei. Imperialii nu mai aveau de la deschiderea războiului informații îndestulătoare din Răsărit și ei trebuiau să alerge deci la serviciile scump plătite ale cutărui Levantin nesigur și nepriceput. Ofertele Voevodului moldovenesc nu fură primite de la început, dar nici nu fură răspinse. Generalii unguri influenți din oștirile lui Rudolf erau de părere să se întrebuițeze pentru a se ușura biruința — dacă nu pentru a se grăbi pacea, pe care la Praga de sigur că o doriau mai mult decât orice zgomotos triumf, — creștinii supuși, în întregime sau numai pe jumătate, Sultanului. Ei credeau că, amândoi stăpânitorii români unindu-se cu principele Ardealului și întinzând creștinilor de peste Dunare o mână armată, cu sprijinul căreia să se poată ridica, s'ar alcătui o oștire, care ar răscumpăra prin numărul, entuziasmul, iubirea ei de Hristos, pregătirea și comanda care-i lipsiau. În Octombrie se vorbea astfel de o solie ce ar fi să se trimeată în Ardeal pentru a grăbi hotărîrea „eroică“ a lui Sigismund Báthory². Cu atât mai mult se hrăneau astfel de mari și zădarnice planuri, cu cât la Curtea Impăratului Vistieriei totdeauna goale se înfățișase, doritor de plată pentru sângele vitejilor sai, un Zaporojean rătăcitor, Stanislav Chlo-

¹ Hürmuzaki-Iorga, XI, p. 366. cf. Sârbu, I. c., p. 128.

² Cf. Eugen Barwinski, Причинки до исторіи зносин цісарж Рудолфа II. і пани Климентих VIII з Козаками в р. 1593 і 1594, Lemberg, 1896.

picki, care vorbia de minunile pe care, din fuga cailor și zborul șeicelor, sânt în stare a le îndeplini voinicii Niprului: să li se deie numai un steag împărătesc cu vulturul încununat, scrisori pentru stăpânitorii mari și mici ai Răsăritului: Țarul Fedor, Voevodul Aron și magnații drept-credincioși ai Rusiei polone, și ei vor arăta pentru aurul lefilor, de ce sânt în stare¹. În același timp o ambasadă austriacă pleca spre depărtata reședință a autocratului muscal, care era socotit că numai el poate să înfrâneze, să ție acasă, la căminurile lor amenințate, pe Tatai². Dacă însă Cazacii, ca și Moldovenii, Ardealul ca și Țara-Românească, Bulgarii, Sârbii, Albanesii, de a căror sete de răscoală și răsbunare se vorbia de multă vreme, s'ar înțelege pentru a curăți de păgâni țerile apăsate ale creștinătății răsăritene, rămâneau atunci numai Polonii, cari, fiind câștigați și ei, s'ar alcătui în sfârșit ce nu se mai văzuse până atunci de la intrarea Turcilor în Europa: o puternică ligă creștină, care ar scoate oștiri fără de număr pe toate drumurile de uscat și de apă ce duc la Constantinopol și ar încheia veacul, prea lung și până atunci, al Otomanilor, aruncând pe Sultanul învins și umilit în Asia strămoșească. Un emisariu cu numele de Matei Wackhermerse în taină la Poloni, de unde lipsia supravegherea regelui, plecat în Suedia, după eternele sale interese de familie, pentru a încerca sentimentele fruntașilor regatului: arhiepiscopul de Gnesen, cardinalul Radziwill, și mai ales a tot puternicul Cancelariu și Hatman, a cărui vorbă putea să hotărască.

Scrisorile cerute de Cazaci se pecetluiră în Cancelaria din Praga, cu același vultur fricos și răpareț pe care „Nizovii” trebuiau să și-l ție în steaguri, la 3 Februar: ei trebuiau să taie drumul de pradă al Tata-

¹ Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 407-8.

² *Ibid.*, pp. 400, 406-7, etc.

rilor și să întindă calea lor de jafuri peste Silistra, după ce vor fi cules zaherele — iar „chile și câble“ și aici! — din Țara-Românească, până la Adrianopol, cruțând însă cu deosebită luare aminte pământul creștin pe care trebuiau să-l străbată pentru a ajunge acolo unde orișice li este îngăduit. La începutul anului, atât trimeșii la Moscova, cât și informatorul plecat în Polonia ajunseseră la ținta călătoriei fiecăruia și începușeră a vorbi de războiu și alianță. Iar, cu câteva săptămâni înainte, pe propria sa socoteală, dar, de sigur, după îndemnul lui Teuffenbach, pe care-l servia la Cașovia, un Ungur din provinciile Casei de Austria, care se lăuda că ar fi cunoscând cât se poate de bine țerile noastre, se adresa lui Aron, supărat peste măsură de vestea că-i vin Tatarii. La 25 Decembre 1593, Valentin Prepostváry înștiința pe Voevodul Moldovei de izbânda ce se culesese în campania trecută și-l sfătuia să se alipească de biruitori, cari i-ar da, ca lui Petru-Vodă fugarul, din Tirol, un adăpost mult mai plăcut și mai sigur decât această veșnic tulburată țară a Moldovei¹.

Spusele lui Prepostváry, sau ale stăpânului său Teuffenbach erau bune, dar ele nu sosiau tocmai la vremea lor. Împăratul negocia prin miniștrii săi cu Chlopicki, care se lăudase că poate să adune în jurul steagului adus din Praga opt până la zece mii de „viteji”, dar, afară de oamenii pe cari credea că se poate răzima această căpetenie, erau atâția alții, răspândiți prin ostroave, îngrămădiți în cetăți de graniță, care erau cuiburi de pradă, rătăcitori prin locuri ce nu se stăpâneau de nime: se cunoșteau astfel prin Polonia cetele lui Walicki, Koszyncki, Orszowski, Nalewayko și Lobodă. Una dintre dânsele, neavând de lucru în

¹ Hurmuzaki, III¹, pp. 176-7. Pe larg Sârbu, *o. c.*, p. 128 și urm.

vremea de iarnă, își părăsise locuințele pentru a cerca hotarele, în privința stăpânirii cărora de un domn sau de altul nu erau bine lămurii, când li era foame. Ei veniră astfel, la bâlciul de Crăciun, în Orhei¹; năpădiră, cu Hatmanul lor de podghiaz, „broțul” Slobodka, asupra creștinilor și păgânilor cari-și vindeau mărfurile sau își făceau cumpărăturile, furară, uciseră și băură, trei zile întregi: Vineri, Sâmbătă și Duminică; apoi își cărară prada la Nistru, pe care se lăsară în jos pentru a mai face o cercetare și la Tighinea („Tur-gion”), după care ei se pierdură în „câmpurile” ale căror cărări nu le știa nimeni decât dânșii. În cea d'întăiu zi din anul 1594, Aron se plângea față de Zamoyski de această călcare a păcii, dădea vina pe magnații vecini ai Poloniei și anunța, în același timp, plângerea ce a făcut la Poartă și oaspeții de același fel pe cari are de gând a-i trimite peste Nistru².

Din aceiași zi cu scrisoarea trimisă Hatmanului, e răspunsul Voevodului moldovean către Prepostváry. Având a face cu un particular, și nu cu reprezentantul Împăratului în Ungaria-de-sus, Aron, foarte recunoscător pentru știrile despre războiu, se ferește a răspunde în privința supunerii față de Împărat. „Dumneata știi”, spune el, „cum sânt lucrurile aice în Moldova, căci la noi lucrează Împăratul turcesc, și eu nu sânt decât un ispravnic în această țară. Drept aceea sânt gata a sluji în toate Măriei Sale Împăratului și dumitale. Dumneata mă înțelege bine că bucuros aș mai vorbi eu și altele,

1 Această pare să fie localitatea pe care izvoarele o numesc „Harkowa”, „Orichovo”, etc. Ea se afla „in ditionibus turcicis”, în hotar cu pământurile Domnului Moldovei, ni spune Aron în plângerea sa. În sfârșit, e hotărât că, la întors, Cazacii trecură Nistrul, „care desparte pe Tătari de Poloni și Ruși”; Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 134.

² *Ibid.*, pp. 134-5; unde și răspunsul împăcluitor al Hatmanului polon.

dar mare lanț și funie ni stau în cale". Dacă, în loc de câteva rânduri ale unui om fără dreptăorie, i s'ar înfățișa o hârtie de făgăduială purtând „iscălitura și pecetea Măriei Sale Împăratului", ar ști totuși ce să răspundă, căci și el e „un adevărat Domn creștin". Lucruri pe care se pricepea să le tălmăcească Prepostváry, care cunoștea Răsăritul și care era dintre naivii sau șireții ce credeau că Voevozii dunăreni și Cazacii ar putea ajunge până la Bosfor și ar aduce astfel într'ua singur an de luptă mântuirea din robie „a Ungariei întregi, Croației și Sârbiei"¹.

Cu cât se apropia însă vremea când, de obicei roiau Tatarii spre jafuri, cu atâta Aron simțea înduioșându-i-se în piept inima compătimitoare pentru suferințele creștinilor. Pe de o parte, el chemă la sine pe un cumnat al căpeteniei de Cazaci Koslinski pentru a se înțelege în privința unei închirieri razboinice a acestuia din urmă, cu o sumă de capete de „viteji"², iar, pe de alta, el scria pentru întâia oară în sensul unei alianțe împotriva Turcilor, tânărului „frate și domn" din Ardeal, căruia-i datoria înfrângerea și moartea lui Petru Cazacul, rivalul din 1592³. După ce primise nouă scrisori de îndemn, data aceasta de la Teuffenbach în-suși, supt propria lui iscălitură și în numele Împăratului creștin, Aron răspundea, aproape în aceeași zi, la începutul lui Februar 1594, „căpitanului general împărătesc și celorlalți domni din părțile de sus ale Craiei Ungurești" și „intinului" său Sigismund Báthory. În cea d'întăiu „carte" el arăta cum a purtat cu vorba pe Tătari, zăbovindu-i, cum nu-i lipsește încrederea în triumful ultim al creștinilor și e gata să facă tot ce i s'ar

¹ Hurmuzak, III¹, p. 178. no. CLXVII.

² Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 2, n° IV.

³ *Ibid.*, p. 1, n° 3; cf. *ibid.*, III¹, p. 179.

spune că e folositor pentru aceasta. Lui Sigismund, care tocmai atunci își deschisese dieta, pentru a se sfătui ce trebuie de făcut față de cererile de contingent militar ale Turcilor, Aron îi vorbea mai amănunțit despre Tatarii cari-i amenințau pe amândoi, și se mărturisia gata a lupta împotriva lor, „cu tot poporul meu și cu toată țara”, dacă se adaugă pe lângă dânsul trupe polone și luptători cazaci, pentru a cruța creștinătatea de pradă. „Oastea, puterile” și mai mult decât atâta, Vistieria e gata el să și le cheltuiască pentru ca, împreună cu Nemții și Ungurii Impăratului creștin, să gonească, fără multă greutate, pe Turcii înfricoșați, până la Constantinopol¹.

La această dată Aron primise scrisorile împărătești încredințate lui Chlopicki și, îndată după aceasta, îi veniau în mâni altele, care trebuiau să-l mândrească și mai mult, căci în josul lor stătea pecetea — Aron era un om cumpănit, care se uita bine la peceți —, pecetea fruntașului întregii creștinătăți catolice, a Papei. În ziua în care Alfons Carrillo, care fusese la Praga pentru negocierile cu Impăratul, ajungea la Curtea Romană, căreia voia să-i ceară mijlocirea pentru ca Sigismund Báthory să fie cuprins mai rapede în confederația Imperiului creștin, în aceiași zi pleca spre Orient, în misiune secretă, Dalmatinul Alexandru Comuleo, cu numele său slav: Komulović, canonic de Zara și preot la Roma. Don Alessandro era, ca și Carrillo, un romantic al politicei, care vedea viitorul în coloarea dorințelor sale pioase. Mai fusese într'un rând prin Răsărit, la 1583, și primise cu acest prilej și o frumoasă carte de liberă trecere din partea lui Mihnea-Vodă al Țerii-Românești²; la

¹ *Ibid.*, III¹, pp. 179, 180.

² *Studii și doc.*, I-II, p. XL. Cf. Sârbu o. c., p. 110 și urm.

întors, își arătase pătrunderea asigurând că „Muscalul“, cu 100.000 din ai săi, trecând în Moldova, ar avea 200.000 de creștini supt steagurile sale la vadurile Dunării, ar număra peste cincisprezece zile până la 600.000 de cruciați ai legii sale ortodoxe, ar găsi porțile Constantinopolei deschise de trădătorii trimiși de Dumnezeu sau, dacă mâna acestor prieteni ascunși ar tremura, cincizeci de galere, plutind de către Apus, ar sili în trei zile pe Turci să se dea învinși în cea din urmă luptă a lor pe pământul usurpat al Europei¹. În noua solie care-i fu încredințată la 10 Novembre 1593, acest încrezător profet al înfrățirii creștine trebuia să treacă întâiu prin Imperiu pentru a se înțelege, poate, aici cu alt propagator, mai inteligent, dar încă mai îndărătuic, al acestor mărețe proiecte: nunciul din Praga, Speziano, episcop de Cremona. Apoi va lua drumul Ardealului, unde se știa de cercurile romane că va veni, anume pentru a se înțelege cu emisariul pontifical, vărul din Polonia al principelui Sigismund, cardinalul Andrei. Li va vorbi despre alianța creștină, acestor doi tineri, lui Carrillo, lui Baltazar, fratele lui Andrei, și, într'un anumit caz, lui Ștefan, alt frate al cardinalului. Dacă nu se poate deocamdată o intervenție militară în folosul creștinilor, cum se nădăjduia pentru campania anului 1594, cel puțin Sigismund să poarte cu vorna pe stăpânitorii săi, Turcii, fără a li îndeplini cererile de ajutor. Din Ardeal se va vedea ce e de făcut cu Domnii din Moldova și Țara-Românească, dintre cari cel d'întaiu are pe lângă dânsul un secretariu frances. În Polonia s'ar căuta aliați împotriva Tatarilor și sprijinitori ai legii. Cazacii s'ar trimete la Cetatea-Albă și

¹ *L. Komulovica izvjestajillstovi o poslanstvu njegovu u tursku, erdelj, moldavsku i polijsku*; extras din *Starine*, XIV, Agram, 1882, p. 7. Cf. *Novi izvori o L. Komuloviku*: extract din aceleași, XV.

la Cozlov, ca să le nimicească, și s'ar arunca scânlei de răscoală între Bulgarii și Sârbii gata să izbucnească într'o răzbunătoare mânie. Și, cine știe, poate că atâtea popoare despre care la Roma nu se aveau idei limpezi, Cerchesii, Mingrelii — alții se gândiau la Tataři, la Perși — s'ar îndupleca să ajute triumful creștinătății!

Pentru a face atâtea ispravă, Comuleo ducea cu sine zelul de care era însuflețit, câte talente de încredințare îi va fi dat Dumnezeu și, mai ales, multe scrisori. Intre ele, una către Aron, cunoscut numai din nume, un „principe“, despre „măreția de suflet“ a căruia s'ar fi auzit până la Roma, și „Domnului Țării-Românești“ — anonim, — care și el avea un „suflet mare“, dacă-i lipsia un nume, și ar fi datorind răscoala nobilei sale origini latine.

„Am aflat“, spune Papa, după știrile lui Comuleo, „despre poporul tău, că sânteți coborîtori ai Latinilor și Italianilor: așa încât cu atâtea mai mult e de crezut că sânteți doritori de gloria strămoșilor voștri“¹. Și Moldovenilor și Muntenilor, se recomandă în instrucțiunile Trimesului tainic, „să li se amintească de faptul că ei sânt o colonie de Italiani și că nu trebuie să între de bună voie într'un războiu în care pot vărsa sângele propriilor lor rude“².

Komulović, bucuros că poate să grăbească prin alergăturile sale pioase luarea Constantinopolei de liga creștină, era în Ianuar la Alba-Iulia, unde firește că nu găsi pe cardinalul Báthory, dar stătu de față la lucrările dietei, în care se luă numai hotărîrea de a se ținea trupele gata pentru orice împrejurare³. El vor-

¹ *Ibid.*, p. 175, n^o CLXIV.

² Ediția mai bună a Instrucțiilor, în *Starine*, XVI, pp. 228-9 (cealaltă în Hurmuzaki, III², p. 37 și urm.).

³ Bethlen, *o. c.*, p. 174; *Monumenta Comititalia Transylvaniae*, la această dată.

bise, nu numai cu principele, ci și cu vcrii acestuia, cu Baltazar, care se visa Domn în Țara-Românească, și cu Ștefan, și ei îl asiguraseră, că dorințele îi vor fi îndeplinite printr'o apropiată ieșire împotriva Turcilor a oștirii ardelene, având în fruntea ei pe Baltasar însuși¹: această oștire, unilă cu a Moldovenilor și a Muntenilor, ar înainta asupra Constantinopolei, odată cu biruitoarii *in spe* din Ungaria. Emisariul pontifical văzu închiderea dietei, plecarea, la 23 Februar, a lui Carrillo către Praga, unde era să aducă Impăratului propunerile de alianță ale clientului său sufletesc, și rămas numai cu părerea de rău că n'a văzut pe cardinalul Andrei, care sosi la Cașovia, unde destăinuî lui Teuffenbach planurile domnești ale fratelui său Baltazar, abia în April². Incă în capitala Ardealului, văzuse don Alessandro pe mandatarii lui Aron-Vodă cu scrisorile cunoscute, și i se păru că descopere și trimeși, pentru asemenea scopuri, ai lui Mihai-Vodă; ceia ce nu se poate pentru acea vreme³. În noaptea de 22 Mart, el își făcea intrarea la Iași. Primit în audiență, la 24, de stăpânitorul moldovean, urmărit de groaza apropierii Tatarilor, el îi dădu măgulitoarea epistolă a Papei și primi, în schimb, de la dânsul recomandații pentru Țar, Hatmanul Cazacilor și ofițerul polon din Camenița⁴. În spre acesta din urmă pornia el a doua zi, luând de acolo drumul către îndepărtatele sălașe ale Cazacilor.

Câteva săptămâni după plecarea solului „Sfinției

¹ *Izviještajilstovi*, p. 9.

² Hurmuzaki-Iorga, XII, pp. 2-3, n^o v.

³ *Izviešt.*, p. 13.

⁴ *Ibid.*, pp. 14-5. Lui Komulović i se păru că Aron ar fi fost la Roma și ar fi făcut și profesia de credință catolică. De oare ce nu-l cunoaștem viața de pretendent rătăcitor, — se poate!

Sale“ de la Roma, căruia pentru bani și sprijin Aron-Vodă era în stare să-i facă orice sacrificii de dogmă și să clădească mănăstiri „drept-credincioase” pe urmă, un altul veni din partea Impăratului. Acest al doilea sol, care vorbea bine românește și cunoștea desăvârșit țerile noastre, era un Ragusan, cu numele Ioan de Marini Poli, dar la noi i se zicea simplu *Giva*. Giva avea un frate, Pascal, și amândoi, cu toate artele de familie ce-și puseseră în pecete, erau niște tineri săraci și dintr'un neam fără strălucire. Se așezaseră întâiu în Țara-Românească supt Mihnea-Vodă, și Ioan, frate mai mare, luase de nevastă pe o nepoată a mamei Voevodului; cinste deosebită, care dădu veneticului bogăție și o deosebită trecere pe lângă Domn. Dar se înțelese rău cu această jupâneasă Prepia, și Mitropolitul despărți pe cei doi soți în gâlceavă. Înainte și după aceasta, Giva se îndeletnicise mai mult cu afacerile bănești decât cu cele politice și el lua asupra-și, pentru câștig, slujbe de-ale Domniei, străngeri de dări. După ce ieși din familia domnească munteană și din Divanul unde stătuse și el până atunci, Marini trecu în Moldova, unde Petru-Vodă, unchiul lui Mihnea, primi bine pe acest străin vorbaret și dibaciu, căruia-i încredință vămile sale. Când bătrânul Domn fugi în Apus, Ioan avea încă această ramură a venitului Scaunului și, simțindu-se înșelat sau, mai curând, voind că să înșele pe un biet bătrân ce nu știa să-și spuie dreptatea, el culese recomandații în dreapta și în stânga și veni cu jalbă în Tirol, unde se adăpostise pretinsul datornic. Bani nu și-i scoase, cu tot procesul ce deschisese împotriva lui, dar el întrebuintă șederea sa în străinătate și pentru a uneli alte lucruri din care se putea hrăni. Se făcu mâna dreaptă a surdului pribeag Ștefan, apoi, pe urmă, venind la Praga, el începu să desvăluiască sfetnicilor împărătești, cu auto-

ritatea pe care i-o dădea originea sa răsăriteană și multe legături ce le avea în țerile noastre, mari planuri de răscoală a creștinilor supuși Porții, strălucitoare tablouri de închipuire mai puțin sincer zugrăvite decât ale unui Komulović, bună oară. Ajungea, firește, la propunerea ca lui să i se dea grija de a pune la cale lucrurile și de a le supraveghia¹.

Il crezură, pe o vreme când toată lumea era crezută și, de exemplu, toți Italienii cari se chemau Cigala puteau să se înfățișeze ca rude ale vestitului renegat Cigala-zadè și să primească puțin costisitoarea asigurare că vor căpăta și ei, ca răsplată pentru slujbele ce ar fi să aducă, „o părlicică din Impărăția osmană”. La începutul lui Mart, la 3 și 7, i se dădeau lui Marini scrisori de recomandăție către Domnii din Moldova și Țara-Românească, dintre cari cel d'întăiu era cunoscut prin ofertele ce făcuse, iar cel de-al doilea lu numit, după asigurările lui Marini, „Ștefan Bogdan”, adevărat Surdul pe care Giva-l sfătuisese la Veneția. Ragusanul nu purta niciun titlu, ci era înfățișat numai ca o persoană „care pleacă din Curtea noastră împărătească în acele părți”, și despre misiunea lui nu se spunea nimic precis, lăsându-se prin urmare totul în voia împrejurărilor și la judecata acestui uneltitor tăinuit. Plecat la 18 Mart, Marini era la 8 Maiu în Cra-covia, de unde se îngrijia de procesul său cu Petru-Vodă; de aici trecu de-a dreptul la prietenul său Aron-Vodă, care-l ajutase tocmai în această afacere.

Pe acesta-l îndemnă să nu plătească Turcilor tributul pe care-l ținea gata, cu toate legăturile ce înodase cu creștinii, și să stea în calea Tatarilor ce voiesc să treacă în Ungaria. Pentru o asemenea hotărîre războinică, Aron avea mijloace la îndemână: vechea lui

¹ Iorga, *Contribuțiuni*, p. 64 și urm.; Hurmuzaki, XI, tab'a; *Doc. relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, pp. 7-11, 13-4.

strajă de Unguri, cu Mihai Tolnay hotnogul, Cazaci, ce trecuseră mai de mult granița pentru a încunjura cu vitejia lor pe acest fricos bogat, oastea de țară, pe care o aduna strigând la leafă și bălând la tălpi pe cei ce nu se țineau de cuvânt să vie, după ce primiseră banii domnești. Marini-l puse în legătură însă și cu Cazacii ce stăteau în înțelegere cu Trimesul pontifical; acești noi lefegii ar lua asupra lor să-i apere Scaunul și țara, dacă el i-ar hrăni cu boi moldovenești și li-ar plăti la vre-o 8.000 câți erau — o frumoasă oaste —, 3.000 de taleri pe lună. Se învoiră astfel, și Ragusanul, ce-și rezerva să se întorcă pentru a încneia cu Domnul Moldovei un tratat în forma cuvenită, trecu în Ardeal, pentru ca să vadă acolo dacă trebuie să viziteze și pe „Ștefan-Bogdanul” muntean, al cărui nume adevărat îl va fi cunoscut în sfârșit la Iași.

Aici el înfățișă scrisorile-i tănuite de acreditare, pe care, ca și pe altele din partea Impăratului, Sigismund nu voi să le primească din cauza titlului de Voevod, și nu de principe, ce i se dădea în ele. Dar cuprinsul lor și lămuririle date pe urmă, prin viu graiu, de agent, îi fură foarte plăcute. Sigismund trăia pe acest timp numai în gloria sa viitoare de luptător pentru creștinătate. Pe când Komulović pleca spre Răsărit, sosia la Roma zelosul Carrillo, în călătoria sa menită să lege Ardealul de lumea creștină în războiul cu Turcii. El se întoarse, firește, cu cele mai călduroase îndemnuri, sprijinite pe făgăduielile cele mai ispititoare, și, peste puțin de la întoarcerea sa, harnicul călugăr lua drumul spre reședința împărătească pentru ca să arăte și aici cât de mult dorește fiul său sufletesc să încunjura, împreună cu ceilalți creștini, steagul cruciatei, menit să ducă la biruință¹. Succesele câștigate

¹ Cf. Huimuzaki, III², p. 395; XI, p. 426, n^o DII.

de ostași împărătești, Germani și Unguri, pretutindeni unde în primăvara noului an 1594 ieșiră în calea Turcilor: la Gran, unde se afla arhiducele Matthias, la Hatvan, apoi în Croația, unde comanda Maximilian, celălalt frate al lui Rudolf al II-lea, întăriră și mai mult pe încrezătorul tânăr în gândurile lui de răscala. Aproape de dânsul chiar, supt numele lui, se aprinsese un nou focar de luptă, la granița până atunci așa de adese ori încălcată a Banatului, unde Sârbii strămutați de multă vreme pe acestălalt mal al Dunării ardeau și prădau supt haiducii Teodor Vlădica și Dochian, „căpitani” ai noului Craiu și Despot, Sigismund Ungurul, cucerind, în Maiu, și însemnatul loc întărit al Becicherecului și fugărind cu pierderi mari pe Pașa Timișoarei¹. După dieta de la Turda, tot în Maiu, care vădi și mai mult ființa a două partide ardelenene, dintre care una, a tinerilor, voia războiul cu orice primejdie, iar cealaltă, a bătrânilor și a doritorilor de domnie, susținea supunerea cu orice rușine și orice jertfe, — după această dietă, trupe începură să se adune supt comanda lui Baltazar Balthory. Un sol al lui Sigismund mersese, cu tot felul de asigurări, la dieta germană din Regensburg².

Mariți ceru principelui ardelean să ajute pe Aron, ai căruți ochi, plini de jale pentru comorile amenințate, nu pierdeau granița răsăriteană, care ascundea mișcările Tatarilor. Căpătă pentru dânsul 10.000 de ostași, cari trebuiau să plece cât mai iute, și trimeterea priceputului luptător Pangratie Sennyei la pasurile de spre Moldova, pentru a sta gata de orice împrejurare. Mai mult arătă cu părere de rău că nu poate face, fiind încă ținut în loc de reaua voință a opoziției

¹ Barovius, *o. c.*, p. 99 și urm.; W. Bethlen, *o. c.*, III, pp. 184-5, 225 și um.

² Aceleași izvoare narrative.

sale iubitoare de liniște scump plătită. Crezând că a venit vremea să sprijine cu fapte viteaza mișcare a Sârbilor din Banat, uniți cu țerani români, el mai chemase o dietă, în cele d'intăiu zile ale lui Iunie, și pentru a grăbi hotărîrea, așa cum o doria el, apăruse încunjurat de străjeri cari pufeau duce la țărniță pe dușmanii politicei nouă, fără să găsească însă măcar la aceștia ascultarea de care avea nevoie. Rămăsese, cu toată această zădarnică cheltuială de amenințări, ca încă o dietă, în Iulie, să desbătă alegerea între o linie de purtare și cealaltă; iar până atunci Sigismund, fierbând de nerăbdare, când pretutindeni arme creștine biruitoare îi zăngăniau la hotare, se tânguia amar împotriva supușilor săi, față de Trimesul împăratesc¹. Zi de zi, alții câștigau meciurile lui cu Împăratul, prin Carrillo, se apropiau de sfârșit, și mâinile îi erau prinse încă de îndărătniciei ce nu voiau să vadă așa de limpede ca dânsul în zarea viitorului.

„Giva” avea de gând să treacă munții pentru a vedea ce temeiu se poate pune pe Mihai-Vodă, în locul căruia ar fi dorit să găsească pe Ștefan Bogdan. De sigur cu acest gând se coborî el până la Brașov, unde se găsea încă de la 27 Iunie. Dar, înainte de a se clinti de aici, îi sosită două știri foarte neplăcute, care îl opriră în loc.

Una era strivirea Sârbilor de către Turci. O bucată de vreme, aceștia făcuseră ce li era voia, cercând o cetate turcească după alta, ducând, cu puțină faimă, dar cu mult folos, lupta începută cu Turcii. Pentru a se pune un capăt îndrăznelii lor, un nou Pașă, Hasan,

¹ Raportul lui Marini, în Hurmuzaki, III¹, la sfârșitul anului 1594; izvoarele narrative citate.

se numi la Timișoara și, strângând ce puteri avea la îndemână, el se îndreptă împotriva Becîcherecului, care ajunsese a fi cuibul acestor hărțuitori. Neapărat că ei fură lăsați fără niciun ajutor de áceia cari-i întefiseră și cari se mulțămiră a privi de la hotare nimicirea supușilor sârbești ai Craiului din Bălgrad, Pașa nu învinse pe acești săteni și păstori, abia înarmați, ci-i stânse cu desăvârșire¹.

Pe de altă parte, cu toate că Trimesul poulifical socotia să li fi tăiat calea prin Cazacii plătiți de dânsul, Tatarii rupseră slabul zăgaz ce li stătea înainte. De ce zăboviseră așa de mult, de cé se mișcară numai atunci, de ce trecură înainte fără să risipească o singură săgeată în trup de dușman, nu se poate lămurii cu totul. Zamoyski, Cancelariul polon, dușmanul hotărît al oricărei cauze pe care o represinta Casa de Austria, a fost învinovățit că el ar fi îndemnat pe călăreții Hanului să-și ia avântul spre șesurile ungurești, că li-ar fi dat chiar călăuze, dintre oamenii săi și dintre credincioșii lui Petru Șchiopul, care-și trăia ultimele ceasuri din viața sa în Tirolul care-i era o temniță. La aceste învinuiri, ca și la altele de același fel, prin meșterul său condeiu și prin cuvântul său dibaciu, Cancelariul știu să răspundă, fără să poată însă convinge. La imputările lui Kumulović, trimes tocmai pentru a opri o nenorocire ca amestecul Tatarilor în luptă, Cazacii se desvinovățiră că n'ar fi avut nicio îndatorire față de Aron, la care învinsese zgârcenia, așa încât, dacă trimesese în adevăr boii pentru hrană, el uitase lefile „aliaților“ Cazaci în lăzile-i pline².

Mai probabilă pare această explicație. Creștinii se dăduseră la încunjurarea cetăților ungurești și croate

¹ W. Bethlen, *o. c.*, III, p. 281 și urm.

² Komulović, *Izvištajlistovi*, p. 20-1.

atâta timp cât ei ştiau că înaintea lor nu vor întâlni oştirea cea mare a Vizirului. Aşteptând ajutoare şi provizii, acesta nu se puse în mişcare decât peste câteva săptămâni de la începerea primăverii, a timpului de luptă. Sultanul îi trimise pe însuşi Aga Ienicerilor, care nu ieşia din Constantinopol decât numai pentru a păzi cu ostaşii săi aleşi persoana sfântă a suveranului. Când Sinan porni asupra duşmanilor, aceştia crezură că e mai bine să se dea în lături, părăsindu-şi cuce-
ririle. După ce mântui astfel cetăţile încunjurate, Marele-Vizir se îndreptă spre Raab, care trebuia dobândit pentru a împiedeca viitoare încălcări ale creştinilor. Pentru ca să ajute această ofensivă turcească, Hanul trebuia să alerge din stepele sale şi, în urma unor chemări mai stăruitoare, el se porni.

La 30 Iunie, Tatarii se găseau înaintea Iaşilor, unde se închisese Aron, având cu dânsul numai lefegiii săi unguri şi oastea de ţară, fără Cazacii noi şi mulţi pe cari nu se îndurase a-i plăti. Drumul Hanului nu mergea numai decât pe la dânsul, ci mai curând prin Pocuţia spre pasurile Maramurăşului, dar el trimisese câteva ceambururi din ostaşii săi ca să se dea de ştire vicleanului din Iaşi că melirile i-au fost descoperite. De o luptă a lui Aron cu Tatarii nu poate să fie vorba, când atâţia mai puternici decât dânsul îşi pierdeau cumpatul înaintea acestui potop distrugător. El împărţi peşcheşuri şi încărcă în acelaşi timp ca-rele domneşti cu birul ce fusese zăbovit până atunci. După trei zile, năvălitorii, hărţuiţi din urmă de Unguri de-ai Domnului, care rămăsese numai cu străinii şi cu Curtea căci ceilalţi îl părăsiseră¹, cari plecaseră

¹ Iorga, *Istoria armatei*, cap. X, la început (cu arătarea izvoarelor).

în dobândă după cei ce duceau atâția bani cu câștii, apucau spre Snyatin¹.

Inadins pentru apărarea țerii de prada lătărăască, adunase Sigismund oaste în lagăr și întărise cetățile de la pasuri. În cetățuia Maramurășului avea comanda un om atât de vestit ca Gașpar Kornis? Toate fură însă zădarnice; fără ca bănuelile de trădare ce s'au răspândit atunci, să fie îndreptățite, Tatarii nu înlămpinară nicio împotrivire serioasă, ci, răspingând pe cine-și cerca norocul ieșindu-li la harță în locuri strâmte, ei se revărsară asupra Ungariei. Peste puțin Hanul își făcea întrarea în strălucita tabără a Marelui Vizir și Agăi Ienicerilor, undé-l așteptau frumoase daruri pentru graba cu care răspunsese la chemare.

Pe când valurile acestea de războinici barbari se strecurau prin pasuri și Sinan dădea o strașnică lovitură creștinilor, luându-li cu o răpegiune care îndreptația învinovașirile aduse comandantului, cetatea Raab (17 Iulie), în Ardeal se deslega pe o cale sângeroasă problema direcției ce trebuia să se urmeze în viitor.

În Iulie, Sigismund mai dăduse ochii cu nesupușii magnați ai Ardealului, cari veniră cu un sprijin armat care să-i poată apăra la întâmplare de măsurile pedepșitoare ale principelui. Cu dușmanii alianței cu Nemții, desprețuiți pentru nesinceritatea ca și pentru slăbiciunea lor, cu cei trei membri ai puternicii familii Kendi mai ales, se reuniseră oameni cari stăteau în relații foarte strânse, de sânge sau de prietenie, cu murguratorul politicii creștine: îl părăsiră astfel, dând

¹ Scrisoarea contemporană din Iorga, *Acte și fragm.*, II, pp. 731-2; raportul lui Marini, în Hurmuzaki, III¹; știrile ardeleno din Hurmuzaki-Iorga, XII; povestirea din Barovius sau W. Bethlen.

² V. și Iorga, *Doc. Bistriței*, I, pp. 1-2, n° II; Hurmuzaki-Iorga, XV.

Încă mai mare îndrăzneală partizanilor vechii slăvi de lucruri, cancelariul Kovacsöcsy, odinioară regent pe timpul minorității lui Sigismund, Baltazar Báthory, vărul acestuia și bunul cavaler creștin de pământ atunci. Se ajunsese în sfârșit la răspunsul că se va lucra după voința principelui și a Senatului, cari se înțelegeau foarte rău între sine. Când se adună, după volul de atunci, oastea provinciei în lagărul de la Turda, ea nu trebuia să-și caute peste hotare dușmanul, care era și găsit în persoana lui Sigismund. Acesta se închise în capitala sa, unde-i veni știrea că supușii săi, aproape fățiș în stare de răscoală, au de gând să-l dea pe mâna Turcilor, puind în locu-i pe Baltazar : știindu-se cât poate crede tânărul și ușuratecul principe, conspiratorii trimeseră la el pe vărul lui, Ioan Iffiu, ca să-i spuie prieteneste ce se țese în umbră împotriva-i. Lui Sigismund i se păru atunci, ca unui viteaz de vocație, că Alba-Iulia nu e destul de sigură și, strecurându-se, el se adăposti la Chioara, una din cele mai bine întărite cetăți de la graniță.

Carrillo interveni pentru ca să scape situația, care se putea crede pierdută. El aduse pe eroul creștinătății de la Chioara la Cluj și dădu cuvânt de plângere și de îndemn strălucitoarei fantome. Sigismund constată cu mirare că ai săi sânt mai mulți decât ai dușmanilor, și, în sfârșit, după nouă discuții zădarnice, i se însuflă curajul trebuitor pentru o „lovitură de Stat“. În ziua de 28 August, Albert Király, un ofițer de credință al principelui și mai târziu un luptător contra Turcilor pe pământul Țerii-Românești, săvârși fapta pe care Sigismund îndrăznise în sfârșit a o porunci, Vărul Baltazar, care visa de câteva săptămâni coroana, Alexandru, Francisc și Gabriel Kendi, Iffiu, bunul sfătuitor al fugii, chiar și, deocamdată, Sennyei, apărătorul graniței secuești, trecură la închisoare, pe când

porțile cetăți se închideau spre a împiedeca sosirea ajutoarelor din afară. Peste două zile, supt ochii lui Gașpar Sibrik, comandantul gardei, o parte dintre vinovații de trădare erau pedepsiți cu moarte. După stăruințele ambițiosului Stefan Josika, un Român din Banat, care avea nevoie de Cancelariat ca să poată atinge domnia, ca și prin sfaturile șoptite de Marini, care amintea ce bine știuse „regele catolic” să-și înfrângă durerea inimii față de propriul său fiu nesupus, nenorocitul don Carlos, biruitorul de la Cluj puse lațul în gâtul lui Baltazar Báthory și al lui Kovacsöcsy, jertfele cele mai scumpe, și mai plânse pe urmă. Ardealul rupsese cu politica turcească, ai cărei represintanți își odihniau supt pământ ambiția, pribegiau în Polonia Cancelariului Zamoyski sau încuviințau, mai tare decât toată lumea, hotărîrea mântuitoare a principelui care știa să taie și să gătuie¹.

Până atunci Marini părăsise gândul de a trece la Mihai-Vodă. Ce e drept, el întâlnise încă din Iunie la Curtea lui Sigismund pe un Trimes muntean, al cărui nume ni se dă de o cronică românească de pe acel timp: Radu Buzescu Clucerul².

Acest Radu, un tânăr, nu făcea parte încă din Divanul Voevodului, alcătuit în Iulie tot din vechii suptși cù credință ai Sultanului³.

Incepătorul vechiului neam al Buzeștilor trebuia să fie, fără îndoială, un Buzea, și Radu, solul din 1594, era, în adevăr, fiul lui Radu Banul Buzea, iar bunicul său de pe tată se chema — după cât ni se spune — Vlad Banul de supt Domnia lui Basarab Neagoe. Ar-

¹ Barovius și W. Bethlen; povestirea, foarte puțin precisă, de altminterea, din *Mon. com. Trans.*, III, pp. 53-8.

² *Magazin*, IV, p. 277.

³ *Bibl. Ac. Rom.*, Doc. episcopului Ghenadie de Râmnic, cartonul II, 20.

mașul dusesese în timpurile sale o viață tulburată și-l atinsese mânia lui Mircea Ciobanul, silindu-l să-și caute un adăpost de sărăcie dincolo de munți; se întorsese după moartea tiranului, în Domnia, împăciuitoare la început, a lui Alexandru-Vodă. Dar, când Alexandru dovedi prin vărsări de sânge că e în adevăr fiul lui Mircea cel crunt, Buzea nemeri iarăși în țara Craiului vecin. Moartea Domnului îi îngădui întoarcerea, dar, Mihnea-Vodă ajungând în vrâsta de a-și putea prigoni și împușina boierii, aduse o nouă pribegie a acestor oameni încercați. Mama lor, Maria, nepoata de fiu a lui Mogoș Banul, rămase singură în țară — talăl murise — pentru a ținea moșiile, a le zălogi sau vinde în asemenea timpuri de nevoe. Supt urmașii lui Mihnea, Buzestii, cei trei frați: Radu, Preda și Stroe, venită iarăși să-și caute de averile lor risipite, pentru care se înțeleseră cu împrumutătorii și se judecară la Divan cu moșnenii. Născut după 1550, Radu era la 1575 Postelnic, un titlu mai mult de cinste; în 1592 îi se zicea după moșia sa de căpătenie, după „Scaunul” neamului său, și după noua dregătorie ce căpătase: „Radu Armașul din Cepturoaia”. Prin îndelungata lui petrecere într-o țară de o cultură superioară, el ajunsese a cunoaște limbile străine și meșteșugul negocierilor cu aceia cari le vorbeau, și, prin moștenirea părintească recâștigată, el era unul din marii stăpânitori de țarine; prin căsătoria lui cu Stanca Boldeasca, el crescuse încă temelia de avere teritorială a oricărei ambiții politice de pe această vreme, și prin dibăcia sa, comună cu a fraților săi de altmintrelea, de a cumpăra ocinile țeranilor strânși de birari și împraturăți de datorii, el ajunsese pe încetul unul din cei mai mari oameni din Țara-Românească, fără să fie încă și un boier mare¹.

¹ Cf., pentru Buzești, notița lui Al. Odobescu, în *An. Ac. Rom.*, ser.

Radu venia ca un Trimes particular și secret al lui Mihai, care nu se înțelesese cu țara și cu boierii, pentru răscoală. El se destăinuie însă lui Marini, care-i spuse și el pentru ce a venit, arătând și scrisorile împărătești pentru Domnul muntean: rămase înțeles între dânsii, că peste puțin, el, omul Împăratului, va lua cu sine pe omul Papei, care avea, și el, pentru Mihai, scrisorile ce le cunoaștem, și vor veni pentru a vedea în Țară pe Voevodul însuși. Până atunci, se încheie de Radu un tratat lămurit cu „Craiu” vecin, pe care-l și jură în numele stăpânului său. „Mihai va ridica armele împotriva dușmanilor, împreună cu principele ardcean și al Moldovei, și cu toții vor fi uniți și aliați cu Împăratul și toată creștinătatea”, așa resumă Marini¹ cuprinsul legăturii care începea cariera de luptă a lui Mihai-Vodă.

Aron-Voda primi și el, în același timp și în aceeași însușire, pe Stroe, fratele lui Radu, și fricosul Lăpusnecan nu putu decât să se arate și el foarte „bucuros” de propunere: el jură „fratelui” său de peste Milcov, și trimese și el pe unul din boierii săi, români sau greci, ca să-i iea jurământul.

Dar, când aceste alianțe se încheiau, Ardealul însuși nu se găsea, de fapt, sub mîna lui Sigismund Báthory, și ele rămaseră necunoscute mai tuturor. Marini nu se încrezu, în urma unor zvonuri de trădare, să se dea în puterea lui Mihai, trecînd granița murșilor la dînsul, și el luă, prin Secuime, drumul spre Moldova, unde șiretul Aron-Vodă i se părea încă pe atunci neasămănal mai vrednic de încredere. Aici

I, X³, p. 301 și urm.; *Col. lui Traian* pe 1872, p. 291; Tocilescu, *Hrisovul Buzeștilor*, în *Tinerimea Română*, seria nouă, I, p. 89 și urm., Ștefulescu, *Târgu-Jiu* p. 43 și urm.; 56 nota 1.

¹ L. c., p. 202.

stătu câteva săptămâni de zile spionând, așteptând sosirea ceaușilor cari veniau cu cereri și porunci la Domnul Moldovei și smulgându-li cu dibăcie știri și mărturisiri. Apoi, gătindu-se de plecare, el puse pe Voevod să iscălească o scrisoare prin care se îndatora a da noutăți și a face alte mici „neîndoielnice și credincioase slujbe”, câte-i stăteau în putere, Împăratului. În schimb, Ragusanul lăsa un înscris, stilisat împunător, în care, supt data de 16 August 1594, el făgăduia, Voevodului, în numele aceluia ce-l trimesese, ajutoare și adăpost, și, mai ales, îi dădea asigurarea că, la o întâmplare potrivită, el și țara sa se vor bucura de anexarea și încorporarea la Sfântul Imperiu Roman. Sfătuitorul lui Aron, Ștefan Răzvan, adăugîi la acest tratat scrisori de ale lui și daruri mari către prietenii ce avea în Împărăția creștină, de la cari aștepta atâtea, iar hotnogul Tolnay mergea însuși la Praga împreună cu agentul de alianțe orientale, pentru a lămuri mai de aproape cuprinsul foarte general al actului din August¹.

Căpitanul Ungurilor lui Aron ajunsese la Praga abia în ziua de 11 Octombrie, și, în convorbirile lui cu nunciul pontifical și alte persoane, el vorbi cu multă încredere de slăbiciunea oștirii turcești, care se întorsese iarăși la iernatec, după ce luase două cetăți și nu izbutise la 'a treia, de puterea alianței celor două țeri române cu Ardealul, chiar dacă ea n'ar ajunge să fie sprijinită și de către Împărat, de înțelegerea desăvârșită ce exista cu Mihai-Vodă, care, de și n'a adăus și Trimеși de-ai săi, s'a îndatorat însă a primi tot ce ar părea bun „fraților” săi de luptă împotriva păgânilor. El mai aducea — cel d'întăiu — și vestea isprăvilor ce

¹ Actul însuși, în Hurmuzaki, III¹, pp. 193-4, n^o CLXXXV, Solia lui Tolnay și scriso ile pomenite, în Hurmuzaki-Iorga, XI și XII.

îndeplinise Komulovič, care se găsea în acel moment însă bolnav în Polonia: în ciuda Cancelariului, care se lupta din răsuputeri ca pacea cu Turcii să nu fie stricată în folosul odioşilor Germani, abatele năimise pentru fapte mari pe Nicolae Iazlowiecki din Snyatin, care, dând contract la 30 August, strânsese 6.000 dintre Zaporojenii rătăcitori cari ochiau prada şi merseseră în fruntea lor să neliniştească pe Turcii din cetăţile de hotar sau să măcelărească moşnegii, fetele şi copiii Tatarilor plecaţi la războiu, arzându-li „oraşele” şi casele de noroiu, vergi şi stuh¹. În acelaşi timp, Tolnay pâra pe Zamoyski, care a sprijinit totdeauna pe Turci şi a făcut acum cale largă Tatarilor, şi împărtăşia Împăratului ceva din înţelegerile lui Sinan cu unii comandanţi germani, înţelegeri aflate de la ceauşi cari nu-şi păziau limba de ajuns². În curând, tot în Octombrie, aceste lucruri fură repetate în sfârşit, de Carrillo, care venea să anunţe succesul ultimei diele, nespus de ascultătoare, şi apropiata expediare a marei solii care trebuia să aducă propunerile pentru alianţă ale lui Sigismund Báthory.

Solul moldovenesc pleca din Praga, la 1 Novembre, ducând daruri de bani şi lucruri, iar, pentru Domnul său, întărirea tratatului din August şi făgăduielile de ajutor pe care le dorise. Indată după aceasta, sosiau, la Roma ca şi la Praga, ştiri oficiale de la principele şi Cancelariul Ardealului că Mihai-Vodă s'a dat de partea creştinilor. Ele spuneau întâiu că, pentru a împrăştia bănuielile împotriva lui, Voevodul s'ar fi arătat gata să încredinţeze Ardelenilor pe soţia şi copilul său, Pătraşcu, ca ostatec, apoi că s'a încheiat o legătură între cele două ţeri vecine, în sfârşit că Turcii din Ţara-Românească au fost strânşi la un loc şi ucişi, după

¹ Cf. Rackl şi Pierling, *Isviestajilistovi*, p. 21. şi urm.

² Hurmuzaki XII.

care faptă de sângeroasă răzbunare, de crudă răsplătire pentru povara și umiliința trecutului, cete de războinici străini, supt boieri dintre cei tineri, s'au răpezit la vadorile ce stăteau de doua veacuri în stăpânirea Turcilor¹.

La Constantinopol se știa încă de mult că Aron are în jurul lui o frumoasă oaste cu plată², și aceasta zguduia și puțină încredere ce mai aveau Turcii într'însul³. În Septembrie se raspândise zgomotul că amândouă principatele s'ar fi răsculat împotriva Sultanelui, și se vorbia de măsurile ce ar fi fost provocate de această veste neplăcută. Dar numai pe la sfârșitul lui Novembre — întâiul raport de ambasador în aceasta privință e din 25 — se afla în capitala turcească adevărata răscoală. După cât înțelegeau Trimesii străini, 25.000 de Cazaci intraseră în țară, cu un Domn pe placul lor. Aron fugise la Mihai-Vodă și-i spusese ceia ce se desbătea de mai mult timp la Constantinopol, că Turcii vreau să-l scoată din Scaun pentru Ștefan Surdul, candidatul lui Sinan, sau pentru Bogdan Sasul, ocrotitul lui Ferhad-Pașa, dușmanul de căpetenie al Marelui Vizir. Mihai ar fi aflat lucrul, ar fi tăiat pe Ieniceri și Greci Iaolaltă; apoi amândoi Domnii fug în Ardeal, de unde vin trupe ungurești, care, împreună cu Cazacii, stăpânesc acum până la Dunăre. Nu se încheia luna iusă, și adevărul era descoperit, în toată întregimea și limpeziciunea lui⁴.

Lucrurile se întâmplaseră astfel, mai încurcat decât cum s'ar putea crede, dar nu așa de încurcat cum mersese zvonul.

¹ Hurmuzaki, III²: rapoarte venețiene din Viena; XII, rapoartele nunciului.

² Cf. Iorga, *Ist. Armatei*, I, c.

³ Hurmuzaki, III¹, p. 460 și urm.; IV², la acest an.

⁴ Raport venețian, I, c.

CAP. V.

Ruptura cu Turcii și primele lupte. Planurile de stăpânire dacică ale lui Sigismund Báthory

Hotărîrea de a rupe cu Turcii nu însemna pentru Mihai o aruncare în necunoscut, întru urmărirea unei situații pe care țara să n'o fi avut niciodată. Aceasta se lămurește deplin prin ce spune în memoriul său către unul din șefii cruciatei creștine, Marele-Duce de Toscana, afirmând că el era de fapt, de și tributar, un prinț independent: „cu toate ordinele ce obișnuiesc a se da, *deplină libertate a acestei țeri după orice bun plac al mieu și a mea socotință, atîta numai pã trebuia să trimet Impăratului acelaia un tribut anual îndătinat*“¹. De și fusese așezat în Domnie cu multă cinstire, fiind întovărășit de un „sfânt emir“, de „mulți spahii și ieniceri și alți Turci de rang mare“, el prinde „gândurile rele“ ale Sultanului asupra lui.

Mai ales îl îngrijorează că, după ce se luase de la Imperiali Raabul, în 1594 se ivise planul supunerii desavârșite a aceluia Ardeal, acum în revoltă, *de care*

¹ Angelo Pernice, *Un episodio del valore toscano nelle guerre di Valachia alla fine del secolo XVI*, în „Archivio storico italiano“ pe 1935; și extras. Cred că în Ardeal s'a dat o traducere în românește. Cf. și Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, V (1935), p. 339 și urm.

din capul locului el s'a simțit legat. I s'ar fi dat și o poruncă de a ajuta el însuși, ceia ce el rostește în aceste cuvinte pitoresci: „Mihail Voevod, află că-ți poruncesc sa te grăbești cu câți oameni ai în țara ta, mari și mici, și încă și cu toți Turcii ce se află acum în țara ta, și să poruncești și sangeacilor de Vidin și Nicopol și Pașei de Silistra și lui Mihalogli, care e căpetenie achingiilor, cu toți ceilalți Turci și Tataari cari sânt în Dobrogea, ca să se unească și ei cu tine spre a merge în Ardeal. Și Aron din Moldova și el din parte-i să între spre, a nimici acea țară, așa încât să nu rămâie piatră pe piatră, caci Împăratul vrea să așeze acolo alți oameni“. Din patimă, el a înștiințat pe Ardelean și s'a unit cu Aron¹.

La capătul unor lungi chibzuieli, și nu cu ușurătate, ci având tot simțul răspunderii sale, Mihai se hotărî să dea lovitura care să arăte creștinătății că a rupt cu Turcii, și anume în așa fel încât să se vadă bine ca el nu s'ar mai putea întoarce înapoi, așa de adâncă să fie jignirea adusă aceloră pe cari și-i socotise până atunci, cu orice ar fi avut de fapt în suflet, ca stăpânii săi.

El întrebuiună același mijloc care, în evul mediu, libera pe cineva de creditorii cărora nu mai era în stare a li plăti.

Crunta faptă nu se facu fără ca Mihai să se fi asigurat de altă oaste decât aceia, încă neîncercată, pe care i-o puteau da boierii înțeleși cu dânsul și o țară care nu mai era deprinsă de mult a se lupta. Ceruse de la trușorul vecin de dincolo de munți un ajutor și acest contingent trecu pe la Bran, la începutul lui Novembre, având în frunte pe pârcălabul de Făgăraș, Mihai Horváth, de vechiu neam croat deci, și pe acel Ștefan Becheș, care era

¹ *Ibid.*

din neamul cunoscutului pretendent român la coroana Ardealului¹. Aduceau cu dânșii un numar de trabanți, oaste permanentă, și de Secui, pe cari un contemporan îi socotește la 4.000: erau la Brașov în ziua de 10² și ajunseră la 15 în București, procedându-se îndată la crunta execuție, de mult timp pregătită.

Adunarea celor cari zi de zi își cereau banii împrumutați, și nu numai lui Mihai, batjocurind Domnia, se facu la Vistierie³. Veniră Ienicerii, cari pe atunci erau în fruntea dățătorilor de bani cu dobândă, dar pe lângă dânșii și alții, Greci, Armeni, Evrei, capitaliștii de cari e vorba în corespondența din pribegie a lui Petru Șchiopuș, pe care-l nenorociseră. Nenorociții se treziră atacați de ostași și răspunseră apărându-se. Cronica țerii spune că atunci a fost rănit Stroe Buzescu, care tot de arma păgână era să piară. Atunci lucrurile pe care Mihai le refusase lui Sinan și la care adăugise cinzeci de bucăți, fulgerară clădirea, care se prăbuși cu toți cei din lăuntru⁴.

După aceia Mihai chemă mulțimea ca în zilele mari ale țerii și nimici în fața lor catastrofele lui la Turci, făgăduindu-li lor iertarea birului. Un raport venețian

¹ Cronica Buzestilor, în *Magazinul istoric*, IV, p. 278. Cf. Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, Cluj 1935, p. 6.

² Ziarul lui Simon Nössner, în Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, Brașov 1860, p. 61. — Se credea că Mihai și-a trimis familia în Ardeal, Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țerii-Românești*, IV, (1932), p. 142, no. 72.

³ Nu e vorba, cum spune cronicarul ardelean Szamosközy (în *Mon. Hungariae historica, Scriptorum*, vol. IV, p. 95), de casa însăși a Vistierului.

⁴ Hurmuzaki, III, p. 465. Tot așa în instrucțiile către Fabio Genga, (21 Novembre), Veress, *l. c.*, I, p. 152, în cele către Ștefan Bocskai, trimis la Împăratul, *ibid.*, p. 155; în înștiințarea de la 23 ale lunii către Valentin Prépostvari; *ibid.*, pp. 158-9, no. 86: „au cuprîns țara pe samta noastră”.

din Constantinopol constată formal aceasta: „Apoi, chemănu poporul și făcând să se ardă public polițele și cărțile, au făcut să se știe că, așa cum se libera pe sine de toate datoriile sale, așa libera pe supușii de orice sarcini și cine vrea să-l urmeze, să vie la dânsul“. Adecă „strigarea la oaste“. „Și cu aceasta a ajuns să atragă la dânsul o foarte mare mulțime, aceia săracii fiind obișnuți, înainte, să plătească, putem zice, în fiecare lună un tribut, așa că rămăneau lipsiți de orice avere“¹. Ceva mai târziu va fi jertfit cutare boier, Dimă Stolnicul, care se va fi împotrivit noii direcții contra Turcilor².

Ceia ce grăbi o asemenea hotărîre fu faptul că Mihai fusese în primăjdie să fie prins și de sigur și lucis înainte de a-și vădi hainia. Bănuindu-i-se gândurile, i se trimesese, mai de mult, pentru a-l păzi, silindu-l, chiar dacă i s'ar da bani pentru aceasta, să se despartă de colaboratorii din Ardeal, un cadilischer, un judecător al oștirii, care se arăta dispus să-și afle iernatec în această țară nesigură. El venise de pe câmpul de luptă din Ungaria cu o adevărată mică oaste de 2.000 de ieniceri și spahii, pe lângă suita de alți cinzeci de spahii. Se începuse, spune Cronica lui Teodosie, cu o cerere de bani, nu mai puțin de 10.000 de ughi, pe care Mihai, care, din prudență se închisese supt mănăstirea sa întarită, o refușă cu hotărîre. Atunci se inscenase „vizi-ta“ pe care trebuia să i-o faca Turcul, care porni militarește cu un întreg detașament, socotit la o mică de ostași. Domnul se retrase în tabara acelor pe care i înfățișa ca locmiți mai de mult ca să ajute a gonii din Moldova pe „domnișorul“ Petru-Vodă Cazacul, lucru

¹ Hurmuzaki, III, p. 465.

² El a fost înmormântat la Snagov, unde a și fost, de sigur, tălat Iorga, *Inscripții*, I, p. 161, no. 13.

vechii de un an. Cum Turcul se așezase la belic, locul obișnuit de găzduire, în mijlocul nopții, împresurat, el avu aceeași soartă ca și creditorii, — chiar în noaptea care urmase măcelul lor, pe care nu se poate să nu-l fi cunoscut.

Sigismund nu lipsi să arăte că întreaga acțiune, contra capitaliștilor ca și contra celor „veniți din tabără pentru iernatec“, s'a făcut, nu de Mihai însuși, pe care-l înfățișa ca „speriat de isprăvile dușmanului, șovăitor și nehotărît“, ci de singuri oștenii săi, anume trimiși pentru a aduce o hotărîre care, în sfârșit, s'a produs ¹.

Tot în sama lor încrezutul tânăr, care se înfățișa arhiducelui Maximilian ca fiind singurul domn de războiu la această Dunăre-de-jos, pune atacul de surprindere asupra Giurgiului, pe care Domnul, stropit de sângele turcesc, se grăbia să-l ieie, cu cetate cu tot, ca să nu plece de acolo o acțiune de răsbunare pentru fapla sa, pe când *Cronica Buzesților* spune limpede că „purcease Mihai-Vodă cu *Munteanii* și cu Ungurii la Giurgiu și, ocolind cetatea Giurgiului, începură a o bate cu tunurile“ — iarăși tunurile ardeleni, care-și făcuseră datoria și la București în aceeași carne de dușmani —, „câtîva vreme și, văzînd Mihai-Vodă că nu poate să o dobîndească, căci că venia Turcilor ajutoriu arme și bucate de la cetatea de la Ruși, năpustitu-o-au, și iarăși s'au întors în Scaun în București“.

¹ Cele două cronici de țară; Hurmuzaki, III, p. 465. — Cf. cu Sârbu, *l. c.*, I, p. 195, și urm., și a noastră *Istorie a armatei*, cap. X, 1. Totuși cronologia celor două măceluri îmi pare încă a oferi greutăți. Oricum, nu se poate ca al doilea să fi avut loc după atacul lui Mihai la Giurgiu, cum presintă lucrurile Teodosie-Walter, în Papiu, *Tesaur*, p. 13. Măcelul în restul țerii, de care vorbește Szamosközy, IV, p. 95, nu e admisibil.

² Scrisoarea lui din 23, la Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 18, no. XLVI. Aceiași interpretare în scrisori ale lui Carri'lo, încă de la 22 Noiembrie; Hurmuzaki, III², p. 65.

Pentru Sigismund, care și-a făcut totdeauna iluzii despre lucrurile ce stăteau să se întâmple, omorul din București trebuia să fie începutul unei mari acțiuni generale de ofensivă a cruciatei comandate de dânsul: cu Francisc Geszty la Timișoara, cu o lovitură la Orade, cu amestecul șefului trupelor împărătești din Ungaria Superioară, Cristofor de Teuffenbach, ba chiar cu intervenția a însuși arhiducelui Matthias¹, de la care, după multă trudă, îi venise în sfârșit titlul de „Ilustrisim“².

Singurul lucru real, ieșit dintr'o socoteală cuminte, fu lovitura, în același moment, în ciuda vremii de iarnă, asupra tuturor cuiburilor de Turci de pe malul drept, la toate vadurile, unul după altul: în Dobrogea la Măcin, în fața Brăilei, încă neatacată, la puternica Hârșova, trecând pe la Târgul-de-Floci din față, locul de desfășurare la bâlcu a lăzii nedărăcite aduse de Mocanii din Ardeal, apoi, mai jos, la Dârstor, Silistra Turcilor, cu un sangeac rudă a beglerbegului Europei, apoi la Siștov și la Rahova și, în sfârșit, până la Vidin, Diul Românilor, Unele cete străbătură pietrosul cuprins dobrogean de la Cernavoda³ până la Babadag, răsfirându-și călăreții până sus la Oblucița-Isaccea și lăsându-i în jos până la Rasgrad, mai adânc în Balcani⁴. În aceste raite, care aduseră pradă, dar mai ales încredere că se poate căpăta biruința asupra „păgânilor“, ca pe vremea lui Dan-Vodă și lui Tepeș, luară parte și Unguri, așteptând pe acel Albert Király, care se îm-

¹ Scrisoarea citată.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 22, no. LV.

³ Aceasta e „Zyrmod“ din raportul venețian, în Hurmuzaki, III, p. 69, iar nu, cum credea Sârbu, *o. c.*, I, p. 197, nota 2, însuși Giurgiul. „Varșovia“, de unde vin ajutoarele de care se miră același, e, simplu, Brașovul.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 25, no. LX.

părtăși apoi la isprăvile războiului pentru lege, dar mai ales oastea boierilor Buzești, Preda și Radu, cari învinseseră la Hârșova, și Banul Mihalcea Karatzas, Grecul din Chios, odată în serviciul lui Mihnea, care Iovi Silistra¹. Moldovenii veniseră, la rândul lor, să distrugă kecul de strajă și de pândă al Turcilor la Smil-Ismaïl². Dunărea înghețată li dăduse prilejul să treacă și în Dobrogea³.

Căci și în Moldova se petrecuse actul revoluționar al vărsării de sânge în masă. N'avem, ca pentru Munteni, o cronică, dar niște știri polone transmise la Danzig vorbesc de „30.000“ de oameni pe cari i-ar fi strâns Aron-Vodă, de „20.000“ de la Sigismund, cu lănceri unguri, de „25.000“ de la Mihai, de patruzeci de tunuri ale acestuilalt Domn. S'ar fi ierfat păcatul Cazacilor, chemați acumă din nou după o pradă recentă⁴, ca niște creștini ce erau și ei, în ajutor. Pe la Crăciun s'ar fi jertfit nu mai puțin de „o mie opt sute“ de Turci. Aron însă s'ar fi gândit mai mult la legătura, mai veche, cu Impăratul, la care ar fi trimes pe „Vlădică“ (Mitrofan) și pe un Vornic Crâste⁵. Doi dintre păzitorii turci ai Moldoveanului fură văzuți, fiind trimesei poclon lui Sigismund, la Brașov îndată după Anul Nou⁶. Cu dânsii împreună și medicul evreu al lui Sinan, și el un creditor, care ajutase pe Aron la Domnie și acum făgăduise 45.000 de taleri ca să scape⁷.

¹ Cronica Buzeștilor, pp. 219-80. Aceasta s'ar fi întâmplat însă numai după victoria lui Mihai însuși contra lui Mustafă-Pașa.

² Teodosie-Walter, p. 22.

³ Raport venețian, Hurmuzaki, III, p. 465.

⁴ Izvoarele, în *Istoria armatei*, X, II.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 23-4, no. LVIII.

⁶ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, pp. 117-8 (cf. importanta știre din Llov, 26 Februar, după alta din Iași, Hurmuzaki, III, pp. 224-5).

⁷ *Ibid.*, p. 228.

Constantinopolul răspunsese, încă de la primele vești ale răscoalei, cu caftanul a doi Domni noi: pentru Țara-Românească, unde în Decembrie a fost numit o clipă fragedul fiu al „Turcitului“ Mihnea, Radu¹, încă un Moldovean, Bogdan, fiul lui Iancu Sasul², iar pentru Moldova un alt Moldovean, pretins fiu al rebelului Ioan-Vodă cel Cumplit, dar fost Domn muntean, Ștefan, zis Surdul.

Pe Radu îl sprijiniau silințele părintelui său, acuma beiu la Dunăre, căruia prin renegare îi era închisă calea la tron, dar care ținea neapărat să-și înalțe neamul în Scaunul înaintașilor: o adâncă și gingașă iubire, dovedită prin scrisorile turcești ale fiului Levantinei din Pera³, îl însufleția în ce privește pe singurul copil creștin care-i rămăsese. Mihnea avca, de altfel, prin legăturile lui cu foasta sa rudă, Ioan de' Marini Poli, înțelegeri și cu creștinii, și Ioan îi căpătase și un pașaport ca să treacă în creștinătate și, redevenit creștin, sa se poată întoarce în București⁴. Bogdan, crescut între Poloni la Liov, va fi găsit un sprijin între rudele și prietenii din Constantinopol ai mamei sale, o Greacă, venită și ea acum la Constantinopol, cu cele două fete ale ei, Omeliana (Emiliana) și Hrisafina, dar și în autoritatea agentului polon care poate se afla și atunci la Poartă⁵. Iar, în ce privește pe Ștefan, chemat din exilul de la Chios, căruia-i erau zilele numărate și al cărui nume nu înțelegem pentru

¹ V. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XVIII, p. 104, și *Studii și doc.*, III, p. LII și urm.

² *Cronica Buzeștilor*, p. 279; Stavrinos, în Papiu, *Tesaur*, I, p. 288.

³ V. nota penultimă.

⁴ Iorga, în *Harmuzaki*, XII, p. 36.

⁵ Pentru 1597 acest sprijin e afirmat de Walter (p. 20), care se afla însuși acolo și povestește multe lucruri interesante, de care va fi vorba pe urmă.

ce a crezut bine să-l iea pe urmă acest Bogdan, el își regăsise în Capitala turcească sprijinitorii cari-i dăduseră și prima Domnie, și anume, pe lângă Han, marele său patron, pe Curt-Aga, om al lui Sinan. Vizirul Ferhad, nemulțămît că nu avuse nicio parte în această numire, îi trimisese răspuns să-l așeze cine l-a numit, dar, luat cu pietre de unii Turci interesați, isprăvise cedând¹. Pretendentul era sărac și lipsit de un sprijin mai puternic².

Pentru a-i aduce în Scaun se alese Pașa de Meraaş, în Asia Mică, nepot al Vizirului Sinan³ și în-suși fiul aceluia care fusese Marele Vizir Mohammed Socoli, Hasan Hadâmbul (eunucul), care se codise să meargă în Asia pentru a încerca o luptă cu mull mai grea, aceia cu „Cazilbaşii“ sau Persii.

Pe când Mustafâ se va îndrepta spre obișnuitul vad al Moldovei, la Oblucița, Hasan se opri la Rusciuc, Mihai stând în față-i la satul Pietrele, pe urmă dispărut. Sprijinitorul lui Bogdan-Vodă aștepta pe Tatarii Hanului, cari se întorceau, cu un nepot al lui și cu 4.000 de ostași și cu sclavi, la o vreme așa de târzie, dar obișnuîți a birui greutatea iernii, din Ungaria.

Nu știm ce cale va fi apucat primul corp tătăresc ca să ajungă în Vlașca. Ei erau, spune Mihai însuși, total neștiutori că țara e în plina răscoală⁴. Dar, la Hula-bești, Buzestii și un boier Radu, din Calomfirești, pe care și l-a însușit cântecul de vitejie, veniră de se loviră cu Tatarii, cari aduceau marele număr de robi luați în cale, ca o primă strajă, la Putinei. Al doilea rând al oștii pustiului fu frânt la Stănești, în ziua de 16 sau, poate, 21 Ianuar 1595.

¹ Hurmuzaki, III, p. 464.

² *Ibid.*, IV¹, p. 187, no. CXLIX.

³ *Ibid.*, III, p. 469.

⁴ Pernice, I, c.

Insemnările lui Mihai presintă după aceste lupte cu nepotul Hanului și cu Imbrohorul o ciocnire cu „Împăratul“ tăărăsc însuși, Gazi-Ghirai, care-și trimisese robii și bagajele la Silistra și ar fi avut de gând să dea o lovitură de surprindere și în Ardeal. *Mihai i se împotrivește însuși*: „Găsindu-l, l-am atacat, și l-am tratat așa, încât pușini au scăpat; și astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, am avut asupra lor încă o biruință, luându-li tunurile și ce alte calabalăcuri au avut, dar însuși Hanul a scăpat și s'a adăpostit în Silistra“¹. Lupta s'a dat la Șerpătești, unde, după Cronică Buzestilor, ar fi jucat un mare rol în această biruință Banul Manta, care s'ar fi aruncat asupra lor pe neprevăzute, noaptea². Indemnăt să-și mai cerce odată norocul, Hanul declară că-i ajunge: „am văzut și încercat puterile lui Mihai Voevod“³.

Atunci sosesc pe neașteptate Turcii la Dunăre, cu cei doi Pași și pretendentul Bogdan. Ei trebuie împiedecați de a ajunge peste apă. Trecând pe la alt sat, care s'a împrăștiat pe urmă, Marotinel, Mihai, cu presupușii „10.000“ ai săi, pradă Rusciucul (13 Februar), gonind pe Bogdan, care ajunsese în primejdie de moarte⁷.

¹ *Ibid.*

² P. 279.

³ Pernice, *l. c.*

⁴ Cele două Cronici. A Buzestilor, care face pe Mustafă să vie în Muntenia, pretinde că, în izbirea cu Mihai, Pașa ar fi perit (v. p. 279). Cf. Hurmuzaki, IV^a, pp. 188-9, no. CLIII; cf. *ibid.*, [III], p. 225. Analiza unor mărturii greșite în Sârbu, *l. c.*, p. 215 și urm. Nu se poate, la el, ca un Pașă să fie și Ibrahim și Hasan (v. p. 220). Data de 13 Februar o dă Simon Nössner, primind o știre de la Munteni, de vreme ce Rusciucul i se zice, românește, [Ruși (*Rusch*); *l. c.*, p. 61. Trecerea Dunării după cele două cronici la 25 sau la 27 Ianuar încă. Mica expediție a durat deci. Alt Sas pune luarea „Oreischik“ u-lui odată cu a Brăilei Trauschenfels, *o. c.*, p. 90.

⁵ Raport al lui Ioan de'Marini Poli, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 336.

Memoriul lui Mihai pomenește astfel această crudă faptă de răsbunare: „Am pus să dea foc cetății, Rușii prădând orice; unde ostașii miei au făcut o pradă așa de frumoasă, de-și vor aduce aminte totdeauna. Am voit apoi ca orice era în apropiere să fie ars și Turcii tăiați. Iar pe creștini, cu familiile lor, i-am făcut pe toți să treacă în Țara-Românească“¹.

Aceste lupte din nenorocire n'au fost descrise de nimeni, Mihai însuși mulțămindu-se a încheia astfel: „Această puțină slujbă am făcut-o într'o singură iarnă și apoi m'am dus să mă odihnesc în cetatea mea de Scaun“². Avem doar raportul lui Horvâth către cancelariul ardelean Iojica, în care arată cu câtă vitejie cei șaizeci de Unguri trimeși la Târgul-de-Floci ca să-l apere au resistat la „peste 2.000“ de Turci veniți la pradă înainte de a sosi pedestrii lui Mihai cu Francisc Nagy³. La izvodul Logofătului, Silesianul Walter, care a văzut în 1597 urmele ruinelor din 1594-5 ale orașelor turcești de pe Dunăre, a adaus numai explicații geografice și împodobiri retorice pe care, — cu strigătul de „Isus“ la atac —, nu se poate pune niciun temei. Ele au fost însă de o mare însemnătate. Oștile trimise contra lui Mihai fuseseră pregătite cu îngrijire timp de mai multe săptămâni, și măcar unul din conducători era printre oamenii cu mai mare vază la Impărăție; Logofătul vorbește și de prezența între soldați a însuși Agăi Ienicierilor, care nu putea să apară decât în fruntea acelor cari, putere de căpetenie a infanteriei, erau supt ordinele lui. Când Tatarii erau comandați de Ilanul însuși, ei represintau o impunătoare forță mili-

¹ Perlice, *l. c.*

² *Ibid.*

³ Veress, *l. c.*, p. 183 (12 Ianuar). Cf. *ibid.*, p. 199: „Vai voda da Mare“ e „non Vaivoda, ma imperatore“.

tară. A fi înfruntat și pe unii și pe alții, și nu la o strâmtoare cum se va face mai târziu, ci în câmpiile deschise ale Vlaștei, a fi distrus puțința de aprovizionare într'un Ținut total prădat și ars¹, a fi putut reține pe Turci până se va da lovitura care să îndemne pe Tatarsi a nu-și mai cerca norocul în vreme de iarnă grea, a fi trecut însuși — și nu prin simple cete de pradă și pârjol —, Dunărea pentru a încerca să ieie Rusciucul, constituie acțiuni îndrăznețe, grele, care prin izbânda lor vădiau pe generalul chemat să smulgă în orice împrejurări biruința. Laudele înflăcărate ale lui Walter, care presintă pe „cocoșul înflăcărat“ Mihai în fața „marelui și grozavului leu al Răsăritului“ care e Sultanul², nu sânt de loc nemeritate. Inșă, dacă se vorbește de atacul a „2.000 de haiduci și câțiva Sârbi“ la Sofia, cu o mare pradă³, e vorba de o răscoală locală, încurajată de isprăvile lui Mihai. Oricum, după năvălirile din Februar și uciderea lui Mustafă-Pașa, Ferhad zace două zile de pat⁴.

Nu trebuie să se piardă în vedere nici câștigul căpătat prin aceste acțiuni: vasele de pe Dunăre prinse — vre-o sută șazeci de lunturi, cu șase mici lunuri, — pe lângă, se zice, alte cinzeci prinse în lupte cu Mustafa⁵, și tot ce se putu adăugi ca pradă folositoare războiului pentru Domnia însăși⁶. Din Dobrogea, se vorbește și de 2.000 de Albanesi din Cernavoda, care se strămutaseră, după vechiul obicei al Domnilor noștri trecuți cu oaste peste Dunăre, pe malul muntean⁷: ei se

¹ Veress, *l. c.*, p. 172, no. 94.

² Pp. 22-4.

³ Hurmuzaki, III, pp. 231-2.

⁴ *Ibid.*, p. 469.

⁵ *Ibid.*

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 26, no. LX.

⁷ *Ibid.*

înarmară pentru ca, împreună cu alți ostași, să prade până la Rasgrad¹.

Și în acest moment al primelor victorii tabăra ardeleană, privind cu invidie această izbândă, nu desarmează cu bănuielile față de Mihai și de țara lui. Credinciosul Italian al lui Sigismund, Simon Genga, scrie fratelui trimis la Roma, despre lupta „ungurească” de la Putinei și Stănești¹, cu primul grupătălesc, trecut pe la Nicopol, supt fiul Hanului, și apoi despre cea de la Șerpătești, cu cei 20.000 ai Hanului — ceea ce s’ar fi făcut prin surprindere, văzându-se că erau doar puțini Tatar² —, adăugind că Bogdan a oferit în dar lui Gazî-Ghirai cinzeci de poveri de aspri ca să-l sprijine, dar că Hanul i-a lasat, la Rușiuc, doar fiul cu 4.000, iar el a plecat mai departe spre Cernavoda. El observă că Românii, ispitiți cu amnistie de Bogdan, care li propune a ucidă pe Unguri într’un atac anume iscodit la Rușiuc, — și, aflând-o, aceștia refușă expediția —, sânt „nestatornici și ușori, oboșiți de cârmuirea lui Mihai”, care și el a îngăduit Tatarilor a sta cinci zile în țara sa fără să se mai miște contra lor, că Domnul a tăiat pe șefii Bulgarilor cari i se oferiau și pe boierii înțeleși cu dânșii, că el are legături cu Turcii, dând vina celor întâmplate pe aceiași Unguri, pe cari, neplătindu-i, e gata să-i taie, precum voia s’o facă și la „Pietre”. Sigismund nu va interveni deci până

¹ *Ibid.*, p. 37. Aceasta s’a întâmplat înainte de 3 Mart, *ibid.* De acest raid e vorba când se spune că Românii au ajuns la o zi și jumătate de la Adrianopol; *ibid.*, p. 39, no. LXXXVII-VIII.

² „Petre” e „Pietre”, locul unde Mihai voia, după Cronica Buzesților, să treacă Dunărea, iar nu, cum crede d. Veress, Piva Petrei (care e a lui Petre). V. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan-Pașa din 1595*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, IV, 3, p. 96, nota 2.

³ Se lau peste 1.000 de sclavi și 1.500 de cai; *ibid.*, p. 98.

nu va avea în Țara-Românească mai mulți ostași, ori îi vor sosi cei 16.000 de Cazaci ce se află încă în Moldova¹.

În același timp se ușura de primăjdie și Moldova. Ce s'a petrecut acolo, știm pe două căi, prin știri de război de la fața locului și prin importanta scrisoare din 22 Februar² a lui Aron însuși.

Întăiu, pe când Moldovenii se mărgeniau să păzească numai vadul de la Isaccea, Dămnul nefiind gata să plece el însuși și Cazacii tocmiți de dănsul înțelegând să lucreze pe sama lor, fără a îngădui să li se amestece în treabă un Domn pe care erau deprinși a-l prăda când voiau, tot Muntenii și Ungurii lui Mihai surprind la Silistra chiar pe Ștefan Surdul,— din nou venit cu capugiul împărătesc pentru instalare —, care cade de pe cal și piere în luptă, sau dispare îndată după aceea, Turtucaia vecină, centrul de pescărit în aceste părți, arzând în flăcări. Această ispravă e descrisă pe larg de Ioan de' Marini Poli, care o așează după un incident de la Craiova, arătându-se că tot meritul ar fi fost al Banului Mihalcea, care comanda 2.000 de oameni³. Acest meriț e recunoscut, de altfel, și de Mihai, care tratează cu despreț pe rivalul său: „un oarecare Ștefan Voevod“⁴.

Tot atunci, la Nistru și la Dunărea-de-jos pornise avântul sălbatec al Cazacilor înțeleși cu Aron.

Conduși, se pare, de Nalivaico Rusul și de Moldoveanul Lobodă⁵, a căror amintire rămase așa de vie încât, peste o jumătate de veac, scriindu-și cronica

¹ *Ibid.*, p. 99.

² Teodosie-Walter, pp. 23-4; scrisoarea lui Ioan de' Marini Poli, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 36-8, no. LXXXV.

³ *Ibid.*, p. 37.

⁴ Pernice, *l. c.*

⁵ Ioan de' Marini Poli vorbește de Michoszenski și Stanislav Chlopicki; Hurmuzaki, III, p. 201. El e cel care fură pe fata unui boier; *ibid.*, p. 222.

terii, Vornicul Ureche, care lucra după însemnările tatălui său Nestor, îi muta pe vremea eroică a lui Ștefan-cel-Mare însuși, ei, meșteri în a dijmui iarmaroacele de graniță, se aruncă asupra Benderului, dar, de și ținură cetatea împresurată mai multe luni de zile, n'o putură lua. Răsărind într'un alt iuruș la Cetatea-Albă, ei se găsiră înaintea formidabilelor întărituri din evul mediu, refăcute de Domni moldoveni, și se aleseră și aici numai cu pleanul și cu gloria Turco-Tatarilor uciși pe loc și în cale. Din aceste părți, și de la Oblucița arsă de dâșii, ei putură culege, se spune, — dar și de la biciții Români cari stăruiau să locuiască în aceste vechi locuri ale neamului lor — „o sută de mii de boi și patru sute de mii de oi“¹. Prada, cu cele mai mari cruzimi din partea Cazacilor, cari ar fi silit pe femeile Tatarilor să-și frigă și să-și mănânce copiii, a fost așa de îmbicșugată², încât la Brașov se vindeau cai cu câte 8-12 ughi. „Un orășean de aici a cumpărat cu o sută de taleri cinzeci și doi de boi, patruzeci și șapte de vaci, patruzeci și patru viței tineri.“ De la o Turcoaică în Tataria s'ar fi luat un juvaier în valoare de 200.000 de florini. 4.000 de creștini ar fi fost scoși din robie.

În scrisoarea sa de la 22 Februară către Sigismund, Aron însuși, care avea soli și la Viena și în Polonia³, înfățișează lucrurile altfel⁴. Cei cari au apărut în fața

¹ Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, p. 26, no. LX. Alurea e vorba numai de 16.000 de boi; *ibid.*, III, p. 230.

² Reussner, în *Epistolae turcicae*, IV, p. 122, reproducă în Iorga-Hurmuzaki, XII, p. 31 și nota 3. Cf. Hurmuzaki, III, p. 227. A se vedea și Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 209 și urm.

³ Veress, *l. c.*, pp. 184-5, no. 162; p. 196, no. 110; p. 202, no. 115.

⁴ Altă formă, în Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, p. 31, nota 3; Veress, *l. c.*, pp. 175-6, no. 97. O scrisoare despre răzbunarea Sultanului, pentru un sol în Polonia oprit, asupra creștinilor din Constantinopol; Veress, *l. c.*, p. 182, no. 99.

Benderului, pe care el îl numește cu vechiul nume românesc de Tighinea, au fost ai săi și Ungurii din oastea Ardeleanului, supt un Emeric Becz și Andrei Barcsai, pentru ai noștri: „Bercea Andreiaș“¹, de curând sosit, dar el apasă întâiu asupra Moldovenilor săi, ca să se înțeleagă că de la dânsul a pornit inițiativa și că ea a fost servită de ai lui, nu de ajutorul străin. „Aproape ar fi și luat-o“, dacă n'ar fi răsărit Cazacii cu pretenția lor de monopol în acest domeniu de luptă și de pradă. Ostașii domnești, cari se și așezaseră supt cetate, trebuiră deci să plece. Altă ceată, fără Cazaci, se îndreaptă spre Cetatea-Albă, măcelărind în cale trupe tătărești care se întorceau, și cu familiile lor. Când iese întru întâmpinare begul cetății, el e bătut așa că scapă abia cu opt dintre ai săi, luându-i-se steaguri, tobe, trâmbiți. De dincolo de Dunăre chiar, două grupe răpezite în Dobrogea se întorc cu aceiași izbândă și cu aceleași steaguri. El însuși se presintă ca aflându-se în Bugeac, de unde făgăduiește să mai trimeată știri, pe care le speră fericite.

Sigismund era la Brașov în a doua jumătate a lunii lui Ianuar, așteptând solii lui Mihai², a căror misiune n'o cunoaștem. Nimic nu se alesese din planul marii lui cruciate, cu privire la care în Apus se răspândiseră zvonuri așa de exagerate, încât se credea că „Sârbii“ lui au ars Adrianopolea³. Nici Timișoara, veșnica țintă, nu fusese luată, nici Oradea zguduită, nici Serbia liberată prin intervenția lui de Craiu al Raților, în legătură cu voevozii și clericii lor.

Alitudinea de independență, așa de firească la Mihai,

¹ Cronica munteană, p. 281.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 32, no. LXVII.

³ *Ibid.*, p. 29, no. LXV.

fi displăcea peste măsură. Ni închipuim cu ce sentimente a primit el înapoi pe cei d'întăiu căpitani trimeși în Țara-Românească, pe cari Domnul muntean „nu-i suferi“, după ce avuseră „împutăciune cu dânsul“¹, de bună samă fiindcă înțelegeau să lucreze pe sama lor proprie, ca ascultând numai de prințul lor ardelean. Dar mai nemişcat trebuia să fie de Moldovean, nu numai pentru că acesta cuteza să întrebuițeze același ton de Domn neatârnat, ci mai ales pentru că, departe de a se ținea numai în legătură cu acela care se intitula fudul: „cu mila lui Dumnezeu prinț al Sacrului Imperiu Roman, al Ardealului, Moldovei, Valahiei Transalpine conte al Secuilor, precum și Domn al unei părți din Țara Ungurească“², el se grăbise a trimete o solie rivalului care era regele Poloniei, cu o sabie, un buzdugan, doi cai și doi câni de vânătoare, încă din prima jumătate a lunii lui Februar³. Un alt sol moldovean era în Cracovia la 24 Mart⁴.

De fapt, cu o săptămână înainte de a scrie Ardeleanului, Aron se adresase lui Zamoyiski, acest vechiu prieten, anunțându-i o biruință la Oblucița contra a „4.000 de Turci“ și a „tuturor Tatarilor din Dobrogea“, de cari nu vorbește nimic în scrisoarea precedentă, — dacă nu e între ele două o deosebire de calendar, și aceasta să fie cea mai nouă. La Cetatea-Albă a fost învins un Sultan tătăresc cu „7.000“ de astfel de păgâni. Biruințele lui Mihai sânt și ele semnalate, cu cele mai mari laude:

¹ Cronica Buzeștilor, p. 280.

² V. de pildă, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 26, no. LX.

³ *Ibid.*, p. 31, no. LXX. Cf. și Hurmuzaki, IV, p. 229. În legătură cu această solie e scrisoarea de la 6 Mart, a unui episcop polon; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 33, no. LXXVIII. Într'acolo se adresase și Petru Șchiopul, care se gândia încă la un adăpost în Polonia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 323-4, no. CLXIV, unde e atribuită „Cazacului“.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 35, no. LXXXIV.

Tatarii pierd „bagaj, tunuri, steaguri“, fiind urmăriți „până pe pământul turcesc, de unde nu s'a întors decât a treia zi“. „Țara noastră“, scrie el cu mândrie, „e cu adevărat un zid a toată creștinătatea contra acestui dușman pe care-l ținem aproape în spinare.“ In toată această increzută povestire nu e niciun cuvânt despre Sigismund și Ardelenii lui. In ce privește Moldova, se vorbește numai de oamenii ei, iar Domnul vecin are doar „ajutoarele de la Domnii creștini“¹.

Om al Împăratului înainte de orice, Moldoveanul păstra, fără să se preocupe prea mult de Sigismund, vechile legături ale Casei sale, a Lăpușnenilor, cu Polonia. Nu e fără folos să aruncăm o privire în urmă asupra lor.

Încă din anul trecut Aron, care avea lângă sine o soră, măritată cu Polonul Orzechowski — și ea recunoștea deci ca frate pe acest bastard — și măritase o nepoată, din această căsătorie polonă², cu un alt nobil din Polonia, Czolhański, — acestor rude li dăduse și paza cetăților de la Nistru³ — vorbea în Iași, unui agent polon despre mișcările Tatarilor, cari chinuiesc șiucid lumea prin rătăcirile în legătură cu luptele din Ungaria, dar se împrăstie îndată ce găsesc o adevărată oaste în calea lor. Declarând că se ținea de mai vechea sa legătură cu regele Poloniei, Aron se arăta îngrijorat nu numai din partea Turcilor, dar și din a Muntenilor⁴. Iată deci care erau atunci adevăratele lui sentimente față de Mihai, care totuși îl va ajuta, și într'un chip așa de esențial, cu puțină vreme în urmă. In curând, cum Hanul întrebă pe Domnul Moldovei dacă e bună calea pe care Petru Șchiopul, cu mica lui ceată, trecuse în țerile Im-

¹ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, pp. 340-1, no. CLXXIV.

² *Ibid.*, p. 336.

³ Veress, *l. c.*, p. 160, no. 87.

⁴ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, pp. 327-8, no. CLXVI.

păratului, Aron scria cancelariului-hatman Zamoyski, „prea-scurtul domn și prieten“, despre această amenințare a unei oștiri de „150.000“ de „păgâni“ și el adăugă: „Dacă acești păgâni au nevoie de călăuzi, să-și caute aiurea, dar nu la noi, căci noi urmăm a voi să ne rânduim de partea creștinilor și sântem chiar gata să murim cu dânșii“¹. Sultanul însuși îi ordonase să ajute trecerea hordei², dar Aron îndemna pe Poloni să reziste în munți și li dădea și sfaturi pentru aceasta. Czolhański însuși pleca în Polonia, cu o solie tainică, la 7 Mart³. Sosise în Moldova și un agent pontifical, în drum spre Polonia, și același recomanda pe trimesul „Sfinției Sale întru Hristos Papa Râmului“⁴. Cu toate aceste înștiințări și oferte, Zamoyski nu era însă pe atunci deplin asigurat în ce privește intențiile Domnului Moldovei⁵.

Sigismund Báthory va fi știut de mult cât de șovăitoare⁶ e credința acestui om pe care el îl considera ca un subaltern, cu o misiune militară bine precisată, care nici nu i se părea bine îndeplinită. Trufia lui obișnuită se unia cu un sentiment de teamă în ce privește această vecinătate moldovenească. Unindu-se cu nemulțămirea, încă ascunsă, față de Mihai, aceasta trebuia să îndemne sufletul neliniștit al acestui vânător de năluci la o anumită măsură care să-i satisfacă și acea trufie și să-l liniștească și în ce privește viitorul în care nu știuse

¹ *Ibid.*, pp. 328-9, no. CLXVII

² *Ibid.*, pp. 333-4, no. CLXXI. Cf. și n-l următor (explicații ale lui Zamoyski).

³ *Ibid.*, pp. 329-30, no. CLXVIII.

⁴ *Ibid.*, pp. 331-2, no. CLXX. E curioasă scrisoarea Logofătului moldovean Ștefan despre vestea din Muntenia că niște Tataři au ajuns la localitatea munteană „Furthian“; *ibid.*, p. 339.

⁵ *Ibid.*, pp. 330-1, no. CLXIX.

⁶ Bănuiele exprese în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 34, no. LXVIII.

cresta cu sabia nimic. Peste puțin o schimbare importantă era să se petreacă în legăturile Ardealului, care se considera ca stăpân și dincoace de Carpați, și Țerile care nu arătaseră absolut prin nimic o atitudine corespunzătoare, decât ceruseră un ajutor de ostași, la care se credeau îndreptățite, îndată ce, cu un risc mai greu decât al oricărui alt stăpânitor, se alipiseră la cruciată, ajutor pe care, bine înțeles, se îndatoriseră a-l întreține din propriile lor mijloace¹.

Din partea Turcilor nu se încercă deocamdată o „expediție de pedepsire“. Se întrebuiță numai mijlocul trădării, căci politica îndrăzneată și plină de alătea primejdii a Domnului celui nou îngrijora pe unii din oamenii trecutului, între cari și Greci, cari-și urmau legăturile cu Constantinopolul.

Astfel incidentul, până acuma rău înțeles, de la Craiova. Acolo se revoltase un număr de „Sârbi și Români“, din oastea căutată în țară chiar printre țerani sau căpătată prin îmbieri de leafă la Sârbo-Bulgarii de peste Dunăre; e drept că Ioan de' Marini Poli, un om așa de bine informat, prelinde că erau Sârbi, vre-o mie, cu vre-o trei sute de Turci veniți cu toții din Vidin², unde era Hasan, fost Pașă de Buda și un Pașă din Asia Mică. Banul Manta arată, după mărturia Logofătului Teodosie, să fi îngăduil, dacă nu și înțețit, această ridicare, de pe urma căreia Scaunul Banatului rămase temeinic prădal; se poate că acest Grec care, ca și Mihalcea — dacă nu e vorba mai curând de acesta chiar, vechiu casnic al Mirceștilor —, sa fi fost înțeles cu „Turcul“ de la Nicopole, Mihnea.

¹ Pentru legăturile lui Aron cu Împăratul prin Polonia v. *ibid.*, pp. 34-5, no. LXXI.

² *Ibid.*, p. 36.

Mihai iertă acest păcat aceluia pe care-l păstră în rostul de odinioară; ostașii cari se răsculară, probabil și fiindcă nu vor fi fost plătiți la vreme, rămaseră și mai departe, în serviciul Domniei¹. După Marini însă izgonirea prădătorilor ar fi fost hotărîtă de negustorul ragusan Delimarcu, care adună un grup de locuitori². Ei fură trimeși, adăugându-li-se Király, și ca garanție de credință, să-și capete lefile aiurea: un atac la Brăila aduse un mare rezultat: *cea d'intăiu cucerire și distrugere a uneia din cetățile de mult râvnite ale Turcilor de pe malul drept*. În scurte cuvinte de constatare o spune cronică Buzeștilor, cari rămaseră străini de această ispravă, datorită aceluia care trebuia să li fie un rival: „Iar Mihai-Vodă îl trimise (pe „Chiralbert“) la cetatea Brăila, și, acolo, toc-mind oștile, începură a bate cetatea tare“ — cu tunurile cele vechi, ori și cu altele, adause, — „și o sparseră pân' în pământ, și mulți Turci periră“³.

Era acolo atâta avere, scoasă dintr'un mare comerț înfloritor, încât se culese „peste un milion de aur“, ascuns de locuitorii bogăți și în pânețe și în ciorbă⁴. Pentru această mare ispravă avem, de altfel, însăși scrisoarea lui Albert Király, datată din Brăila chiar, la 24 April. Infățișându-se ca singur cuceritor, cu dreptul de a hotărî în ce direcție pleacă, el arată că a trimis o ceată de infanterie, cu douăzeci și opt de călări, la Babadag, prin „câmpii foarte roditoare“, dar, atacați de două ori, aceștia au trebuit să se retragă, fără a putea aduce robii, cari fură uciși, ba nici chiar vitele,

¹ Numai în Teodosie-Walter, p. 25.

² *Ibid.* E deosebit de căpitanul cu acest nume.

³ P. 280. Pentru predarea lor, cari au fost uciși apoi de haiduci fără stăpân, v. și știrea din Alba-Iulia, 28 April; Hurmuzaki, III, p. 234.

⁴ Nelle fugacie et nelle pignate della minestra; *ibid.*, p. 476, no.

jerfite și ele la trecerea apei. Se pregătia să meargă la Gherghița din Ilfov, cu gândul de a lăsa acolo o mică trupă de observație, 400 de pedestri și 135 de călări¹. Cum se va vedea, peste puțin se așază acolo, în Ținutul recuperat, după aproape o jumătate de veac de stăpânire turcească, un al doilea Ban, creațiune a lui Mihai, care avea supt paza sa de margine, și Buzăul și Brăila.

Ceia ce hotărî și raporturile dintre Sigismund și cei doi Domni vecini și rolul lui Mihai-Vodă *înaintea tuturor* în ce privește răspingerea marelui atac „păgân“, a fost dispariția, încă de la 16 Ianuar 1595, a bietului Sultan Murad și suirea pe tron a cuiva care avea cu totul alte porniri, și mijloace neasămănat superioare pentru a le sprijini, un tânăr căruia de la început ai lui i-au atribuit misiunea de a răsbuna Impărăția așa de mult timp jignită în mândria și în interesele ei.

Se spunea de Mohammed al III-lea, care avea înaintea ochilor pe cuceritorul Constantinopolei, că el nu se mulțamește a voi pedeapsa rebelilor, frângerea dușmanilor din Europa centrală, ci că gândul îi umblă până la Roma², ca al lui Baiezid I-ii în minunata poemă a lui Eminescu. La începutul lui Mart vești din Capitala Imperiului spuneau despre dânsul că „urmează cu dărnicia lui³ și măreția de suflet, așa că toți spun că n'a mai fost un prinț ca dânsul în Casa Otomană, nici nu se poate compara cu dânsul Alexandru-cel-Mare“. Porunci spahiilor, și celor cari fuseseră în luptă, să

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 45, no. xciv. Mihai, care era atunci în București, trimesese pe un Martin Borbély să-i aducă alte trupe ardelenne; v. n-1 precedent. Cf. și *ibid.*, pp. 40-1, no. LXXXIX; p. 44, no. XCII.

² *Ibid.*, p. 30, no. LXVII.

³ O scădere a valorii asprului, pentru popularitate; *ibid.*, p. 36.

meargă din nou la Dunăre și, de n'au unii cai, să pornească și pe jos. Și breslele trebuiau să-și deie contingentul. El însuși ar ieși la Adrianopol, ca șef suprem al ofensivei generale. Vizirul Ferhad era pus în locul lui Sinan (16 Februar)¹ și însărcinat să între în, Ungaria — i se și dăduseră însemnele comandantului; la Dunărea-de-jos erau să fie înlăturați nu numai Domnii, ci și tradițiile de autonomie, având să fie așezați beglerbegii și într'o țară și în alta², hotărâre asupra căreia însă, dându-și sama de cât ar putea răbda țara, se reveni³.

În momentul când se pregătia această furtună, prințul Ardealului întreba la Praga, unde nu voiau să-i dea o direcție, ce ar fi de făcut cu cei doi Domni români, pe cari ar fi voit să-i desființeze, *suprimând chiar Domniile, ale căror teritorii s'ar fi unit cu Ardealul*. El pretexta că amândoi, Mihai ca și Aron, „nu se gândesc poate la alta decât să se îmbogățească și apoi să fugă undeva ca să se bucure de stoarcerile făcute acestor biete populații”⁴.

Știrile lui Aron, totuși un vechiu prieten de pe vremea când, după năvălirea Cazacilor, întreba prin comandantul Ungurilor săi, Barcsai, pe Sigismund dacă trebuie să-și răsbune pe „Poloni”⁵, erau considerate ca mincinoase. Ioan de' Marini Poli asigură și el aceasta. Țara nu vrea pe acest Domn trândav, care stă la Iași și bea cu prietenii săi, Grecii din Constantinopol, între cari cunoscutul prelat constantinopolitan, amestecat și

¹ Hammer, *o. c.*, II, p. 848.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 33-4, no. LXXIX. Cf. Hurmuzaki, III, p. 468, no. XXXVI, pentru intenția de a pleca personal a Sultanelului.

³ *Ibid.*, III, p. 469.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 35, no. LXXXIII.

⁵ Vertess, *l. c.*, pp. 143-4, no. 79 (Putna, 31 Octobre 1594).

În afacerile polone, Nichifor zis Dascălul¹. Pribegii ridicăți contra lui formează o adevărată oaste de 8.000 de oameni, cari colaborează cu Turcii. Incunjurat de Români și Unguri, Hatmanul Ștefan Răzvan, aproape un pribeag și el, face ce-i convine, fără a întreba un Domn pe care-l desprețuiește². În zădar Mitropolitul Mitrofan asigură, la 7 April, pe Bistrițeni, că Vodă se poartă bine, că a luat și cetatea de la Smil și că Tighinea e foarte strâns încunjurată³.

Încă de la 24 Mart noi trupe ardelene, două sute de oameni, treceau în Moldova⁴. Indată după aceea obișnuitul corespondent ragusan poate scrie că bănuiala lui Sigismund a crescut, pentru că Aron pune să se ucidă noaptea unii din Ungurii pe cari i-a dat prințul, amenințând cu moartea, pentru o pagubă de nimic, și pe Mihai Tolnay, fost sol al lui în Ardeal. Se și vorbește de puțința de a se așeza ca Domn pe Răzvan. De și, de curând, acesta fusese gonit de la asediul Cetății-Albe, de către Turci, Tataři și pribegi, dar tot Răzvan e acela care a luat Smilul, cu vechile tunuri ungurești, purtând stema Corvinilor, luând de acolo, și din Chilia vecină, o sută de tunuri, între care patru mari⁵. Marini acusa pe Aron că el ar fi înștiințat pe Turci că li se pregătește în acest punct o lovitură⁶.

La 16 April se ținu dieta Ardealului la Sas-Sebeș, și *ambii Domni fură convocați acolo, ca și cum ei ar fi membri ai Statului ardelean*. Ori, dacă nu vin, să trimeată fiecare din ei doisprezece boieri, „pentru a

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 42. Cf. Iorga, *Nichifor Dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905).

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 38, no. LXXX. Cf. Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. 2. (Răzvan ca Agă, sol în Ardeal).

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 40, no. LXXXIV.

⁴ *Ibid.*, p. 38, no. LXXXVI.

⁵ Hurmuzaki, III, p. 472, no. XXXIX.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 41-2, no. XCI.

face împreună dieta generală și a încheia ce va fi de nevoie pentru creștinătate și binele Statelor¹. Și Ioan de' Marini adaugă, că, *de nu s'ar supune, vor fi amândoi declarați trădători și imediat schimbați*².

Adăugim că încă la 10 Februar 1595, în dieta de la Cracovia, se produsese o ciocnire între solii lui Aron și al lui Sigismund Báthory, cari se găsiră față în față înaintea Polonilor, de la cari ambii cereau ajutor. Moldovenii, cari voiau 5.000 de oameni pentru paza la Dunăre, — între ei și un episcop, — spuneau lămurit că nu se mai pot sprijini pe alianța cu Ardealul, căci „slabii cu slabii nu se pot ținea înmultă vreme”, iar Ungurul din Ardeal a observat că „*Domnul Moldovei e un om ușor și de aceia socoate că prințul, stăpânul său, se va gândi să-l înlăture*”³.

Cum Aron, cel încunjurat de Greci constantinopolitani și cu prieteni la Impărăție, iar, pe lângă aceasta, în neconținute schimburi de solii cu Zamoyski, părea că nu se va supune, se procedă brutal. Intr'o convorbire cu nunciul papal, care sosi tocmai atunci în Ardeal, Sigismund se îndreplăția spunind că „a descoperit înțelegerea ascunsă (a lui Aron) cu Turcul și că voia să ucidă pe toți ostașii pe cari i-i trimesese în ajutor”⁴. Relațiile cu Polonia erau în văzul tuturor, și avem și o scrisoare a nunciului din Varșovia, Germanico Malaspina către dânsul⁵. Iar în instrucțiile lui Sigismund către agentul său la Roma se spune că s'au găsit scrisorile prin care

¹ Același știre din Alba-Iulia, 10 April; *ibid.*, p. 231.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 42-3.

³ Isopescu, *Alcuni documenti inediti della fine del cinquecento*, în *Ephemerts Dacoromana*, II (1924), p. 482, no. IX; p. 485, no. XII. Se hotărî să nu se dea ajutor fățiș, nici adăpost, în cas de nenorocire, lui Aron; *ibid.*, 483, no. X.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 52-3, no. CXI.

⁵ Veress, *l. c.*, p. 196, no. 110.

Aron se scusă față de Turci, dând vina pe Ardelean, cu adausul aceleiași învinuiri că avea de gând să-și taie Ungurii din oaste¹, ba încă se descoperiseră legăturile cu Polonia și mai ales cu acel văr al lui Sigismund, tânărul cardinal Andrei Báthory, care nu bănuia ce tragedie-l așteaptă².

Deci se încuviință o lovitură din partea lui Răzvan, care, prinzând pe stăpânul său și pe soția acestuia, o Cantacuzină, deveni un nou Ștefan-Vodă³.

Răzvan se înțelese, pentru lovitura care trebuia să-l ridice pe Scaunul la care avea așa de puțin drept⁴, cu Caloghera și cu comandantul Ungurilor, Mihai Tolnay⁴. Ar fi fost sigur de sprijinul influentului cancelar ardelean, de nație Român, Iojica, la care s'ar fi strecurat de trei ori noaptea. Andrei Barcsai poruncește husarilor unguri din Moldova să nu stea împotriva. Părăsit de garda sa, Aron ar fi fost așa de mânios, de să-șiucidă copilul, pe care l-ar fi scăpat mama⁵. Cum Cazacii voiau să-l răsbune, li se oferi, cu tot felul de asigurări și îmbunări, 24.000 de galbeni și daruri.

Fură uciși o parte din boierii lui Aron, care avuse în Novembre în jurul său pe Gheorghe Vornic al Țării-de-jos, pe Cârstea al celei de sus, pe Rizan ca pârca-

¹ *Ibid.*, p. 219, Legături cu Împăratul și cu Poloni; *ibid.*, p. 220.

² Hurmuzaki, III, p. 236. O intervenție polonă pentru el, *ibid.*, p. 238. Scrisori aflate la el, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 66, no. CXVII.

³ Relațiile lui din 1594 cu Ardealul, Iorga, în Hurmuzaki, XV, pp. 729-30, n-le MCCCXXXVII-VIII.

⁴ În Isopescu, *Alcun documenti inedite*, p. 497, no. XXIX, el apare ca fiul lui Petru. Ar fi al lui Petru Șchiopul, dar e mai probabil că în Polonia se făcea confuzie cu alt Ștefan, aflător atunci în Tirol, bălețelul lui Petru-Vodă.

⁵ Pentru toate acestea procesul lui Iojica, învinuit și de otrăvirea lui Aron; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 383-4. Nichifor Dascălul spunea că a botezat pe fiica aceleia pe care a luat-o de soție Aron; Iorga, *Nichifor Dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905), p. 199.

lab de Hotin alături de ruda sa polonă „Olihovschi“, adică Orzechowski, pe Vasile și Lupu pârcălabi de Neamț, pe Condrea și Ilea la Roman, pe Iani ca Postelnic, pe Ciomârtan, dintr'o familie pe care o vom mai întâlni, ca Spătar, pe Coci ca Păharnic, pe Tănăsie în rost de Comis, pe lângă Grecii „Calugher“, acei Calogheră din Creta, și Stamate Stolnicul¹. Sora Domnului prins, văduvă, fu zugrumată împreună cu copiii ei².

Cum a primit țara această schimbare, cu „răsturnarea și trimeterea în Ungaria“ a lui Aron o arată aceste rânduri ale pârcălabului Nicolae din Hotin: „Dumnezeu atot puternicul, din însăși a sa îndurare, a socotit așa ca toată creștinătatea să fie unită, și ea ni-a scris despre aceste scrisori că Preasfințitul nostru Domn Papa de la Roma, prea-puternicul Impărat al Romanilor, Palatinul Ardealului, Marele Duce al Moscovei și ceilalți foarte mulți prinți ai creștinilor, cu învoirea tuturor, au ales pe Ștefan-Vodă Domn, pe care tot poporul și toți negustorii l-au primit cu dragă inimă“³.

Ca și Aron altă dată, și pentru același motiv că „Ardeleanul nu numai că n'are, cum îi făgăduise, puteri ca să-l apere, dar nici pentru a se păstra pe sine“, Mihai cerea de la Poloni ajutor, în luna lui Maiu. Se arăta jignit de înlăturarea lui Aron, contra căruia el însuși fusese îndemnat⁴.

La 21 Maiu prizonierii de Stat, cu averea lor mare⁵, își făceau intrarea în Capitala Ardealului⁶, și Sigismund îi trimetea în castelul din Vinți, ale cărui imposante

¹ Setre Stinghe, *Istoria bisearecei Șcheailor Brașovului*, Brașov, 1899. *Lipsește Hatmanul*. Nu avem un document cu boieri de la Ștefan.

² Isopescu, *l. c.*, p. 497, no. XXIX.

³ *Ibid.*, p. 493, no. XXII.

⁴ *Ibid.*, p. 499.

⁵ Hurmuzaki, III, p. 237.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 46, no. XCVII.

ziduri pustii se văd și astăzi; acolo Aron, 'un om cuminte, care deplângea la Brașov soarta Domnilor românești săpați de dușmani¹, era să moară, rămășițele lui fiind înmormântate în noua bisericuță românească din marginea Bălgradului acestuia².

Pentru Mihai era o lovitură: se părea că tragedia din Moldova arunța pe a lui însăși. Și în boierimea munteană soarta lui Aron fu privită cu compătimire. Cronica Buzeștilor, așa de sigură totdeauna, scrie așa: „Nevoindu-se Aron-Vodă pentru creștini tare, tăiară Turci mulți, ca să dobândească cinste; iar el căzu la mare pacoste și năpaste, pentru multe pări mincinoase. Că trimise Bator Jigmon de-l legase cu Doamna sa, și-i luară toată avearea, scoțându-l din țară cu mare rușine, băgându-l în temnița Vinților, tăindu-i boiarii și toate capetele, la Aprilie 23 (2 Maiu st. n.), an 7103, și puseră Domn în locul lor pe Răzvan, care era Agă la Aron-Vodă, și-i schimbară numele: Ștefan-Vodă. Iar Mihai-Vodă, dacă prinse de veaste, foarte se întristă“³. Știm că, mai târziu, Mihai a vorbit cu mult despreț de Răzvan, care, totuși, îl va ajuta în lupta lui cea mare; dacă nu de maica lui, Țigancă după legenda exploatată de Hasdeu în drama sa romantică, se pomenește

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 46, no. xcvi. Data în documente e în stil vechiu. La 10 era la Brașov (Trauschenfels, o. c., p. 90). Stă acolo zece zile în casa lui Ioan Hirscher (*ibid.*, p. 145).

² O știre din Alba-Iulia, 12 Maiu, vorbește și de copiii lui Aron (unul, Bogdan, e menționat și în diploma lui Aron pentru biserica Sf. Nicolae a Scheilor din Brașov, 28 Novembre 1594. V. Sterie Stinghe, l. c., adaus slavon; Hurmuzaki, III, p. 254; cf. *ibid.*, III², p. 106; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 52, no. cxi; Veress, o. c., III, p. 236. Cf. și Cronica Buzeștilor, p. 281. V. încă Sârbu, l. c., pp. 252-4. Nunțul în Ardeal vorbește și de un vicariu franciscan venit cu el; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 51, no. cix.

³ P. 281 citată. Cf. și Sârbu, l. c., pp. 228-9.

un întreg trecut de umilință al aceluia care, atunci, servind la Curtea munteană, nu visa, fără îndoială de Domnie¹.

De și afacerile de războiu îi mergeau foarte rău, acela care se visa Domn al Daciei întregi nu-și părăsi ținta, de care ar fi putut să-l apropie așa de mult dispariția bietului Lăpușnean din Iași, dacă Hatmanul moldovenesc nu s'ar fi grăbit a se instala el în locul celui pe care-l răsturnase. La Curtea imperială, de unde-și aștepta soția, pe arhiducesa Maria-Cristina, fiica arhiducelui Carol din Graz, el făcea să se știe, îndată după aceasta, printr'o nouă solie, că *renunță și la ajutoarele ostășești promise, dacă-l îngăduie să devie stăpân al Țerii-Românești și al Moldovei*². Turcii însă știau de ce dorește fostul lor vasal, și de aceea pe la sfârșitul lui Maiu se presintă la dânsul un ceauș împărătesc cu oferta, nu numai a unei scăderi de tribut, dar și a *cedării ambelor principate românești*³. Pe medaliile batute pentru întâmpinarea miresei care nu era să fie niciodată o soție a acestui infirm și nevropat, el punca titlul de „serenișim al Ardealului, Țerii-Românești și Moldovei”⁴. Și, de altfel, moneda pe care, pentru plata mercenarilor săi, puse s'o bată Ștefan al Moldovei, chipul tineresc, cu lungă față supt coroană regală și falca grea, nu e decât al lui Sigismund⁵.

Înainte acestei teribile ambiții, Mihai ar fi avut, de sigur, vijelios cum era, energia sa reziste. El opria însă

¹ Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, XI, 5 (1930).

² Iorga, în Hurmuzaki XII, p. 53, no. CXIII: „il qual non si val dalli colegati aluti, purchè el sia signore affatto della Moldavia et Vallachia, facendo di quel principati ciò che vuole”.

³ *Ibid.*, p. 47, no. XCVII; Hurmuzaki, III, p. 236, no. 2.

⁴ *Ibid.*

⁵ D. A. Sturdza, în *Magnum Etymologicum*, art. *Ban*.

impunându-i să trimeată solia dorită, a cărei ispravă o vom vedea îndată, situația lui față de Turci, și aceasta în afară de succesul unor năvăliri peste Dunăre care urmară și până la începutul lui Iunie. El răbda, de altfel, și purtarea soldaților unguri, așa de rea, încât pe la sfârșitul lui April Marini spunea că s'ar putea ca ei să fie uciși într'o revoltă a țerii¹.

Marea expediție turcească zăbovise din mai multe motive, pierzând, cea ce s'a dovedit desastros pentru dânsa, epoca obișnuită, cea mai bună, de la deschiderea primăverii, de „Sfântul Gheorghe“. Pe de o parte, noul Sultan se îndulcia la femei, ba chiar așa de mult, încât le ducea în carăta lui cu dânsul, cea ce nu se mai văzuse la Constantinopol. Virtuțile războinice, în care se pusese atâta încredere, îi dispăruseră aproape ca totul. Mergea, îndemnat și de favoritul său Vizirul Ibrahim, la petreceri prin grădini, unde stătea cu mama sa, distrându-se cu focuri de artificii². Se obiecta și aceia că un Sultan nou nu pleacă după datină în fruntea oștilor sale³. El dădu însă din vreme ordinul de plecare lui Ferhad.

Contra acestuia, înțețiți de sigur și de Sinan, dar, înainte de toate, prinși de interesele de familie și de atâtea afaceri pe care nu se îndurau să le părăsească, se ridică reaua-voință a Ienicerilor. Corturile întinse de pornire căzură, zeci de tunuri se găsiră bătute în cuie. Ienicerii se plângeau că e frig și câmpul gol nu-i poate hrăni. Ei atacau public pe răii sfetnici ai Împăratului lor, cari au făcut ca tributarii înșii să-și strice țara⁴. Trebuie să se facă o cercetare, și creștinii din vecinătate putură să răsufle⁵.

¹ Veress, *l. c.*, p. 206.

² Hurmuzaki, IV², p. 198.

³ *Ibid.*, p. 188, no. CLI.

⁴ *Ibid.*, III, p. 470, no. XXXVIII.

V. și *ibid.*, IV², p. 195, no. CLV.

La 16 April Marele Vizir avuse totuși audiența de plecare¹. El ieși cu ceremonialul obișnuit, săgețile aurite fiindu-i purtate înainte, dar se opri la poarta de Adrianopol. Nici la 6 Maiu el nu se urnise încă de acolo. pretextând boala — și era, de sigur, bătrân —, dar, de fapt, ca să scotocească mai bine ce uneltește în urma lui Sinan, gata să-i ieie locul. Acesta reuși să-i ridice în cap pe spahii, cari aveau donativul de schimbare a domniei, amenințând cu moartea pe Vizirul zgârcit; asupra membrilor Divanului căzu pe stradă o ploaie de pietre, și numai autoritatea Muftiului și energia lui Ienicer-Aga putură înfrâna pe acești soldați anarhici. Și după aceia spahiii păstrară această atitudine de revoltă, pe care n'o putu potoli nici oferta banilor ceruți într'un chip așa de scandalos². Și dintre ieniceri unii refusau plata³. Și în acest timp vestea că s'a luat Brăila devenia un eveniment pentru prietenii din Apus ai cruciatei, îndemnându-i la noi și mai mari sforțări.

Zăbava mării campanii se prelungia. Armatei, tocmai din cauza răscoalei de la Dunăre, îi lipsiau multe din cele de nevoie. Încă din iarnă se semnalase acest efect: lipsia nu numai grâul și carnea de berbec, dar și materialul pentru corăbii: lemnul de catarte, cânepa de pânze⁴. La sfârșitul lui Maiu, când Ferhad stătea tot locului, se puteau da din Constantinopolul demoralizat, unde lumea striga pentru pace — și prin glasuri de ieniceri⁵ — aceste vești: „Nu se află aici grâne pentru hrană; orzul pentru cai se vinde optzeci de aspri chila; șapte uncii de pâne fac un aspru; carnea de vacă e

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 47, no. xcviII.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 49, no. cvi.

⁴ *Ibid.*, p. 39, no. lxxxvIII.

⁵ *Ibid.*, p. 49, no. cvi.

şaisprezece aspri oca; şi se spune că de acum înainte provisiile vor fi şi mai scumpe¹. În alt raport, acesta veneţian: „nu se găseşte foarte adesea nici pâne, nici carne, de şi se vinde viţelul 14 aspri uncia, şi grâu foarte prost (*tristissimo*) s'a vândul până la o sută de aspri chila şi altul 160²“. În sfârşit încă de la 19 Mart se putea scrie astfel despre situaţia Capitalei Imperiului: „Rebelii, luând gurile Dunării în Marea Neagră, ţin strâns asediat acest oraş în cę priveşte toate provisiile, aşa încât aici pânea e foarte scumpă şi, ce e mai rău, nu se află pe bani; carnea e de un preţ peste măsură, şi tot aşa şi cu orice alt fel de mijloace de traiu, şi poporul se agilă şi se plânge fără folos“. Situaţia era cu atât mai grea, cu cât o revoltă în Asia Mică împiedeca venirea de acolo a mijloacelor de traiu³. Doua luni mai târziu, lipsia hrana cailor şi săul pentru corăbii⁴. De altfel încă din Novembre 1594, Sigismund Báthory numise Ţara-Românească izvorul de hrană al Stambulului şi mai ales al Seraiului împărătesc⁵.

În acest timp, *la dieta ardeleană se luau faţă de ţerile noastre hotărîri care echivalau cu o anexiune formală*. Din Ţara-Românească se trimese înainte de sfârşitul lunii ştirea că, dacă Ştefan Răzvan a fost îngăduit în Moldova, i s'au fixat venituri de numai „10.000 de scuzi pe an şi plata pentru două sute de călăreţi, restul veniturilor trebuind să între în mânilor unui Vistier, ca să-l cheltuiască în lefile soldaţilor de pază din provincii“. Se adăugia că el nu va putea

¹ *Ibid.*, p. 50, no. CVIII.

² Hurmuzaki, III, p. 477, no. xxxix. Discursul ienicerului contra Sultanului, pe larg, *ibid.*, p. 235.

³ *Ibid.*, IV², p. 192.

⁴ *Ibid.*, p. 198.

⁵ Veress, *l. c.*, p. 153. Tot aşa la pagina 155.

osândi la moarte și nu va putea nici să-și însușească averea vinovaților, acesta fiind dreptul Suveranului, care e prințul ardelean¹.

Condițiile pentru Mihai erau exact aceleași ca și pentru acela care-și datora instalarea bunăvoinței prințului căruia-i făcuse jurământul de credință², iar locuitorii socotiau că de acum Moldova nu mai există deosebit, o țară, cum se scrie din Câmpulungul moldovenesc, fiind întocmai ca și cealaltă³.

Și unele și altele ni s'au păstrat în forma lor originală și deplină, și din ele se vede că *nu era vorba de altceva decât de dispariția oricărui neatârănări, de peirea Statului care exista măcar de trei veacuri și față de cure Sigismund se socotia ca moștenitorul pretențiilor vechi regalități arpadiene, a Angevinilor din vremea lui Vlaicu și Mircea și a Împăratului-rege Sigismund de Luxemburg.*

Actul din 20 Maiu 1595, încheiat la Alba-Iulia, e din partea boierilor, cari veniseră la 2 Maiu acolo, pretinzând a cere pentru Mihai și pentru fiul lui stăpânirea țerii⁴, o rușinoasă dovadă de neloialitate și abdicare, iar pentru Ardelean un monument de falsificație și insolență. Sigismund arăta că a dorit, de la începutul războiului cu Turcii și Sciții „tatarsi” în Ungaria, să ajute această țară pusă în cele mai mari primejdii, „să poată libera din sălbateca robie [a Turcilor] țerile și provinciile apăsate de jugul Turcilor și să restituie vechea și mult timp dorita lor libertate”. Așa, cu trupele *sale*, țara sa a Transalpinei a scăpat de acel jug și Mihai, un *spectabilis et magnificus do-*

¹ Iorga, în Hurmuzaki, p. 50.

² *Ibid.*

³ Iorga, în Hurmuzaki, XV, no. CVIII, sau Iorga, *Documentele Bistriței*, I, II.

⁴ Hurmuzaki, III, pp. 235-6.

minus Michael Voivoda, „lăsând perfidia Turcilor, ni s'a legat, împreună cu toate clasele țerii sale, prin jurământ“. Apoi el a îndeplinit până în Bulgaria o operă care nu se poate ascunde.

Dar e nevoie acum ca „acea țară, liberală de furia barbarilor *de către noi*, să se poată și cârmui mai ușor creștinește (*commodius et administrari christiano ritu*) și apăra de dușmani“. El s'a învoit deci cu „boierii“ — și anume Vlădica Eftimie, cei doi episcopi, de Râmnic și de Buzău: Teofil, un cărturar de frunte, Luca de Cipru, un artist, caligraf de frunte, miniaturist, și patru fruntași, bătrânul Vornic Mitrea, Vornicul Chisar, alt moșneag al țerii, Logofătul Dumitru, Vistierul Dan, cel cu uciderea Turcilor creditor, Radu Postelnicul din Cepturoaia, Radu Clucerul Buzescu, Radu Postelnicul cel Mare, Logofătul Borcea, Clucerul Vintilă, Postelnicul Stănilă și Logofătul Preda, alt Buzescu, în strălucită solie¹.

Mihai nu mai este decât „Voevodul lui Sigismund“, „Voevodul țerii Seninătății lui Transalpine“. Ei, boierii și Vlădicii, „împreună“ cu Mihai — deci constituindu-se, împotriva datinei, într'o fel de oligarhie suverană — și cu toată țara, se supun desăvârșit și fără nicio rezervă, întrebuițând cele mai sigure formule de drept, care li-au fost dictate de delegații lui Sigismund, vicleanul cancelariu Ștefan Iojica (Josika), un Român de origine, zugrumând libertatea românească, și Gheorghe Ravazdy, căpitanul de Uioara, aceluia pe care îl declară a fi de acum înainte „principele nostru și domnul Țerii noastre Românești și rege cu drept de moștenire (*in principem nostrum et regni nostro transalpinensis dominum et regem haereditarium*), cu titlul cunoscut, în

¹ Pentru cariera fiecărui dintre dânșii se poate cerceta și tabla analitică la Iorga, în Hermuzaki, XI.

speranța că-i va apăra de dușmani, li va păstra vechile libertăți — adecă acelea de clasă și de castă — și-i va judeca drept. Drept aceia jură, și în numele lui Mihai și al tuturor locuitorilor patriei lor, credință „până la moarte“, iscăbind și pecelluind această mărturisire solemnă. *Numai pentru că Sigismund, „domnul nostru prea-îndurător nu poate sta și rămânea veșnic în aceea țară“,* numai de aceia el așează în ea pe al său „vice-gerent Voevod“ și anume — fără a se pomeni vre-un nume—pe acela pe care ei l-au cerut într'un glas cu puterea pe care o au,—și aceasta pentru ce? Pentru că știe românește (*linguae quoque nostrae et patrii sermonis compos sit*)¹. I se va zice: „spectabilis et magnificus Michael Vaivoda regni nostri transalpineensis et caetera, fidelis nobis honorandus“, „credincios, vrednic de cinste“, dar fără „mila lui Dumnezeu“ și dreptul de a numi ale sale locurile de unde va scrie domnului său. Nu va avea decât pecetea familiei, de și de ceară roșie, cea mare fiind a lui Sigismund. Va fi unul din consilierii acestuia. Dregătorii nu vor mai fi ai lui. Legăturile cu străinătatea îi sânt interzise, și el însuși nu va mai putea trimete soli în numele său. Căpitanul trupelor ungurești din țară judecă el pe ai lui când au ceva de descurcat cu un Român; în schimb și Mihai, dar numai prin Vornic, va putea să judece când unul dintre ai săi va fi pârât de un Ungur; dar, bine înțeles, *cine se leagă de boieri sau de moșiile lor, cu moarte să se pedepsească.* Dacă e o clausă care interzice Grecilor de a intra în rândul celor doisprezece sau chiar al dregătorilor, dar permițând exercitarea negustoriei, e din același sălbatec exclusivism de clasă.

¹ După Ioan de' Marini, Iojica ar fi râvnit el însuși una din țerile noastre, cealaltă având să fie dată aceluia din frații Genga care ținea pe Velca, fiica lui Ioan Logofătul, un pribeag de mult așezat în Ardeal. V. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, ed. a 2-a.

Boierii nu vor plăti ei ospetele de Paști și de Bobotează, ci țara. Dacă ar fugi ei în Ardeal — fie și Vodă cu dâșii¹ — să nu fie tulburați cu nimic. Niciun serviciu „plebeu“ nu vor fi datori să-l plătească lui Sigismund. „Șerbii“, numiți, ardeleneste: „coloni et iobagiones“, „cari ar fugi pe furis din bunurile și drepturile lor de moșieri (*possessionariis*) în locuri străine, să se restituie“, — deci *instituirea șerbiei ardeleni, care la noi era un abus*. Rolul lui Vodă singur e să cârmuiască și să judece, dar nu numai după vechile datine, ci și după învoiala de față, și din însărcinarea stăpânului ce i' se pune în cap. *Pentru a fi recunoscut ca atare*, i se trimete steagul, buzduganul și sabia. Atunci toți vor jura credință. Dar Voevodul nu va cârmui singur, ci, în toate chestiile, cu sfatul a doisprezece boieri, pe cari Sigismund îi pune și tot el, și numai el îi poate și înlătura. Dările le așează tot noul stăpân, și anume *in dieta lui ardeleană*, la care vor participa și delegați ai țerii, avându-și acolo „locul osebit“, — și, cum toate sentimentele josnice se adună în acest act, care nu e numai de trădare, dar și de nebunie, *de unică nebunie în tot trecutul nostru, fiind doar vorba de un vecin de aproape egală putere, se specifică și aceia că delegații munteni vor sta înaintea acelor ai Moldovei*. Dările nu le poate măcar anunța „Voevodul“ singur, ci numai cu toți cei doisprezece boieri, și *„ele se vor strânge de boieri numiți de Sigismund și cari-i vor prezenta lui vre-o socoteală anuală*. Iar Mihai și urmașii lui — *de a căror ereditate nici nu se vorbește* — vor primi din sumele încasate ce vor propune boierii și ce va admite stăpânul „după meritele lor“.

Boierii se îngrijesc ca *toate actele de stăpânire în*

¹ O știre din Cașovia, 1-iu Mart, asigură că ambilor Domni li se dăduseră pentru un asemenea cas 2.000 de iobagi; Hurmuzaki, III, p. 228.

folosul lor să rămâie neatins, ca la acordarea altora să se fie samă de datina țerii și ca nimeni decât localnicii să nu poată dobândi moșii. Judecățile făcându-se înaintea „Voevodului“ și a acelorași doisprezece, osânda la moarte și confiscare nu se va putea executa fără a se întreba Sigismund, care va avea dreptul de grațiere, și nici într'un cas moșiile nu vor putea fi răpite de la dreptii moștenitori. De episcopi, călugări și preoți nu se poate atinge nici noul conducător suprem, veniturile rămânându-li întregi; în frunte va sta Mitropolitul, căruia-i vor fi supuse și toate bisericile ardelen, — adecă vechile înjghebări șubrede și întâmplătoare de la Vad, de la Prislop, de la Geoagiu, de la Bălgrad. În legătură: cu această clausă, de sigur, se îngădui Vlădicăi Ioan de la Prilop să-și ia pretutindeni veniturile¹.

O ultimă clausă prevedea că țeranii, „colonii și iobagii“, „cari se vor fi dus pe furis din bunurile și drepturile lor ereditare“, de pe moșii deci, „la bunuri străine, să fie aduși înapoi“.

Era tot o strecurare în interesul boierilor cari din faptul că era „o singură țară“ înțelegeau să tragă și folosul robiei generale a sătenilor, întinderii peste toți a unei „rumâni“ asemenea cu „șerbia“ și „iobăgia“ ardeleană.

Această prevedere a rămas și după sfârșimarea tratatului de câteva luni de zile. Adecă „legătura lui Mihai-Vodă“, de care se pomeneste în unele documente din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Ea n'are a face cu însăși politica lui Mihai, redus și el la măsuri fiscale de pe urmă cărora au suferit și țeranii, siliți a-și plăti recunoașterea libertății, și de aceia nu în această carte poate fi vorba de o schimbare socială cu origini mult mai vechi și cu un orizont

¹ Pentru țara Făgărașului, ordin la 4 Iunie, Veress, l. c., pp. 230-1 no. 124.

care întrece cu mult marginile acestei așa de scurte domnii¹. Personal, Mihai fusese un cumpărător de pământ țerănesc ca și oricare boier de pe vremea sa; ca Domn, el nu s'a prea folosit de puterea pe care o avea: „cisle“, partea de bir a țeranilor fugari, îl interesa de sigur², dar se știe că pentru absenți plăteau totuși cei de față. Cu puțin înainte de Domnia lui, vedem înmăntirea Tismana răspunzătoare cu „bucatele“ ei pentru neplata birului de țeranii plecați în lume³.

O grijă patriotică se vede numai în două puncte. Acela în care se spune că vechile hotare ale Țerii-Românești se vor restabili, „de spre Moldova și de spre munți, în părțile Dunării, până la mijlocul albiei acelei Dunări, de la Brăila până la Rușava (Orșova)“; se va adăugi ce se va câștiga dincolo de aceste hotare prin silinți comune. Și, specificându-se că în orice tratat cu Turcii să se cuprindă și țara, i se asigură apărarea, cu bani, cu trupe, cu arme și tunuri, contra dușmanilor⁴.

Știm însă de aiurea, după știri sigure din Alba-Iulia, înainte de încheierea actului, că trimeșii s'au plâns de prada din partea trupelor trimese în ajutor, așa că n'ar fi nevoie să se adauge altele, cerându-se și ordin către

¹ Hurmuzaki, III, pp. 477-80. Cf. și *ibid.*, III², pp. 120-1, no. cxxxix¹. Cf. G. Popovici, *Mihal-Vodă și moșnenii din Sularul*, în *Convorbiri literare*, XX, p. 1065 și urm.; Șt. Longinescu, *Așezământul și legătura lui Mihal-Vodă*, București 1919 (de loc conviatoare altă explicație). De altminteri clauza e și pentru Moldova, unde nu s'a vorbit niciodată de vre-o „legătură a lui Ștefan-Vodă“.

² Cf. I. Bogdan, în *Prinosul lui D. A. Sturdza*, p. 154.

³ V. I. C. Filitti, în studiul său *Considerațiuni generale despre vechea organizare fiscală a principatelor române până la Regulamentul Organic*, în *Analele economice și statistice*, XVIII, p. 160. Cf. și *ibid.*, p. 162 (casuri contemporane).

⁴ Actul e foarte rău publicat în Hurmuzaki, III, p. 209 și urm. (după Wolfgang Bethlen) și pp. 472-6, no. XL.

căpitani „ca să nu mai prade așa și să nu distrugă țara cu totul¹.

Aceleași sânt, cum am spus, condițiile primite pentru Ștefan Răzvan de singurii doi boieri veniți în misiune de la dânsul, cari-și puseră peceteile numai la 3 Iunie, după o negociație tot cu Iojica, dar și cu Pangratie Senniey: Ioan Calughera, Grecul din Candia, de la Retimo², Vistier al țerii, moștenit de la Aron, și Mihail, care era și Agă și Hatman, evident Mihail Tolnay, șeful Ungurilor aceluiași Aron, cu cari se făcuse schimbarea de Domn în Moldova³. Se adaugă numai pentru această țară de cetăți că pârčalabii vor fi numiți tot de Ardelean⁴.

Avem și instrucțiile date lui Gașpar Kornis, amestecat în Moldova și mai înainte⁵, pentru executarea tratatului, ceia ce, firește, nu se află pentru Munteni, unde nu era vorba de un Domn atuncea numit și cu totul atârănător de Ardeal. Deci numirea se va comunica, ungurește și românește, înaintea boierilor și a comandantului trupelor ungurești, Barcsai. Se vor da insigniile de Domnie lui Ștefan⁶ și se vor lua jurământul de la toți, dintre cari se vor alege *cei doisprezece oligarhi*, cari vor jura și ei, din nou, iscăbind și pecetluind, și *cei patru pentru venituri*, cari se și specifică. Vornicul nu se va numi „al Moldovei“, ci „al domnului nostru milostiv și al Moldovei“. Barcsai va avea comanda trupelor, și se stabilesc soldele. Voevodul să se poarte bine ca ostaș, căci princi-

¹ Hurmuzaki, III, p. 236. Cf. *ibid.*, III², p. 103, no. cxxv.

² V. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. LXXXV și p. 756, nota 1.

³ V. pentru el Iorga, în tabla vol. XII din Hurmuzaki,

⁴ Hurmuzaki, III, pp. 477-80, no. XLII.

⁵ *Ibid.*, p. 223.

⁶ Buzduganul, nu cărja, cum s'a tradus. „Mîngile înfocate“ (p. 238) sânt granatele!

pele-i va veni în ajutor până la sfârșitul lunii, ca unul care e hotărît „a trăi și a muri împreună cu el, și în bine și în rău, Dumnezeu să ferească“. Era, de fapt, ce spune Simon Genga într'o scrisoare încă de la 25 Maiu: „Are așa de puțină autoritate, de nu se poate mai puțină, dar se mulțamește, și a primit steagul și buzduganul ce-i trimete Alteța Sa“², despre care tot Genga spune că Mihai n'a fost deci scos (*non è rimosso dal principato*), dar „i s'a luat toată autoritatea“, acordându-i doar 12-15.000 de soldați și „unele dijme țărănești care nu sânt de cea mai mare importanță“³.

În ce privește Țara-Românească, Sigismund se rostia astfel, într'o scrisoare către solul trimis la Roma încă la 12 Maiu: „Toată acea provincie ne recunoaște ca Domn și stăpân (*signore et padrone*), și tot așa face și acel prinț, așteptând de la noi ordinele și legile cum să se poarte (*come s'habbi da governare*) și se arată foarte gata la orice serviciu (*fedeltà*) cu boierii lui, cari sânt aici ca să ni facă jurământul în numele său și al întregii acelei țeri, așa că ne-am asigurat de acea provincie sau țară, că, întru cât vor putea, vor fi în serviciul creștinătății“⁴. Dar un Ragusan întors de aici știe să spuie că în ambele țeri lumea e foarte nemulțumită de asprele condiții, dând vina mai mult pe consilierii lui Sigismund⁵.

Mihai trebui să primească un asemenea act numai cu un sentiment de imensă indignare. Boierii își bătușeră joc de sarcina așa de gingașă care li se încredinșaseră. Ei își uitaseră și de propria lor demnitate și de datoria față de Domnul lor, pe care-l prefăcuseră într'o

¹ Veress, l. c., p. 23.

² *Ibid.* Se traduceau aceste puncte din „grecește“; *ibid.*

³ Hurmuzaki, III, pp. 232-6, no. 126 (10 Iunie).

⁴ *Ibid.*, p. 219.

⁵ *Ibid.*, pp. 249-50, no. 136.

simplă slugă a omului fără minte și fără rușine care-și închipuia că o lume se învârte în jurul lui și că în el e temeiul sfintei lupte pentru cruce. Dacă, de la o bucată de vreme, Mitropolitul Eftimie dispăre, ca să fie înlocuit, deși numai trecător, cu un Mihail, în alcătuirea Sfatului muntean însă *nu se vede după această fatală dată de 20 Maiu, la care putem zice că în conștiința lui Mihai s'a trezif chestia ardeleană, nicio schimbare.* Nicio pedeapsă n'a ajuns pe acei cari greșiseră așa de mult față de țara lor însăși. Domnul cel adevărat își rezervă pentru mai târziu, după trecerea mării primejdii de la Turci, ceasul răsbunării, și nu numai contra nemernicului de pe tronul ardelean, ci și contra întregii clase de nobili înfumurați cari-i hrăniseră prin aprobarea, adesea și prin îndemnul lor, asemenea visuri. Deocamdată el trimesese, ca învingător, acelui care nu învinsese niciodată dovezile biruințelor mai nouă: un Ștefan Bodony, dintre Ungurii plătiți de dânsul, aduse, a doua zi după încheierea actului pe care Mihai nu l-a cunoscut decât simțitor mai târziu, trei steaguri turcești, trei tătărești și, pe lângă arme de multe feluri, trei tunuri pe care oștile Sultanului le dobândiseră de la însuși Impăratul Rudolf¹. Peste câțva timp, Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu vor veni la nunta, care fu serbată în August, a lui Sigismund cu arhiducesa². Odată ce nici din Polonia, de la dietă, nici de la Praga, unde-și trimesese, în April, cu o misiune de mare taină, numai pentru Impăratul³, un sol întors fără ispravă, nu-i venia nicio încurajare, nu-i rămânea altceva lui Mihai decât o otrăvită așteptare.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 51, no. CVIII.

² Cronica Buzestilor, p. 282.

³ Hurmuzaki, III², pp. 52-3, no. CXIII; p. 95.

Cum se privia însă în Muntenia, între boierii războinici, învoiala la care se lăsaseră prinși boierii în această lună Maiu din anul hotărîrilor supreme, o arată cuvintele de mînie ale cronicii Buzestilor. Se vorbește întăiu de un Consiliu al lui Sigismund, în care ar fi fost vorba de „cum să scază pre Mihai-Vodă de spre Țara Muntească, să fie mai mic și ascultătoriu de poruncile lui și să-i oprească țara cu tot venitul ei“. Mihai află despre aceasta și, cum „nu se putu suferi“, el trimete la Sigismund solia pe care o cunoaștem¹. „Pohta“ lui — așa numește el mai târziu desideratele sale — ar fi fost numai aceasta: „să fie ascultătoriu de Bator Jigmon, iar de țară să n'aibă scădere, ci să și-o fie dreptu, și să se ajute unii cu alții, cum le-au fostu jurămîntul d'întăiu“. Și acuma vine acușafia formală adusă trimeșilor: „Dentr'acești boiari ce-i trimisease Mihai-Vodă pentru tocmeală, învrăjbitoriul diavolul umblase în mijlocul lor, de se apucară unii ca aceia mai mult să facă urajbă decăt pace, cum să scază pre Mihai-Vodă din țară. Iară ceilalți boiari, ce se nevoia să slujească Domnul său în dreptate, de neprieteni fură biruiți. Și scăzură pre Mihai-Vodă de spre Domnie țerii și de spre venitul ei, — numai să fie tocma cu căpitanii lui“. Paragraful se mântuie cu un fel de asigurare că boierii cei doisprezece ar și fi fost aleși: „Și alease Bator Jigmon 12 boiari jurați munteani, puindu-i ispravnici preste tot venitul țerii, și să fie supt porunca lui“. Domnul învingător trebui să sufere această așa de sângeroasă jignire². Din

¹ Se citează însă anume Vlădicii, Mitrea, Dumitru, Radu Buzescu și Chisar („Irafi“); p. 280.

² E interesant că și Ardeieni, Sași, ca Michael Weiss, văzând în anexarea din Malu 1595 deschiderea problemei Ardealului, osândesc clar această politică de „cutezanță“: „Hoc anno vendicat sibi Sigismundus. titulum supra Moldaviam et Valachiam. Sed sane multis nocuit temeraria virtus“. Consilierii se jucuau, spune el, cu prințul, ca niște

partea lor, boierii se îndreptăţiau prin aceea că numai astfel se puteau „asigura de tirania Domnilor lor, cari, pentru a se îmbogăţi, la orice prilej cât de mic, înlăturau (prin moarte) pe cei mai de samă oameni bogaţi din ţară“¹.

Dar războiul, mult zăbovit, bătea la uşă.

copii pe o prăjină de papură („in arundine longa“). El condamnă şi răpirea lui Aron: „erat haec merces prophetica, sed certe etiam consilium malum, consultoribus erat („etiam ?) pessimum“; ed. Trauschensfels, *o. c.*, p. 145; v. ediţia din *Quellen der Stadt Brassó*, IV. El arată cum au fost pedepsiţi apoi de soariă Răzvan şi cu ai săi. Weiss, care a văzut întronarea noului Domn, asigură că acesta era Ţigăni: „war gewiss nationis aegyptiacae“; *ibid.*, p. 145.

¹ Declaraţiile către nunciul papal, atunci sosit în Ardeal; Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, p. 53, no. CXI. Îndoieli la Praga dacă se poate „ceda“ Ţara-Românească lui Sigismund, *ibid.*, pp. 72-3, n-le CXXXI-III.

CAPITOLUL VI.

Afirmarea independenței. Marile lupte din 1595¹.

La mijlocul lui Maiu se știa acum în Țara-Românească, precum o arată informații venite de acolo, care e planul de luptă al Turcilor, direcția atacului lor fiind aceia pe care, de la început, o găsisse Ragusa-nul Ioan de' Marini Poli²: la Dunărea românească. *Inainte de toate era nevoie în adevăr de ruperea asediului de flămânzire pe care de aproape jumătate de an îl suferise Constantinopolul, de a cărui liniște și mulțămire atârna însăși stăpânirea Împăratului*³.

După acest plan, pe care îndată-l iscodise Mihai, Hasan Hadâmbul, fiul marelui Socoli, care purta amintirea înfrângerii din iarnă, cu apriga dorință de a o răsbuna, se și așezase la Rusciuc, în vecinătatea căruia, la Cerven, se și vedeau cele 4.000 de corturi ale armatei lui. Pașa de Caramania, care a trecut în legenda noastră supt numele, ca de persoană, cum îl luau și contemporanii români din acel moment, de „Caraiman-Pașa“, se pregătia a trece pe la Vidin și i se atribuia o și mai însemnată forță, de 40.000 de ostași. Iar al treilea

¹ Pentru toate aceste evenimente și „gazetele“ din Hurmuzaki, III, p. 247 și urm., unde și actele pentru intrarea lui Zamoyski în Moldova.

² V. scrisorile lui citate mai sus.

³ Și în lunle un splon vorbește de lipsa de hrană; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 54, no. cxv. Cf. și *ibid.*, p. 55.

corp gata de năvălire stătea la Silistra cū alți „30.000“. Ferhad el însuși, încă la Adrianopol, se ținea gata pentru o nouă campanie în Ungaria¹.

O încercare de pod din partea lui Hasan avu, la începutul lui Iunie, mai mult caracterul unei demonstrații și unei pipăiri. O puternică rezistență a trupelor lui Mihai, care pândiau în apropiere, prin locuri așa de bine cunoscute după victoriile din iarnă contra Turcilor și Tatarilor, îl făcu să se oprească, așteptând ajutoare², și pentru câteva săptămâni fu iarăși liniște în aceste locuri amenințate³. La Alba-Iulia se păstra încă acel ceauș Husein, venit cu oferte de la Ferhad însuși⁴, în care Mihai era tratat drept unul care nici vameș n'ar fi meritat să fie la Împăratul⁵, și de la Caimacamul Curt-Aga⁶, aducând apoi și scrisori de la beglerbegul de Buda care îndeplinia rostul Pașei de Timișoara și de la veșnic amestecatul în afaceri bănești și politice agent al Angliei, Eduard Barton, precum și anume taine de spus oral, din partea Sultanului⁷. De se încerca facerea de poduri la Nicopol, la Vidin și chiar la Belgrad⁸, *scrisoarea personală a Sultanului* — atenție fără exemplu față de un tributar — către „Sigismund Báthory, prinț al Ardealului“, oferind, cu amnistia, ambele țeri și pământul până la Tisa cu titlul de rege al Ungariei: să nu uite că înaintașii lui

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 51, no. CIX.

² Isopescu, *Documenti inedite della fine del cinquecento*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, X, 2, p. 32, no. XXVIII.

³ Scrisori din 3 Iunie, în Hurmuzaki, III, pp. 240, 476, no. XLI. V. și *ibid.*, III², p. 116, no. CXXXV.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 53, no. CXI.

⁵ *Ibid.*, pp. 94-5, no. CLII.

⁶ *Ibid.*, p. 95, nota 2.

⁷ Scrisori ale acestuia de la 13 Maiu, *ibid.*, pp. 54-5, no. CXV; Hurmuzaki, III², p. 97, no. CXIX.

⁸ *Ibid.*

„au subjugat Grecia“, „au frânt coarnele Ungariei și au mai supus odată Ardealul“¹.

La 10 Iunie Sigismund credea că trebuie să ceară ajutoare imperiale de la Cașovia, asigurând că atacul se va da *aici* și că, dacă se obține o victorie, s'ar putea câștiga Sârbii și Bulgarii².

Primejdia era acum numai din partea Giurgiului. Din spre Silistra nu se vedea nicio mișcare. Iar în Oltenia ofensiva o luă Mihai prin atacul contra „Nicopoi Mici“, Turnul nostru, al cărui nume apare chiar așa în informația contemporană, și contra Nicopolului, a „Nicopoi“ celei Mari, dincolo de Dunăre³. Se luară bărcile pentru pod ca să se împiedece trecerea Dunării⁴. Anumite oferte veniseră de mult din partea Bulgarilor⁵. Incercarea de a-l câștiga pe neastâmpăratul războinic printr'un ceauș ca acela trimis în Ardeal, nu reuși: primit cuvincios la Curte, el căzu, după cât se pare, în mâinile ostașilor aventurieri și bandiți, de toate neamurile cari roiau în lungul, în latul țerii, și peri astfel⁶.

La 3 Iulie situația părea totuși atât de amenințătoare încât Sigismund Báthory, de și se declara gata să o înfrunte și la această Dunăre-de-jos și în regiunea

¹ Veress, *l. c.*, pp. 223-9, no. 123; cf. Hurmuzaki, III², p. 483. Vezi ce spune despre aceasta Simon Genga, *ibid.*, p. 259. Pentru ceaușul *al dollea*, care aduce scrisoarea, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 69, no. CXXIV. Refusul lui Sigismund, comunicat la Praga; *ibid.*, p. 71, no. CXXVIII. Era vorba și de reducerea tributului de la 15.000 de florini la 5.000; *ibid.*, p. 72, no. CXXX. V. și *ibid.*, p. 74, no. CXXXV.

² *Ibid.*

³ Hurmuzaki, III, p. 240; III², p. 10 („Urno, contro Nicopoli“). Cf. Veress, *l. c.*, p. 246, no. 133.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 75-6, no. CXL și urm.; pp. 78-9, no. CXLIX.

⁵ *Ibid.*, III, p. 236.

⁶ *Ibid.*, III², p. 97, no. CXIX.

bănăţeană a Lugojului și Caransebeșului, crezu că trebuie să ceară stăruitor, și cu termen: până la sfârșitul lunii, ajutorul arhiducelui Matthias¹. La 18 Iunie Albert Király își avea Ungurii pe Colentina, lângă București, gata să înainteze spre Dunăre.

Scrisoarea citată mai sus a lui Király e deosebit de importantă pentru aceste zile de înfrigurare înaintea mării lovituri. „Cu trei săptămâni înainte“, deci la sfârșitul lui Maiu, cutare Ungur, căpitan de strajă, cu șaizeci de ai lui, se unește cu „călăreți și cercețasi“ (*perspectores*) „de-ai lui“ Vodă, prinde în cale ce mai află, „Români, Bulgari și ajutători de oaste liberă“, trece, „ziua mare“ pe la Nicopol și bate straja turcească lângă apa ce se varsă acolo. Dar mai însemnat e că se strică prin foc toată pregătirea de trecere a Turcilor, făcută „de un an și jumătate“, cu peste o mie de lunturi, ucigând 500 de Turci; numai câteva vase mai puternice scapă; se ieau două tunuri, care se îneacă; un Pașă ar fi fost ucis sau ar fi fugit. Nicopolul e ars, se încearcă și luarea cetății, care se apără însă bine. „E de sigur“, se adaugă în această scrisoare către Sigismund, că „e de sigur o dovadă despre faptul că Mihai Voevod este viteaz (*ex animo strenuus*) și foarte norocos servitor al Seninătății Voastre“².

Cu câteva zile înainte, asigurând și atunci că lovitura stă să cadă asupra lui, pentru că Sultanul „n'are de unde aiurea să poată scoate hrana pentru armata lui, care e aici“, prințul ardelean, de și în așteptarea unei căsătorii care zăbovia, se adresa și la Roma,— prin-

¹ *Ibid.*, III, p. 214.

² Reussner, *Epistolae Turcicae* (Frankfurt-pe-Main 1600), cărțile XII-IV, pp. 132-3.

tr'un cunoscut, camerierul secret al Papei, Giambattista Genga, ruda unui Fabio care avea mine în Ardeal, cerând pentru ele capital în Florența¹—, căutând un grabnic ajutor. *Nici aici nu e vorba de alt cineva decât de dânsul; „Voevodul“ de peste Carpați nu există, nici ca element politic, nici măcar ca element militar*². La 11 ale lunii, el se adresa către același, arătând că îndată după bairam dușmanul va înainta: se întrebuițează și stăruințele nunțului, Malaspina, episcop de Cervia, care tocmai venise în Ardeal, și pentru nuntă, dar mai ales pentru curățirea provinciei de eresie și restabilirea Scaunului catolic de Alba-Iulia³. Și aici el se înfățișa ca stăpânul „acestor provincii“. Până și rivalului polon pentru stăpânirea lor se adresa el, pe o vreme când se vorbea de posibilitatea unei „ligi“ creștine, ca să întrebe dacă vrea să dea ajutor „Valahilor“, dacă e gata să atace pe Tataři, dacă nu s'ar putea ca și de la Muscali să vie un contingent și, în sfârșit, dacă nu s'ar putea lua în soldă 2.000 de Cazaci⁴.

Acolo însă hotărârea era luată de Zamoyski: Răzvan, socotit ca un intrus și usurpător, fiind prea slab—numai șase (?) ostași spre paza capitalei sale—se vor ocupa cetățile, planul fiind să se anexeze permanent Benderul, Cetatea-Albă, ba chiar Oceacovul și Aslangorodul la Nipru⁵. La aceeași dată aproape, Mihai primia pe solul polon Liubienicki și-i mărturisia că nu știe ce au de gând să facă Turcii de la Giurgiu și Silistra, al căror număr se da ca fiind de „120-160.000 de oameni“.

¹ Veress, *l. c.*, p. 137, no. 74. Pentru soția acestuia în 1594, *ibid.*, pp. 142-3, no. 78; pp. 151-4, no. 84.

² Isopescu, în *Diplomatarium italicum* al Școlii Române din Roma, I (1925), pp. 383-4, no. II.

³ *Ibid.*, pp. 384-5, no. II.

⁴ *Ibid.*, p. 388, no. VII.

⁵ *Ibid.*, pp. 382-3, 385, no. IV; p. 389, no. VII.

Și, cu acest prilej, el se plângea de schimbarea din Moldova, care-i dase ca vecin pe acel Răzvan care i-a fost „călcător de credință, supus, nu țeran, ci grădinar, a cărui mamă fi e supusă și care i-a furat 6.000 de ughi când a fost trimis de el la Constantinopol, iar acuma-și zice: frate al lui“, împiedecând totuși legăturile Țerii-Românești cu Polonia. Cum i se răscoliau toate năcazurile, *Domnul muntean aduse înainte și dure-roșsa lui scădere față de Ardelean, din păcatul boierilor, cari „n’au făcut ce aveau în instrucțiile lor, ci ce era în interesul lor (quod e re eorum erat), căpătând unele privilegii pentru dânșii, și l-au întovărășit cu Aron, supunându-se Impăratului creștinilor“. Și el ținea să arăte, din mândria sa de stăpânitor independent, că nu e supus nici aceluia. Nici n’ar fi primit legătura cu Imperiul, „dacă nu mi s’ar fi dat încredințarea că regele Poloniei e unit cu Impăratul și cu domniile creștinilor ca să facă împreună războiul Turcilor și că vreau să continue acest războiu“. Apoi Aron a fost scos pentru a se pune în loc „Hatmanul și sluga lui“ și e ținut închis, fiind despoiat și de averea sa. Se turea să nu pață și el tot așa, căci „n’are încredere în supușii săi, de cari a fost înșelat când au făcut la prințul Ardealului ce nu li se încredințase lor“. In ce privește pe cei 7.000 de Unguri, e și mai puțină credința ce poate avea; „mă tem mai mult de dânșii și decât de Turcii cari odinioară erau în țara mea; mai sigur eram supt Turci decât acuma supt creștini“. I s’a făgăduit ajutor și de la Ardelean și de la Impărat. și nu i-a venit nimic până la acest ceas decât bieți 3.000 de Unguri, „căror li plătește leafă de șase luni, zălogindu-și toată averea și risipind toată zestrea soției sale. A ajuns la o astfel de sărăcie de nu cruță nici odoarele mănăstirilor, ci toate acelea, care erau dăruite lui Dumnezeu, se împrăștie“. Nevasta, fiul și*

sânt la Târgoviște cu o parte din avere, altele îngropate prin mănăstiri. Nu mai e nimic de așteptat: Ardeleanul abia-și ajunge lui însuși, și între prinții creștini nu e nicio unire. „Noi, creștinii, nu voim să ne legăm între noi, dar vom fi legați de păgâni.“ Se va pierde toată creștinătatea, spunea el, ca odinioară Ștefan-cel-Mare la Veneția. Focul va trece de la dânsul în Moldova și va prinde apoi și Polonia. *Aceasta nu se așără acasă, ci la Dunăre.*

El își va face însă toată datoria. *„Mâne voi pleca pentru ca să li împiedec cu ajutorul lui Dumnezeu trecerea Dunarii. Tot ce fac e din iubirea pentru creștinătate, ca să nu se verse sângele creștinilor.* De către Turci, n'am fost jignit, ci mi s'a făgăduit că eu și fiul său moștenitorul meu vom fi păstrați veșnic în stăpânirea mea. *Acuma sânt gata să-mi vărs sângele, căci plec la războiul cu Turcii, care nu e după puterile mele*“. Dacă ar mai fi în Moldova Aron, cu care era înțeles, ar putea încerca să păzească vadul, mai ales dacă nu-i cad Tatarii în spate, dar cu un „Țigan“ ca Răzvan ce poate face? *„Nu e cine să mă ajute, nici loc nu e unde să pot să-mi plec capul*“. Ar cerca la Poloni, cărora li-ar da tributul, pentru că de la alții, ei înșiși în luptă cu Turcii, nu se poate aștepta nimic. Să aștepte un astfel de sprijin? Să-i aducă dorința și înaintea cunoscutului ambasador polon Taranowski, înaintea lui Zamoyski, care-i e ca un tată, și ajutorul lui ca un frate, cu care și el a avut a face, dar nu poate da scrisori, căci ar fi un lucru periculos. De ar avea la granița de jos 10.000 de Poloni, ce n'ar putea fi! De Tatarii strânși laolaltă să se păzească Polonia bine: *„nu pot creștinii să sprijine asaltul lor, căci sânt pregătiți și iuți*“¹. Indată sosia,

¹ *Ibid.*, pp. 396-9, no. xxvi.

de altfel, în Polonia solul de taină al lui Mihai, Armeanul credincios, Petru Grigorovici¹.

În acest moment Turcii beglerbegului Rumeliei, — căci aceasta era calitatea lui Hasan² —, cari aveau paza Dunării, erau foarte încurcați că li s'au distrus șeicele pe care le pregătiseră pentru trecere. Dar nu aceasta, în rândul întâiu, i-a ținut în loc atâta vreme, ci două alte motive, hotărîtoare.

Unul era acea rea stare morală a imensei, dar neo-rânduitei și tulburatei oștiri. Ienicerii și spahiii păreau gata să se încaiere, și nici unii, nici alții n'aveau cea mai mică dorință să-și risce pielea. În ce privește pe cei d'întăiu, ei erau de multă vreme oameni cu familie, doritori de a sta în garnisoană, de a se bucura de plăcerile capitalei și mai ales oameni de afaceri cari traficau influența lor. Al doilea, era starea de spirit a bătrânului Mare-Vizir. Știind că se lucrează neconținut contra lui, că opera marelui său dușman, cu o ură albanesă de la un neam la altul, Sinan, care se privia ca având un fel de drept exclusiv asupra războiului pe care el îl provocase și el înțelegea să-l conducă, nu-l pierde nicio clipă din ochi, el se zăbovia la Adrianopol, apoi la Iamboli³, gata să se întoarcă pentru a-și apăra situația așa de primejduită și pe care în adevăr, peste foarte scurtă vreme, o va pierde și, cu dânsa împreună, și viața.

În Maiu, după declarația solilor munteni în Ardeal, *oastea lui Mihai era mai mult românească decât străină*: peste 30.000 de Români și peste 10.000 de Unguri, — și cu ceva Cazaci⁴. În conducerea ei era însă o *duali-*

¹ *Ibid.*, p. 399, no. XXVII. Cf. și *Ibid.*, p. 411, no. XXVI.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 53, no. CXIV.

³ *Ibid.*, p. 54, no. CXV.

⁴ *Ibid.*, p. 53, no. CXI. O socoteală falsă de abla 5.000; Isopescu, *I. c.*, p. 389, no. VIII.

tate pe care numai la momentul hotărîtor o pulu acoperi extraordinarul avânt eroic al celui care cetise isprăvile lui Alexandru-cel-Mare și ardea de dorința să le învie prin fapta sa de „vitejie“. E sigur că, avînd în spinare și regimul oligarhic împus la Alba-Iulia, el nu dispunea ca șef suprem și ca Domn al țării de trupele ardelenale ale lui Király, care înțelegea că atîrnă numai de prințul său, fără să aibă altă legătură cu Mihai decît aceia cu un camarad, -oricare i-ar fi titlul, pe care-l considera ca venind de la mărinimia stăpînului adevărat al întregii Dacii.

Din partea sa, Mihai, care primise, ca emisar ardelen, pe vrednicul căpitan bănățean Gheorghe Palatici, scria, la 27 și la altă dată din Iunie, lui Iojița, considerîndu-l ca rudă (*affinis*), iscăbind „Vocevodul Valahiei Transalpine“ și vorbind, în cererea de ajutor repetată, de „cele trei țeri“ ale lui Sigismund. El consideră pornirea dușmanilor ca însuflețită mai mult de pofta răsbunării, dar și de credința că apărarea va fi slabă. *Cerea voie ca să aducă pe acei Cazaci cu „suflet spontanee“, dintre cari 400 se și află la Brăila. Dar el nu-și putea ascunde indignarea pentru jignirea ce i se aduseșe. „De și în multe, peste așteptarea mea, demnitatea (dignitas) mea de la început a fost scăzută și micșorată (diminuta et status attenuatus“), va păstra credința și supunerea aparînd țara pe care, cu inima tristă, o presintă din nou ca fiind a „Seninătății Sale“. Ar fi dorit să aiba în Ardeal ca loc de refugiu ceva mai bun decît mica și săraca moșie Lona; ar vrea mai bine un castel, și cît de pușin l-ar costa aceasta pe prinț! La nunta apropiată a acestuia ar vrea să-și trimeală fiul, Pătrașcu¹.*

Hotărîrea ofensivei turcești nu fusese luată în mo-

¹ Veress, l. c., pp. 241-4, n-le_ș, 129-30.

mentul când, la 7 Iulie, Ferhad era răsturnat și chemat la Constantinopol ca să fie dat calăului. Ajungând la ținta dorințelor sale, Sinan, recăpătând pecetea Marei Vizirat, se aruncă îndată, lacom de a-și dovedi energia, răsbunând tot ce răbdaseră ai săi de la obraznicia provocatoare a rebelilor, la Dunăre, unde era să afle însă o armată pe care n'o cunoștea, n'o putea schimba, nici stăpâni, și care se va dovedi netrebnică.

Puține trupe — și cu unele tunuri¹ — se îndreptau spre Dunăre, pentru strajă mai mult decât pentru o împotrivire la vad, care nu era în tradițiile vechiului nostru sistem militar. Hasan putu trimete deci la Constantinopol robi, capete tăiate și chiar douăzeci și două de steaguri: între prinși era o femeie care se lăuda că a ucis cu mâna ei zece Turci².

Astfel Sinan putu trece în răgaz Dunărea trei zile în șir, de Joi până Sâmbătă³, începând de la 14 August, pe un pod de o sută treizeci de lunturi, pe care apoi îl rupse⁴. În oaste nu se afla și acela care trebuia pus în locul lui Mihai, copilandrul Radu, al lui Mișnea Turcul, care scria cu vești bune la Veneția acestei odrasle a sale⁵. Se vorbea de 80.000, de 100.000, ba și mai mult decât atâtia Turci, cu ceva călărime tălărească⁶. Dar oastea era tot așa de rău dispusă ca și până atunci și moleșită de marile călduri ale verii. Cum erau în mijlocul ei și renegați, ba și Sârbi din Bosnia, călăreți, se produsese de la început deserțiuni în masă la Mihai, care, din ultima-i tabără, la Măgurele, nu departe de București, începu să se coboare spre

¹ V. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 70, no. CXXIV.

² *Ibid.*, p. 80.

³ *Ibid.*, p. 97.

⁴ *Ibid.*, pp. 206-7.

⁵ Iorga, *Contribuții*, pp. 106-7.

⁶ Izvoarele citate acum, în Iorga, Hurmuzaki, XII.

mlăştinile Neajlovului, aşteptând trecerea duşmanului prin acele primejdioase locuri strâmte.

Ştafete anunţară în Ardeal şi în Moldova apropierea clipei hotărâtoare¹. Dar, la Alba-Iulia se pregătea nunta pompoasă a lui Sigismund, care se făcu la 13 ale lunii, chiar în ajunul ciocnirii trupelor în valea Dunării²: la 11 ale lunii el se lăuda către arhiducele Maximilian că un atac turcesc al Paşei de Timişoara a fost răspins, prinzându-se begii de Lipova şi de Inău şi, în ce priveşte Ţara-Românească, el credea că Sinan e încă ocupat cu facerea podului³. Abia la 16 el putea să anunţe înlocuirea lui Ferhad cu Sinan, aducând trupe nouă cu dânsul şi hotărât să spargă frontul care flămânzia Constantinopolul⁴. El se adresa, la 18, lui Zamoyski pentru o colaboraţie care era imposibilă⁵. Iar în Moldova Ştefan Răzvan, ameninţat şi de trecerea Tatarilor, după ce trăsesese o frică de pe urma unui mare grup de Cazaci cari trecură de pe-asupra ţerii spre Sătmar⁶, se temea înainte de toate de un atac al lui Zamoyski, care se îndrepta spre Nistru fără a voi să-şi lămurască intenţiile şi era încunjurat de vre-o treizeci de boieri pribegi, între cari Ieremia şi Simion Movilă şi Lupu sau Luca Stroici, boier crescut în Polonia şi legat de Apuseni⁷. Domnul moldovean va fi ştiut că regele îl consideră ca pe un trădător al stăpânului său şi ca un duşman al regatului, faţă de care nu se poate recunoaştere, simpatie şi cu atât mai puţin colabo-

¹ *Ibid.*, p. 80.

² Trauschenfels, *l. c.*, p. 33.

³ Veress, *l. c.*, pp. 257-8, no. 138.

⁴ *Ibid.*, pp. 261-3, no. 150.

⁵ *Ibid.*, pp. 263-5, no. 142.

⁶ Veress, *l. c.*, p. 255.

⁷ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 78, no. CXLVII; Isopescu, *Diplomatariul*, p. 386, no. v.

rare¹. Astfel, Ștefan fu reținut acasă de aceste îngrijorări, precum, la Turci, Ferhad nu putuse pleca de teamă să nu primească de la Sinan o lovitură la spate. Nici Ungurii lui Tolnay nu se clintiră².

Numărul trupelor lui Mihai era socotit în Ardeal că nu întrece 10.000, între cari „cea mai mare parte nu erau soldați³”. Socotelile sânt însă așa de nesigure încât se vorbește peste câteva zile de 35.000 de oameni, Români și Unguri, cu douăsprezece tunuri⁴; Sigismund se va putea pune în mișcare numai la sfârșitul lunii⁵. Germanii așteptați, *reiterii* de cavalerie grea, nu veniră de loc. Tehnicienii italieni, pricepuți la tunuri și la asediul cetăților, pe cari-i trimetea Marele Duce de Toscana, amator de cruciată, a cărui fată fusese pețită cândva de Sigismund, nu sosiră decât odată cu prințul ardelean, la care veni întâiu un Turloni, apoi un Alessandro de' Medici⁶ și, la sfârșit, cu ofițeri ingineri, Silvio Piccolomini. Mihai trebui să înfrunte deci, cu singur Király, *care lucra pe sama sa proprie*, izbitura imenselor mase neorânduite care se ridicau în sus de pe malul Dunării năpădite de mulțime.

Vom avea astfel despre glorioasa zi de 13/23 August 1595, două povestiri deosebite de la oameni a căror mentalitate și ale căror scopuri ele însele erau atât de deosebite.

Pentru căpitanul lui Sigismund, a cărui scrisoare

¹ Iorga, în Hurmuzaki, p. 72, no. CXXIX. O ciocnire cu Dobrogeni la Smil; *ibid.*, p. 70, no. CXXV.

² *Ibid.*, p. 72, no. 129.

³ Veress, *l. c.*, p. 258, no. 139.

⁴ *Ibid.*, p. 169, no. 143.

⁵ La 27 August, din Alba-Iulia; *ibid.*, pp. 271-2, no. 145.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 79 și urm., no. CL.

e datată de la Copăceni, 24 August, lucrurile s'au petrecut așa:

Toată ziua de Marți au fost crâncene lupte între cele două oștiri, luptă „decât care nici n'am văzut nici n'am auzit să se fi dat vre-o alta aiurea“. Atacurile și răs-pingerile se urmară. După ce se pătrunsesse în tabăra Turcilor, trei-Pași răspinseră cu un iuruș desperat, care atinse corturile creștine, dar ei fură izbiți înapoi și aruncați în mlaștină. Sinan s'ar fi mîrat „ce fel de oameni sântem noi cari așa de îndrăzneț ne aruncăm asupra lor, căci nu s'a mai auzit de nimeni vre-odată ca trupe așa de mici să îndrăznească a pleca împotriva puterilor Impăratului turcesc și să puie pe fugă trei Pași“ — Khidr, Hasan de Timișoara și Mustățā de Bosnia —; era vorba să se hotărască retragerea ar-matei turcești, dându-se ordinul de a se strînge și încărcă bagajul, dar micul număr al biruitorilor a împiedecat aceasta. „Însă și așa, puțini câți au fost, noi am dobândit biruința.“ Căci marele număr de morți a fost la Turci, cu un Pașă chiar, Khidr, Si-nan fiind între cei dați jos de pe cal; la creștini doar mulți răniți și o mare ucidere de cai. S'au pierdut tunuri, dar s'au luat steaguri, între care și un steag verde al lui Mohamed însuși. Apoi ei au petrecut noaptea pe locul așa de bine apărat de dînșii și numai la miezul nopții s'au retras puțin până la apa Argeșului, „unde nu știm cât ne vor putea ținea“.

Mihai apare acolo numai ca un „om bun și bun ostaș“ (*bonus vir ac miles*), dar mai ales ca un credincios supus al lui Sigismund: „nu dă a se bănui nimic contra lui; a arătat că nu se preface, ci că din toată inima vrea să servească întregii creștinătăți și e credincios în toate; e drept deci ca Seninătatea Voastră să-l cuprindă cu toată favoarea și bunăvoința¹“.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 57-8 (latinește), 98-9, no. CLVI (nemțește). Traducere românească integrală, în Iorga, *Istoria Arma-*

Versiunea românească e cuprinsă întâiu în spusele lui Mihai însuși, prin Memoriul către Marele Duce de Toscana. Lăsăm să urmeze chiar cuvintele lui: „Când am aflat de aceasta, am mers vitejește (*animosamente*) să-l aflu (pe Sinan) cu acele puține oști ce aveam, și, ajungând la Călugăreni, am găsit că toți erau gata de luptă. Iar eu, chemând în ajutor numele lui Dumnezeu, m'am încăierat în luptă cu dâșii în așa chip, că a ținut toată ziua, făcând Turcilor mare pagubă, și în chip rușinos pentru Sinan-Pașa, așa că în acea bătălie însuși Sinan-Pașa a căzut de pe cal într'o foarte adâncă mocirlă, de unde cu multă greutate a fost scos. Așa în acea bătălie au murit patru Pași și șapte sangiaci, și am câștigat cinci tunuri și un steag verde al proorocului lor, Mohammed, foarte prețuit de dâșii și foarte respectat, pe care l-am trimis Măriei Sale Împăratului“¹.

Nicio pomenire de o altă armată decât a lui. Dar mânia pe atitudinea lui Sigismund răsufală și de aici. Când ajunge la această trimetere de steag *de-a dreptul*, fără a întreba pe nimeni, el adaugă: „nu știu dacă Ardelenii îl vor fi lăsat să treacă“.

Scrisoarea lui Mihai scrisă numai trei săptămâni după luptă către castelanul de Liov e tot așa de luminoasă. Nu se povestește încăierarea, dar se dau cifre și lămuriri pentru luptă și pentru ce au făcut pe urmă Turcii. Au perit trei Pași și mulți ceauși, împreună cu 7.000 de ostași. După ce el s'a retras, neavând destule forțe, s'a așezat la București un Pașă Ferhad cu 10.000 de oameni; 30.000 merg la Târgoviște cu Sinan și Hasan. Adevărații luptători sânt doar 12.000,

tei. Presinterea acestor știri de Sigismund, care *se arăta ca în mers spre Carpați*, la Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 205-6. Un resumaț cu câteva amănunte noi, *ibid.*, p. 101, no. CLIX. Cf. cronica sârbească în Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 4.

¹ Pernice, *l. c.*

iar ieniceri, cu agemoglani cu tot, abia 1.200. Nu s'au trimis mai multe trupe, din cauza greutăților cu Perșii și cu „Frâncii“ pe Mare, și n'au venit Tatarii. De s'ar trimete ajutoare de la creștini, mari lucruri s'ar putea face¹.

Informații din Muntenia socoliau, acum, armata lui Mihai ca alcătuită din 350 de Cazaci pe jos și tot atâția călăreți poloni, 700 de Români trimiși în ajutor, o mie de „curteni și alți ajutători“, dar, cu țerani cu tol, sânt și până la 25 de mii. *In părțile Buzăului țeranii de cașul lor se aruncă asupra unei cete de 400 de Turci și-i ucide lăsându-li trușurile 'n drum*².

Și în cronicile muntene contemporane e vorba de primul atac creștin până la corturile Turcilor. Răspunsul turcesc e o „năvală mare“ ca să izbândească într'un chip, și atunci se pierd tunurile, unsprezece la număr. Incunjurarea încercată nu reușește din cauza naturii terenului, la mlaștină adăugându-se pădurea, unde, după un cronicar ardelean, era o ambuscadă³.

Dar, ceia ce ascunde Király, *scăparea a venit atunci de la furtunosul avânt al lui Mihai*. El iea o secure în mână și se aruncă asupra acelor cari se puteau socoti acuma ca biruitori. „Mihai-Vodă“, spune cronicarul boieresc, care nu-l scoate înainte adesea, „văzând atâta hârborie mare, el încă își strânse toți boiarii și toți căpitanii, și ieșiră întru întâmpinarea lor de față, și aciiși Mihai-Vodă cu mâna lui tăie pe Caraiman-Pașa, și înfrânseră pe Turci înapoi. Iar boiarii și căpitanii pre capete năvăliră asupra Turcilor, de-i tăia' și-i îneca' în tină. Deci, cu câtă fală venia Sinan-Pașa la acel războiu, mai cu multă rușine se întoarse. Și luă Mihai-

¹ Isopescu, în *Diplomatarium*, I. c., pp. 429-30, no. XLIII.

² *Ibid.*, p. 431.

³ Weiss, în *Trauschenfels*, o. c., p. 146.

Vodă toate tunurile înapoi și multe steaguri turcești“. Walter, corectând pe Teodosie, vorbește în acel moment, pe care nu-l suprimă, cu doi șefi turci tăiați, de cele două tunuri cu care Király împrășcă pe cei ce se clătinau, dar îi răspund archebusele turcești. Tunurile pierdute nu le-ar fi luat Mihai însuși, ci 200 de Unguri și tot atâția Cazaci ai unui Coscea (în polonă Koscza). Numai seara, de și nu se înțelege în ce legătură, Sinan cade de pe pod și-și pierde cei „doi dinți“ rămași de pomină, Khidr-Pașa, Mustafă-Pașa și un al treilea pier, Hasan însuși ascunzându-se în mărăcini. Se dă aceeași explicație a retragerii: numărul nefindes-tulător, și plecarea în miezul nopții, strigând *Isus*.

Nicio mențiune a lui Király, despre care Petru Armea-nul, omul lui Mihai, spunea cronicarului ungur Szamos-közy că s'a ținut de-o parte, în dosul unei păduri, cu unii boieri, ca Dan, despre care Grecul Stavrinou pre-tinde că a câștigat apoi cu bani mulți pe Király pentru retragere, și Logofátul Mirislău, pe care Mi-hai ar fi voit să-i taie. Aceiași atitudine de neames-tec ar fi avut-o Horváth, cu cei 2.000 de Secui ai săi. Ar fi fost patru Pași căzuți și șapte sangeaci¹.

Explicația acestei învinuiri nu e grea. Király, dorind el să aibă conducerea bătăliei, ca om al lui Sigismund, formase un plan în care intrau elemente de strategie și tactică nepotrivite cu caracterul aprins al lui Mihai. De aici pândă din pădure. El pare a fi desaprobat fulgerătoarea ieșire a celui care era pentru dânsul numai „Voevodul“. Din amestecul amânduror elemen-telor a ieșit biruința, atât de neașteptată și atât de măgulitoare, dar incompletă. Și nu numai pentru că disproporția numerică între cele două armate era așa

¹ *Törtenéti Maradványai*, IV, pp. 54-5, 96-8. Traducere româ-nească de d. Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 104.

de mare, dar și pentru că Mihai nu fusese susținut în cutezanța lui fericită. Boierii înșiși nu arată să fi voit a i se alătura în această clipă când se desfășura o așa de splendidă energie cu desprețuirea oricărui risc. Ce puteau să-l ajute, oricât ar fi ținut la Domnul lor de țară și de oaste, acele mii de țerani, care au făcut pe Polonul Heidenstein să vorbească numai de „trupe rurale“¹! Dar icoana se desemnase, și ea a rămas în mintea generațiilor, îndemn către strălucita ispravă fără chibzuială și rezerve, exemplu de eroism în sensul „viteazului“. Prin epopeia lui Stavrinos Vistiurul² legenda a început încă de atunci să fie cântată, pentru ca puțin după aceia alt Grec, de la Curtea lui Vasile din Ostrog, Gheorghe Palamed, să facă pe această temă o expunere de homerică înfățișare³.

Király apare deosebi și în povestea medicului evreu portughes Mucato, pe care a prins-o la Constantinopol bailul venețian, care-și face raportul la 15 Septembrie. Și aici e vorba de „locul ascuns“ în care se găvozdește, după ideile lui teoretice, „căpitanul zis Albert“, cu cei 10-20.000 de oameni, cifră manifest exagerată, pe cari i-i încredințase Mihai. Dar acestei idei și faptului că s'au pus în frunte doar 200 de oameni i s'ar fi datorit o parte din izbândă, căci astfel ar fi fost băgați Turcii în baltă, unde, ca în lupta de la Vasluiu a lui Ștefan- cel-Mare, îi împroască din toate părțile tunuri, de la amiazi, când a reușit stratagema, până în seară. Și aici se mărturisește că Sinan, căruia i-au perit patru copii de casă, peici, în preajmă, calul fiindu-i ucis supt dânsul, cade pe gâtul acestuia, e atins la față de

¹ P. 315.

² În Papiu, *o. c.*, I, pp. 293-5.

³ Émile Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, II, pp. 195-7; traducere românească, de C. Erbiceanu, în revista *Literatură și artă română*, I, pp. 483-4.

o suliță și lunecă în mlaștină, de unde abia-l scoate un spahi, care-l recunoscuse. Nunnărul Pașilor cari mor e tot de trei; pe lângă ei noul „Vizir al Porții“, numit de Sinan, și mulți sangeaci. Pier mai ales ienicerii siriieni, din Damasc, jertfă a Ungurilor și Cazacilor a nume arătați. Hasan e acela care restabilește rânduiala între Turci, din mijlocul cărora se ridică în noaptele același strigăt de „Allah“, pe care-l pomenește Cronică Logofătului¹. Cazacii și Ungurii apar ca factori importanți și în povestirea lui Nichifor Dascălul, care era încă pe la noi².

Mergând tot mai departe povestea acestei lupte, ea capătă, *păstrând pe Mihai în centru*, o înfățișare de legendă. După știri din Moldova, ajunse în Cracovia, „Mihai Voevod, ostaș viteaz, se așezase într'o pădure ca să apere mai bine țara de Turci și, un sangiac din oastea lui Sinan apucându-se să-l facă prizonier, Voevodul, aflând aceasta, ieși din pădure, dar lăsând acolo mult bagaj și provizii. Și, ajungând sangiacul, cu 3.000 de Turci, în credința că Voevodul a fugit, se pune să mănânce și să bea. În acea clipă, Voevodul, cu 1.200 de călăreți, se aruncă asupra lui așa de pe neașteptate, încât îi tăie pe toți“³.

Dar Mihai trebui să se retragă spre munți. Nu numai pentru că mica lui oaste n'ar fi putut să reînceapă lupta, pe când o mare parte a Turcilor nici nu intrase în sângeroasa strâmtoare și alții se puteau scurge neconținut de la Rusciuc și din alte părți, ci, cel puțin tot așa de mult, și din cauza acelei fatale dualități a

¹ Hurmuzaki, III², p. 487.

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, p. 236; aceeași informații trecute prin tabăra arhiducelui Maximilian, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 109, nota 1.

³ *Ibid.*, p. 193, no. CCXCIV.

forțelor care luptaseră la Călugareni. Király și ceilalți „căpitani“ se hotărîră să meargă întru întâmpinarea lui Sigismund în Carpați și, până să ajungă în apropierea Branului, ei lăsară pe ai lor liberi să prade pe înșiși aceia pe cari veniseră să-i apere. Astfel Bucureștii arseră, rămîind în picioare numai două mari mănăstiri de zid: cea, mai veche, unde zăcea Alexandru-Vodă Mircea și doi copii ai lui, și mănăstirea pe care începuse a o ridica Mihai însuși.

Ajungând în orașul care era numai scrum și miserie, *Sinan începu să organizeze țara turcește*, așa ca niciodată să nu mai poată fi aici o revoltă. Era, de altfel, vechiul său plan, pe care-l făcuse cândva primit de Sultan, dar Nichifor Dascălul, atunci protosinghel și locotenent al Patriarcatului ecumenic, intervenise prin Sultana lui Murad al III-lea, fiică a unui Grec din Negroponte, care făcu să se anuleze hotărîrea¹. Numindu-se un nou beglerbeg, al patrulea, în persoana lui Satirgî-Mohammed, i se ridică în grabă, — supt îngrijirea cui știa așa de bine locurile și lucra în jurul bisericii înseși unde dormia părintele său și frații săi: renegatul Mihnea², tocmai pe dealul lui Alexandru-Vodă, numit „Radu-Vodă“ mai târziu, după opera de refacere pe care o îndeplini nepotul de fiu al acestuia—, o reședință, acea „palancă a lui Sinan“ de care s'a vorbit multă vreme după ce dispăruse zidul de pămînt bătut între pari, cu cele nouă baști cuprinzând fiecare „cînsprezece“ tunuri mici, cu care erau împresurați ceja ce fusesera Bucureștii, și întăritura cu alt număr de „baști“ în jurul biseriкуții cimitirului, biserica ea însăși

¹ Iorga, *Nichifor Dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905), pp. 15-6.

² Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 431. Nichifor Dascălul (I. Bogdan, în *Hurmuzaki, Supl. II*¹, p. 360) îl considera chiar ca „Mare Pașă“ al țerii. Pentru cererea lui Ieremia Movilă de a-l da, *ibid.*, p. 389, no. CXCVIII.

devenind o moscheie. Lucrul se făcu în cea mai mare grabă, populația robită lucrând alături de soldați¹. Achingii fură așa zăși, după însuși raportul lui Sinan, alături de grenadierii și tunari². În același timp comandantul flotei dunărene, Egipteanul Șaban-Pașa, refăcea zidurile Brăilei³.

De la capitala nouă a țării se trecu apoi la înălțirea în același fel, cu fântâni înlăuntru și două porți de fier, a celei vechi. Două biserici târgoviștene, între care a lui Petru Cercel, fratele lui Mihai, fură prefăcute și ele în capişti ale Islamului⁴. O rară inscripție românească pomenea la Sfântul Nicolae arderea oraşului de Sinan. Un beg din Trapezunt fu aşezat comandant și subași începură să fie trimiși prin sale ca într'un teritoriu supus pe deplin și direct autorității Sultanului.

Cronica sârbească știe precis ce s'a aşezat la Târgoviște: „Și atunci au aşezat beg în Târgoviște pe Mustafă Voevod din Vučitrn, și cu el încă trei begi și șase alibegi (*sic*) și 6.000 (!) de ostași, 154 de tunuri, 810 de măsuri (*contas*) de praf de pușcă pentru tunuri și 30.000 de galbeni pentru lefi“⁵.

În momentul când această operă se isprăvia și Sigismund își anunța intrarea eroică de cruciat, Moldova devenia, ca orientare, polonă.

Acolo unele știri arătaseră o oarecare activitate războinică a lui Răzvan. Un negustor grec din Trapezunt,

¹ I. Bogdan, *ibid.*, p. 360 și urm.

² Hurmuzaki, III, p. 492 și urm.

³ V. și Isopescu, în *Diplomatariu*, I. c., p. 443. Cf. *ibid.*, p. 432, no. XLV.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. 192; Walter, p. 32. Cf. și Palamed, I. c., pp. 196-7.

⁵ Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 5. Atunci un Gărdian Voevod se revoltă în Nikšić și Onogost.

așezat la Chilia, spunea în taină bailului venețian la Constantinopol că din nou apăruseră, cu tûnuri, Cazaci, Unguri și Moldoveni la Bender și că alți Cazaci, pe șeici, izbutiseră să prindă patru galere în Marea Neagră, îndreptându-și apoi tunurile asupra Cetății-Albe¹.

De mult, cum am văzut, Zamoyski își pregătise lovitura, trecând cu despreț peste încercările lui Ștefan-Vodă de a se face tolerat. Acesta nu putea deci să opui decât, supt Nădăbaico, o oarecare parte a Cazacilor, cari rămăseseră legați de Aron și apoi se împraștiaseră, și mici străji, la Nistru, la Dunăre și la Hotin, unde era, cu Ungurii, pârcălabul lui sigur, Andrei. Înainte de a pleca, Domnul amenințat se îndreptăția pentru zăbavă, spuiind Polonilor că el crezuse în plecarea Turcilor de la Giurgiu. Recunoscându-se supus „puternicului Craiu unguresc“ (*potens Ungariae rex*) care e Sigismund, el se ruga să i se apere țara de Tatari, ca să-și capete răspunsul că această cerere, care trebuie făcută în toată forma, ar fi fost să se îndrepte către regele însuși, care singur hotărăște în astfel de lucruri².

Patru zile după lupta de la Călugăreni, Zamoyski, pe care-l urmă îndată castelanul de Liov, Stanislas Żolkiewski, care era să-i succedez în Hătmănie, trecea apa de hotar.

Pretindea că vine chemat de Ștefan însuși, care-i trimesese întru întâmpinare un boier însărcinat cu hrana și călăuzirea, dar asigurând că, dacă el nu vrea să rupă pacea cu Turcii, nefiind autorizat de dietă, „n'are nimic de hotărît cu Domnul însuși“: acesta să cugete bine ce poate și ce nu poate face în interesul creștinătății, ceia ce însemna un îndemn de a se retrage. „Dacă, precum e zvonul, nu e așa de înzestrat cu trupe și pu-

¹ Hurmuzaki, III², p. 201, no. CLXI.

² Isopescu, în *Diplomatarium*, pp. 400-2, no. XVII.

teri, nu este de ce să arunce pe locuitorii acestei țeri într'o întreprindere¹ așa de cutezătoare și de îndărătnică, ci, cu Ungurii ce-i are pe lângă sine, să se ducă mai curând în Ungaria"².

Domnul pus de Sigismund află această năvălire, de care se temuse așa de mult, în calea spre Troțuș³. Fără nicio împotrivire se luă Hotinul. Hatmanul polon își făcu intrarea la Iași, dar fără strălucire, la începutul lui Septembrie: alegând, dintre pribegii cari așteptaseră la Hotin, pe bărbosul și fălcosul, ochiosul Ieremia Movilă, făcuse din acesta, care prin mamă-sa Maria se coboria din neamul Lăpușnenilor, un Domn ascultător al Moldovei, pe care o considera că de acum înainte e reunită cu regatul.

Jurământul, din 27 August, al lui Ieremia cuprinde, firește, recunoașterea Moldovei ca „membru credincios și inseparabil al Coroanei, ca și toate celelalte țeri și Palatinate ale ei“, „țara fiind unită pe vecie cu ea“: declarația se va face prin soli înaintea regelui⁴. Se vor putea cumpăra moșii fără deosebire între Moldoveni și Poloni, căsătoriile mixte fiind îngăduite. Dar aceasta va fi o țară de graniță, în fața dușmanului. Bisericele catolice vor fi ocrotite de Domnie. Inșă nicio altă condiție nu se adaugă la actul întărit, nominal, și de Stroici, de Ureche Vornicul, de Grigore Păharnicul, de Postelnicul Avram și de Logofătul Toma⁵.

Cuvântarea, care ni s'a păstrat, a lui Zamoyski, în

¹ *Intentum*, nu *interitum*.

² *Ibid.*, pp. 416-7, no. xxxii.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 103, no. CLXIV.

⁴ Pentru ei, trimesi în Octombrie, v. I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 348-9, no. CLXXIV.

⁵ *Ibid.*, I. c., pp. 344-5. În același timp prin Nichifor Dascăluț ca și prin agenții săi, un Turc și Polizachi, se cerea sprijinul lui Sinan, care cerea noului Domn să-i trimeată ca sol o rudă; Iorga, *Nichifor Dascăluț*, I. c., p. 199.

ziua jurământului prestat de Ieremia la 27 August¹, foarte frumoasă, e probabil opera lui Luca Stroici. Se vorbește de țara nenorocită din cauza „oamenilor foarte ușori și a străinilor“ — adecă Munteni-ca Petru Șchiopul, Sași ca Iancu-Vodă și „Țiganul“ de Răzvan cari o stapâniseră. Spre a nu fi alinsă și Polonia de neorânduielele lor, el a venit cu ai săi, „creștini la creștini, vecini la vecini“, fără a se gândi măcar a călca tratatele cu Turcii, caci politica regatului își urmă tradiția, pentru a ajuta și a reface bunul trecut. Ai adus cu sine „nu un fals urmaș al Domnilor Moldovci, cum mulți până acum au prelinș o astfel de moștenire, nici pe unul dintre Români (*Romanorum*), adecă Munteni“, ci pe „un boier de neam moldovean, om cinstit, care e sânge din sângele lor“, pe acest Ieremia, calificat de „illustriș et magnificus“. Se cerea acestuia, *Dominatio Vestra Magnifica*, să păstreze regelui „credință și supunere“ (*fidem et obedientiam*); dar nu e aici nimic din tonul adânc jignitor al condițiilor lui Sigismund, nu e nicio mârșenie a puterii domnești, care rămâne deplină, după vechea datină, care va rămânea neatinsă². Deosebirea e enormă și arată cât de mult era între cugetarea unui om de mare inteligență și cultură, format apusean la Padova, și între băiefașul din Ardeal, crescut în laudele Iesuiților, care credea că lumea întreagă e a lui.

Față de Sigismund, încă de la 3 Septembrie, Zamoyiski se îndreptăția prin ura pe care o stârnuise Ștefan în toate stratele populației, prin pericolul pe care-l constituie, pentru Polonia însăși, apariția Turcilor la Galați, a Tatarilor la Cetatea-Albă³.

¹ Hurmuzaki, III, p. 485; cf. Iorga, *ibid.*, XI, p. 99, nota 1.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 99, no. CLVII. Știri de la un German. în Baia către Bistrițenț (12 Septembrie), *ibid.*, p. 103, no. CLXIV.

³ *Ibid.*, p. 102, no. CLXI. Alte explicații către nunciul episcop de San-Severo, *ibid.*, pp. 104-5, no. CLXVIII, apoi *ibid.*, pp. 110-1, no. CLXXVIII. Acusații contra lui, *ibid.*, pp. 113-4, no. CLXXXI. Cf. și *ibid.*, p. 114

Un izvor polon arată pe Ieremia-Vodă sfințit în Biserica lui Ștefan-cel-Mare, Sfântul Nicolae, și întâmpinat de mulțime cu snopi și steaguri¹.

Noul Domn scria (16 Septembrie) și lui Șaban de Brăila să stăruie pe lângă Sultan pentru întărirea lui, dar Turcul îi amintea că s'a numit în Moldova acel beiu de Bender². Toate acestea puteau să aibă însă o siguranță numai dacă Polonii, ai căror Cazaci începuseră să prade țara³, puteau opri năvălirea Tatarilor cari trebuiau să vie ca să instaleze un Pașă al Moldovei în persoana lui Ahmed-beiu de Bender, nepot al Ilanului⁴.

Pe când Mihai se adresa și Polonilor prin solul Radoslav⁵, oastea lui Răzvan, socotită la 16.000 de către Ardeleni⁶, cu patru tunuri, se desfăcea, lăsându-l în Moldova-de-jos singur cu artileria și cu cei 2.000 de Unguri⁷, Sigismund temându-se că nici aceștia nu vor rămânea⁸. Temându-se de o lovitură a lui Zamoycki în Ardeal chiar, ca să introducă pe rivalii de cari se plângea de mult, Băthoreștii din cealaltă ramură, Ștefan și cardinalul Andrei⁹, tânărul „Craiu“ își prelungia șederea în șesul Brașovului și până dincolo de 28 Septembrie¹⁰. El făcea să se declare fățiș la Curtea romană

¹ Heidenstein, p. 318.

² Veress, *l. c.*, pp. 273-4, no. 147.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 107, no. CLXXI.

⁴ Izvoarele arătate în Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 211 și urm.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 105, no. CLXIX.

⁶ *Ibid.*, p. 107, no. CLXX.

⁷ *Ibid.*, p. 105, no. CLXIX. Și soția lui Răzvan trecuse 'n Ardeal; Isopescu, în *Diplomatarium*, *l. c.*, p. 418, no. xxxiv.

⁸ Veress, *l. c.*, p. 275.

⁹ Cardinalul Aldobrandini va apăra pe Andrei; Veress, *l. c.*, p. 288.

¹⁰ Relația înșinerilor toscani, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 72 și urm.

că, de și a făcut pregătiri, nu se va coborî, continuând a se ținea în regiuni de munte sigure decât atunci când va crede că „victoria-i e asigurată”¹. Conta pe ceea ce putuse afla că începe a se produce în oastea lui Sinan, adică treptata ei desfacere prin oboseală și holă și mai ales prin spiritul de indisciplină și neascultare.

Când află că o împotrăvire nu e de așteptat decât doar ca să apere retragerea, trufașul stăpân al Daciei se puse în mișcare la începutul lui Octombrie. Oastea era de o alcătuire ciudată, așa încât se putea pune întrebarea dacă e capabilă de o acțiune unitară, lipsind și șeful cu experiență și autoritate. Erau Sași și 6.000 de Secui, cu judele Sibiului, peste tot: 7.000 de călăreți și 5.000 de pedestri, pe lângă 2.000 de trabanți. Se adăugiau cei 1.500 de raiteri cu pistoale².

Adunarea cu Mihai, care mai păstra 5.000 de Unguri pe lângă Cazaci și, cei vre-o-4.000 de boieri, se făcu acolo, supt munte; mai departe răsări și Răzvan, care ar fi adus, pe lângă Unguri, cei 2-3.000, și vre-o 4.000 de boieri de-ai săi, veniți pe urmă³, temerile lui Sigismund că oastea lui s'a împrăștiat cu totul dovedindu-se astfel zădarnice.

Ardeleanul avu prudența să scoată înainte pe acci pe cari-i considera ca simpli căpitani ai săi, adăugind lui Mihai ceva din pedestrii străini, precum la Moldoveni se alipiră Italienii veniți din Toscana. Și Mihaș

¹ *Ibid.*, p. 106, no. CLXIX. Se adaugă o scrisoare a lui Fabio Genga către fratele său trimis la Roma; *ibid.*, pp. 106-7, no. CLXXV Veress, *l. c.*, pp. 276-7, no. 143. Și Sigismund către ducele de Mantova; *ibid.*, pp. 277-9, no. 150; Simon Genga către Marele Duce de Toscana, *ibid.*, pp. 279-82, no. 151. Și Sigismund către acesta, *ibid.*, pp. 283-5, no. 153, cu anexa lui Genga, *ibid.*, pp. 285-7, no. 154. Era trimis și la Răzvan; Isopescu, în *Diplomatariul*, p. 431.

² Relația inginerilor toscani, *l. c.*

³ *Ibid.*, p. 80.

și Răzvan aveau datoria de a înălța țpe lângă steagurile lui și pe acela al prințului, dar la stânga, ceia ce la Turci era considerat locul de onoare.

Trei zile contingentele diverse se odihniră în aceeași tabără, a cărei lipsă de ordine și de forme mira pe oaspeții trimeși de Marele-Duce din Florența. Italienii admirară buna rânduială a oștirii muntene, în frunte cu căpitanii, ofițerii, steagurile, călărimea înaintea ostașilor celorlalți, Moldovenii înfățișându-se tot așa. Înaintea lui Sigismund se ridică, pe lângă steagul Ardealului și ale țerilor noastre, și steagul împărătesc, — aceasta din cauza prezenței în oaste a călăreților germani¹.

La 16 trupele erau înaintea Târgoviștii, pe care Sinan o părăsise, lăsând numai cete răzlețe și pe comandant cu „buni ostași“, zice Mihai², ca să zăbovească printr'un simulacru de împotrivire urmărirea armatei înseși. Mihai ceru cu toată hotărîrea să se dea asalt oetății de curând înjghebate. Se aprinse gardul de încunjur, și garnisoana, de vre-o mie de oameni, cu ceva ieniceri, silită să iasă, fu ușor măcelărită. Prada cuprindea provisiile pe trei ani și treizeci-patruzeci de tunuri; Ali-Pașa Haidarogli și cadiful din Avlona, pe Adriatica, se aflau între prinșii păstrați în viață³. Mî-

¹ Relația inginerilor toscani; scrisoarea din 5 Octombrie a lui Simon Genga, în Veress, *l. c.*, pp. 289-90, no. 157; scrisoarea aceluiași, *ibid.*, pp. 292-3.

² Pernice, *l. c.*

³ Cronica Buzeștilor; scrisoarea lui Carrillo, în Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 145-6, și ziarul Toscanilor resumat pe larg în Iorga, în Hurmuzaki, XII, no. CL; scrisoarea lui Sigismund, 18 Octombrie, în Veress, *l. c.*, pp. 290-1, no. 158. V. și interesanta scrisoare de soldat *ibid.*, pp. 294-6, no. 161. Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 183-5, no. CCLXXIV; scrisoare a nunchului Visconti (*ibid.*, p. 121 no. CXCv). Cf. studiul citat al d-lui Veress, în *Mem. Ac. Rom.*, despre campania din 1595.

hai se aruncase furios asupra acelor care spurcaseră vechiul cuib al Domniei¹.

Dar, cum plecarea Turcilor se făcea într'o complectă neorânduială, tot mai răpede, permițând un atac cu succes, se trecu numai pe lângă București, fără a mai pierde vremea cu o nouă cucerire, care ar fi fost poate simțitor mai grea². În apropierea Giurgiului, plin acum de o speriată mulțime învâlmășită, se află că, la 20, Scaunul Domniei a fost cu desăvârșire părăsit de dușman. Cum veștile de la Dunăre păreau să arăte că împotrivirea Marelui Vizir s'ar putea înțeți, se făcură popasuri lungi, la 21, la 22, la 25. Numai la 27 următorii apărură la Giurgiu.

O simplă ceată de trupe alese, neputându-se conta pe celelalte, è trimeasă ca să înceapă harța, dar mai mult ca să dea drumul mulțimii de robi, din care scapă vre-o 8.000, alții fiind jertfiți, și să se vadă ce se poate câștiga din lagărul părăsit. Asediul cetății din ostrov, clădită odinioară de Mircea-cel-Bătrân și prefăcută de Turci, se porni a doua zi. Incercarea de a da foc și aici nu izbuti, fiind vorba de putericeziduri de piatră. Trebui deci meșteșugul de artilerie al Italianilor cu douăsprezece tunuri, supt comanda lui Piccolomini. Apoi înțrară pe podul cel mic, de numai mici luntri, trupe de asalt florentine și Moldoveni de-ai lui Răzvan. A doua zi cetatea e cucerită și apărătorii ei doborâți. Douăzeci de tunuri care rămăseseră pe malul stâng fură înecate, neputând să fie luate ușor. O strajă fu așezată între zidurile însângerate, și la

¹ Palamed (*l. c.*, p. 197) nu vorbește, în aceste lupte, decât de dânsul, și nu de Sigismund.

² Dar la 12 Octombrie Răzvan scrie din București, îmbărbătând pe al săi din Moldova, adecă straja de la hotar; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 214, nota 1.

podul cel mare, de 200 de vase, tăiat din ordinul lui Sinan, se lăsară vre-o 5.000 de oameni.

Se câștigă o pradă enormă, socotită la două milioane în aur: „nu numai căpeteniile oștirii ardelene au rămas bogați, dar și cel mai mic ostaș avea măcar patru cai, afară de alte spolii“¹. „Zece mii germane de cale“, spunea la Praga un curier, „trupuri de Turci, Tataři, cai și cămile stăteau unul lângă altul, încât trebuiau în trecere să-și ție nasul de duhoare“². Dar o altă mândrie a învingătorilor era aducerea în Ardeal ca prins a lui Hasan cel de la Târgoviște, confundat cu însuși fiul lui Mahomed Socoli și fostul comandant la Dunăre, cu acel Hasan în care se vedea moștenitorul aproape nonagenarului Sinan: prinsul ar fi oferit o sută de mii de galbeni ca să fie răscumpărat³.

Dar cei cari biruiseră cu așa de puține silinți nu îndrazniră să facă aceia ce făcuse, cu câteva luni înainte, Mihai el singur. Se dădu ordinul întoarcerii înapoi, și la 3 Novembre erau cu toții în tristul București al jafului și al ruinei⁴. La 21 Sigismund părăsia Țara-Românească, luându-și partea din pradă, în care și cinzeci de tunuri⁵. După plecarea lui se recăpată și Brăila⁶.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 191, no. CCLXXXVIII.

² *Ibid.*, p. 207.

³ *Ibid.*, p. 208.

⁴ Povestirea toscană citată (resumat, Veress, *l. c.*, pp. 522-3); scrisoarea lui Sigismund către Marele Duce de Toscana, cu numele Italianilor, *ibid.*, pp. 301-2, no. 164; o alta, de mulțămintă, *ibid.*, pp. 305-8. V. și Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 148-50, no. CCXXV; pp. 153-4, no. CCXXVIII. Foarte multe știri, cu o introducere, în care editorul dă vina retragerii pe „Mihai-Vodă“, care nu s'a ținut de promisiunea de a da proviziile, în Veress, *Campania creștinilor*, p. 101 și urm. (rapoarte italiene ale lui Silvio de' Piccolomini și Filippo Pigafetta).

⁵ *Ibid.* Cf. cele două cronici de țară, precum și lămurirea din Iorga, *Istoria Armatei*.

⁶ Veress, *l. c.*, pp. 314, 318.

Din parte-î, Sinan alcătui un raport în care se dă vina neizbândeii, totale, pe vremea nepotrivită, cu ploaie în șes și ninsoare în munte, pe lipsa de hrană, pe desertările dese, pe lipsa Tatarilor, — întârziată de așezarea Polonilor în Moldova —, pe reaua voință a ienicerilor, cari n'au voit, de pildă, să se întoarcă pentru a-și apăra tovarășii la Târgoviște și' au refuzat să rămâie de pază în București, pe care l-au prădat și ars cu tot ce mai rămăsese din vechiul oraș și chiar cu fortificațiile turcești ridicate cu atâta sfortare. „Blăstămații“ ar merita o pedeapsă de învățătură¹.

În acest moment și Tatarii, cari arsese Orheiul și Lăpușna², părăsiseră Moldova unde stătuseră, cu beglerbegul turc nou-numit, așa de puțină vreme. Căci situația se lămurise.

De și Hanul poruncise „cânelui batrân“ de Zamoy-ski, care intrase în țară, să se dea în lături și beglerbegul Moldovei îi ceruse să vie să se închine împăratului tătăresc³, la Țuțora⁴, unde Jijia dă în Prut, nu se dădu nicio adevărată luptă între dânșii, veniți și ca să ceară tributul polon zăbovit de patru ani, și Hatmanul regatului. După o harță cu descărcări de arcebuse și un zădarnic asalt al lui Felț-Ghirai, frate cu „Împăratul“ din Crimeia, și mai ales după „ieșirea soldaților“ în zale ai lagărului, Hanul și nepotul său, Ahmed, cari, găsind o oaste destul de însemnată și mai ales un mândru comandant, hotărât să reziste cu toate mijloacele unei tactice superioare, pierduseră pe alți doi nepoți, preferară să eva-

¹ Hurmuzaki, III, p. 492 și urm.; Veress, I. c., p. 297 și urm., no. 162.

² Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 413, no. XXIV.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 120, no. CXCIU.

⁴ Zamoycki era acolo de la 17; *ibid.*, p. 120, nota 1.

cueze, în trei zile, Moldova, făgăduind și pace bună cu Polonia (19-23 Octombree)¹.

După ce sangeacul, „Pașă al Moldovei“, se obrăznicise într'atâta, încât poruncise boierilor și lui Ieremia să se presinte „unuia din fiii Hanului“, căruia îi sânt „dați“, căci cancelariul e împresurat și nu-i poate ajuta, amenințând cu prinderea soțiilor și tăierea fiilor², acum, printr'o scrisoare umilă către regele Poloniei, „fratele său“, Gazî-Ghirai, învinuind pe rebelul Aron și pe „trădătorul și mai rău“ care a fost Răzvan, arăta în ce chip s'a înțeles cu „fratele“ Zamoyski, care apucase a pedepsi pe acest al doilea trădător și pe aderenții lui, gonind pe acești „tălhari“ și acum, rugându-se să fie recunoscut Ieremia, făgăduia și plata tributului întârziat, îndatorindu-se chiar a ținea în frâu pe Cazaci; de aceea „s'a îngrijit ca oastea să nu atace pe dumnealui cancelariul“³. Indată vestea glorioasei întreprinderi, de pus alături cu a lui Sigismund, fu răspândită în

¹ V. mai ales scrisoarea sangeacului, în Isopescu, *Diplomatarium*, p. 427, no. XLI. Răspunsul, nefiind scrisori de turcește, se dă în românește; *ibid.*, p. 428, no. XLI; corespondența cu el, *ibid.*, p. 432; V. I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, n-rele CLXXVIII, CLXXX și urm., CLXXXV; raportul Hatmanului și scrisoarea Ungurului Ștefan Kolosváry, din Țuțora, 24 Octombree, *ibid.*, pp. 132-3, no. CCIV; Zamoyski, în Isopescu, *Diplomatarium*, pp. 441-4, no. LIV. Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 134-5, no. CCVII; p. 213 și urm.; scrisoarea aceluiși Zamoyski către Sinan, Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 146; tratatul însuși, *ibid.*, p. 147; scrisoarea regelui Poloniei către Papa; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 19-7, no. CCCIII, și pp. 218-20. Pentru soarta lui Răzvan, Veress, *o. c.*, V, p. 4.}

² Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 438. Și aceste scrisori par traduse din românește. Tot acolo explicațiile lui Ieremia (30 Septembrie) către un nunciu; Isopescu, în *Diplomatarium* pp. 440-1, no. LVII.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 146-7, no. CCXXII. A se compara cu expunerea regelui către Impăratul Rudolf, *ibid.*, pp. 147-8, no. CCXXIII; cf. *ibid.*, pp. 118-9, no. CXCI.

toată lumea¹, de și lui Luca Stroici, venit pentru închinare, i se spusese, împreună cu muștrările cuvenite unui rebel, că, de n'ar fi întâririile acestea meșteșugite, s'ar trece totul supt copitele cailor tătărăști². Ieremia, asigurat acuma, nu luase nicio parte la aceste demonstrații războinice³. Solul lui, trebui să-și audă însă din gura Hanului acele cuvinte grele, dar pline de adevăr: „Bogdane, Bogdane, de multe vă cutezați. Aveți Domni de ispravă, dar li sântei trădători. Hrăniți oști străine, pacea o stricați, și iată că și acum, ațâțând pe regele Poloniei contra mea, ați adus oastea lui, pe care aș călca-o în picioarele cailor dacă nu s'ar împotrivi întâririile cu care s'a îmbrăcat. Mare e îndrăzneala voastră“⁴.

Dar, când, la mijlocul lui Decembre, Ștefan-Vodă e trimis de Sigismund cu trupe, vre-o 2.000, prin Secuime, același Ieremia se încumetă a da o luptă pe care o câștigă poate mai mult prin simpatiile țerii pentru dânsul decât chiar prin valoarea auxiliarului polon, Ioan Potocki, castelanul Cameniței, cu frații, Stanislas Chan-

¹ *Ibid.*, p. 197, nota 1. Foarte interesantă scrisoarea, tradusă din românește, a doi robi la Tatarii către „Durace pârčalabe, Dancute, Țincule, Nicoară, Jurco și „Reffen“ și Isace“ (forma românească e în mare parte păstrată), în care, chemându-se, înainte de Țuțora, țara la închinare, se spune că va fi beglerbeg și se vor face cinci cetăți; Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 429, no. XLII.

² Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, p. 159. V. îndreptățirile lui că nu se așteaptă să afle pe Zamoyiski, *ibid.*, pp. 146-7, no. CCXXII. V. și *Hurmuzaki*, III², p. 157; I. Bogdan, în *Hurmuzaki*, *Supl.* II¹, p. 409 și urm.

³ V. Heidenstein, *l. c.*; Viața lui Zamoyiski, în Iorga, în *Hurmuzaki*, XI; *Hurmuzaki*, III, pp. 244; III², p. 412 și urm.; Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, pp. 134-5, 157 și urm., no. CCXXXII (povestirea aceasta, a lui Herbort de Fulstein, e cea mai precisă, el fiind însuși solul la Han).

⁴ *Ibid.*, p. 159.

ski și Zebrzidowski, cari-i fuseseră lăsați de Zamoyski la părăsirea țerii. La 10 (nu 12 sau 15) ale lunii, la Areni, înaintea Sucevei, unde-i plăcea mai mult decât la Iași să stea celui pus de Poloni, pușinii sprijinitori ai fostului Domn nu se împrăștie ușor, ci se aruncă de două ori asupra dușmanului, trebuind ca Ieremia, care, bisericos, nu ieșise în acea Duminecă de la slujba bisericească până nu s'a isprăvit cu totul, să dea un asalt ca al lui Mihai la Călugăreni, fiind în jurul său pe boieri, cari șliau ce-i așteaptă în cas de neizbândă; perindu-i un cal supt dânsul, el sare îndată, „vitejește“, pe un altul. Ștefan, găsit în casa preotului din sat, e. socotit ca un hoț, slușit la nas și tras în țapă, după osândă¹, înfigându-i-se capul tăiat într'un par. Fratele fostului Domn fu decapitat supt ochii celui care se chinuia de moarte în vârful parului. Mai periră Logofătul lui Ștefan-Vodă și acel Calogheră care trădase pe Aron și acuma-și primia pedeapsa vânzării².

Știm din procesul făcut în 1598 lui Iojica, înfățișat ca fiind capul răutăților, până la otrăvirea în cetatea Vințului a lui Aron, că între cei executați după lupta de la Suceava a fost și Tolnay. În Ardeal, sau în Muntenia, dacă „Barina“ e Brăila, scăpară pușini dintre ai lui Răsvan, ca Logofătul Ștefan și boierul Dragoș, cari încă la începutul anului 1597 așteptau să fie trimeși de „Craiul Măria Sa“ în țara lor cu un „Domn bun“ și anunțau prin

¹ *Ibid.*, p. 227, no. CCCXXXIX; p. 237, no. CCCL. V. și descrierea precisă din Miron Costin, ed. Kogălniceanu, p. 251.

² Heidenstein, p. 323; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 371-2, 410; Hurmuzaki, III, p. 505; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 227, no. cccxxxix și urm.; p. 194, no. ccxcvii; Miron Costin, pp. 251-2; Iorga, *Studii și documente*, VI, pp. 632-3; și scrisoarea regelui Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 199-200, no. cccix (se vorbește și de moartea lui Király). Cf. Iorga, *Istoria Armatei*, I, cap. VI.

scrisori de taină Moldovenilor. Să nu ție, scriau ei, cu Ieremia, omul care i-a dat Polonilor așa cum aceștia țin pe Ruși, cărora li s'a luat totul. Data aceasta nu va mai fi situația din 1595: „*Măria Sa Craiul ungu-resc făgăduiește că nu va slăbi întru nimic pe Domnul nostru, ci*“, — iarăși, și aici, călduroasa dorință de neatârnare! — „*cum am fost odată liberi și cum ni-a fost starea înainte de aceasta, astfel se vor păstra toate de acum înainte neatînse*“. Nu va mai fi nici tribut, ci numai o alianță militară¹.

O scrisoare a ofițerului polon Chański către Alexandru Ureche arată că în lupta de la 11 Decembrie au căzut nu mai puțin de 2.500 de oameni, mai ales dintre boieri și șefii Ungurilor; dintre cei 2.500 de haiduci pot fugi abia 400². Din partea lui, Vodă Ieremia arată că înainte de luptă ar fi îndemnat pe cel care-i voia căderea și moartea să se păstreze pentru cruciată³.

Aproape în același moment cu biruința i se trime-teau lui Ieremia de la Constantinopol insemnele Domniei pe care le ceruse și de la Sinan, căpătând răspunsul că aceasta privește pe Han⁴.

Isprava de la Călugăreni rămase aproape neștiută, pe când expediția, de fapt așa de ușoară pe care o presidase Sigismund se bucură de toate mijloacele zgomotoase ale unei uriașe reclamé. Prințul însuși răspândise din lagăr misive de auto-glorificare, și către

¹ Isopescu, *Documenti inedite*, p. 67, no. LXXXI.

² Veress, IV, p. 322, no. 177; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 125-6.

³ Isopescu, *Diplomatarium*, p. 488, no. LXXXIV. O scrisoare a lui Herbot cuprinde și ea adâncă părere de rău pentru vărsarea de sânge creștin; *ibid.*, p. 494, no. LXXXVIII.

⁴ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, pp. 371-2, no. CLXXXIX. Cf. și alta, n-1 următor.

Impăratul Rudolf¹, al cărui steag îl punea lângă al său. Iojica suna de acasă trâmbița biruinților². Ziarul Toscanilor, acela al nunciului episcop de Cervia, Visconti, răspândiră pretutindeni cunoștința luptelor glorioase ale aceluia care înainte de marile hotărâri se cuminecă, recomanda lui Dumnezeu cațusa cruciatei și se înveșmânta în plătoșa eroului. „Printul“, spune nunciul, „s'a purtat totdeauna cu alăta vitejie, încât va avea o mare izbândă în meșteșugul armelor, puterea lui Dumnezeu dându-i o extraordinară putere a trupului ca să reziste la osteneți, și prudență și îndrăzneală spre a îndruma și călăuzi bine întreprinderea“³. Participanții străini, oameni de frunte printre Italieni mai ales, Cosma Capponi, contele Alexandru de Carpegna, Girolamo Genga, Piccolomini, Aldobrandino, despre care era vorba să și rămâie în iernatec la noi⁴, erau să ajungă crainicii măreței acțiuni la care se împărtășiseră. Se vorbia de minunile care arătaseră o deosebită ocrotire dumnezeiască pentru persoana cavalerului crucii: un vultur se oprise înaintea Târgoviștii asupra cortului unde acesta aștepta mucenicia pentru Isus Hristos, și se găsiră destui cari să creadă că pasărea de pradă fusese într'adevăr trimisă asupra-i de puteri nevăzute, care-i aveau deosebită grijă. Se povestea cum eroul ardelean a căzut de pe cal rănit la braț, cum a fost văzut luptând în toate șanțurile la Giurgiu⁵ și cum un Italian de-ai lui Turloni i-a mântuit viața⁶, arătând

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 127, no. CXCVI.

² *Ibid.*, p. 131, no. CCIII; pp. 152-3, no. CCXXXVII.

³ *Ibid.*, pp. 124-5.

⁴ *Ibid.*, pp. 125, 127, no. CXCv.

⁵ *Ibid.*, p. 207.

⁶ *Ibid.*, p. 181, no. CCLXX. Recomandarea lui Sigismund pentru Turloni, *ibid.*, p. 199, no. CCCVIII.

că lipsa Tatarilor, opriți de dânsii, a adus retragerea lui Sinan, iar Sigismund a făcut doar atâta că „a urmărit pe acesta, căruia, pentru că trecuse acum Dunărea, nu i-a putut face altă decât să iea în coada oștirii câteva căruțe de muniții și unele tunuri, după care s'a întors la Alba-Iulia, de unde a ieșit apoi faima că a tăiat și înecat vre-o 30.000 de soldați“¹. Lui Mihai însuși, mai târziu, nu i-a plăcut să povestească această campanie, mulțumindu-se a spune că „toată lumea a aflat-o de la mulți cari au fost de față, precum și tot ce am făcut pentru creștinătate“².

Se aștepta la Roma, unde Carrillo scrisese că „niciodată Casa lui Osman n'a suferit o mai mare catastrofă“³, un steag ca semn al biruinții acestui așa de bun catolic și restaurator al catolicismului în țerile sale⁴ și la Viena se celebra un Te-Deum în biserica Sfântului Ștefan pentru adevăratul și unicul învingător⁵. Polonii singuri răspingeau exagerările.

De fapt rolul lui Sigismund fusese de simplă paradă. Niciun plan, nicio intervenție personală a lui nu se înseamnă de izvoare. Iar, în ce privește elementul unguresc al lui, care nu reprezintă nici puțința unui avânt de călăreți, nici rezistența unor țerani hotărâți să moară pe locul ce li s'a stabilit și nici o pricepere tehnică asemenea cu a Italianilor, judecata nunciului din Ardeal, care a fost însuși de față în toată campa-

¹ *Ibid.*, p. 225, no. CCCXXXVI.

² Pernice, l. c. Și Szamosközy (trad. Crăciun, p. 107) combate părerea că aceasta a fost cea mai mare victorie creștină ce se pomeneste.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 207.

⁴ *Ibid.*, p. 183, no. CCLXXXIII. Undeva se vorbește de silințele pe care le face Logofătul, socrul lui Genga, pentru a câștiga și pe episcopii ortodocși.

⁵ *Ibid.*, p. 187, no. CCLXXX și p. 187, nota 1. — Marele Duce de Toscana felicită pe Împărat; *ibid.*, p. 190, no. DCLXXXVII.

nia și care nu cruță nicio laudă prințului, e aceasta: „Această nobilime ungurească strigă să se întoarcă în oraș, de oare ce din lipsă de hrană i-au suferit foarte caii și se teme că, venind ploile cu noroaie în aceste locuri șese, n'ar mai putea să iasă”¹. Și aiurea, cu o notă bună pentru luptătorii de rând: „Intr'un cuvânt, trebuie să spun că prințul n'are pe lângă dânsul vre-un om de valoare (*huomo alcuno che vaglia*) ori care să știe meșteșugul războiului, ci numai buni ostași de luptă”². Ca sfetnici de căpetenie nunciul arată pe Ștefan Bocskai și Gașpar Kornis, cari-i sânt urâți și în calitatea lor de calvini³.

La ai noștri, din ambele țeri, încrederea era, din potrivă, mai mare decât oricând. Pe când, mândru de fuga lui Sinan, de luarea Lipovei în Banat, — Imperialii cuceriau Granul (Strigonia) —, Sigismund, care vorbea și de puțința unei întoarceri în Țara-Românească, se credea în stare să ieie în curând Timișoara, *Mihai ceru imediat ca tratatul din Maiu să fie cu totul desființat*, și Sigismund, care văzuse cu ochii starea de lucruri și însuflețirea din „provincia” sa, trebui să se învoiască. Cu discreție o spune și Cronica Buzesților, care vorbește în cursul expediției de „cei trei Domni”: „Atuncea Bator Jigmon, deacă văzu pre Mihai-Vodă cu atâta vitejie și cu atâta înțelepciune, *slobozit-au Țara-Românească, cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai-Vodă*, și se înturnară iarăși la țara lui”⁴.

¹ *Ibid.*, p. 126. Pentru pierderile suferite din lipsa de provizii, mărturia unui participant; *ibid.*, p. 154, no. CCXXVIII.

² *Ibid.*, p. 127, no. CXCv. A se compara cu încercarea îndrăzneță a d-lui Veress — și aceasta în chiar *Memoriile Academiei Române* — de a înfățișa campania ca datorită geniului lui Sigismund, pe lângă care acela pe care-l numește numai „Mihai-Vodă” se pierdea cu totul.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 127, no. CXCvi.

⁴ P. 284.

Un Ragusan bine informat, Paolo Giorgio, afirmă că îndată după plecarea oștirii lui Sinan cete de-ale lui Mihai au trecut Dunărea la Rusciuc și au înaintat prădând până la Rasgrad, pe un drum pe care am văzut că-l știau ai noștri. Nicio împotrivire n'a fost găsită în cale: „țara era pustie“. Și el adaugă o critică față de Sigismund: „*Dacă, atunci când era supt Giurgiu, Alteța Sa ar fi făcut să treacă de cealaltă parte un număr oarecare de buni archebusieri, de sigur că ați fi văzut cu ochii voștri*“ — se adresează nunciului din Ardeal, — „*pe dușmani fugind până la Muntele Em*“. Și el credea că, recăpătându-și Moldova, Răzvan ar putea face o raită de iarnă în Deliorman¹.

Iar, în Moldova, până și cutare informator sas din Baia — Sasul Nicolae Kirschner, întrebuințează pentru Gazi-Ghirai forma românească: „*der Hanul*“, — putea să scrie astfel, vorbind de o participare, de sigur puțin însemnată, a Moldovenilor la harța din câmpia Țuțorei: „*oastea noastră, dacă ar fi lăsat-o cancelariul, ar fi învățat răpede pe tiranicul Tatar, împreună și cu sangeacul, de n'ar fi rămas, cum se zice, nici picior dintr'înșii*“².

¹ *Ibid.*, p. 178, no. CCLXIV.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 178, no. CCLXIV.

CAPITOLUL VII.

Defensiva din 1596-7 : planul bizantin

Anul 1596 e pentru Mihai unul de singură defensivă, pentru un atac în stil mare contra Turcilor lipsindu-i mijloacele necesare, ca unul care n'avea nici sprijinul sincer al boierilor săi, veşnic la pândă ca să-l răstoarne, cum se va vedea îndată, nici acela al lui Sigismund, pe care-l apucase dorinţa de a-şi înfăţişa în Apus meritele pentru creştinătate, cu audienţe şi discursuri de laude, gândindu-se a înainta, de la Praga, unde era în iarnă încă, şi până la Roma şi la Loreto¹, Şi, în sfârşit, la spate Mihai avea acum o Moldovă duşmană, al cărei Domn, legat de altă politică, de pace cu Turcii², va dori în curând, din propria ambiţie, dar îndemnat şi de Zamoyski, să așeze în Muntenia pe fratele său, Simion, precum, servind aceiaşi politică polonă, găzduia la Iaşi (Februar) pe Ştefan Báthory din Şimlău, din care se căuta, de mult, a se face un prinţ al Ardealului³. *In ţară chiar era nemulţămire contra Domnului vitejiilor necontenite şi scumpe plătite, care punea pentru aceasta dări nesuferite: de aceia un număr de Olteni se şi răscoală şi, cum se*

¹ Veress, *o. c.*, V, p. 1.

² Zamoyski fusese aspru criticat în dietă şi pentru întrarea în Moldova; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 142.

³ Veress, *l. c.*, pp. 12-3, no. 6; pp. 87-8, no. 14. Turcii numiseră pentru Ardeal pe un bătrân arian, Abraham; *ibid.*, pp. 15-6, no. 19.

trimeseseră contra lor trei sute din Cazacii domnești, pomeniți și de Walter, se chiamă contra acestora Gurcii de la Vidinul guvernat de fostul Domn Mihnea¹.

Pe când Sigismund, pregătindu-se de acea călătorie, cu Iojica, cu Szinneyi, cu Kornis și cu Carrillo², la Praga, unde judecară pe acest tânăr de douăzeci și trei de ani³, ca „Turc“, tiranic la înfățișare⁴, punea, în cere-rile sale de ajutor bănesc de la Imperiali, în aceeași linie pe „Valahi“ și pe „Bulgări“⁵, în solia sa la Poloni, Sultanul, care anunță ca are de gând să plece în frun-tea oștilor sale ca să atace Viena însăși, adăugia că a numit pe Radu Mihnea ca Domn în Muntenia și că regele ar trebui să ajute așezarea acestuia, de a cărui sosire la Ragusa se interesa iubitorul tată⁶. Marele Vizir Lalà-Mohammed, fost preceptor al Sultanului, care primise locul liber prin mazilia lui Sinan, cel orânduit a plăti cu 100.000 de sultanini tunurile și munițiile pierdute⁷, murise, și tot lui Sinan i-ar fi revenit sarcina unei noi expediții.

După o știre de la Constantinopol se făcu chiar încercarea serioasă de a înlătura pe Mihai.

În iarnă chiar, pe la sfârșitul lui Ianuar, Tatarii ar fi venit în Muntenia, împreună cu Hasan Socoli, doritor de a-și răsbuna. Dar în lupta de lângă Târgoviște, până unde pătrunseseră războinicii deșertului, și Ta-

¹ Veress, *l. c.*, p. 17.

² *Ibid.*, p. 14, no. 7.

³ Capătă vărsat la Praga; Veress, *l. c.*, p. 14, no. 7; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 238, no. CCCCL. Revue în Mart; *ibid.*, pp. 239-40, no. CCCLIII.

⁴ Hurmuzaki, III, p. 262.

⁵ *Ibid.*, pp. 209-10. no. CCCXVII.

⁶ Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*, p. 106; *Studii și documente*, III, p. LII și urm.; în Hurmuzaki, XII, p. 215, no. CCCXXII.

⁷ Hurmuzaki, IV², p. 208, no. CCXXI; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 220, no. CCCXXVII; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, p. 410.

tarii și Turcii ar fi fost zdrobiți și scoși din țară. Pentru a ascunde această neizbândă se născociră la Poartă soli de la Mihai cerând pace, ceia ce Sinan ar fi refuzat¹. Se spunea chiar că ar fi oferit întoarcerea prăzii din 1595, creștere de tribut de 200.000 de scuzi și nepotul, de sigur, Marcu, fiul lui Petru Cercel, ca ostatec².

Știri moldovenești sigure arată însă că lucrurile s'au petrecut cu totul altfel. Radu trece în Moldova și, ca să-și răsbune, Mihai, și cu unele noi trupe ardelenene³, atacă această țară, silește pe răul vecin să fugă și taje pe boierii cari vor fi fost, de sigur, dintre pribegii lui (Mart)⁴. Alte știri însă-l arătau fortificând Bucureștii⁵; Brăila fusese ocupată în treacăt de Turci, și el o reia imediat⁶.

Dar marele scop al Turcilor în acest an trecea și peste grija acestor țeri dunărene de unde nu venia hrana de atâta vreme. Era să iasă pentru prima oară în războiu Sultanul însuși, și ținta-i era cucerirea cetății Erlau. Sigismund se înțelese la Praga pentru o acțiune alături de arhiducele Maximilian, odată rege ales al Poloniei, ca să împiedece cu puteri reunite această acțiune⁷.

Odată cu primăvara, oastea împărătească începu să se adune. În Mart se scrie din Șuceava, unde se

¹ Hurmuzaki, IV², pp. 216-7, no. CLXXX.

² Veress, I. c., p. 15. Un ceauș la Mihai în Februar, *ibid.*, p. 17.

³ *Ibid.*, pp. 22-3, no. 12.

⁴ A se compara Hurmuzaki, III, pp. 502-5; IV², pp. 215-7 (pentru războiul din Moldova; știri ale biruitoarelor); Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, nota 1; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, pp. 377-8, 410.

⁵ Hurmuzaki, IV², pp. 217-8. Cf., pentru reluarea de el a liniei Dunării, *ibid.*, p. 220, no. CLXXXII.

⁶ Veress, I. c., p. 17.

⁷ Pleca de la Praga la 4 Mart; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 234.

temeau de legătura Imperialilor cu Cazacul Lobodă, că din nou Radu, feciorul lui Mihnea, a fost numit Domn¹. La 11 Iunie Mihnea-Mehemed, tot cu gândul la Domnia fiului său, acum în vrâstă de unsprezece, doisprezece ani², pe când el însuși, recomandat de Patriarhul din Constantinopol chiar, ca unul care ar putea să fie adus în țările Impăratului și întors la legea veche³, scria mătușii de la Murano, lângă Veneția, care îngrijia de acest drag copil: „Aici toată lumea e în picioare, și de la Stambul până la Vidin“ — unde era el ca Pașă — „drumurile și câmpii sânt toți plini de oști“, și adăuga: „ne temem să nu ajungă lucrurile la un sfârșit rău“⁴.

În sfârșit apăru între ostașii săi Sultanul tânăr și blând cu oricine, „un om gras, întunecat la față, cu capul mare, nemișcat, cu barba lungă neagră“⁵, și steagurile împărătești se îndreptară spre cetățile ungurești de graniță.

Îndată ce Hasan se porni spre Apus, o incursiune românească în Balcani e adevărată, de altfel, prin chiar mărturia, pe larg, a lui Mihai însuși: „Când am bătut pe Sinan-Pașa și am luat Giurgiul, Sinan s'a dus la Constantinopol, și a lăsat în locul său pe un anume Hasan-Pașa, care era beglerbeg la Grecia, și l-a lăsat la Notarele Țerii-Românești, care și el fusese în acel războiu cu Sinan-Pașa și văzuse rușinea lui Sinan.

¹ Hurmuzaki, III, p. 508, no. LXVI.

² *Ibid.*, IV³, p. 215.

³ El e „Johannes Millsy, ein Sön Alexanders Weyvoden Ihn der Walachey und Befreundter des Peter Waywoden“, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 235, no. CCCXLVIII. — Asupra stării malului drept al Dunării, Hurmuzaki, III, p. 274.

⁴ Iorga, *Studii și documente*, III, pp. XLIX-L.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 234.

Și, deci, el se plecă atunci cu pace către mine, și mi-a trimis oamenii săi pentru împăcare. Apoi s'a ridicat de acolo Hasan și a mers să afle pe Împăratul la Sofia, atunci când Împăratul mergea la Erlau, și a lăsat în locul lui alt Pașă. Ceia ce aflând și știind eu pe unde avea să treacă și prin ce munți, ca să se întâmpine cu Împăratul la Sofia, am trimis atunci pe Baba-Novac...¹, care a mers cu haiducii lui de a trecut Dunărea, și a înaintat până la munți [Balcani] ca să-l aștepte pe Hasan-Pașa, la locul ce-i poruncisem. Și, voind acel Pașă să treacă prin munții aceia, atunci Baba-Novac căzu asupra lui, pe care l-a bătut și l-a pus pe fugă, tăind în bucăți pe mulți dintre dâșii, luând căruțele și caii, armele și toată comoara ce aveau. Care apoi se întoarse cu acea biruință în Țara-Românească, îndurând Hasan-Pașa această rușine de la Baba-Novac.⁴

E vorba de acea campanie din Maiu care ajunse, după Cronica lui Teodosie, până la Plevna, unde fu prinsă familia bogatului Mohammed Mihalogli, din neamul cu care se luptase și Ștefan-cel-Mare. Intoarcerea pe la Nicopole nu se făcu fără o ciocnire cu Turcii de acolo². Mihai cerea atunci și ajutor de la Poloni, în dietă³.

Legăturile acestea peste Dunăre le adevăresc și alte izvoare, în care e vorba de uciderea creștinilor în 1595 din ordinul Pașei din Vidin⁴. Luptele de la 1598 sânt povestite deci și de cronica sârbească. Pașa, înșelat

¹ Dell-Marcu servia acum pe Sigismund prin părțile Timișoarei; Veress, *l. c.*, p. 17.

² Walter, p. 37; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, no. CCCLXXIII; p. 179. Era vremea când Borbély era atacat de Turci la Lipova; *ibid.*, p. 255, no. CCCLXXI.

³ *Ibid.*, p. 256.

⁴ Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 4.

cu tributul, e gonit, răpindu-i-se calul și averea. Prădând Nicopole, Rahova și Vidin, afară de cetate, i se dau lui Mihai „optzeci de cară cu avere“ ca să nu o prade și pe aceasta; o mulțime de oameni sânt luați peste Dunăre¹.

De fapt, cum Turcii erau departe, la Erlau, în Iulie Farcaș Aga, un vechiu luptător, încercă, poate fără ordin, o lovitură, care nu reuși, la Cladova și Vidin. Prin August, întrebuițând aceiași lipsă a forțelor principale turcești, Mihai trimete pe o rudă a Vistierului-Caloghera, Francisc, la Babadag și în alte părți dobrogene². Alt izvor, cel de țară, vorbește de apariția haiducilor Sârbului Velicico în acest oraș sfânt al Musulmanilor dobrogeni, dar întreaga ceată a fost distrusă. Toate acestea acțiuni de jaf, pe care Mihai le va fi îngăduit mai mult decât comandat, iar, dacă le-a făcut, era ca să poată îndreptăți cererile sale de ajutor ca apărător al creștinătății³. Totuși Cronica Buzestilor pretinde că fusese scopul de a cucerii Vidinul⁴.

Întreprinderi fără mare folos, dar care împuținau numărul, și așa restrâns, al puterilor de care dispunea Domnul. De' aceia Cronica Buzestilor spune: „Mihai-Vodă, deacă pierdu atâția voinici, el fu scârbit, și începu a trimete prin toate țerile streine, ca să strângă voinici viteaji; și aduse Leasi și Cazaci și de tot fealiul

¹ Iorga, *Studii și doc.*, III, pp. 5-6. E pomenit și Pașa de Carmania.

² Cronica Buzestilor, p. 285; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, nota 1. Să nu fie întreprinderea lui Farcaș, pusă de Walter (pp. 25-6), în 1595, aceasta?

³ Hurmuzaki, IV⁴, p. 221, no. LXXXIII.

⁴ Cf. Cronica Buzestilor, p. 285; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 276, no. CCCCII. E vorba de o sută cincizeci de care cu pradă, care în retragere, ca și altă dată, se arde, și se ucid robii. Și o răpire de provisiil și muniții pe Dunăre. V. și n-l următor.

⁵ P. 285.

de oameni, cari erau de folos¹. Încă din Mart el ceruse, de altfel, regelui Poloniei să i se îngăduie a tocni ostași de acolo².

După ce, la 18 Iulie³, Sultanul își făcuse solemna ieșire⁴, Vizirii Hasan și Ahmed fiind acum la Razgrad, apoi la Plevna, în August Tatarii apar la hotar. Un spion arată că s'a comunicat venirea Logofătului Dumitru, Vornicului cu același nume: acesta și Chisar, dintre solii închinării din Maiu, pregăteau răsturnarea Domnului lor⁵. Ieremia făcuse șase poduri la Orheiu ca să-i poată veni în ajutor Poloni și Cazaci, el însuși ieșind în tabără lângă Iași⁶. O scrisoare a lui Mihai însuși către Pangratie Sennyei îi semnalase la Ocea-cov⁷ (Ozù sau Vozia) pe Nipru; el se teme de fulgerătoarea înaintare a acestui sprinten vrăjmaș⁸.

Tatarii, opriți de cearta Hanului cu fratele, mergeau în Ungaria. Ei putură prăda cetățile timp de opt zile⁹, însă o singură ceată, mare, putu fi total distrusă, la Dunăre¹⁰ (Octombre). La întoarcere se luă calea Moldovei, prin Tecuciu și Cetatea-Albă¹¹. Ieremia semnala

¹ P. 286.

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 379-80, no. CXCIII. Cf. *ibid.*, p. 384.

³ La 6 după Ieremia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, p. 396, no. CCIII.

⁴ Iorga în Hurmuzaki, XII, p. 269, no. CCCXCI.

⁵ Walter, pp. 38-9.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, III, pp. 275-6, no. CCVII. V. și n-le următoare. Cf. *ibid.*, pp. 276-7, 279, no. CCCCX; pp. 280 și urm., 410, 428.

⁷ De unde „Vozy” în document; *ibid.*, p. 269, no. CCCXCI.

⁸ *ibid.*, p. 269, no. CCCXCI. V. și scrisoarea din 9 a lui Ieremia, despre înaintarea Tatarilor; *ibid.*, pp. 279-80, no. CCCXCIV.

⁹ Walter, pp. 39-41.

¹⁰ Hurmuzaki, III², p. 219, no. CCXLV; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 280, no. CCCCXIII; p. 282, no. CCCCXVII; p. 280, no. CCCCXIII.

¹¹ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, p. 391, no. CXCIX; pp. 394 și urm., p. 399, no. CCIV; pp. 404-5, no. CCVII; p. 407, no. CCIX; cf.

gândul Turcilor de a trece prin foc țara de la munți până la București¹.

Lucrurile păreau a lua o altă direcție odată cu încetarea noului Vizirat al lui Sinan, pornit, ca totdeauna, contra creștinilor și neputând să uite rușinea, paguba și primejdia din 1595. Dar, numit în locul netrebnicului Lalâ-Mohammed, care murise la 22 Novembre, el intra în mormânt încă de la începutul lui April, făcând loc lui Ibrahim, prietenul Sultanului și îngrijitorul petrecerilor lui.

Acesta, care guvernează până la 27 Octombree², pentru ca făcând loc, un moment, lui Sinan Cigala, să revie în Novembre, se adresează imediat lui Mihai pentru a-i propune pace. Câtva timp după aceasta, Hasan Socoli, pomenind bunele legături ale tatălui său cu Ardealul, se îndrepta, ca generalisim, lui Sigismund cu cele mai ispititoare oferte, a doua zi după ce, în lupta contra armatei Sultanului, Ardeleanul și Maximilian pierduseră lupta pe care așa de bogat și de pe larg o știe zugrăvi cronica boierilor munteni. El cere să se revie la bunele timpuri ale marelui Soliman. I se amintește că Sultanul, cu toată arderea Timișoarei, n'a ordonat un atac contra Ardealului³.

După ce Mihai, în Octombree, izbuția a-și căpăta astfel liniștea prin trimeterea tributului, căpătând și

Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, p. 278, no. CCCCVI; p. 279, no. CCCCX; pp. 280-1, no. CCCCXIV; p. 282, no. CCCCXVI-VIII; p. 283, no. CCCCXXI; p. 285, nota 1; p. 363, no. DLXVII; Veress, *l. c.* pp. 41-2, no. 24; pp. 47-8, no. 30. Scrisoarea despre Tatarsi din I. Bogdan, în *Hurmuzaki*, *Supl.* II¹, pp. 342-3, datată 1-Iulie 1595, e din acest an, 1596.

¹ *Ibid.*, p. 400, no. CCIV.

² Tablele lui Hammer.

³ Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, pp. 274-5, no. CCCXCIX.

steagul, ba, mai mult decât atâta, și mazilirea Hanului pentru prada făcută în Țara-Românească¹, o incursiune la Dunăre, făcută de un beglerbeg, aduce totuși expediție nouă de la Nicopol² cu privire la care și Domnul și cronica Logofătului au știri sigure și bogate³.

Expediția era în legătură cu oferte ale Grecilor; prin Patriarhul de Constantinopol, care, cum am văzut, stăruise pentru recreștinarea lui Mihnea, și prin cel de Ierusalim, și cu ofertele recente ale Bulgarilor către Sigismund, căruii-i cereau, vorbindu-i de planul turcesc asupra Vienei și „a toată Germania“, să li trimeată „un căpitan de frunte, cu un număr de ostași“, ceea ce s'ar putea face ușor, în această părăsire a locurilor dunărene, prin August, la Nicopol nefiind, atunci, decât 1.500 de oameni⁴.

Mihai se rostește astfel asupra isprăvii de la Nicopol în Memoriul său: „Pe vremea aceea venia Tatarul cu foarte mare putere, cu Turci, Tatari și mare mulțime de Moldoveni cu ei, care venia ca să treacă prin Țara-Românească Dunărea spre a fi de ajutor Împăratului supt Agria. Ceea ce văzând eu, am mers către dânsul. Care n'a voit să mă aștepte, ci se întoarse înapoi cu multă rușine. Pe care l-am urmărit și l-am gonit afară din țară“. Aceasta se raportează la împrejurările din Septembrie. „Și apoi am mers de la un capăt al țerii la celalt capăt, spre a bate un Turn ce era în fața Nicopolii. Pe care l-am luat. Și, văzând Turcul câtă pagubă-și făcea, mi-a trimis steagul, pentru că doria să mă poată pleca la ascultarea lui. Și în acea vreme eu am luat cetatea, și am primit și steagul, și pe câți Turci

¹ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, p. 408, no. CCIX (scrisoare a Hanului către Ieremia).

² Hurmuzaki, *IV*², p. 222, no. CLXXXI.

³ Cf. Walter, pp. 44-5; *Cronica Bazeștilor*, p. 288.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, *XII*, pp. 269-70, no. CCCXCII.

î-am aflat în cetate, pe atâția i-am trecut prin ascuțișul săbiei"¹. Să adăugim că pentru Han trimeterea steagului era numai un mijloc pentru a opri în iarnă năvălirile lui Mihai².

Expediția s'a făcut în Novembre, după ziua de Sf. Mihai. Logofătul și traducătorul lui vorbesc de o armată de 12.000 de oameni care s'ar fi luptat la 20 Decembre și ar fi ajuns să dărâme o parte din cetatea temută, dar nu și cetățuia, din care sangeacul se răscumpără cu daruri de veșminte și de cai. La întoarcere Domnul scapă de o cursă care i se întinsese³.

Cu acest prilej ca și cu altele mai înainte, Mihai putu să vadă, cum o spune și Cronica Buzestilor, pe ce temeiu slab se sprijină în ce privește oastea, totuși adevărată rațiune de existență a politicei pe care o inaugurase la 1594. Întăiu lăsase boierimea să zburde și dăduse căpitanilor unguri voie de jaf. Pe urmă avuse la îndemână trupe ungurești oarecum disciplinate, deprinse măcar să asculte de șefii lor de acasă, cu cari veniseră. Nu trecu mult și se putu înțelege primejdia unei astfel de forțe străine și în ce privește compunerea și în ce privește scopul. Când mai interveni și tratatul de „scădere“ din Maiu, acești șefi ajunseră a se crede, nu subordonați lui Mihai, ci coordonați cu dânsul: am arătat ce neajunsuri capitale a produs această dualitate în bătălia de la Călugăreni. Neapărat că odată cu aruncarea odiosului act de la Alba-Iulia, Mihai căută să se scuture de astfel de pretențioși auxiliari. Îi vedem recurgând la oameni de felul lui Velișco, Baba-Novac și Calogheră; boierii nu mai joacă pe lângă aceștia niciun rol: epopeia Buzestilor și tovarășilor lor s'a încheiat. Dar țara săracă și tot mai sărăcită de năvă-

¹ Pernice, *l. c.*

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II* ², p. 407.

³ Pp. 43-5.

lirile tătărești n'are cu ce plăți lefile, care în Moldova, de și cu mult mai mici, provoacă, precum am văzut, o răscoală, ca și, ceva înainte, a Oltenilor contra împlinirii prin Cazacii ajunși la mare trecere.

În loc de plată acești ostași, culeși de oriunde, azi la el, mâni la Sigismund, sânt îndrumați spre o nouă pradă nemiloasă dincolo de Dunăre. Cum asemenea rafturi nu erau însă fără riscuri și primejdii și luptătorii se împuținau, Domnul recurse încă din acest an la căutarea unor ostași deprinși. Dar salariile acestora, ca ale Polonilor, raiterilor, haiducilor, erau mai rîdicate, și banii nu se puteau avea decât prin subsidiu. Iar cine le dădea ajungea stăpânul politicei românești. Incepea o întreagă tragedie a așteptărilor zădarnice de pe urma unor făgăduieli mincinoase. Și astfel acela care afirmase și prin strălucitele-i dovezi de vitejie independența, de la început dorită, a țerii sale, a ajuns la noi închinări, care trebuiau să-i taie adevărate răni în suflet, în același timp când îl duceau spre catastrofa finală, de neînălțurat.

Cum, pe de altă parte, Sigismund, care pierduse săptămâni întregi la Timișoara fără să poată cuceri cetatea, se întoarse descurajat,—și aceasta adăugi la vechea sa psihosă, care se observase și la Praga, îngrijorând pe acei cari ar fi dorit să-l vadă în adevăr fixat —, era nevoie de o lămurire politică, pe lângă aceia asupra acțiunilor de întreprins de acum înainte și a mijloacelor de întrebuițat pentru aceasta. Cronica Buzestilor înseamnă și aceia că vizitele turcești la Mihai stârnișeră bănuieli în ce privește și statornicia acestuia, pe un timp când Hasan, reluându-și stăruințele de împăcare, asigura, din Belgrad, la 7 Ianuar 1597, că Sultanul, „a uitat toate câte le-a greșit Mihai-Vodă, și steagul i-a fost trimes pe loc de către puternicul Împărat, așa că atât el, cât și toată Țara-Românească, se găsesc în pace

„bună“, așa încât explicații se cereau și în această privință. De aici ideea unei călătorii în Ardeal, care putea să soluționeze și alte chestii, ca aceia a posesiunilor ardelenene ale lui Mihai, pentru care, în acest an 1596 chiar, se dăduseră ordine în satele dăruite lui: Badoc, Mujerd, Chideș și Derje, în comitatul Dobocăi².

Încă de la sfârșitul lui Decembre, chemat ca să dea informații, tot ca o urmare a stării de spirit care adusesese tratatul din 1595, Mihai se crezu destul de tare, și de necesar, ca să înfrunte riscurile acestei călătorii la Alba-Iulia, de și, cum spune *Cronica boierească*, „el se temu de înșelăciune și de pări mincinoase“, și avea exemplul lui Aron înaintea ochilor. În tovărășia numai a Banului Mihalcea, a lui Radu Buzescu și a altor câtorva boieri, de toți vre-o cînzeci³, el se îndreptă spre reședința lui Sigismund, care-i trimise înainte pe Sennyey cu patruzeci de trăsuri, de „cocii“, cum, după ungurește, li se zicea atunci. Întâlnirea avu loc la 9/19 Decembre⁴. Zece zile Domnul român fu oaspetele aceluia cu care făcuse campania contra lui Sinan⁵. În acest timp el căpătă și favoarea de a ridica o biserică în Alba-Iulia pentru Vlădica Ioan, ocrotit de dânsul⁶. La plecare, cei doi tovarăși de cruciată își fac scumpe daruri, niște tunuri turcești viind pe urmă⁷.

Tot odată, în acele lungi sfaturi, se vorbi de neapă-

¹ Veress, *l. c.*, pp. 52-4, no. 34. Pentru boierul a cărui misiune e legată cu aducerea steagului, *ibid.*, p. 51.

² *Ibid.*, pp. 28-9, no. 15. Cf. o scrisoare a lui Nicolae Pătrașcu-Vodă relativ la una din aceste moșii; *ibid.*, pp. 73-4, no. 48.

³ Raport din 6 Ianuar, în Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 153-4.

⁴ De Anul Nou Mihai asistă lângă Sigismund la serviciul catolic. Un ceaș e prmit de amândoi. V. și Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 289, no. CCCXXXI.

⁵ *Cronica Buzegților*, pp. 286-7.

⁶ V. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*.

⁷ Iorga, *l. c.* V. și *ibid.*, p. 154 și urm.

rata nevoie a ajutorului de la Rudolf al II-lea, a cărui autoritate supremă era recunoscută de amândoi. Se chibzuiră ce ar fi de făcut pentru ca în Ungaria ca și la Dunărea-de-jos să fie în anul acesta trupe destoinice contra Turcilor¹. Sigismund era să plece din nou la Praga, și Mihai trimese acolo, din partea sa, pe Mihalcea, dându-i ca tălmăciu și sfătuitor pe un prieten sas, Marcu Schonkebonk din Brașov². Misiunea încredințată lor din Alba-Iulia, la 5 Ianuar 1597, era aceea de a cere ajutoarele indispensabile de care Domnul vorbise solului polon în ajunul Călugărenilor: „*In slujba noastră pentru creștinătate și din pricina luptei noastre împotriva păgânilor, ni-am cheltuit toată averea, și astfel nu mai avem cu ce ținea oști ca să putem face față păgânilor*“. Sigismund introducea dorința lui Mihai, care e acum numai „Mihail Voevodul muntean“ — nu „al nostru“ —, de a se da măcar 6.000 de taleri, socotindu-se la cinci florini pe lună leafa unui călăreț³. Se va ajunge și la mai mult, la hotărîrea de a se trimete în Țara-Românească 2.000 de pedestri și 2.000 de călări germani⁴.

*Sigismund părăsise de fapt cruciata după neizbânda din Banat*⁵. El mersese așa de departe în dorința de a păstra pacea cu Turcii, încât li adresă, tot în 1597, la începutul anului, o scrisoare în care prezenta lupta sa de până acuma ca datorită numai prigonirilor la care fusese supus din partea lui Sinan: „Sinan-Pașa a fost

¹ Hurmuzaki, III, pp. 508-9, no. LXIX.

² Veress, I. c., pp. 51-2, no. 33; Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 155-6.

³ Veress, I. c., p. 57.

⁴ *Ibid.*, p. 63. V. și însemnările lui Schonkebonk, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, VI, pp. 2-7.

⁵ Banul Mihalcea la el în Ianuar 1597; Meteș, *Domni și boieri din țerile noastre în orașul Cluj*, p. 7.

vinovat, că de o bucată de vreme m'am răzlețit de Constantinopol; dacă Sinan-Pașa, cu supușii săi Viziri, begi și alții, n'ar fi lucrat contra poruncilor otomane, nici eu nu m'aș fi gătit contra Maiestății Sale. Căci acei de mai sus au stricat și prădat în țara mea întăriri, târguri și sate și au luat ce au putut găsi, și, când am vrut să mă îndrept către Maiestatea Sa pentru paguba ce am suferit, au fost, de către unii, lucrurile așa de mult oprite și trecute supt tăcere, încât Maiestatea Sa n'a fost lămurită sau înștiințată, și de aceia nu s'a făcut nicio punere la cale. De aceia am fost silit să ajung aici"¹. La 28 Februar, nu numai Ibrahim și Mohammed, al doilea Vizir, dar Sultanul însuși, după ce ascultaseră pe ceaușul Ali, acordau pacea care nu dispăcea lui Sigismund².

Mihai a știut și el de oferta turcească și de acest răspuns, redactat de Ioșica, pe care-l găsim de față la audiența ceaușului. Cum de nicăiri nu-i venise niciun ajutor după această alunecare a Ardealului, care totuși îndrăznia să-l cheme la dietă ca pe un vasal — și el se scusă —, Domnul român trebuia să se prefacă a primi semnele de cinste și asigurările ce-i veniau de la pașnicul Vizir Ibrahim. Vestea schimbării lui de alitudine începuse a se și răspândi încă înainte de părăsirea Albei-Iulii, și agentul ragusan la Fiume al lui Rudolf al II-lea scria la 20 Ianuar: „Pe calea Veneției afflu că Mihail Vocvod a făcut pace cu Sultanul, cu condiția ca Turcii să nu treacă prin Țara-Românească. Nu pot s'o cred, neavând știre de la Belgrad, nici de la Ragusa; dar, dacă va fi bine tratat de Măria Sa Împăratul și, prin autoritatea lui, de prințul ardelean și va fi asigurat de gradul și demnitatea lui, nu cred că se

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 288, no. CCCXCIX.

² *Ibid.*, p. 290, nota 2.

va lega de un tiran perfid, puindu-se în pericol de a nu fi sigur nici ziua, nici noaptea, de viața lui“¹.

La 20 Maiu Mihai el însuși arăta lui Zamoyski, cerându-i să îngăduie un comerț polon care i-ar da sobolii, necesari pentru a întovărăși tributul, că „e acum în pace cu păgânii². Cancelariul polon știa de la dânsul, în vară, că, „dacă e credincios, nici Turcii, nici Tatarii nu vor intra în Țara-Românească“³.

Ceva trebuia să oprească pe Mihai, chiar dacă ar fi voit să strângă mâna acelora împotriva cărora nu numai că din toată inima luptase, dar sufletul întreg, de la început, îi fusese îndreptat contra lor. Și anume *afitudinea creștinilor din Balcani*.

Aceștia, cari frământau de mult, până în Albania Ducașinilor, erau hotărâți să facă orice jertfe pentru a-și recăpăta libertatea. Nu era o înțelegere din partea nimănui, nici conștiința unei slăbiri a Împărăției turcești, care tocmai, în acești ani 1596-8, dădea dovadă de energie supt conducerea noului Sultan, râvnind de gloria lui Soliman, câștigată până și supt zidurile Vienei⁴. Unii Ragusani, ca Paolo Giorgio, neconținut în legături, ca negustori, cu Apusul, scormoniseră în sufletele lor încă de la începutul luptei dunărene, și ei chemaseră pe Sigismund ca izbăvitor⁵. Era vechiul instinct războinic, vechea mândrie de nealărnare creștină, luptătoare, care se păstra prin cântecele popu-

¹ *Ibid.*, p. 289, no. CCCCXXXII.

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II², p. 419, no. CCXVI.

³ *Ibid.*, p. 421. Dar el nu se îndoaia că Mihai trebuie să aibă „o înțelegere secretă cu creștinii“. Pentru legăturile lui Mihai cu Hanul în acest moment (August), *ibid.*, pp. 423-4, no. CCXX.

⁴ Din nou acest scop de expediție la începutul lui 1597; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 288, no. CCCCXXV.

⁵ *Ibid.*, pp. 289-90, no. CCCCXXXIII.

lare. Și în fruntea acelor care visau de o altă viață, în care puterea și faima să nu trebuiască a fi căutate pe calea de rușine a renegării religioase, a contopirii în Islam, era acea lume de sus grecească, dominată de marile familii istorice, în care înviase bizantinismul imperial¹.

Represintantul de căpetenie al acestor tendinși îndrăznețe era un membru al familiei Rali, înrudită cu Cantacuzinii, dar și cu Ragusani din familia Gaagliano, bancheri, cari avuseră strânse legături cu țerile noastre supt Mircești², și care credea că are dreptul de a se intitula și Paleolog: Dionisie, care ajunsese a fi Mitropolit de Târnova, de și probabil nu-și avea acolo, ci în Constantinopol, pe care, de altfel, se grăbi să-l părăsească pentru totdeauna, reședința obișnuită. El câștigase și pe un bogat Bulgar din Nișcopol, Teodor Ballina³, pe Vlădica Ieremia de Cerven, de cei de Șumla, de Lovcea, Teofan și pe un Metodie din Rumelia, pe mulți preoți și mireni din Târnova; planul era măcelărirea minorității turcești, unul la zece, până la Adrianopol⁴.

Încă din iarna 1596-7 Dionisie se adresă de-a dreptul Împăratului, trimetând soli bulgari la Praga⁵, ca să propuie un plan de răscoală. Răspunsul, la 13 Mart, era foarte favorabil: Rali Paleologul era trimes la dieta ardeleană, în care și Împăratul, gata să ajute pe Sigismund și Mihai, va avea un represintant, și se arăta dorința unei legături creștine între noii luptători ce se

¹ V. Iorga, *Byzance après Byzance, passim*.

² Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 290, no. CCCXXXIII, și Iorga, *Contribuții, passim*.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 290, no. CCCXXXIII.

⁴ *Ibid.*

⁵ V. și Hurmuzaki, III, 279-80, no. CCXII; III², pp. 233, 236-8.

anunțau și aceia cari până atunci serviseră cruciata la Dunăre¹.

Pe când armele se odihneau la Dunărea munteană, înțețirile de la acela care se intitula „cap al tuturor Bulgarilor și altora“² urmau tot mai ispititoare, și ele se îndreptau acuma către sufletul, menit să fie veșnic fără odihnă și doritor de lucruri mari și înalte, al lui Mihai. Dintr'o localitate lângă Nicopol, care-i văzuse de curând furtuna războinică — și poate ea însăși fusese provocată de aceste seducătoare chemări—, Dionisie amintea Domnului român că el li-a spus să fie gata de răscoală. Urmând acestui îndemn, cheltuisese bani mulți pentru arme și pregătise provisii pentru războiul împreună. Mitropolitul de Adrianopol venise și el. Dar mântuitorul tot n'a sosit până la această apropiere a primăverii, 12 Mart st. v. O bănuială se strecoară în sufletul Mitropolitului: „Poate vreți să vă împăcați cu păgânii: pentru Dumnezeu Te rugăm pe Măria Ta să nu crezi nimic vorbelor frumoase ale Turcului, nici Măria Ta, nici Craiul Ardealului“. Mai curând să se lege, pentru opera cea mare, cu „Împăratul Muscalilor“. „Aici toată creștinătatea“, spune altă scrisoare a lui Dionisie, „e aplecată către Măria Ta, cum o va dovedi și la judecata cea de pe urmă“. Invinuit că n'a făcut nimic, el se explică, aducând înainte și grâul ascuns în „casa Dediului“. „Sântem creștini și gata să trăim cu Patriarhul de Constantinopol după datina creștiră“: pe acel moștenitor religios al Impăraților creș-

¹ Veress, I. c., pp. 59-60, no. 37. Solii bulgari, *ibid.*, p. 56, no. 35 p. 60, no. 37.

² Scrisoare către Impărat, *ibid.*, p. 68, no. 45. Așa se privia și Nectarie, patriarhul de Ohrida, care stătu un an la Ieremia (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, p. 478) înainte de a trece la Moscova. Mihai era în legătură cu Patriarhul de Constantinopol și cerea regelui Poloniei liberarea lui Nichifor Dascălul (*ibid.*, p. 483), care era să fie ucis acolo (Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 443 și nota 1).

tini din Bizanț l-au și chemat să vie — și va veni. „Nu scriu aceste Măriei Tale pentru aceia ca Măria Ta să-mi trimeți bani sau alte daruri, ci conștiința mea ma silește la aceasta, ca să servesc de acum înaintea Măriei Tale; și nu cer nimic de la Măria Ta decât să aibă inimă bună față de mine“. Și acum zvonul de pace cu Turcii e pomenit cu îngrijorare, dar i se pune în față altul: acela că se va face în sfârșit, și cu Polonii și cu Muscalul, acea imposibilă ligă creștină pentru care se zbăteau în nesfârșite corespondențe, pline de o diplomație neobosită, dar zădarnică, nuncii din Ardeal, Polonia și Imperiu¹.

Și alte scrisori se adaugă, dând vești de pregătiri ale Turcilor la Silistra, al cărui Pașă va fi Serdar, și mai ales la Nicopol, unde se va face podul contra lui Mihai. Căci iertarea acestuia de Turci e numai aparentă. „Un Turc de samă îmi spune: „Mihai-Vodă se prefacă cu noi și ne ține cu vorbe dulci; dar, de ni va cădea în mâni, o să lămurim noi prietenia dintre noi“². „Ei, Turcii, din toate puterile se trudesesc numai la aceia: cum, și supl ce formă, să te poată prinde pe Măria Ta.“ De aceia, și „ca să aibă fiul Măriei Tale viață lungă“, Mihai e rugat să se ție de jurământul făcut creștinilor de peste Dunăre. „Să fie inima Măriei Tale către mine, cum e a mea față de Măria Ta.“ Altfel, primejdie de viață li va cădea pe grumaz acelora cari au pregătit ridicarea în arme³.

Mihai fu adânc înrăurit de această fierbere. În mintea fiului femeii de neam grecesc se treziau mari în-

¹ *Ibid.*, pp. 291-2, no. CCCXXXIV.

² *Ibid.*, p. 292, no. CCCXXXV.

³ V. Hurmuzaki, III², p. 242; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 292. Scrisoarea lui Mihai către Iojica în legătură cu aceste știri; Hurmuzaki, III², p. 244, no. CCLXXVI. Altul e, firește, Patriarhul bulgar (de Ohrida), Atanasie Risea, care vine și la Mihai; *ibid.*, III², p. 307.

chipuiri împărătești: nu fuseseră oare, fără împotrivire, ostașii lui în fața Adrianopolei? Se vedea, cum îl vedeau și alții, cari vorbesc de puțința unei astfel de mărețe realizări¹, moștenitor al împăraților „încununăți de Dumnezeu“ în acel Constantinopol unde petrecuse ca un creștin desprețuit, miluit și amenințat atâta timp din tinerețile lui. Scriind lui Iojica, ajuns acum un prieten de încredere de când cu visita la Bălgrad, — era vorba și de o căsătorie: ori între fiul lui Mihai și sora Cancelariului ori între fata lui Mihai și fratele acestuia² —, el îl asigură că *pregătirile turcești țintesc la Dunăre și au în vedere Ardealul însuși*. Sigismund să se gătească deci de apărare, „căci, dacă-i vom aștepta pe dâșii, cari-și gătesc calea, atunci va fi fără vreme râvna noastră. ...Socot că dumneata știi foarte bine cât sântem de slabi și lipsiți de mijloace, ca și de întărituri și de bani. *Cât mă privește pe mine, ori de voiu trăi ori de voiu muri, în toate cele începute de mine mă voiu strădui zi și noapte*“, — și la împiedecarea podului peste Dunăre. „*Dar, dacă nu mi-ar lipsi nici ostașii, nici banii, n'aș face numai atâta, ci aș încerca și lucruri mai mari*“. Să se iea toate măsurile sau, de unde nu, la altele să ne gândim“ (*aliam rei rationem habendam*)³.

Dar, tot în Mart, arhiducele Maximilian se scusa fața de Mihai că nu s'a putut face nimic în ce privește ajutoarele făgăduite⁴. Domnul român încercă și în Polonia⁵. Intr'un moment când și Imperialii se gândiau la

¹ V. Iorga, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, xvii (1931), p. 14 și urm., după un document tipărit de d. Mesrobian, în *Cercetările Istorice* ale d-lui Minea, IV¹ (1929), p. 86.

² Szamosközy, trad. Crăciun, p. 109.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 292-3.

⁴ *Ibid.*, p. 294, no. CCCXXXVI; p. 312, no. CCCCLXVII.

⁵ *Ibid.*, pp. 295-6, no. CCCXXXIX.

pacea cu Turcii¹, sosirea contingentului german era mai puțin așteptată decât oricând, de și se căuta, în April, un șef pentru soldații ce ar fi să se trimeată la Dunăre². Dar, pentru moment, Rudolf îl muștra pe Sigismund, la care fuseseră trimiși doi comisari, episcopul Martin de Orade și Adam Gall Poppel, pentru gândul de a părăsi, după îndemnul, de mult stărui-tor, al ambasadorului engles, cauza creștină: prințul însuși se arăta așa de amenințat, încât, promițând sprijin, cerea și unul pentru dânsul³. Era vremea când judele din Rodna, primind știri despre Turci și Tătari din Moldova, spunea că se crede la Constantinopol într'o hotărîre definitivă care stă să cadă asupra Ardealului său: „ori să fie prințul Impărat în Turcia, ori Impăra-tul Craiu în Ardeal“.

De fapt, la Constantinopol nu erau gata de nicio expediție și silinți mari se cheltuiau pentru pace. Se spânzura în haine domnești, de Paști, Alexandru-cel-Rău pretendent continuu la Domnia pe care o pierduse; se vorbea de un Ștefan-Vodă „ars într'un tun“, de un alt Ștefan pus la închisoare; Bogdan Sasul, de care se interesau Venețienii pentru sora lui măritată la Veneția și pentru planul lui de căsătorie acolo, se ținea ascuns ca să nu aibă aceiași soartă. Murind Patriarhul de Constantinopol, se căuta așezarea în Scaun a lui Meletie Pigas de la Alexandria, care avea corespondență în țerile noastre, pentru ca el să adauge stăruințele sale în vederea acelei împăcări cu Mihai și Sigismund, așa de mult dorita din cauza împrejurărilor. Și de fapt, o scrisoare în acest sens pleca la 23 Maiu către Domnul muntean⁴.

¹ *Ibid.*, p. 295, no. CCCXXXIX.

² *Ibid.*, p. 296, no. CCCXLI.

³ *Ibid.*, p. 297, no. CCCXLIII.

⁴ *Ibid.*, p. 299, no. CCCXLVII și nota 2; *Mem. Ac. Rom.*, III, pp. 34-5.

Către vechiul îndemnător Paolo Giorgi Mitropolitul Târnovei se adresa, „cu toți episcopii, preoții, diaconii și creștinii“, din Târnova chiar, în acest Maiu, vorbind și de recomandafia Ragusanului de a se adresa și Papei. Încă odată sună accentul unei dureroase desiluzii pentru părăsirea întreprinderii eroice: „Să știți că mare pierdere ați pierdut, și mari bogății ați pierdut, pentru că, anul trecut, n'ați venit, cum ne pregătiserăți și, dacă și prea-înălțatul prinț (Sigismund) mî-ar fi trimis 20.000 de oameni, niciodată vre-un lucru n'ar fi avut un sfârșit mai bun și mai desăvârșit decât acesta; dar ce să facem: așa a fost voia lui Dumnezeu“¹.

Dar la Curtea lui Mihai era liniște în această vară de așteptări ale rosturilor bizantine. Doamna Stanca scria nemeșului ungar Keserü cu privire la moștenirea din țară a acestuia după domnița Zamfira, fiica lui Moise Voevod; Nicolae Petrașcu, fiul domnesc, se ocupa de o moșie din Ardeal, scriind aceluiași². Explicația neacțiunii complete se găsește, nu în lipsa tragerii de inimă a celui totdeauna gata de o nouă fulgerare a spadei, *ci în neputința, dovedită de atâtea ori și care se va mai dovedi în chipul cel mai tragic, de a avea o armată care să fie în adevăr a lui*. În adevăr, Ungurii, 3.000, plătiți de Rudolf, cari se aflau la Târgoviște supt Matthias Perussith, se răscoală, cu altă gloată de mercenari de toate națiile. Optsprezece steaguri se îndreaptă spre palatul lui Mihai-Vodă, cerându-și cu amenințări o soldă care încă nu venise și pe care el n'o putea scoate dintr'o țară în care Turcii și Tatarii răpuseseră până la 200.000 de suflete. Și aceasta în momentul când Mihai, temându-se de o năvălire a

¹ Veress, *l. c.*, pp. 68-9, no. 45. Și la Praga se mai considera, de nunciu, ca posibilă întreprinderea transdanubiană; *ibid.*, p. 71.

² *Ibid.*, pp. 72-4, n-le 47-8. Și o scrisoare a Logofătului Teodosie, *ibid.*, no. 49.

Tatarilor, susținuți de Ieremia, care era socotit ca un dușman ce trebuie înlăturat¹, se răpezia, cu Ungurii săi nesiguri, până la Buzău². El rămânea însă în suflet ce fusese, și dregătorul imperial, Lassota, trimis cu plata, îl caracteriza așa: „e un om liber, viteaz, fără frică, cu poftă de a lucra... Se arată foarte aplecat să servească Maiestății Voastre Impărătești și creștinești; o arată și prin aceea că nu se lasă prins în nicio slatonică negociere cu Turcii, de și Turcul se ocupă foarte mult de dânsul (*sich mit ihm lavirt*) și-i face mari propuneri“, doi ceauși luându-și de curând drumul spre Tatars pe la dânsul și un nou steag sosindu-i „îndată după Paști“, pe lângă prezența, în cursul altei călătorii, a vechiului prieten polon Taranowski, care oferia să se ieie în soldă 2-3.000 de Poloni³. „Îndată însă ce va vedea prilej, el se oferă să îndeplinească ceva, de va avea, binevoitor, plăcere Maiestatea Voastră Imperială“⁴.

În acest moment însă *boala sufletească a lui Sigismund Báthory*, care era desnădăjduit că nu poate săvârși de fapt căsătoria sa cu buna și pioasa Maria-Cristina, pe care o învinuia că și-a găsit mângâierea cu un Hossuthóti⁵, *șunea pe neașteptate chestia Ardealului*⁶.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 304-5, no. CCCCLII.

² Veress, *l. c.*, p. 78 și urm. Și Sigismund lua măsuri pentru aceasta la sfârșitul lui Iunie; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 306, no. CCCCLV. Zamoyski se temea să nu se atace Moldova; *ibid.*, p. 307, no. CCCCLVIII. Știri de la Iojca despre cete tătărești la Nistru și la Chilia; *ibid.*, p. 309, no. CCCCLXII.

³ V. și *ibid.*, p. 317, no. CCCCLXXVII.

⁴ Veress, *l. c.*

⁵ *Ibid.*, p. 77, no. 51.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 308-9, no. CCCCLXI. Pentru soli ai lui Mihai la Împăratul în Februar și în toamnă, Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. 7.

Încă din Maiu un Italian în serviciul Ardealului, Sigismondo della Torre, putea să scrie că e vorba de o retragere a prințului, *care ar lăsa lui Mihai, susținut de rudă sa în așteptare Iojica, moștenirea ardeleană:* „Am auzit de la cancelariu că Voevodul Țerii-Românești ar putea trată cu prințul ca să rămâie la cârmuirea Ardealului, de oare ce prințul e hotărît să părăsească țara. Voevodul acela e rudă cu cancelariul și ocrotit și ajutat de dânsul¹. Se adaugă că tot Iojica e în fundul planului de intrare în Balcani¹. Deocamdată, în acel moment de primă șovăire a bietului tânăr din Ardeal, Mihai îi scrisese, plângându-se din nou că nu-i vine niciun fel de ajutorare: *el amenința că, dacă se urmează așa, va fi silit să plece dintr'o țară pe care nu mai are cu ce s'o apere*².

Italianul, de la care avem această prețioasă știre, într'o scrisoare de taină către Impăratul, arătând că gândul ușor al aceluia care era încă prinț, dar nu-i mai ardea de vitejie și nu mai urmăria fantoma gloriei, era să plece în lume „cu câțiva Italieni de temperamentul său“ (*di suo humore*), reproduce chiar strigătul în care se cuprinde dorința nenorocitului în ce privește moștenirea lui: „Nu văd ceasul în care Maiestatea Sa s'ar hotărî asupra acestei provincii³“. Dar în același timp ceaușului nou venit de la Turci el răspundea cu un sol extraordinar de bine primit la Poartă⁴.

Avem însă și părerea lui Iojica, bucuros că la Tataři a izbucnit, oprindu-i pe loc, lupta între Han și fratele

¹ Veress, *l. c.*, pp. 67-8, no. 44.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 308-9, no. CCCCLXI. Sigismund della Torre credea că ar fi trebuit trimise în Țara-Românească trupe apusene importante, supt un general ca Ferrante Gonzaga.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, p. 314, nota 1.

lui, cu măceluri de rude și fugă la Muscali¹. Nimic, la 20 Iulie încă, despre această problemă, totuși definitiv deschisă, și cu atât mai puțin de o așezare a lui Mihai în Alba-Iulia. *El trebuie să meargă pe drumul bizantin: „Munteanul să prade cu foc și pârjol Bulgaria și ce mai este până la muntele Em și astfel se va găti o peire de necrezut oștirii dușmanilor și pagubă, groază imensă Constantinopolitanilor și Greciei întregi, ba chiar și Asiei“².*

Deocamdată Mihai scăpa de grija Tatarilor. Hanul îi trimetea în Septembrie, cu un ceauș turc, o scrisoare cu unui „bun prieten“, în care-i povestea vechile relații, fără care va fi silit să treacă din nou prin Țara-Românească. El e, de fapt, stăpânul „celor trei țeri“, a căror liniște atârână de dânsul. Dacă până acuma Mihai nu l-a cercetat „ori din grosolănie, ori pentru că tinereța l-a îndemnat la aceasta, ori că n'a avut sfetnici înțelepți cari să-i aducă înainte astfel de lucruri“, are acum prilejul, când îl cercetează solul tătăresc, Mustafă, de a trimete un boier cu daruri. Lui Sigismund, de altfel, i s'a adresat aceiași cerere³.

Comunicând aceasta prințului ardelean, Domnul Țerii-Românești arăta *ce bun lucru s'ar fi putut face în acest an fără păreche, în care Turcii nu pornesc la la nicio graniță și Tatarii sânt paralizați prin discordiile lor interioare (Sigismund reținuse banii trimeși lui Mihai⁴)*. Oricum fiindcă Tatarii sânt din fire nesiguri, ar fi bine ca Senniey să se fie gata pentru a-l ajuta la nevoie⁵. Împăratului îi trimetea pe Ragusanul

¹ V. și știrile din Moldova, *ibid.*, pp. 313-4, no. CCCCLXX.

² *Ibid.*, p. 310. A fost vorba de regența prințesei până la venirea unui arhiduce; *ibid.*, p. 323, nota 2.

³ *Ibid.*, pp. 286-7, no. CCCXXVIII.

⁴ Veress, *l. c.*, p. 71. Mihai îi trimete în Octombrie 1598 un steag; Metes, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. 8.

⁵ Iorga în Hurmuzaki, XII, p. 315, no. CCCCLXXIV. Mihai cerea și un trimes al lui Sigismund pentru unele împărțări; n-l următor.

Lucian, fost vameș moldovenesc, pentru același concurs militar¹. Prin scrisoarea de la 4 Octombrie el măgulia pe Rudolf spunând că Tatarul a fost oprit de oștire, că vor fi la Dunăre 12.000 de oameni împărțitești gata să-i taie năvălirea: e bine ca aceia să rămâie și iarna în țara lui, fiindcă altfel Hanul va încerca atuncea lovitura pe care a întârziat-o numai; lui Maximilian, odată ales rege al Poloniei și purtând încă acest titlu, i se recomanda să încerce, împreună cu Sigismund, câștigarea prin arme a acestei țeri². De altfel Senniey rămăsese în Secuime, la Dipșa, gata să intervie, dacă s'ar adevăra știrile, menite să sperie, ale lui Ieremia-Vodă despre aceiași Tatari³.

Până mai târziu Mihai statu, trecând în revistă și caii, în număr de 5-600, pe cari boierii erau datori să i-i dea pe trei luni, în așteptarea împrejurărilor de la Răsărit, care nu i se părea încă pe deplin lămurit și așezat, de și trimesese Hanului cai și cocii, oprindu-se deci de la *ce avea de gând să facă peste Dunăre, după însăși mărturisirea sa pe la jumătatea lui Septembrie*. Gândul îi mergea încă într'acolo, fiind și neconținut cerut de acei creștini desnădăjduiți: „*Creștinii din Bulgaria și de aiurea dincolo de Dunăre îl așteaptă cu cerere mare și-l îndeamnă zilnic, ba-i trimet și scrisori de blastăm (lettere di malediction) că zăbovește atâtă și spun că i-a adus pe gheață și, dacă acum ar voi să întreprindă ceva pe sama lor și n'ar izbuti și aceasta ar fi spre paguba lor, a soțiilor și copiilor lor, acesta ar cădea pe sufletul și conștiința lui.*” La 30 Septembrie Domnul era în tabăra de la Stăteștii Bu-

¹ *Ibid.*, pp. 315-7, no. CCCCLXXXVII. Cf. și *ibid.*, p. 318, no. CCCCLXXXVIII.

² *Ibid.*, pp. 321-2, no. CCCCLXXXIV.

³ *Ibid.*, pp. 321-3, n-le CCCCLXXXIII.

⁴ Veress, l. c., pp. 95-6, no. 60.

zăului, de unde ea trece spre apa Nișcovului¹, și la Buzău chiar², gata să se mute spre Moldova, dar fără dânsul, care va merge să primească la Târgoviște doi capugii³, veniți la el la Micșunești. Și din nou planul dunărean apare. Dacă i se dau 2.000 de oameni de la Impăratul pe iarnă, el, care-și „are înțelegere cu Mitropolitul din Bulgaria, și acesta, după cât anunță el Domnului, ține la el 30.000 de oameni gata, ar voi, când va îngheța Dunărea, să treacă acolo, în speranța de a dobândi, cu concursul locuitorilor, acea țară până în munte“⁴, dar îngrijindu-se întâiu să vadă ce e cu adevărat în aceste părți, ca să nu fie înșelat și trădat și luând Bulgarilor un jurământ⁴. În oaste el avea Sârbi și Albanesi⁵.

Toamna înaintase când, la sfârșitul lui Novembre, Mihai, răspunzând la cele aduse de Schonkebonk, asigură pe Impăraț că și mai departe e gata a se strădui întru „peirea păgânului“: dacă i se dă ajutor, e gata ca „în această iarnă, cu toată puterea mea să trec Dunărea, să prăd țara Turcilor, să ieau cetățile și să le prăd“⁶. Cu 4.000 de ostași buni, Turcii ar crede că sânt 400.000, și „cu ajutorul lui Dumnezeu aș încerca un lucru mare contra dușmanului: să-i prăd, să lăstric țara și să merg până la Constantinopol“⁶. Dar, îndată, el ajunge a anunța că va fi silit să dea drumul Secuilor, neplătiți, ai lui Moise Székely, rămânând nu-

¹ *Ibid.*, pp. 101-2.

² *Ibid.*, pp. 108-9, no. 65.

³ V. pentru întorsul lor Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 334, no. D.

⁴ Veress, I. c., p. 99. Cf. *ibid.*, pp. 96-100, no. 61. Acesta ar fi fost, zice același Lassota, și gândul lui Sigismund, care se apropiase cu șase trăsuri de granița munteană; *ibid.*, pp. 102-3. Socoteli ale lui Lassota, *ibid.*, p. 104 și urm., 112 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 114, no. 69.

⁶ *Ibid.*, p. 118.

mai cu vechii săi Sârbi și Cazaci¹. Dar, la plecarea lui Moise, i se spusese să stea gata pentru ca, la închețarea Dunării, să poată alerga pentru o nouă lovitură peste Dunăre². Trimeterea lui Gheorghe Raț, cu Bernardffy, la Tatars, a unui frate al lui Dimo celeb³, capuchehaiaua lui Mihai la Constantinopol, făceau parte din obișnuitele mijloace de înșelare⁴.

Se strângeau neconținut Bulgari de peste Dunăre în jurul steagului desrobirilor și, când Mihai merse la Craiova pentru nunta Banului Mihalcea, Turcilor din Vidin li se părea acum că vine asupra lor cu 40.000 de oameni. Cazaci se aduc din Ardeal și din Moldova, trecând peste străjile lui Ieremia, și din Polonia, de la marele senior ortodox, Vasile, cneazul din Ostrov⁵. Domnul, întorcându-se din Oltenia, se opri la Caracal, dar topirea zăpezilor înlătură orice puțință de trecere în Balcani.

Resumând tot ce se făcuse în această pricină, îndemnătorul Paul Giorgi Ragusanul, descria miseria creștinilor cărora în vre-o douăzeci de ani li s'a împătrit birul și-și arăta speranța că măcar Împăratul va face ceva pentru ei⁶. La 11 Maiu îl vedem amintindu-și meritele și arătând că Mihai își caută acum de pacea cu Turcii⁷.

¹ *Ibid.*, p. 121. Păreră Consiliului de Războiu e să i se dea bani, dar să i se ceară ispravă; *ibid.*, pp. 124-6, no. 76. Și alte rapoarte asupra plății soldaților lui, *ibid.*, p. 126 și urm. În acest sens îl scrie, la 11 Ianuar 1598, Împăratul; *ibid.*, pp. 130-1, no. 80. Cf. *ibid.*, pp. 133-4, no. 83; pp. 137-8 (Instrucțiunile către Szuhay și Pezzen).

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 330-1, no. CCCXCIX.

³ V. și *ibid.*, p. 334, no. CCCXCIX.

⁴ *Ibid.*, p. 331.

⁵ *Ibid.*, pp. 332-3, 340, no. DX.

⁶ V. Isopescu, în *Ephemeris*, 1929, p. 94 și urm.; Veress, *l. c.*, p. 150 și urm.

⁷ *Ibid.*, pp. 159-61, no. 97.

CAPITOLUL VIII.

Problema Ardealului

Încă din Octombrie 1597 chestia moștenirii Ardealului era destul de coaptă pentru ca arhiducele Maximilian să recomande fratelui său Împăratul imediată acceptare a provinciei, luându-se și măsurile potrivite pentru a o asigura¹. Și astfel Consiliul de Războiu, prezidat de Maximilian, hotărî, la 22, primirea cu aceste condiții: Sigismund, divorțat de soție, restituindu-i-se moșiile date la nuntă și întărindu-i-se orice donații, va păstra titlul de prinț al Imperiului și ocrotirea Casei de Austria; i se va da un ducat silesian și ce mai trebuie pentru un venit de 100.000 de ughi; se va cere pentru dânsul purpura de cardinal. Iar în Ardealul pe care Imperialii îl vor ocupa și governa nu se va așeza nimenea altul cu titlul de principe².

Acela care trebuia, după capitulațiile iscalite de Ștefan Bocskai, trimesul lui Sigismund — și el nu se gândia că va fi cândva el însuși, nu numai principe ardelean, dar rege al Ungariei³ —, să fie șeful Ardealului, fu arhiducele Maximilian, pe care Rudolf îl invita la 12 Noiembrie să-și ieie provincia în stăpânire. Dar el

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 323, nota 2.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 329, nota 1.

va obiecta că-i trebuie o misiune formală din partea Împăratului, cu sumele trebuitoare ca să nu se facă de răs, și unirea, necesară din punct de vedere militar, cu Ungaria Superioară. Numai așa el va părăsi acea zădărnice care era coroana Poloniei, — ceia ce se făcu fără îndeplinirea acestor condiții la 2 Decembrie⁴.

Dar la 23 Octombrie Ibrahîm era mazilit pentru că se pierduse un an degeaba, precum o arătase IIanul, care se plângea că în urma ordinelor acestui Mare Vizir el rămăsese cu lipsa obișnuitului său venit din pradă. I se aducea învinuirea că Mihai, împăcat numai de formă, nu-și trimesese tributul așteptat și că nici pacea cu Ardealul nu era proclamată⁵.

Cu succesorul lui, Mihai avu legături, dar mai ales în legătură cu Tatarii, prin Meletie Pigas, care spunea, cu privire la tribut, mai bisericește decât creștinește, „sa dea lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu și Chesarului“, fie și păgân, „ce e al Chesarului“⁶: acesta cerea însă și cetățile: Brăila, Giurgiu și un „Bapalè“ care se pare a fi „calè“, Turnul⁷ și isprăvi prin a-i opri și chinui solul cu tributul⁸.

¹ *Ibid.*, p. 327, nota 1. Intervențiile pentru divorț și pălăria de cardinal, *ibid.*, p. 328, nota 1.

² *Ibid.* pp. 325-6, no. CCCXCI.

³ Scrisoarea lui Meletie, în Hurmuzaki, III, pp. 518-9, no. LXXV; răspuns, *ibid.*, pp. 519-20, no. LXXVI. Negocierile se fac prin Dimo celebi și fratele lui, „Chender Bai“; v. și altă scrisoare a lui Mihai, *ibid.*, p. 212, no. CXXIX. E pomenit și omul lui, Anghelachi.

⁴ *L. ult. cit.*

⁵ *Ibid.*, p. 523, no. LXXXII. Cf. relații cu Papa, care, la 16 August, declară că n'are cum îl ajută, *ibid.*, VIII, p. 199, no. CCXCI. Ar vrea ca el să treacă la catolicism, n-l următor, 12 Octombrie. Relații cu Sf. Scaun vor avea loc și în 1599-1600; *ibid.*, pp. 202-3, n-le CCXCV-VI; p. 204. După Szamosközy, p. 75, Mihai ar fi apărat ortodoxia într'o formă jilgitoare pentru Papa Cf. I. Lupaș, în *Revista Istorică*, VII, p. 135 și nota 3. Cu Veneția în 1600, Mart; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 203, no. CCXCVII.

Mihai se găsea deci într'o situație nouă. Sigismund îi va lipsi ca razim, neștiindu-se, în lipsa de bani și de hotărîre a Imperialilor, la cari erau multe capete, cine va veni în loc, și noul Vizir, Hadâm-Hasan, conducătorul de la Dunăre în 1595, având, foarte probabil, să se întoarcă pe linia războiului.

Ii rămânea un singur drum: aceea de la Praga. Intr'acolo se pornise din nou Sasul Schonkebonk (25 Octombrie) ca să arăte mulțămirea pentru trimeterea celor 4.000 de oameni „în cele mai mari nevoi, cu care ajutor, din mila lui Dumnezeu, Domnul meu a stat vara aceasta împotriva Tatarului, care avea de gând să năvălească și sosise acum cu oaste mare până pe la Cetatea-Albă, dar, aflând că Domnul meu, cu ajutorul Măriei Voastre Impărătești, e cu totul hotărît a i se împotrivi și socotind apoi că ajutorul Măriei Voastre Impărătești e mult mai mare, s'a întors înapoi“. Dacă și în anul ce vine va fi acest ajutor, „nădăjduiește Domnul meu să aducă folos mare întregii creștinătăți, ca unul care și acuma era gata să treacă Dunărea și să supuie Bulgaria creștinilor și să facă orice-i va porunci Măria Voastră Impărătească“. L-a împiedecat însă faptul că lefile pe trei luni au întârziat și el a trebuit să ia din veniturile sale proprii. E sărac și, dacă se va retrage în posesiunile Impăratului, unde ar fi să i se deie un adăpost, — trimesul se gândește la cele din vremea lui Ștefan-cel-Mare și la Sct. Georg și Pösing, lângă Pojon — pe vre-o moșie, să nu-l supere nimeni cu datoriile. Vechea groază a acestora către Turci se trezise din nou în sufletul aceuia care nu scăpase de dănsle decât ucigându-și creditorii: „Pe vremea Impăratului turcesc, așa stăteau lucrurile în Țara-Românească, încât orice Domnie venia, trebuia să spuie Impăratului și să dea și în scris că va plăti toate datoriile cu care erau împovărați Domnii

de mai înainte a lui și să dea și fiecărui creditor de la sine sineturi noi, — ceia ce și Domnul măieu a trebuit să primească, și de aceia să deie de la el multe sineturi, și la creștini, care la un loc fac o sumă așa de mare de abia face țara întregă atâta¹. Oricum, solul se întoarse cu 30.000 de florini, aceiași sumă trebuind să fie adausă în vara următoare ca ajutor lunar. Arhiducele Maximilian, recunoscând „ce a dat Mihai până atunci“, stănuise pentru acest rezultat, menit să-i însuflească strămtoratul Domn român încredere în acest mai puternic sprijinitor².

În acest timp, mulțămită lui Mihai, care și povestește aceste negocieri în Memoriul său³, un secretar ardelean, Bernardffy, mergea să se înțeleagă cu Hanul, în credința, veche în Apus și naivă, că el ar putea fi smomit de la legătura cu Turcii. Sigismund era hotărât să treacă la altă politică, de vreme ce nu se îndeplinesc față de dânsul hotărârile, citate, ale Consiliului de Razboiu. El vorbea astfel nunciului de Cervia, în Decembrie: „Oricum, până la sfârșitul lui Ianuar afacerea trebuie să fie, nu numai încheiată, dar și executată; altfel înțelege să fie liber a lua altă hotărâre în lucrurile sale, adecă să facă pace, a cărei negociare, și prin scrisorile ce aduc capugii..., și printr'un secretar care se trimete Hanului Tatarilor, se menține în picioare“⁴.

¹ Însemnările lui Schonkebonk, în *Quellen*, VI. V. și scrisoarea înșasi a lui Mihai, Veress, l. c., pp. 110-1, no. 67. Cf. *ibid.*, p. 113, no. 69; pp. 132-3, no. 82; p. 140, no. 85; pp. 155-6.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 327, no. ccccxciii.

³ Pernice, p. 42. Mihai adaugă că a vrut să dea ajutor la Orade, atacată de Pașa Satârgi-Mohammed, dar l-a oprit Sigismund.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 327, no. ccccxciv. În acest timp, exilată la Chioar, biata arhiducesă tinerică se plângea că-i e urât, trăind așa „ca o pasăre în aer“; *ibid.*, p. 327, nota 3. Și ea, crescută în munții Stiriei, scrie aceste rânduri frumoase despre singura distracție ce poate avea: „Acum, când e zăpadă, umbliă cerbil sălbatec

Primind tratatul deplin încheiat, Sigismund stăruie și la sfârșitul lui Ianuar 1598 pentru execuția lui, fără care nobilimea ardeleană se va tulbura: se aștepta mai de mult sosirea unui diplomat imperial de mult amestecat în rosturile răsăritene, și ca fost trimis la Constantinopol, dr. Pezzen: cu el se trimetea episcopul Ștefan Szuhay, președinte al Camerei ungare². În Ardeal însă era, la cei ce știau ce se pregătește, o mare nemulțămire, și Ioșica îi dă rostire, spunând lămurit nunciului că țara nu primește pe Maximilian sau vre-un alt frate al Împăratului, că după plecarea lui Sigismund va fi o răscoală și un măcel, căutându-se unirea cu Turcii, pe care și acesta a căutat-o și o caută. Nu se poate altfel decât aducerea tratatului în dietă, unde să se aleagă liber un prinț, dacă se poate, unul „național“, admițându-se la nevoie și princessa cu un Sfat și un general din Ardeal, iar Împăratul s'ar învoi a da 12.000 de taleri pe an și plata a 500 de călăreți și 500 de pedestri³. La aceasta Împăratul a răspuns arătând că și Maximilian poate fi privit ca „indigen“⁴.

Sprijinul imperial devenia îndoielnic pentru Mihai, pe care, măcar în parte, îl va fi înștiințat prietenul Ioșica despre cele ce stau să se petreacă. El se îngrijește spre latirea cealaltă, scriind lui Meletie Pigas că e aplecat la pace, acesta ca și Barton grăbindu-l să ajungă neapărat la încheierea ei¹.

așa de aproape că îi poți arunca pietre; de la fereastră îl poți împușca. Ieri mi-au adus un mistreț; e foarte mare; fiind eu vânătoare, îl socot a fi de un an; nu l-au putut prinde altfel decât împușcându-l. Am văzut și un căprior: e grozav de frumos“. Cf. Reissenberger, *Maria-Christina von Inner-Österreich*, în „Mittelungen des historischen Vereins für Steiermark“, XXX (1882).

¹ Veress, *l. c.*, p. 133 și urm., no. 83.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 329, nota 1.

³ Veress, *l. c.*, p. 136.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 329, no. CCCXCVII.

Sigismund Báthory se hotărîse în sfârșit să plece. El vestia aceasta prin Sarmasagy lui Mihai, spunându-i că, de fapt, el se duce numai în acele părți ale Apusului ca să intereseze lumea la cruciată și că, îndeplinind această sarcină, așa de folositoare, se va întoarce. Dacă nu, la întors, va încheia pacea².

La 30 Mart comisarii pentru predarea Ardealului erau la Alba-Iulia³, și îndata același Iojica, Românul din Caransebeș, care se numia pe sine cu mândrie „prințul far: tillu“⁴, era arestat, ținut supt judecată, trebuind să isprăvească, din ordinul primit al căpitanului Mihai Székely, de securedă călăului turc, la Sătmar⁵, de și judecătorii improvișați lășaseră sentința în voia Împăratului. Cu aceasta lui Mihai îi lipsia, dacă nu un prieten sigur, măcar un sfătuitor de zile grele și un asociat de interese, de și s'a spus, atunci, că Iojica ar fi voit să-i pregătească soarta lui Aron⁶.

Lui Mihai nu-i rămânea decât să se lege sincer și statornic de noul stăpîn al provinciei, Împăratul. De mult el își arătase bucuria că va avea de acum înainte oameni de frunte cu cari să poată discuta⁷. Teamă de o nouă invazie a lui Hasan Socoli, pe la Giurgiu și Vidin, îl făcea să-i dorească și mai mult. Dar acum nu mai era vorba de atacul peste Dunăre, ci de izgonirea, îndată ce vor veni cei 5.000 de Cazaci, a lui Ieremia.

¹ Szamosközy, tr. Crăciun, p. 110.

² Veress, l. c., pp. 156-8, no. 95.

³ Ibid., p. 180.

⁴ Ibid., p. 179 și urm.; Anonimul din Alba-Iulia, la Șincal, II, pp. 419-20. Procesul lui Iojica aduce înainte toată politica ardeleană față de Moldova; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 382-4, no. DLXXXVIII. Se vorbește și de tăierea capului lui Tolnay, de uciderea răsplătitoare a lui Calogheră.

⁵ Ibid., p. 384.

⁶ Ibid., pp. 332-3.

Plângerile pentru bani însă urmau: „M'am băgat“, spunea el, „în mare danț, și alții stau în pace, ca Ardealeni, și eu răspund la toate, cu mâinile goale¹“.

Dar nici comisarii, recomandați, încă din Ianuar, și lui Ieremia², pe care în April îl salutau amical³, adăugându-se și scrisori imperiale⁴, nu voiau războiul. Ei se vor adresa mai târziu Hanului, spunându-i că Împăratul, „care e căpetenia tuturor creștinilor ce sânt pe lume“, „a scos din țară“ pe Sigismund, dându-i ceva mai bun „lângă Marea Albă, aproape de Italia“, iar în loc va veni arhiducele Maximilian. Ei se vor coborî ca să întâlnească în Țara-Românească pe IIsan-Celebî, care a sosit acolo⁵. Bernardffy fu păstrat de dânșii ca agent la Tataari⁶. *Mihai promise deci Turcilor tributul de 5.000 de galbeni și primi pe negustorii turci în țară*⁷.

Soții ai lui Mihai⁸ veniseră în Mart la dieta ardeleană⁹. Puțin după aceia „nu departe de Brașov, într'un castel“, adecă la Bran, comisarii erau să aibă o întâlnire cu Mihai, în cariera căruia era să aducă apoi atâta încurcătură, pregătindu-i peirea¹⁰. Cum era în post și Mihai rănit la vânat, se simția ținut să meargă la bise-

¹ *Ibid.* O scrisoare către Împărat (16 Mart), *ibid.*, p. 338, no. DV

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 443-4, no. CCXXXIII.

³ *Ibid.*, p. 448.

⁴ *Ibid.*, p. 454.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 335. În anexă, unul din actele negocierilor lui Sigismund cu Turcii (p. 336, no. DI). Ajutorul lui la negocierile cu Tataarii; *ibid.*, p. 337, nota 2. V. și *ibid.*, p. 345, n-le DXX, pp. 348-9, no. DXXV. Bernardffy la el; *ibid.*, p. 351, no. DXXXIII.

⁶ *Ibid.*, pp. 336-7, no. DII.

⁷ *Ibid.*, p. 337, no. DIV.

⁸ Petru Armeanul și Seculul Kakuczy; Anonim, la Șincai, II, pp. 422-3.

⁹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 339, no. DVII și p. 339, nota 1.

¹⁰ *Ibid.*, p. 340, no. DXI; p. 341, no. DXIII.

rică, trebui ca el să fie căutat în țara lui chiar ¹. Întâlnirea se tot zăbovește de-a lungul acestei luni April, Domnul plângându-se de dureri mari, așa că abia a putut veni de la București la Târgoviște. Așa spun Radu Comisul Buzescu și Logofătul Teodosie, cari merseră înaintea lui Pezzen. Se trimeseră deci la el Schonkebonk și tesaurariul Hôdl, bine cunoscut în țară, rămâind ca, după ce ei vor fi căpătat toate asigurările, *jurământul lui Mihai să fie luat în însăși țara lui, deci ca Domn independent și nu ca membru al Ardealului* ², aceasta o și voise el cu zabăvile sale, cerând pe Pezzen sau, măcar, pe episcopul Istvanffy, colegul lui. *Unii începeau a-l bănuși că vrea Ardealul pentru dânsul, cu îngăduința Turcilor* ³.

De fapt era altceva. Nu-i convenia regimul mixt, cu principesa austriacă și comisarii cari nu puteau spune pe cine cepresintă. Prin judele Brașovului, Valentin Hirschel, el răspunse neted la începutul lunii Maiu: *să vie Maximilian, și acelaia el îi va jura* ⁴.

Deocamdată centrul politicei creștine în Răsărit se mutase în reședința Domnului. Acolo veniră în Maiu, întorși de la Tataři, Bernardffy și Imbrohorul Hanului ⁵. Din Gherghița scrie cel d'întăiu comisarilor cari-l așteptau, ca să afle de la dânsul vestea bună că nicio primedie de la Tataři nu amenință în anul acesta, că nimic nu făcea să se prevadă o nouă expediție a Turcilor în Ungaria. Imbrohorul și cei cari-l întovărășiau declarau că nu pot să între în Ardeal decât dacă Domnul înmuntean, un om de cuvânt, îi asigură că nimic rău nu li se va întâmpla. Dacă o garanție nu se poate da de

¹ *Ibid.*, p. 341, n-le DXIV-V.

² Pp. 342-4, no. DXVII. Cf. *ibid.*, p. 349, no. DXXVI.

³ *Ibid.*, p. 345, no. DXIX.

⁴ *Ibid.*, p. 350, no. DXXX.

⁵ *Ibid.*, p. 351, no. DXXXIII.

comisari și de regentă, să se lase lui Mihai sarcina răspunsului. Bernardffy arată scopurile trimeterii lui între altele intervenția Hanului pentru ca să se cedeze Ardealului tot Ținutul până la Tisa, cu Timișoara și Ghiula, dar era vorba, cum s'a spus, și de o alianță cu Tatarii contra Sullanului, și în această privința solul ungar e de părere că Mihai ar ajunge pentru a se continua negocierile, ca unul care „știe bine și pricepe temeiul și începutul acestor lucruri, ca și toată treaba și împrejurările Turcilor și Tatarilor“. El, Mihai, e în stare să lămurească Tatarilor plecarea lui Sigismund — și ea s'a făcut cum am arătat mai sus — și să-i îndulcească, dându-li o sumă ce s'ar trimete de la Împăratul¹.

Mihai s'a arătat pe urmă foarte mândru de rezultatul acestor negocieri începute și conduse de dânsul, arătând „ce mare serviciu a adus creștinătății făcând să se plece un tiran, un păgân, Hanul cel prea-mare și prea-puternic al Țerii Tatărăști, și l-a făcut să vie la supunerea prea-neînvinsului Împărat al Romanilor. necruțând nici cheltuieli, nici bani, sperând totuși că va fi răsplătit de creștinătate, și că i se vor întoarce cheltuielile mai mult ca îndoit“².

Episcopul Szuhay enumera în același moment (26 Maiu) ce e în stare să facă Domnul muntean: „a izgoni, cu toate ofertele lui de prietenie³, pe Ieremia Movilă, adus ca intrus de către Poloni, din Moldova, care e în orice prilej potrivită contra Turcilor, și a așeza pe altul pe care-l va porunci Maiestatea Voastră...; ajutat de Constantin Vasile, ducele de Ostrog, și întărit cu o numeroasă mulțime de Cazaci, ar potoli pe dușmanul

¹ *Ibid.*, pp. 352-3, no. DXXXV. Cf. *ibid.*, p. 353, n-le DXXXVI-VII; p. 354, no. DXXXVII.

² Pernice, p. 42.

³ Hurmuzaki, III, pp. 285- n-le CCCXVIII-XII.

moldovean care ți se obrăznicește în coastă și, Tatarii cerând acum, precum sperăm, prietenia noastră, poate să zădărnicească și formările protivnice ale Polonilor și să le oprească prin mișcările și năvălirile Tatarilor, și astfel apoi să treacă Dunărea și până la Constantinopol să devasteze tot ce va găsi în cale cu fier și foc și astfel să constrângă pe Turc la ce va voi Maiestatea Sa¹.

Niciodată până atunci purlarea lui Mihai nu fusese atât de deplin recunoscută și rolul ce i se atribuie așa de însemnat.

La sfârșitul lunii Maiu comisarii se hotărîră să meargă amîndoi, împreună cu cei mai buni cunoscători ai lucrurilor de acolo, Kornis și Senniey, în Țara-Românească, mai ales pentru acea afacere a Tatarilor, pe care deci nu înțelegeau s'o lase întregă în sîmna Domnului românesc².

Indată ura, invidia nemeșilor ardeleni, cari alcătuiau Sfatul țerii, se vădește. Ei declarară că e imposibil să se lase provincia numai în sîmna Mariei-Cristinei, dar mai ales „ar fi o scadere pentru reputația Împăratului ca doi comisari împărătești așa de aleși să se ducă la un supus“. Aceasta pe lângă situația generală așa de rea, de la Orade până în Polonia, și pe lângă primejdiile ce ar putea răsări în cale, Românii nefiînd demni de încredere. Cum episcopul și-a menținut părerea cu hotărîre, adăugînd că s'a și comunicat lucrul Împăratului, oligarhia aceasta netrebnică și veșnic agitată s'a arătat foarte jignită: odată ce poruncile se ieau de la Praga, de ce mai sînt și ei întrebați³?

¹ Să i se dea 10.000 de taleri, dar să se păstreze ca garanție fiul și o parte din tesaur; *ibid.*, pp. 354-5, no. DXL.

² *Ibid.*, p. 355, no. DXLI.

³ *Ibid.*, p. 356, no. DXLII.

Mihai și Bernardffy zoriau sosirea represintanților Împăratului¹. Domnul Țerii-Românești, care se afla la 7 Iunie în satul Ploeștilor, înștiința pe cei doi oaspeți că are de gând să atace Moldova, cum îi spusese și lui Sigismund fără să fi avut aprobarea acestuia. Aceasta fiindcă e de nevoie „să se aleagă odată neghina din grâu“. El stăruia și pentru bani, pe cari aceștia declaraseră că nu-i au la îndemână, căci „nu mai poate ținea cu vorba pe ostași“, într'un moment când Turcii așteaptă numai să treacă bairamul ca să înceapă o nouă acțiune².

Ajungând la Târgoviște, Pezzen și Szuhay, întâmpinați, nu de Mihai, care pretexta tot reaua lui stare de sănătate, ci de fiul lui, cu o întreagă oaste de peste trei mii de oameni³, fură duși la biserica din Deal, unde se odihnia, împreună cu câteva rude, bătrânul Radu ctitorul și tatăl lui Mihai, Petrașcu-cel-Bun. Aici trebuia să se facă jurământul de Mihai și de acele căpetenii ale țerii cari o legaseră odinioară, în așa de umiltoare condiții, cu Sigismund Báthory, deci: Mitropolitul Eftimie, Vornicul Dumitru, Clucerul Radu, Logofătul Teodosie și, pe lângă dânșii, membri mai noi ai Sfatului sau de aceia cari nu participaseră la negociațiile din 1595: Mihalcea, Andronic Cantacuzino, Negre Spătarul, Logofătul Miroslav, Banul Calotă. În forma d'întăiu, jurământul era și către Mihai. *Dar încă odată se amestecă sfatul unguresc, și de două ori cuvintele care-l*

¹ *Ibid.*, pp. 356-7, no. DXLIII-V. Cf. știri îngrijorătoare din Moldova transmise de Sennley, care era tot de pază, la Varhégý; *ibid.*, p. 357, no. DXLVI.

² *Ibid.*, pp. 358-9, no. DXLVIII; Hurmuzaki, III, p. 287, no. CCXXI, cu adresa greșită.

³ Anonim, la Șincai, II, p. 424. O primă întâmpinare, de boieri fusese la graniță. V. descrierea oficială a călătoriei, Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 360-2, no. DL.

cuprindeau fură șterse. Domnul înșuși, recunoscând legătura țerii sale de *Ungaria imperială, nu de Ardeal — aici era marea schimbare* —, primia, cu scutire de orice tribut, dar în schimb se prevedeau daruri anuale, asigurări pentru moștenirea fiului său și, în cas de stângere a neamului, a unui om de țară, ales de dânsa, pentru plata a 5.000 de ostași, și pentru o adăpostire în vreme de nevoie pe pământul Împăratului¹.

În grădina curților domnești se discutaseră între Mihai, ajutat de interpretul său, Ioan Raș, și comisarii toate chestiunile pe care le atinseseră până atunci scrisorile; într-o zi de Duminecă, la Mitropolie, se ascultase solul tălăresc, care asigură că stăpânul său aprobă, ba întărește și cu jurământ tot ceia ce va spune Domnul român; cum Sultanul a stârnit dușmăniile în dinastia tălărească și susține acum pe fratele mai mic al Hanului, Rudolf e sfătuit să nu se încreadă în ofertele constantinopolitane, care nu sânt decât numai o înșelare. Pentru așa de frumoase cuvinte, li se dau, și ca din partea lui Mihai, 10.000 de galbeni, destinați celui care i-a trimis; cu această sumă pleacă Ioan din Pojon, socotitorul de lefi Hōdl și priceputul Gheorghe Raș.

Mihai, căruia i se dăduseră pentru ostași 10.000 de galbeni, stăruia să mai capete plată pentru 5.000 de mercenari, sau aceștia să fie trimiși și întreținuți de Împărat.

În cas de războiu din partea Turcilor, el poate „trece Dunărea“ sau trimete o parte din trupele sale la Orșova. „*El spune, și e adevărat, căci o avem și de la alții, că, dacă el, Voievodul, va trece Dunărea cu cinspre-*

¹ Pray, *Dissertationes*, pp. 287-8; Hurnuzaki, III, p. 287 și urm. (și despre negocierile cu Tatarii. V. și *ibid.*, p. 298 și urm., no. CCXXIXII: instrucțiile lui Bernardffy. Cf. și n-le următoare.; pp. 323-5 și urm. (Hanul către Maximilian); Iorga, în Hurnuzaki, XII, p. 359, no. DXLIX; Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 1, no. 1, *Studii și documente*, V, p. 2, no. II.

zece sau douăzeci de mii, toate națiile acelea până la Constantinopol, scârbite de robia turcească, cum sânt Bulgarii, Sârbii, Albanesii, Rații, legați religios de dânsul, vor înlătura pe orice Turc din mijlocul lor; pentru care scop el păstrează la dânsul ca zălog și chează pe copii celor mai de samă din aceste neamuri. Altfel, mai bine să plece, dacă i se dă undeva un culcuș¹.

Dar acum intervine, întâiu supt forma unei firești dorinți de răsbunare contra lui Ieremia, „șiretul, trădătorul, omul fără nicio credință“, care-i spionează și denunță toate acțiunile, *ideia cealaltă, pornită din instinctul celui care se simția legat de toate elementele, risipite, ale aceluiași neam, fără ca aceasta să fie încă pentru dânsul o politică: urmărirea legării într'un singur Stat a acestor fragmente de viață românească.* Deocamdată, e vorba de Moldova: cât ar dori s'o atace, s'o icie, s'o închine Imparatului, cum a închinat propria sa moșie! *Nu-i pasă de Poloni, în a căror țara sânt domni mari gata sa-l ajute.* Deci „i-ar fi foarte ușor să aiba pe Ieremia legat și stăpânirea Moldovei“, dar ce-l intereseaza nu e atâta țara, cât Ieremia. pe care nu vrea să-l cruțe. Cum, la întors, comisarii aflare de rele intenții polone, ei înșii îi cerură ca, la un atac moldolălăresc, el sa intervie cu armata². În ce privește Ardealul, spune atâta: „a fost îndemnat de Iojica să-l ajute a căpăta principatul ardelean“.

Dar ura contra acelora cari-l desprețuiseră și-l înjosiseră în tristele zile ale lui Sigismund nu și-o ascunde *Ea merge până acolo, încât au trebuit mari staruințe pentru a-l face să jure, legându-se din nou cu aceia cari nu-i recunoscuseră neatârănarea.* Mânie răsufila din cuvintele sale. „Se plânge că prin ei a

¹ Iorga, în Hurnuzaki, XII, p. 361.

² *Ibid.*, p. 364, no. DLIV.

fost oprit de la orice ispravă strălucită..., ca unii cari prelutindeni caută trufia lor; *ei l-au lipsit* de țara lui și, cu cea mai mare înjosire, i-au dat numai lefii pentru două sute de călarăți, și multe alte lucruri foarte absurde; *dar pe urmă a fost restabilit în toate drepturile sale (postea tamen in integrum fuerat restitutus)*; se teme să nu se repete asemenea lucruri“. Felul, plin de reserve, cu care episcopul Napragy vorbește de cele petrecute, subliniind că Mihai n'a ieșit înaintea oamenilor împărătești, îndreptățește și el această judecată¹.

Comisarii plecară foarte mulțamiți de țara dăruită cu toate binefacerile lui Dumnezeu — pe la Craiova se secera orzul — și având și clădiri frumoase, în fruntea carora — curioasă cunoștința! — e mănăstirea de la Argeș. Păcat că prada lui Sinan a luat 5.000 de locuitori birnici. Ei cred ca trebuie să dea și un portret fizic și moral al lui Mihai: „înalt, cu părul și barba negre, și fața oacheșă, aspra; crunt, doritor de glorie, inimos“ (*sinister, reputativus, animosus*)².

Peste câțva timp, Mihai putea să aibă bucuria scrișori împărătești de la 10 Iulie³, prin care, după recomandăția lui Pezzen întors la Praga, se lăuda purtarea lui, în așteptarea conlucrării apropiate cu Maximilian și i se da sfatul să nu atace Moldova.

Indată se semnalară mari mișcări ale Turcilor. Sătârgi-Mohammed era la Belgrad; Hafiz-Ahmed își întinsese corturile la Vidin; la Rusciuc comandă chehaia gebegiilor și Aga Ienicierilor; Silistra aștepta un corp de oaste cu Pașa Ahmed; acestea afară de soldații

¹ Veress, *l. c.*, pp. 466-7, no. 102.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 362, no. DL. Cf. și n-l următor.

³ Cred că trebuia cetit așa, în loc de Iunie; Veress, *l. c.*, pp. 164-5, no. 101.

cari se tot adunau la răscrucea de drum de la Plevna, cunoscută lui Mihai, care din lagărul său de la satul Datco înștiințează pe comisari la 29 Iunie. O parte din Turci va ataca Ardealul, alții, cei de la Rusciuc și Silistra, unindu-se și cu Hanul, în care, pentru o sumă ca aceia ce i s'a dat, nu e de pus încredere, vor intra în Țara-Românească. Dacă, spune Domnul muntean, îi vin Cazacii, pe cari-i așteaptă el și se vor trimete bani, nu va aștepta să-i vie cineva în țară, ci se va arunca el asupra dușmanilor. E de nevoie, adaugă dânsul—și câți alții stăruiau în același sens pe lângă bolnăvicioasa nehotărîre habsburgică! — ca arhiducele Maximilian să vie în țara care-l așteaptă¹. Ceva mai târziu, Mihai, căruia nu i se putuse da un ban, își arată temerea ca nu cumva însuși Sultanul, după bairam, să se arăte la Dunăre².

Până în Iulie cererile desperate se repetă. La 6 Iulie, din Ploești, Domnul arată că 10.000 de Tatarsi vreau să treacă la Smil: *oastea, neplătită, nu ascultă de dânsul și rătăcind, pradă; se gândește să-și trimeată familia în Ardeal, să plece și el*³. La 11 Iulie era la Târgoviște și asigura, după raportul Banului de Buzău și Brăila, că, de fapt, Tatarii sânt la Oblucița, iar alții la Vadul-lui-Jora (*Deligiura*). Lumea, și în Moldova și la el, fuge spre munți. Pregătindu-se a pleca spre Gherghița, el cere să i se trimeată Moise Szekély și să se fie gata Senniey cu călărimea⁴.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 364-7, no. DLVI. În altă scrisoare a comisarilor e vorba de pornirea lui Mihai contra lui Ieremia (*ibid.*, pp. 368-9, no. DLVIII), care anunța apropierea Tatarilor (*ibid.*, pp. 367-8, no. DLVII). Szuhay repetă, la 30 Iunie, știrile de la Mihai; *ibid.*, p. 369, no. DLXI.

² *Ibid.*, pp. 369-70, no. DLX.

³ *Ibid.*, p. 371, no. DLXIV. Altă scrisoare, din 7, Veress, *l. c.*, p. 171.

⁴ *Ibid.*, p. 273, no. DLXVIII.

Emisarii, răpede învățați cu lucrurile de la noi, căutau să câștige pe Tataři, de la cari veniră știri mai bune, și pe Ieremia, care trimetea scrisori de reverențioasă politeță¹. „*Ce bine ar fi dacă acești doi antagoniști români s'ar putea uni contra dușmanilor!*“: toate cetățile ocupate de Turci în Moldova ar cădea².

Dar gândul lor, care se liniști numai pe la jumătatea lui Iulie în ce privește primejdia anunțată, merge, îndrăzneț, mai departe. Fantoma bizantină ispitește și pe diplomat și pe episcop. Ei se gândesc la atacul contra Bizanțului (*ad Bizantium petere*)³. Au legături cu Dionisie Rali, care nu-și părăsise idealul cu care se credea dator față de religia ca și față de rasa sa, față de marea seminție din care i se cobora familia: „am lucrat cu arhiepiscopul Mitropolit de Târnova, Dionisie Grecul, căruia i-am trimis apoi o scrisoare grecească, pentru ca, atunci când se vor vedea steagurile Maiestății Voastre dincolo de Dunăre în Bulgaria, supt conducerea lui Mihai Voevod sau unui altuia, care se va părea potrivit Maiestății Voastre, toată Macedonia și chiar Grecia să scuture jugul tiranului. Ceia ce de la ei înșii o pregătesc și făgăduiesc cu sfințenie, și zic că în puține zile vor fi la număr 200.000 și că pot face greutăți și Bizanțului însuși“⁴.

Atitudinea Turcilor era provocată poate de credința că, odată Imperialii așezați în Ardeal și având la îndemână un om ca Mihai-Vodă, ei vor încerca ofensiva balcanică despre care am văzut că în două rânduri vorbesc comisarii. De-odată, la sfârșitul lui Iulie, situația se lămurește, după ce se trimisese la dânsii de

¹ Veress, l. c., p. 164, no. 99.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 374-5, no. DLXXI.

³ *Ibid.*, p. 374, no. DLXXI.

⁴ *Ibid.*, p. 370, no. DLXII.

două ori Gheorghe Raț. Hafiz-Ahmed de la Vidin asigură că nu va trece Dunărea³, iar Hanul desminte prin solul sau Alexandru Paleologul intențiile de a năvăli care i se atribuiau⁴.

În mult mai mare măsură această situație se încurcă însă prin neașteptata sosire îndărăt a lui Sigismund Báthory.

Încă de la 28 Iunie șefii oligarhiei nobiliare din Ardeal, episcopul Dimitrie Napragy, Ștefan Bocskai, Kornis și Sennyei, Cristofor Keresztesy, Gheorghe Ravazdy, Baltasar Bornemissa și Ștefan Tholdy, înștiințaseră pe Împărat ca e cu neputință ca provincia să reziste dușmanilor așa fără stăpân, fără bani și fără oaste cum a rămas după încheierea unei convenții cu privire la care ei nu fuseseră întrebați. Ardealul e „o țară mică și, precum un izvor mic, de la care se tot iea apă, se usucă, astfel a fost și ea stoarsă și slăbită prin atâtea cheltuieli pe care, aprins de iubirea creștinătății, prealuminaatul prinț Sigismund, împreună cu noi, le-a răs-pândit“¹. La Lugoj, Andrei Barcsai dădea războiu în toată forma Turcilor². Peste câteva zile Napragy zoria și el pe Maximilian să vie³. De multă vreme, cei doi Báthorești din Polonia, Ștefan, adăpostit în Moldova, și cardinalul Andrei, se pregătiseră de o lovitură⁴.

¹ *Ibid.*, p. 377, no. DLXXVI.

² *Ibid.*, p. 379, no. DLXXI. Ei sânt trimiși cu Gheorghe Raț la Maximilian; *ibid.*, no. DLXXXII. Cf. *ibid.*, pp. 377-8, no. DLXXVII. (Scrișoarea, în legături cu solia lui Hasan-Aga și cu sosirea Tatarilor la Sillistra, e mai veche decât data ce i-am atribuit.) Observația se cuprindea, de altfel, *ibid.*, p. 378, nota 1.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 364, no. DLV.

⁴ Veress, *l. c.*, p. 170.

⁵ *Ibid.*, pp. 167-8, no. 103.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 145-8, 162-3, 334, nota 4, 339, nota 1; Veress, *l. c.*, pp. 164-5, no. 100.

Sigismund va fi aflat de aceste uneltiri în castelul său silesian din Oppeln, în care așteptând purpura de cardinal care l-ar fi chemat la Roma, el, răpede desgustat, își blăstămase ceasul când părăsise Curtea ardeleană, cu nobilii deprinși a servi o dinastie națională de glorioase amintiri, cu soliile strălucitoare de la „vasali“ și de la foștii stăpâni turci, cu posibilitățile de întreprinderi menite să-i aducă laude de la întreaga lume catolică. Oppeln, reședința lui, era „un loc prost, ruinat, fără îngrijire și podoabe“; Silesienii și-au râs de el, zugrăvind-l cu picioarele în sus“; era tratat de prost¹.

La 20 August, după negocieri care rămăseseră cu totul necunoscute comisarilor, dintre cari Pezzen și plecase înapoi la Praga ca să-și facă raportul, ușuratac Sigismund, care se strecurase prin Cracovia², apărea în mijlocul acelor despre cari așa de greșit se credea că „mai curând ar vrea să-și mănânce copiii decât să se întoarcă supt jugul Báthoreștilor“³. Soția divorțată îl primi bucuroasă, de și Iojica asigura că el a stat s'o împuște ori s'o otrăvească⁴. Napragy fu aruncat la închisoare, ca și noul cancelar în locul lui Iojica, pe care nu-l putuse scăpa Sigismund, și comisarilor.

Răpede vestea se răspândește în tot Ardealul, stărnind la foarte mulți, mai ales dintre aceia cari nu vedeau bucuros așezându-se în locul unei domnii cu trecut și tradiții nepuțința nemțească, o sinceră bucurie. La 30, Sennyei, din Cetatea-de-Baltă, o arată lui Ieremia Movilă: „Pe milostivul nostru Domn vrednic de închinare, pe prințul nostru l-a adus Dumnezeu, pe care

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 400, nota 1.

² Veress, *l. c.*, p. 191.

³ Scrisoare a residentului toscan la Curte, *ibid.*, p. 165, no. 100.

⁴ Veress, *l. c.*, p. 187, no. 115.

acum ni l-au ales din nou ca principe, și astăzi e împreună cu noi... Puțini ar fi putut nădăjdui ca acest lucru să se întâmple așa, dar cred că e din marea milostivire a lui Dumnezeu, și a orânduitor Măria Sa Sfântă pentru dăinuirea acestei țeri"¹. După retragerea mării armate turcești de la Alba-Regală, Oradca fiind atacată, pe neprevestite, de Turci, se aștepta ajutorul celui abia întors la ai săi². Tatarii, întorcându-se, prădau în părțile Crișurilor și în Banat, Cenadul era luat, Aradul amenințat³.

În momentul sosirii în fuga calului a lui Sigismund, relațiile lui Mihai cu Praga erau cele mai bune. Ioan de' Marini Poli, care se afla atunci acolo, asigura pe Domn că Împăratul a dat ordin printr'un bancher vienes cu legături la Cluj să i se dea imediat 50.000 de taleri; trăsura și cei doisprezece cai ceruți se vor trimete. În ce privește schimbarea din Ardeal, Sigismund s'ar putea înțelege cu Rudolf, care-i e rudă. Dar lui Maximilian Ragusanul îi suggera, față de „enormul esces“, cum s'ar putea cotorosi de acest „băiețandru desfrânat, călcător de credință“, care „și bate joc de toată creștinătatea și de Măria Sa, și anume ridicând împotriva lui pe Secuii, cărora Báthoreștii li-ar fi răpit libertatea și cari ard de dorința de a o recâștiga. *Mihai, având Secui în oastea lui, fiind vecin cu Secuimea și dispunând în țara sa de Franciscanii din Ciuc, ar fi cel mai potrivit pentru a pune la cale răsturnarea*⁴. E, din cercurile imperiale, cea d'întăiu îndreptare a lui către Ardeal. Și vechiul prieten al Mirceștilor precil-

¹ *Ibid.*, pp. 178-9, no. 112.

² *Ibid.*, p. 197.

³ *Ibid.*

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 381, no. DLXXXVI.

sează: Sașii nu vor jura credință celui întors contra Împăratului. Ar fi ușor deci ca el „să fie atacat de Maximilian de o parte și de Mihail Voevod de altă parte, iar Secuții în țara însăși, cari ar avea înțelegere cu Mihai. Ragusanul merge așa de departe, încât, sprijinindu-se pe vechi conflicte moldo-transilvane, pe întinderea Moldovenilor în Ardeal, crede că Ieremia însuși ar putea fi câștigat pentru Casa de Austria¹.

Din partea lui, arhiducele, care se afla la Cașovia, căuta, scăzând însemnătatea restaurării lui Sigismund, să se asigure de credința lui Mihai². Ii făgăduia bani, îi punea înaintea exemplul celor din Orade, cari s'au ținut credincioși, îi vestia înaintarea oștilor împărătești, care au cucerit mai multe castele în drumul lor, către Buda³. Se aștepta acum la Cașovia solia tătărească, întovărașită de oamenii lui Mihai⁴, cu Gheorghe Raț în frunte⁵. Consiliul de Războiu împărătesc era și el de părere că trebuie făcut orice pentru a păstra pe Mihai⁶, care trimetea tocmai atunci un nou sol, din țabara de la Dunăre, pe Ștefan Petneházy⁷. I se spunea lămurit Ardeleanului că, dacă vrea să-și facă pacea cu Turcii, este Mihai care-i poate strica toată afacerea (*ipsum Valachum id irritum factorum*)⁸.

Dar Sigismund, ajutat și de arhiducesă⁹, făcea tot ce-i era în putință ca să fie ținut și tolerat la locul lui. Se arăta același bun creștin, cu aceleași sentimente

¹ *Ibid.*, p. 382, no. DLXXXVI.

² *Ibid.*, p. 382, no. DLXXXVII.

³ *Ibid.*, p. 388, no. DXCI.

⁴ *Ibid.*, no. DXCII; p. 389, no. DXCIII.

⁵ *Ibid.*, pp. 390-1, n-le DXCVII-VIII.

⁶ *Ibid.*, p. 389, no. DXCV.

⁷ *Ibid.*, pp. 388-9, no. DXCVI.

⁸ *Ibid.*, p. 387, no. CXV.

⁹ *Ibid.*, p. 491.

față de Casa de Austria. Cerea ajutor ca să nu cucească Turcii Oradea, fiindcă, în lipsa lui comisarii n'au luat nicio măsură de apărare. Aceștia, de altfel, erau câștigați de dânsul până într'atâta, încât, și de frica lui, fiind reținuți ca prizonieri de Stat, serviau la Curte argumentele prințului ardelean, staruind să i se dea Oradea, garnisonată acum de Imperiali, și toată vechea granița, căci tot e mai bine decât ca Turcii să ajungă a se așeza acolo¹.

Din partea lui, Mihai se gândia de sigur încă din acel moment că ar putea fi el stăpânul acestui Ardeal pe care se vedea bine că n'are cine-l apăra. Prin Gheorghe Raț, cerea, e drept, îngăduire pentru Sigismund, care ar putea să se îndrepte, el însuși fiind gata să-l ajute la aceasta. „Dar, de unde nu, el va rămânea până la moarte cu trupul și puterea sa statornic pe lângă Impărat, și așteaptă numai porunca Măriei Sale pentru a o îndeplini, și, dacă s'ar ajunge la o extremitate, și Ardeleanul s'ar desface de Măria Sa, îi va pune împotriva, pe ce cale ar porunci Măria Sa, puterea lui, și crede că va găsi la Sași și la Secui o bună legătură”².

Mulțămind lui Maximilian pentru scrisoarea trimisă³, el declara prin Petneházy că la un lucru ține neapărat: *independența sa așa de mult râvnită, cu atâta durere, părăsită un moment: „Dacă Maiestatea Voastră s'ar înțelege cu Ardeleanul așa ca să rămâie în față, el nu vrea să fie supus el, nici să-l recunoască de Domn (das aber nicht unter ihm sein, noch für seinen Herrn erkennen wolte)”*. De altfel, rămas credincios Impăratului, el e gata să *meargă de o potrivă și contra Turcului și contra lui Sigismund, și are 4.000 de*

¹ *Ibid.*, p. 338, nota 1.

² *Ibid.*, pp. 390-2, no. DXCVII.

³ *Ibid.*, p. 392, no. DXCIX.

Cazaci buni, cari știu bine toate drumurile și cărările în Ardeal. E înțeles cu Secuții și crede că Sașii sînt gata de răscoală. Pe cei d'întăiu e gata să-i caute în chiar țara lor, trecînd Dunărea pentru un „puternic iurus”. Acolo, pe lângă cei 30-40.000 de oameni ai lui — cea mai puternică oaste pe care a ținut-o vre-odată, — va avea pe Bulgari, cari-l ațîță foarte, să treacă Dunărea și să năvălească asupra dușmanului¹. Răspunsul fu, cum era de așteptat, moale: da, să se atace Turcii, da, să se păstreze legătura cu Secuții; restul, chestia însăși a Ardealului, privește pe Imparat². Scrisoarea însăși, datata 26 Septembrie, era așa încât să nu se poată prinde dintr'însa nici un gând lamurit, să nu se întrevadă nicio hotărîre³.

Sigismund trimesese însă la Poartă pe Ștefan Ováry. Atunci Mihai, care îndreptă spre Praga pe Armeanul său credincios, zburnește de aprigă mînie contra „trădătorului” care „vrea să-l nenorocească pe el și țara lui”. Dacă face așa, atunci el îi va fi „păgân și Turc”. de și-i trimesese în ajutor la Lugoj 8.000 de oameni⁴. Așa să-i spuie Petru Armeanul lui Sigismund, cerîndu-i și liberarea comisarilor. Când Ardeleanul voi să oțrească pe acest sol, care se făcea că merge să înroleze Cazaci, Mihai trimese răspunsul că va face lucruri de să fie „paguba ambelor țeri”. Pe Bodony expediat de vecin n'a vrut să-l primească. Lui Maximilian îi repeta că are pe Secui în mînă. Pacea cu Ardeleanul nu trebuie făcută cu niciun preț.

¹ *Ibid.*, pp. 392-3, no. DC.

² *Ibid.*, pp. 393-4, no. DCI.

³ *Ibid.*, p. 394, no. DCI. Comisarilor se rugau să nu se dea încă drumul lui Petneházy; *ibid.*, no. DCIII. Să fie din acest timp, cum credeam, planul de a se lua Moldova, „prin tratate și căsătorii”, dându-se și lista Polonilor prieteni (*ibid.*, no. DCIV)?

⁴ *Ibid.*, p. 397.

Și gândul lui Mihai se ridică foarte sus. Toată puterea sufletului său se vedește în mari planuri de viitor. Vrea Moldova, dar ea nu-i ajunge. S'a înțeles cu Voevodul de Chiev, căpetenia ortodocșilor din Polonia, de care atârnă „toată Rusia, Pololia, Volinia și Lituania“. Și, „când deci Ardealul, Țara-Românească și Moldova ar fi împreună, cum el are mulți prieteni în Polonia...„ cine poate ști ce ar mai trimete Dumnezeu, mai ales că regele¹ nu e în țară“. Poate că s'ar putea așeza din nou Maximilian².

Răspunsul fu rece, admițând legăturile cu Secuții și Sașii și înlăturând cu totul planurile cele mari, acum când alte chestii „bat la ușă“. Nici măcar în chestia Ardealului nu se poate lua o hotărîre, când primejdia atacului turcesc e în spate³.

Dar Mihai continuă să vorbească de necesitatea de a ieși din strâmtorarea de toate părțile în care se găsea, pentru a merge până la aducerea în Polonia a lui Maximilian, și el vorbește iarăși de legăturile cu Secuții „și alții în Ardeal“. Aliații săi „se oferă lui Mihail Voevod ca să i se unească și, la nevoie, să gonească pe prințul Sigismund din Ardeal“, adăugând că acesta a trimis soli la Zamoyski și la vărul său, Andrei, ca să-l ajute pentru pacea cu Turcii. Incă odată se subliniază punctul că „dacă rămâne prințul Sigismund în Ardeal...„ Mihai nu înțelege să atârne, nici să asculte de alții decât de Maiestatea Sa sau de cinc va fi trimis de acesta“⁴.

¹ Armeanul spunea însă că acesta în 1597 a oferit lui Mihai sate în Lituania, dacă se leagă cu regatul.

² *Ibid.*, pp. 295-7, no. DCVII.

³ *Ibid.*, pp. 398-400, no. DCVIII. Tot așa, la 5 Octombrie, prin Grigoriu; *ibid.*, pp. 407-8, no. DCXIX; v și n-l următor.

⁴ *Ibid.*, pp. 400-1, no. DCIX. Pentru ajutoare de la Maximilian, n-l următor și pp. 403-4, no. DCXVI. V. și *ibid.*, p. 405; pp. 421-2, no. DCXLI.

Cererea din 12 Novembre, prin Grigore Bálogh și Marcu Iovan Ragusanul¹, ca Sigismund, așa de meritos în trecut, așa de util în viitor, pentru ca să nu se mai repete nenorociri ca prada Ținutului Orazii², să fie iertat, nu era decât o acoperire a adevăratelor intenții³, Maximilian trimțea (12 Decembre) hotărîrea la Împăratul⁴, care nu se arăta de loc dispus la concesi, ci apăsa asupra pactului din Iunie⁵.

Acestea au fost deci, de la început, raporturile dintre Mihai, care-și avea atunci la Praga un sol, pe Cipriottul Hector Vorsi, fost în 1597 pentru el la Roma⁶, și Sigismund reșezat în Scaunul lui. În memoriul adresat de Domnul român Marelui Duce de Toscana se trece asupra acestui moment gingaș. Cronica Buzestilor pomeneste de apariția Marelui Vizir Gerah-Mehemed, acela care, în cursul acestui an, fiind numit la 8 April, însufleșise armatele demoralizate ale Sultanului, înaintea Orazii: „deaci unii bătea' cetatea, iar alții prăda' țara“. Ea trece apoi astfel la reluarea legăturilor între Mihai și Sigismund: „Și trimse la Mihai-Vodă pentru cea prietenie și credință d'întăiu, ca să fie iar unul cu altul, și trimse la Mihai-Vodă să-i dea oști ajutoriu, să se apere de vrăjmași, și-i deade 3.500 de voinici, și li puse cap pre Aga Leca“⁷.

Dar Mihai se simți dator, nu față de cel pe care

¹ Hurmuzaki, III, p. 311: credențiale din 8 Novembre.

² Scrisoarea lui Mihai din 12 Novembre (*ibid.*, pp. 312-3). Tot așa Instrucțiile, *ibid.*, pp. 315-7, no. CCXLV.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 418, no. DCXXXIV.

⁴ *Ibid.*, p. 421, no. DCXL. Gheorghe Raț se întorcea atunci de la Praga; *ibid.*, pp. 422-3, no. DCXLIV; pp. 424-5, no. DCXLVII. Pentru Raț și Tatarl, și Hurmuzaki, III, p. 314, no. CCXLI.

⁵ Scrisoarea din 26 Novembre *ibid.*, p. 317, no. CCXLV.

⁶ *Ibid.*, VIII, pp. 199-200, no. CCXCII; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 380, no. DCXXXV.

⁷ P. 289.

vom vedea cum îl judeca, dar față de creștinătate, în acele zile care păreau hotărâtoare pentru cauza creștină, să dea mai mult decât un asemenea contingent. Cum Turcii călcaseră în picioare toate făgăduielile de atâta vreme răspândite între foștii lor tribulari, el se hotărî să dea o mare lovitură, nu lui Haliz-Alimed, care-l purtase cu vorba, ci noului Pașă eunuc, care fusese trimis la Vidin și, îndată după așezarea sa, îndemănase pe Pașa de Silistra, Mehmed, să treacă Dunărea, încercare răpede împiedecata de Dumitru Vornicul, luându-se și două steaguri. Din partea lui, Mihai, care slătea în lagăr la Caracăl, alăcă pe Pașa „Dinului“ mai sus de Nicopole, care, împroșcat de tunurile românești, în ziua de 10 20 Septembrie, putu să se apere. De aici Mihai se întoarse asupra Vidinului și avu luptă lungă și grea cu sangeacii din aceste părți, Domnul însuși fiind împuns adânc în pânțele de sulita unui Turc. Logofatul Buzeștilor e bucuros să poată spune că aceia cari alergara la strigatele lui, luând cu sabia capul Turcului, au fost tot vechii tovarăși de luptă, frații Buzești, Preda și Stroc, de cari de mult nu se mai vorbea. Zece zile înca prada acestui ținut urmă, nemi-loasă, și trebui să se aștepte trecerea unui cumplit vifor pentru ca să se poată întoarce oastea pe la Orșova, expediția fiind isprăvită la 15 Novembre¹.

În Memoriul lui Mihai e vorba tot de Hafiz, dar și de un Pașă de Caramania, care poate fi „Hadâmbul“ de dincolo. „Am făcut să se adune alunci oastea mea, cu care am mers spre părțile Dunării, cu toată puterea mea, și m'am așezat în lagăr în fața lagărului lor. Dar, când ne-au văzut acolo, au ieșit vitejește contra noastră cu armata lor. Așa că eu, chemând în ajutor pe Dumnezeu, am pornit lupta cu dânsii. Și s'a făcut

¹ Pp. 290-1. Cf. și Hurmuzaki, III, p. 524, no. LXXXIII.

acolo o ispravă foarte frumoasă și vrednică de pomenire, și, cu ajutorul lui Dumnezeu, de și mi-a fost ucis calul sub mine și am fost rănit într-o spată, am câștigat asupra lor biruința, cu foarte multă ucidere, în care Caraiman-Pașa a fost ucis, cu nesfârșite ale lor căpetenii, și Hafiz-Pașa cu greu a scăpat în cetatea Nicopolei. Și, după ce Dumnezeu mi-a dat biruința asupra lor, am poruncit să se înceapă a bate cetatea și, pe de altă parte, am trimis oștile mele prin locurile vecine, ca să ardă și să nimicească orice lucru, ucigând pe câți păgâni ar găsi. Și, pe când se bătea acea cetate, mi-a lipsit praful, pentru că nu adusesem destul, și de aceia am oprit bătaia.

„Și așa cu toată oastea m'am dus spre Vidin, călătorind zoce popasuri, începând de la Dunăre până la acesta și din nou de la munte până la Dunăre, distrugând toată țara dușmanului și ucigând câți inimici se puteau găsi, și, câți creștini am găsit, i-am făcut să treacă toți în Țara-Românească, împreună cu ale lor familii, averi și animale. Când apoi am ajuns la Vidin, atunci găsiu pe sangeacul de Vidin, cu alți sangeaci împreună și alți Turci de prin împrejur și încă și de la Sofia, toți foarte viteji, cari stăteau inimos să ne aștepte; cu cari, fără zăbavă, ne-am încăierat și, cu toate că vitejește-au început a se împotrivi și a se lupta, totuși noi, cu ajutorul lui Dumnezeu, i-am învins, cari au fost foarte rău tratați, și nesfârșiți dintre dânșii tăiați. Și eu, în această luptă, am primit de la un Turc o suliță în piept, pe care am scos-o și am rupt-o cu mâinile mele. Li-am luat tunurile și tot ce aveau în lagăr.

„După această ispravă am mers la Cladova, și aceia cetate a Turcilor, unde am găsit că sangeacul de acolo cu mulți Turci ne aștepta, cu multă oaste. Cu cari m'am luat la luptă și, ei neputându-se împotrivi, au

fost puși pe fugă; dintre cari o bună parte, din mila lui Dumnezeu, a fost uciși, și alții fugiră, dar toți au fost urmăriți de ai noștri prin acele câmpii, și nesfârșit de mulți dintre ai lor prinși și morți. Apoi m'am mai ținut în țara Turcului șase săptămâni, unde am voit ca toată țara aceea să fie arsă și nimicită, și câți creștini se aflară, pe toți i-am făcut să treacă în Țara-Românească, cu toate ale lor¹.

Vestea falsă, de la „trădătorii Ardeleni“, că s'a luat Oradea face pe Mihai să se întoarcă. Și el notează că pentru neisprava Vizirului acesta a fost scos și zugrumat. Nu poate lipsi să însemne *ridicarea din nou, la 8 Decembre, a omului păcii, Ibrahim*.

Povestirea se încheie așa: „Acum oricine va putea cunoaște câtă pagubă am făcut dușmanului și câtă slujbă creștinătății, distrugând atâtea țeri, de la hotarele Ardealului până unde se varsă Dunărea în Marea cea Mare, ostenindu-mă zi și noapte fără să fi avut pace sau odihnă, nici vara, nici iarna, necruțând cheltuială, nici altele, nici primejdie de orice fel“².

Încă de la 20 Octombrie, Napragy, liberat, menționează luptele de la Nicopol și Vidin și mutarea țeranilor creștini³. Soli ai lui Mihai la Praga aduc două steaguri³.

Știri din Constantinopol adaugă că Mihai înșelase cu vorbe bune pe cei doi Pași, cari se puteau crede pe deplin asigurați, și că a căzut asupra lor ca un fulger, în mijlocul nopții. A scăpat numai unul din Pași: cel „de Serbia“, al Silistrei rămânând prins; s'ar fi luat o sută douăzeci de tunuri de câmp și douăzeci și opt de cele mari. A urmat apoi luarea Nicopolei⁴. Mi-

¹ Pernice, pp. 42-4.

² Veress, *l. c.*, pp. 199-200, no. 124.

³ *Ibid.*, pp. 201-3, n-le 126-7; p. 206, no. 130; pp. 206-7, no. 131.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 395, no. DCV.

hai s'ar fi plâns la Poartă că el a fost cel atacat, după ce plătitise tributul și îngăduise negoțul¹.

De fapt Ahmed de Silistra trecuse în țară, prădând un sat la vreme de nuntă și Mihai trimesese pe un Paleolog dintre boierii lui, care-î dădu ușor afară². Alte vești nouă se cuprind în cronica versificată a lui Stavrinou, care avu și o traducere contemporană rusească: acolo se atribuie un rol și boierului Udrea. „Și Hafiz-Pașa“, continuă știrea de la Mihai-Vodă însuși, „fugi la Târnova doar cu un cal și cu două slugi, caci se temea, fiindcă Bulgarii și Sârbii erau în înțelegere cu Mihai. Și a doua zi sosi și Mihai la Nicopol și dete lupte și aprinse orașul, și-l pustii, și acolo i s'a închinat toată Bulgărima“³. Din toate părțile viu, de la participanți, vești de victorie⁴. Și la Sibiiu se știa că „Mihai-Vodă al nostru (!) e dincolo de Dunăre și a luat Nicopole și merge înainte; toată Bulgaria i s'a supus“⁵. Un Syrmay, plecat de la Dunăre, vorbea de prada a o mie de cai. În Balcani Domnul biruitor ar avea 12.000 Bulgari revoltați, cari țin drumurile⁶. Mihai el însuși, care trimete Împaratului steagurile celor trei Pași⁷, socoale la 13.000 de Turci pe adversari: supt cei doi Pași erau doisprezece sangeaci. În Nicopol au ars 6.000 de case, în Vidin 12.000. *Au avut aceiași soartă, a arderii depline, toate locurile vecine: Rahova, Florentinul,*

¹ *Ibid.*, no. DCVI. Pentru luarea Cladovei cu Cazaci și ajutorul Sârbilor, *ibid.*, p. 397². Textul grec, l. c.; cel rusesc, de d. Mihai Ștefănescu, în *Rev. Ist. Rom.*, IV, p. 170.

² V. și Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 426, no. DCXLIX.

³ *Ibid.*, p. 401, no. DCIX (aceiași știre din Constantinopol, *ibid.*, p. 431, no. DCLIX). V. și *ibid.*, pp. 414-5, no. DCXXIX. Știri din Constantinopol, *ibid.*, pp. 402-3, no. DCXIV.

⁴ V. *ibid.*, pp. 408-10, no. DCXXI.

⁵ *Ibid.*, p. 404, no. DCXVIII.

⁶ *Ibid.*, pp. 405-7, no. DCXVIII.

⁷ *Ibid.*, p. 409.

*Plevna și Vrața*¹, *supt Balcani*. „Pană la Sofia am ars peste 2.000 de sate, și pe cei de acolo, cari erau creștini sau Bulgari, mari și mici, după socoteala mea, peste 16.000 de suflete², cu toată averea lor, i-am dus peste Dunăre, și celor mai săraci prelulindeni în țerișoara mea, unde s'a putil, li-am dat atâta loc ca să-și capete hrană“. Și nu-i ajunge atât: „*acuma am de gând să trec Dunărea prin alt loc și să ard și să pustiesc toată Dobrogea până la Cetatea-Albă sau până la Mare*³. Ungurul Ștefan Toldy vorbea de 10.000 de „Greci și Bulgari“ strămutați pe malul stâng⁴.

În altă scrisoare, Mihai afirmă că *Sigismund a căutat să împiedece expediția sa — cea ce era firesc, din moment ce el începuse negocierile cu Turcii*, — și adaugă, cu mândrie. că. „*dacă ar fi avut tunuri. ar fi luat Vidinul, Silistra și Nicopol. Dar, voind să treacă mai departe cu gândul de a străbate până la Adrianopol*“ — *cel mai îndrăzneț din planurile lui!* — „*a fost împiedecat de prințul Sigismund, care, fiind în lagăr, îl amenința să între în țara lui și s'o cucerească. Așa încât fără voia sa a fost silit să se întoarcă îndărăt*“⁵.

Planurile lui Mihai nu se opresc aici. El va cere de la Împărat 4-5.000 de arcebuse și arme albe pentru călareții săi și generali deprinși cu tactica occiden-

¹ Dar castelele se țin. Pentru Plevna, *ibid.*, p. 417, no. DCXXXII.

² Din Veneția se vorbește de 60.000 de Bulgari, dintre cari 15.000 ar fi buni de oaste; *ibid.*, p. 420, no. DCXXXIX „Patriarhul Bulgariei“ pentru milă în Apus; *ibid.*, p. 420, nota 1. E vorba de Atanasie de Ohrida. V. pentru el și *ibid.*, p. 424, nota.

³ *Ibid.*, pp. 411-2, no. DCXXII. Maximilian stăruia ca Mihai să fie ajutat. Corespondența cu el și despre el, *ibid.*, pp. 412-3, n-le DCXXIV-VII

⁴ *Ibid.*, p. 414, no. DCVXXVIII. O mențiune Împăratului și la 12 Noiembrie, *ibid.*, pp. 418-9, no. DCXXXVI. Cf. și n-l următor.

⁵ *Ibid.*, pp. 400-401, no. DCIX.

tală: unul pentru pedestrime, altul pentru cavalerie¹, sau chiar patru; ar fi preferat niște săraci, dar credincioși Croați². Ii trebuiau și meșteri de mine³. Un Ghiuzelgi-Mahmud fusese trimes să păzească, în cursul iernii, Dunărea⁴.

La începutul lui 1599 se întâlnea la Praga o solie noua a lui Mihai cu una a lui Sigismund⁵. Acesta se gândise din nou la soarta sa; neputându-se înțelege singur cu Turcii, necrezând că ar putea-o duce cu Polonii, el refuza ofertele de schimb în Polonia cu cardinalul Andrei și încheie un nou act de cesiune cu Impăratul la 6 April, rămânând ca acesta să-i dea un alt adăpost și să-i găsească un loc între șefii Bisericii romane⁶. Maximilian era grabit de Rudolf să meargă în Ardeal, fiindcă — prevederea era întemeiată — s'ar putea ca nobilimea să-și aleagă un alt prinț⁷.

În schimb o alta lovitură de teatru se produse în Ardeal. Cardinalul Andrei, alt băiețandru, cu și mai puțină pregătire și înțelegere politică decât Sigismund, chemat de acesta, veni la Cluj, de unde merse, prin Sibiu și Brașov, la dieta din Mediaș, și aceasta-l proclama prinț, lasându-se vărului sau, pentru veniburi, „vidicul“ Bistriței și două cetați (29 Mart)⁸.

Nicio judecata nu e mai potrivită pentru acest act

¹ *Ibid.*, p. 409.

² *Ibid.*, p. 415, no. DCXXIX.

³ *Ibid.*, pp. 427-8, no. DCLII; pp. 428-9, no. DCLIV (scrisoarea din 8 April a lui Rudolf) și n-le următoare.

⁴ *Ibid.*, pp. 415-6, no. DCXXX.

⁵ *Ibid.*, p. 425, nota 2; cf. Veress, *l. c.*, pp. 209-10, no. 134; n-le 135-6; p. 215, no. 138, pp. 232-3, no. 153; pp. 237-9, no. 155. Cf. răspunsul dat lui Gheorghe Raț *ibid.*, pp. 136-7.

⁶ *Ibid.*, p. 425, nota 2; Veress, *l. c.*, p. 214, no. 136.

⁷ *Ibid.*

⁸ Anonimul Ardelean, la Șinca, II, p. 427.

fără socoteală, care venia însă din ambiția lui Zamoy-ski de a înfăptui acea graniță a Dunării, de care visase regele Ștefan Bálhory, decât aceia, în ton patriarhal așa de înțelept, a cronicii muntene, singura pentru această vreme: „Prea aceeaia vreamă Bator Jigmon Craiul iar intrase în multe gânduri, care nu i-au fost nici de un folos, nici lui, nici țerii, cum zice că omul înțelept află calea și pre unde n'au umblat, iar, deacă-și pierde mintea, rătăcește și pre unde au umblat. Ca și Bator Jigmon Craiul; încă nu i-au ajuns cât întâiu își închină țara la Impăratul nemțesc, ci apoi lasa și credința ce făcuse cu Impăratul, năpuslind cetatea E-puliei, și veni iar la Ardeal și se apucă cu Mihai-Vodă de cea prietenie d'întâiu. Apoi el nici așa nu se așază, și iar lăsă gând rău ca să se despartă de Mihai-Vodă și să închine Ardealul Turcilor, ci altminterea n'au avut cum face pentru cel jurământ rău și greu ce au făcut cu Mihai-Vodă, cum, pân' va fi el Craiu, în Ardeal Turcii să n'aibă treabă¹. Deci facu Bator Jigmon svat hiclean și trimese în Țeara Leșească, la văru-său Bator Andreiaș, cum să vie să fie Craiu în locul lui, și el să facă tocmeală cu Turcii, ca să înșeale pre Mihai-Vodă. Și veni Bator Andreiaș în cetatea Mediașului: acolo se împreună cu Bator Jigmon, și se strânseră toți voivozii și neamișii, jurând toți cu Bator Andreiaș“².

Andrei își luă titlul pe care-l purtase vărul său, *cît pomenirea Moldovei și a Țerii-Românești ca stăpâniri ale sale*. Indată el anunța lui Satârgi-Mohammed că înțelege a trăi în bune relații pașnice cu Sultanul³. În zădar Papa-i trimesese pe nunciul Malaspina ca

¹ Exact această motivare și în știri din Constantinopol; v. nota penultimă.

² Pp. 291-2.

³ Veress, *l. c.*, p. 22¹, no. 146.

să-l împiedece de la aceasta¹, în zădar alerga în Ardeal priceputul Iesuit Alfons Carrillo², ocupându-se de divorțul celui care se voia cardinal³ și în zădar îndemnuri de a imita pe unchiul său regele Ștefan îi veniau de la cercuri catolice⁴.

La 29 Maiu, câteva săplămâni după ce la Dunăre Pașa Mahmud prădase satele muntene⁵, un ceauș venia în Ardeal, și cardinalul îl primia solemn la Turda în cocie cu șase cai, în același timp când apărea și un sol de la Ieremia, care stăruise pentru această împăcare. Li se dădu audiență în condițiile cele mai onorabile, Andrei ieșind înaintea Turcului până în a patra odaie. „Ați căpătat un Turc“, îi spunea lui Gașpar Kornis, cu totul nemulțămît de ce se întâmplase, un emisariu al lui Mihai Székely, căpitanul imperial de la Sătmar. Intre Secui, desfăcându-se de trabanții lui Sigismund, noul prinț se putea crede asigurat, nebuinind ce se pregătește în țară și afară împotriva îndrăzneței lui nevinovății politice⁶. Un Nicolae Gávay era imediat trimis la Turci cu Francisc Buday⁷, cunoscut negociator la păgâni, Ștefan Ováry îndreptându-se spre Hanul Tatarilor⁸.

Mihai, căruia i se dăduse un domeniu în Silesia, Königsberg⁹, fu invitat prin solia lui Gheorghe Ra-

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 430, nota 1.

² *Ibid.*, p. 437, nota 1.

³ *Ibid.*, p. 440, nota 1.

⁴ *Ibid.*, p. 430, nota 1.

⁵ Hurmuzaki, IV², p. 230. Pentru negocierile lui cu Mihai, *ibid.*, pp. 236 și urm., 242-3.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 434, no. DCLXVI.

⁷ Știri de la Ieremia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supt.* II¹, pp. 533-4, no. CCLXXIX.

⁸ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 435, no. DCLXVII.

⁹ Veress, *l. c.*, p. 229.

vazdy și Gabriel Haller¹, să se închine noului prinț și să-l întovărășească în supușenia turcească pe cale de a se înfăptui. El răspunse încă din Iunie cu oferța de a da afară pe omul care venise pentru a desăvârși încunjurarea lui din toate părțile². Dar lui Andrei îi comunică întâiu că, fiind legat de Impăratul, nu poate face nimic fără a-l fi întrebat pe acesta³.

Indată după lovitura de Stat, Pezzen se înțelegea la Sâmbăla Mare (Târnavia) cu Ardelenii nemulțămiiți, și informatorul obișnuit al arhiducelui Maximilian putea să anunțe la sfârșitul lui April că Mihai ar fi gata să intre în Ardeal pentru opera de executare contra cardinalului. Aceasta însă în tovărășie cu acela pe care de curând, anume pentru rosturile ardeleni, arhiducele-l adusese din Țerile-de-Jos, anume Gheorghe Basta, Albanes din Italia-de-Sud, om priceput în ale războaielor după acele maxime ale antichității pe care le știa așa de bine, în Polonia, Zamoyski, și, pe lângă aceasta, bogat, și în ce privește politica, de experiența câștigată în acele locuri de conspirație și represiune, de tradări și acțiuni ascunse de o parte și de alta, care era teritoriul unde luptase până atunci⁴.

Pentru ca lovitura, acum hotărâtă în anumite cercuri, să reușească, *Andrei trebuia înșelat până în clipa din urmă*, și tot așa Turcii, cari, supt noul Vizir Ibrahim,

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 431, no. DCLVII. O scrisoare a lui Rudolf către Mihai în acel moment (8 April) pentru ajutor, Szádeczky, *Erdely és Mihály Vajda*, pp. 295-6, no. XVIII. V. asupra primelor relații și I Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, pp. 530-1, no. CCLXXXVII.

² Veress, *l. c.*, p. 232, no. 151

³ Cf. *ibid.*, pp. 231-5, no. 154. Scrisoarea în care spune că n'a primit steagul de la Turci fiindcă așa l-a sfătuit Andrei e în adevăr falsă (*ibid.*, pp. 236-7).

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 430, no. DCLVI. Pentru solia la Han, *ibid.*, p. 438, no. DCLXXV. Cf. și *ibid.*, p. 432, no. DCLXII.

întors la cârmă în Decembrie, păreau hotărâți să atace¹, oastea ieșind din Constantinopol la 15 Maiu. De aceea, Mihai, părând a-și aduce aminte de ce făcuse odinioară. fratele său, Petru Cercel, se arătă gata a-și parăsi țara pentru a se retrage, dar cu o întreaga oaste, în posesiunile Impăratului, unde, cum am văzut, i se gasise un culcuș². La 11 Iunie Impăratul îi trimetea pe Ragusanul Aloisiu Radibrati cu o misiune secretă³. De și prințul ardelean expediase la Praga un informator, alta scrisoare, tot așa de scurtă și de misterioasă, se adresa lui Mihai de la acela pe care el și-l recunoștea, fiindca era Impăratul creștin, după tradiție, sprijinită pe amintirea de doua ori milenare ale neamului său, ca singur stăpân⁴.

Andrei, înșliințat de ai sai, se încredea totuși așa de puțin în dispozițiile vecinului de care ar fi dorit de mult să scape prin orice fel de mijloace, încât își trimetea prin Moldova, nu pe calea munteană obișnuită, solii la Turci⁵: Ieremia-i devenise cu atât mai prieten, cu cât era vorba ca o fiică a lui să ia în căsătorie pe consilierul cardinalului, Ioan Iffiu⁶. Scrisoarea de îndatorire a acestuia căzu în mâinile lui Mihai, și vedem pe dânsa o însemnare românească în acest cuprins: „au facut Irimia tocmeala”⁷. Andrei adăugia la 3 Iulie o scrisoare cu același scop⁸. Rudolf nu voiă să-i deie docamdată niciun răspuns: să se explice, și atunci

¹ *Ibid.*, p. 433, no. DCLXIV; p. 434, no. DCLXV.

² *Ibid.*, p. 431 și urm. Din Moldova se vorbea de intenția lui de a trece la Muscali; *ibid.*, p. 434, no. DCLXV; p. 436, no. DCLXX.

³ *Ibid.*, p. 435, no. DCLXVIII.

⁴ *Ibid.*, p. 436, no. DCLXXI.

⁵ *Ibid.*, p. 437, no. DCLXXII.

⁶ *Ibid.*, p. 437, no. DCLXXIII.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, p. 437, no. DCLXXIV.

numai se va lua o hotărfire, „cum se potrivește cu noi și cu sângele nostru“¹.

Meșteșugul lui Mihai merse așa de departe, încât el se supuse somației, adusă prin Ravazdy și prin Nicolae Vitéz, șpan de Turda, vecinului, care-l considera ca un dregător al lui ce și-a zăbovit îndeplinirea unei neapărate datorii, și consimți să presteze la 26 Iunie un jurământ ca acela pe care-l făcuse odată lui Sigismund². Supt acest act, dat și în calitatea de simplu „consilier“ ardelean, pe lângă aceia de „Domn al Țării-Românești“ (*dominus*), dar fidel al prea-luminatului prinț al Ardealului, Moldovei, Țării-Românești ș. a., se iscăliau, cu bună credință, ca unui cari nu știau ce se pregătește, și Mitropolitul și boierii: Vornicul Dimitrie, Teodosie, Banul Mihalcea, Logofătul Miroslav, Banul Calotă, Radu Clucerul și Preda Postelnicul, Stroe Stolnicul,—Buzeștii—, Radu Comisul, Vistierul Andronic —care iscălește grecește—, Șerban Păharnicul, viitor Domn supț numele de Radu-Vodă, Aga Leca, luptătorul de la Orade și de la Lugoj, un alt Grec, iscălind pe jumătate grecește, Pană Vistierul și, în sfârșit, Armașul Sava. Prin aceasta Mihai căpătă voia de a-și trimete noi soli, la Praga³, de a trece 2.600 de puști de care avea nevoie⁴ și o scrisoare, vădit nesinceră, către Ieremia, căruia i se spunea să cruțe pe Mihai cu care, el, Andrei, s'a înțeles pe deplin (2 Iulie)⁵.

¹ *Ibid.*, p. 437, nota 1.

² Hurmuzaki, III, pp. 329-32, n-le CCLV-VII.

³ Pentru soli și Veress, *o. c.*, p. 247, no. 164; pp. 249-50, n-le 166-8; p. 252, no. 170; pp. 253-4, n-le 172-3. Tot acolo dania către Mihai a moșiei silleslene Künigspersg; *ibid.*, pp. 255-6, no. 174.

⁴ *Ibid.*, la această dată.

⁵ *Ibid.*, pp. 244-6, no. 162. Și totuși d. Veress înalță frumosul sentiment creștin al lui Andrei, Mihai rămânând un mincinos și un trădător; *ibid.*, p. XIII. Aceasta pentru că residentul toscan a văzut de la un ministru de frunte al lui Matthias că Mihai a promis

Lui Ibrahim Vizirul îi spunea, cu aceeași sinceritate, că e gata să facă pace cu Sultanul¹.

Gândul adevărat al lui Mihai, care scrâșnind din dinți va fi iscălit *această nouă jignire ce i se aducea prin revenirea la vechea situație de căpitan al Ardealului*, cum o și subliniau boierii, dintre cari unii erau chiar vinovații pentru actul trădător din 1595, se vede din știrea pe care, îndată după aceasta, o dă unul din credincioșii lui Maximilian, despre cererile unei noi solii a lui Mihai la Praga, unde totuși se căuta pacea cu Turcii²: „e statornic, se roagă numai să se atace Ardealul; e hotărât să-i cadă în spate pe la Brașov; are 8.000 de cai și 12.000 de pedestri plătiți, afară de oastea de țară“³. Petru Armeanul putea să anunțe la 22 Iulie că Mihai nu numai că e credincios, dar „*va încerca atâta de se va auzi și vedea în Ardeal peste câteva zile o bună veste, chiar de ar fi să-și piardă întru aceasta trupul și viața*“⁴. Iar, pe când Impăratul continua cu asigurările obișnuite⁵, Basta scria din Cașovia că *Mihai îl zorește să între în Ardeal*⁶. Impăratul, căruia

să dea „capul cardinalului Báthory“; *ibid.*, p. 246, no. 163. Dar lasă la o parte *asigurarea nunciului din Varșovia că Andrei a cerut lui Ieremia (Septembre) să-l ajute a izgoni pe Mihai*, *ibid.*, pp. 256-7, no. 175. Și la 10 Novembre acesta era tot în tabăra de la Roman; *ibid.*, pp. 274-5, no. 189. *Un căpitan polon așteptase toată vara pe Turci stând să atace, pe la Buzău și Râmnic. Simion trebuie să fie instalat*; *ibid.*, pp. 333-4, no. 232. Și solii din Ianuar 1600 la Praga ai lui Mihai vorbesc de somația prin Csusmortány (Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 606).

¹ *Ibid.*, p. 443, no. DCLXXXVI. V. și n-l următor.

² *Ibid.*, p. 439, no. DCLXXXVIII. Cf. și *ibid.* pp. 439-40, no. LXIX.

³ *Ibid.*, p. 438, no. DCLXXVI.

⁴ *Ibid.*, p. 441.

⁵ *Ibid.*, p. 442, no. DCLXXXII.

⁶ *Ibid.*, no. DCLXXXIII.

Mihai îi spunea cu nerăbdare că afacerea nu se poate zăbovi¹ printr'o misivă de același tip, recomanda generalului său să se îndrepte după ce-i va spune negociatorul întregii afaceri, Pezzen (26 Iulie)².

N'avem nicio știre de-a dreptul cu privire la unele solii ale lui Andrei care s'ar fi perindat în timpul verii. Mihai vorbește de un trimis ardelean în Moldova. Toma „Ciomârtan“ sau Csomortány, nemeș, de origine, cum se vede, românească, pentru a se pune la cale o năvălire în Țara-Românească, împreună cu Turcii lui Ghiuzelgi-Mahmud, Vizirul, — erau acolo și pribegi, ca Lătrânuș Vistier Dan și Vintilă Clucerul, cari cereau să fie liberați de Mihai „care e mai rău ca un Turc“³, — de sosirea la dânsul a unui ceauș Hussein, împreună cu un mare capitan din Banat, de obârșie sârb, Gheorghe Palatici. Csomortány vine apoi la Domnul român cu îndemnul de a părăsi țara, căci nici Sultanul, nici vecinii nu-l mai sufăr⁴. Invitația de a părăsi țara o adverește și capitanul polon de la graniță: „În această vreme Ieremia-Vodă trimise un om la Mihai-Vodă ca să-i dea Țara-Românească pe sama fratelui său. *Ieremia a avut oastea gata*, tot așa ca și Andrei Báthory; și acesta trimise un om la Mihai-Vodă ca să-i cedeze Țara-Românească“ — dar poate că e vorba de jurământ, căci urmează: „ca să-i facă jurământ de supușenie și să înceteze de a lupta contra Turcilor“⁵.

¹ *Ibid.*, p. 444, no. DCLXXXVIII.

² *Ibid.*, p. 444, no. DCLXXXVII.

³ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 487-8. La 1-iu Octombrie Ieremia scria lui Zamoyski despre intervenția boierilor munteni, cari merg, cu „suferințele“ lor și în Polonia, *ibid.*, p. 551. Ingroparea reginei Poloniei, de care e vorba, este în Octombrie; *ibid.*, p. 554.

⁴ Pernice, pp. 44-5. De fapt Csomortány era în țară în momentul năvălirii lui Mihai și fugi în Moldova (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, p. 555).

⁵ Veress, *l. c.*, p. 338.

Din partea lui, Mihai își urmăse vechile legături cu Ibrahim, acum, precum s'a spus, din nou Mare-Vizir, și, nu numai că izbutise a se asigura că nu va fi atacat de trupele Sultanului, dar, arătând, de bună samă, pe cardinal ca omul Polonilor, făcu să nu i să trinească steagul de întărire pe care-l cerea de mult pentru a-și asigura stăpânirea¹. Se pare chiar că *Ibrahim era gata să dea lui Mihai însuși acest steag ardelean*: acesta e înțelesul unei părți din Memoriul lui către Marele Duce de Toscana („Ebraim voler primo mander o standardo a me che al cardinale“) ².

În Memoriul acesta, care-i vădește așa de credincios, potrivit cu însași realitatea lucrurilor, puternicul suflet de aprigă sinceritate, Mihai asigură că, trimis de Împăratul pentru orice hotărîre la Basta, — *dat, adecă, în sama acestuia, care, el, și în numele Împăratului, și nu „Valahul“, pentru sine, trebuia să atace pe Andrei și să ieie Ardealul* —, el se înțelesese deplin cu generalul imperial, așa de necunoscut lui ca fire și scopuri și în care era să descopere un spirit egoist, neîncrezător și gata de toate uneltirile și trădările. Înțelegerea s'ar fi făcut, spune el, așa „ca la cutare zi eu să fiu cu oastea în Bârsa, loc din Ardeal, și tot în ziua aceea el să fie la Cluj“ ³. Și, de fapt, avem scrisoarea lui Basta din 2 August, în înțelegere cu solul lui Mihai: „*către sfârșitul lunii August el se va găsi cu 6.000 de pedestri și 3.000 de călări la hotarele Ardealului, cu douăsprezece tunuri. Și în același timp Voevodul însuși va intra cu 10.000 de pedestri și tot atâția călări*“ — deci asupra lui cădea greutatea întreprinderii — „și va atrage la sine pe Secui, cu cari el a tratat întâiu“ ⁴. Și un

¹ *Ibid.*

² Pernice, p. 45.

³ *Ibid.*

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 446, no. DCXCIV.

informator al lui Maximilian era sigur, cam la aceeași dată — și alții, spune el, fiind de această părere, — că „Basta împreună cu Mihai-Vodă va supune pe Ardeleni“¹. Altul, vorbind de „porunca secretă către Basta de a se uni cu Valahul și a supune Ardealul cu puterea“, arată că acesta are, pe lângă grupul sau din Țerile-de-jos, 2.000 de Silesieni, 2.000 de trupe platite de Pezzen și 500 de haiduci, pe lângă 1.500 de caiteri din Silesia, ostași locali din Ungaria Superioară și 600 de Cazaci, cu tunuri și mașini de războiu².

Atacul *în acel moment* era absolut necesar pentru Mihai, a cărui situație, în ciuda legaturilor cu Turcii, care cu aceeași lipsa de sinceritate se faceau și se desfăceau, devenia din ce în ce mai amenințată. Știri sigure din Constantinopol asigură atunci că, și din cauza prădăciunilor care se făceau neconținut pe Dunăre, cu prindere de vase, de către haiducii lui Vodă, cari opriau luntrile expediției proiectate, în afară de haiduci cari jăfuiau până la Sofia³ Ibrahim voia să trimeată, odată cu steagul pentru Andrei, *un altul pentru Simion Movila, care să înlocuiască pe Mihai*⁴, și se semnala și *adunarea de trupe în Moldova, Ieremia aflându-se spre toamnă la Roman, în fruntea lor*. Capuchchiaiua Domnului Moldovei spunea unui confident ca. în același timp când Serdarul Mahmud aștepta la Rasgrad, cu 15.000 de oameni, contra lui Mihai „Moldo-

¹ *Ibid.*, p. 447, no. DCXCVI.

² *Ibid.*, p. 448, no. DCXCVIII.

³ *Ibid.*, p. 448, n-le DCXCIX, DCC.

⁴ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. I*², p. 556. O știa și nunciul Malaspina; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 453, no. DCCXI. 5.000 de oameni erau gata în Octombrie, pe lângă straja de la Focșani; *ibid.*, p. 469, no. DCCXLII.

veanul“, îndată ce va fi primit steagul, va face o demonstrație asupra Țerii-Românești“, Andrei fiind și el gata de năvălire¹.

Avem, de altfel, și scrisoarea din 17 August, către Ibrahim, a lui Andrei, care primia atunci pe noul ceauș Mustafa². Voia să aibă de la Turci și Inăul și Lipova, cuiburi de pradă pentru Banatul său. dar mai ales să nu se recunoască existența politică deosebită a Țerii-Românești, pe care o considera ca reunită cu Ardealul său într'o măsură mai mare decât chiar Sigismund în zilele cele mai trufașe ale tristei sale domnii. Lui Mihai să nu i se dea măcar steagul, care ar însemna, cum spune el, o „osebire“, și el nu vrea să o admită. Cuvintele întrebunțate sânt perfect clare: „Ce răspuns am de la Mihai-Vodă din Țara-Românească“ — nu: al Țerii-Românești“ — „îți va aduce înaintea ceaușul Husein; dar, cum am aflat de la Francisc Buday, dumneata vrei să osebești (*absondern*) țara lui de a noastră; însă Mihai-Vodă a devenit *una cu noi* (*eins worden*), ca pe vremea prințului care a fost înaintea noastră. Pe lângă aceasta am aflat că i-ai trimis un steag și un buzdugan. Dintr'aceasta pot băga de seamă că vrei să-l osebești de noi... Mă rog încă odată să nu osebești Țara-Românească, pentru că, dacă Valahul se apucă de ceva, mă rog să fiu scusat, căci sântem totdeauna supuși și ascultători puternicului Impăral. Și nădăjduim să căpătăm în aceste afaceri un bun răspuns“³. Prin solul trimis cu ceaușul cel vechiu, Husein,

¹ *Ibid.*, p. 447, no. DCXCVII.

² Pentru negocierile lui la Poartă, și cu Ieremia Veress, *l. c.*, pp. 263-4, no. 180. Încă din Iunie un sol al Domnului Moldovei venia la Cluj cu ceaușul. V. Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. v.

³ *Ibid.*, pp. 448-9, no. DCCI.

cardinalul cerea nu numai Lipova și iertarea sau zăbovirea tributului în restanță pe mai mulți ani, oferind garanția regelui Poloniei, dar și aceea că, dacă ar fi să fie scos Mihai, el, Andrei, sau urmașii lui, să aibă dreptul de a alege pe cine vor voi¹. Totuși Mihai avu steagul, și el cerea să se reînceapă comerțul cu țara sa².

Petru Grigorovici³ vorbea la Praga de scrisori primite nu numai de la Sultan, ci de la mama lui și de la Ibrahim, de darurile Sultanei, de caftanul pentru copilul Patrașcu, — dar ceaușii au fost reținuți de Mihai, care-i va trimete, împreună cu scrisorile lui Andrei către Turci la Praga, alte scrisori, prin care Aga Leca umbla după Domnie, fiind tot atunci descoperite. Domnul porunci să se arăte Împăratului ca el a răspuns Sultanului așa: e gata să se împace cu el, ba chiar *să-i supuie Ardealul rebel*, că altfel, *cu „Unguri, Nemți și Spanioli“, va arde totul până la Constantinopol*, ca e dispus a mijloci pacea cu Împăratul⁴. În relațiile cu Turcii el se arăta mândru și dârz și, cum în acest moment al sosirii steagului, unii Turci prădasera în Oltenia, el strigă ceaușului că atunci nu se mai su-pune Sultanului⁵.

În același timp se producea pe lângă Basta o intervenție ardeleană pentru a-l opri în loc. Mihai o încreamnă în expunerea sa, așa de veridică, în stare să fie controlată în orice punct cu documentele con-

¹ *Ibid.*, p. 452, no. DCCX.

² *Ibid.*

³ Scrisorile de recomandatie ale lui Mihai pentru el, fără dată, *ibid.*, pp. 480-1, no. DCCLXIV.

⁴ *Ibid.*, pp. 477-8, no. DCCVIII. Reținerea ceaușilor și *ibid.*, p. 481, no. DCCLXV; pp. 488-9, no. DCCLXXX.

⁵ *Ibid.*, p. 480, no. DCCLXIII.

temporane: „Cardinalul a trimis pe Gașpar Kornis la Gheorghe Basta — sau la, Giurgiu“, cum îi zicea el —, „nu știm în ce chip, nici cu ce scop, nici ce au tratat între ei, dar știu bine că Basta n'a vrut să vie în ziua hotărâtă, nici să-și fie făgăduiala, și sper ca de aceasta va da socoteală înaintea lui Dumnezeu, pentru că m'a părăsit fără să mă ajute într'o întreprindere ca aceasta, cu riscul de a mă pierde, pe mine și familia mea“¹. De fapt, cum o arată însuși castelanul de Cașovia, Nicolae Fagina, Kornis a găsit pe Basta la Tokaj și i-a arătat de ce s'a așezat Andrei în Scaun, de ce, în așteptarea nunciului, a zabovit sa-și arate sentimentele bune, ale sale și ale țerii, față de Impărat. Acum însă, când „a băgat de sama că Impăratul ar putea porni cu războiu asupra lui“, o face, asigurând ca în negocierile cu Turcii a vrut numai sa-i oprească pe loc². Și regele Poloniei, care totuși, în Maiu, ceruse Sultanului sa dea Ardealul „unui om creștin care ar fi aprobat de noi și de urmașii noștri“, fu adus, la 24 August, să intervie, în interesul Ardealului și al creștinătății, pentru iertarea de către Imperiu a aceluia a carui instalare a socolit-o însuși „de mirare și neașteptată“³. Dar tot odata solul polon la Praga, Gostomski, vorbind de gândul ambițiosului cardinal de a uni Ardealul cu regatul Poloniei, observă glumeț ca el ar dori mai mult unirea Poloniei înseși — la care-și credea drepturi dupa marele sau unchiu — cu Ardealul⁴. Condiții se presintau Impăratului, în Septembrie, prin care se prevedea recunoașterea supu-

¹ Pernice, p. 46.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 449, nota 1.

³ *Ibid.*, p. 450, no. DCCIV. Răspunsul Impăratului fu că la generalități răspunde și el cu generalități; *ibid.*, p. 456, no. DCCXVI.

⁴ *Ibid.*, p. 451, no. DCCVI.

nerii către Ardeal a țerilor noastre și cedarea graniții vestice¹. Era vremea când nunciul din Ardeal facea cele mai mari sforțări, nu fără a pune în vedere plecarea sa — „mai curând decât să văd primindu-se de un cardinal steagul turcesc, eram hotărît să plec“² — și răsbumarea împăratului, pentru a desface pe cardinal de Turci³.

De-odată, la 7 Septembrie, când nunciul credea că „s'a rupt țesătura Polonilor“⁴, Basta credea că poate să anunțe lui Pezzen că Mihai a și intrat în Ardeal. De fapt acesta întrebuițase o stratagemă pentru a sili pe Basta să între⁵. Generalul imperial, care trimesese o avangardă la Careii Mari, era de părere ca, de și Silesienii lui nu merg bucuroși împreună cu Ardelenii⁶. — În curând i s'a luat și o parte din trupe, între cari raiterii silesieni pentru apararea Granului⁷ —, să se facă intrarea, chiar de ar fi sa se opueie Turcii, pe cari. unit cu Minai, i-ar bate⁸. Și Pezzen era de parere că s'ar putea produce intervenția militară⁹. Dar la Praga, unde se cauta a se face mult cu mijloace puține, se temeau ca nu cumva razboiul în Ardeal să lase Ungaria Superioară descoperită¹⁰. De altfel, „de mila supușilor“, la 24 Septembrie, se dadeu patentele imperiale pentru nego-

¹ *Ibid.*, pp. 463-4, no. DCCXXXIV. Îndreptățiri pentru el; p. 464, no. DCCXXXV.

² *Ibid.*, p. 454, no. DCCXI.

³ *Ibid.*, pp. 453-4, no. DCCXI.

⁴ *Ibid.*, p. 454, no. DCCXI.

⁵ *Ibid.*, p. 454, no. DCCXI.

⁶ V. și *ibid.*, p. 458, no. DCCXXI.

⁷ *Ibid.*, p. 457, no. DCCXIX; p. 460.

⁸ *Ibid.*, no. DCCXII.

⁹ *Ibid.*, p. 454, nota 2.

¹⁰ *Ibid.*, p. 457, no. DCCXX.

ciarea păcii cu Turcii¹. Indată se și numiau negociatorii de ambele părți². Se punea între primele condiții ca Ardealul și Țara-Românească să treacă la Imperiu³ sau să fie cuprinse în pace, rămâind neutralizate⁴.

Nehotărită, *Curtea din Viena* —, căreia i se plângea Mihai de această nemișcare⁵ — *refusă să-i deie lui Basta orice instrucții clare*: poate face el ce i se pare mai potrivit⁶. Dar Mihai nu plecase încă, de și toate măsurile erau luate, de și cardinalul îi sechestraseră posesiunile din Ardeal și oprise pe Armean, care venia de la Praga, luându-i scrisorile⁷.

De fapt, zabava cuceririi Ardealului de Mihai și de Imperiali împreună a fost determinată de rugămintele lui Malaspina, represintantul politicei pontificale de înțelegere între creștini. La 7 Septembrie el asigură pe Basta că s'a înțeles cu cardinalul, care deci nu mai trebuie atacat⁸. La 10, Andrei însuși, trimetând pe Ștefan Kakas, și cu oferte de a lua în casătorie pe Maria Cristina⁹, arăta Impăratului că venise în Ardeal numai ca să colaboreze cu Sigismund, că, ajuns prinț, e totuși mai bun decât altul, că se consideră ca legat

¹ *Ibid.*, p. 458, no. DCXXII.

² *Ibid.*, p. 158, nota 2; p. 459, no. DCCXXVIII și nota 1. V. și *ibid.*, p. 464 și urm. Se negocia și cu Tatarii, prin Alexandru Paleologul; *ibid.*, p. 460, nota 1.

³ *Ibid.*, p. 459, no. DCCXXVII.

⁴ *Ibid.*, p. 461, no. DCCXXXI. V. și *ibid.*, nota 1; p. 462, no. DCCXXXII.

⁵ Veress, *l. c.*, pp. 260-1, no. 177.

⁶ *Ibid.*, p. 451, no. DCCVII.

⁷ *Ibid.*, pp. 451-2, no. DCCVIII.

⁸ *Ibid.*, p. 455, no. DCCXIV.

⁹ Veress, *l. c.*, pp. 265-7, no. 182; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 479, no. DCCXI.

de Impărat, că s'a supus ordinului Papei și n'a încheiat cu Turcii¹. Și din nou. la 15. nunciul se ruga sa nu se facă războiul².

Dar peste două zile un nou sol al lui Mihai era la Satmar, și Basta. care căzuse rău bolnav³. știa acuma că granița n'a fost trecută⁴. Dispozițiile celor de la Praga erau contra Domnului, aflându-se că el a făcut înțelegeri — dar era cea din Iunie! — cu cardinalul și ca a dat știri false despre invazia sa⁵. Și Basta. care primise doi soli de la Mihai, cu vești desperate⁶. se arăta convins ca prietenia cu „Valahul“, jurat cardinalului, e pierduta și afacerea nu poate deci să continue⁷. Trebui sosirea Armeanului pentru ca Impăratul să afle că în gândul lui Mihai nimic nu fusese schimbat⁸. El izbutise atâta: a se asigura ca nu va fi atacat de Turci⁹.

Imperialii nu mai aveau însă acuma grija lui. La Praga gândul de capetenie era pacea cu Turcii. In ce privește afacerile ardelene, consilierii lui Rudolf nu mai aveau încredere în nimeni: nici în Basta, nici în nunciu¹⁰. Cardinalul, care cunoștea foarte bine ce se trateaza cu Turcii, presinta acuma, fără să se mai ferească de nimeni, condițiile sale. Capuchehaiaua Moldovei, Aga Caraiman, le resuma astfel: „*să i se dea Țara-Românească și unele părți către Ti-*

¹ *Ibid.*, p. 455, nota 2.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 458, no. DCCXXIV.

⁴ *Ibid.*, p. 456, no. DCCXVI.

⁵ *Ibid.*, no. DCCXVIII.

⁶ *Ibid.*, p. 461, no. DCCXXX.

⁷ *Ibid.*, p. 459, no. DCCXXVI.

⁸ *Ibid.*, p. 460.

⁹ *Ibid.*, pp. 462-3, no. DCCXXXIII.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 465-6, n-le DCCXXXVII-VIII.

mișoara“, cu cedarea drepturilor asupra Lipovei și Inăului. Odată ce se va ajunge la pace, „el se va osteni împreună cu Moldoveanul să prindă pe Mihai Voevod și să-l trimeată aici la Poartă, dar cu învoială ca acea Țară-Românească să nu fie recunoscută altora decât fratelui Moldoveanului, cum i-a mai fost promisă, cu plata tributului anual, adecă de 5-6.000 d: țechini de aur, cum se plătia în vremea veche, și tot așa și Ardealul“¹. La 22 Octombrie se răspundea din Polonia Sultanului, care anunțase încheierea pacii cu cardinalul².

În locul dorinței de rasbunare a Curții din Praga³ era însă acuma, pentru a pune din nou pe tapet chestia invasiiei, altceva și decât pânda lui Mihai, care nu se oprise decât până se va produce obișnuita retragere a Turcilor, de Sfântul Dumitru, în cartierele de iarna.

De la început, fusese contra lui Andrei o puternică opoziție ardeleană, dușmană în genere a Báthoreștilor. O represintau partizanii sinceri ai politicei creștine, ca Gașpar Kornis, ca Napragy, dar și alții, ca Ștefan Boesakai, care doria coroana pentru dânsul⁴. La 24 Octombrie, acesta din urmă recomanda Imperialilor să nu piardă prilejul contra lui Andrei, căci, „dacă lupul va capăta mai multe puteri și mai multă maduvă, fără îndoiala va îngadui mai greu vulturului să-i iea pielea“⁵.

De la Satmar deci, Mihai Székely, care era sigur că

¹ *Ibid.*, p. 469, no. DCCXLII.

² *Ibid.*, pp. 470-1, no. DCCXLV.

³ Pentru bani lui Mihai, *ibid.*, p. 473, no. DCCXLVIII, și Veress, *l. c.*, la această dată.

⁴ *Ibid.*, p. 449, no. DCCII și nota 1.

⁵ *Ibid.*, p. 471, no. DCCXLV.

Mihai va da lovitura, înainta spre hotarul Ardealului, cu ce trupe avea la îndemână¹. Ieremia Movilă era, din parte-i, la Roman, în ziua de 26 Octombrie și trimetea scrisori de taină². Și Mihai însuși spune, precum am făcut pomenire ceva mai sus, că, puțin mai înainte, prin Csomortány, care, cum am văzut, rămăsese în țară. Andrei îi arătase cum că, de oare ce nu-l vreau Turcii, el nu-l mai poate ținea, ci să plece, ceea ce el ar fi simulat că vrea, cerând numai un adăpost în Ardeal: „să părăsesc țara mea, pentru că nici ei (Ardelenii), nici Moldovenii, nici, încă mai puțin, Turcii nu erau mulțumiți și nu voiau să admită ca eu să rămân în Țara-Românească; așa că, văzând ca eram încunjurat din toate părțile de dușmani, cum am știut mai bine am trimis îndărăt pe Ciomârtan, cu un răspuns plăcut, și l-am rudă ca în numele meu să stăruie de cardinal a-mi da în Ardeal vre-un loc unde să pot locui cu familia mea”³. Intocmai așa spune și Cronica românească a țării. „Atuncea Ierimia-Vodă, Domnul Moldovei. dacă se așeză Bator Andreiaș de crăie, iar el trimise cărți la Bator Andreiaș cum să fie amândoi una și să scoată pre Mihai-Voda din mijlocul lor și, de nu va ieși de voie, ei să ridice oști asupra lui, să-l prinză și să-l dea Turcilor“ — afirmație adevărată, cum iarăși am văzut, pe deplin prin izvoare străine. „Și Bator Andreiaș fu bucuros aceluia sfat rău și trimise sol la Mihai-Vodă pre un neamiș, anume Ciomârtan Tamaș, cum să iasă Mihai-Vodă din țară cu pace, că apoi va încăpea în mâinile Turcilor”⁴. În sfârșit niște scrisori prinse în ultimul moment, după ce Mihai va trece munții, arată

¹ *Ibid.*, pp. 473-4, no. DCCL.

² *Ibid.*, p. 472, no. DCCXLVII.

³ Pernice, p. 45.

⁴ P. 231.

că Andrei, care trimesese totuși la Mihai pe Palatici cu o solie prietenească de asigurare, știa despre venirea lui Ieremia, pe la Oituz, contra aceluși „necredincios și călcător de jurământ“ Mihai, pe care „Dumnezeu îl va pedepsi cum i se cade“¹.

Nu se mai pulea aștepta. „*Nimenea nu vrea de Ardeal, îl ieau eu*“, aceasta-i era hotărîrea².

¹ Hurmuzaki, III, p. 424. Cf. raportul, iscălit, al lui Ioan Dărăni, *ibid.*, pp. 427-9.

² Mehr hab ich von den Sibenbürgern gehört das der Weyda in des Wallachey vermeldt haben soll, die weil sich umb Siebenbürgen Niemandts annehmen will, so will er sich gleich darumben annehmen; *ibid.*, p. 475, no. DCCLIII.

TABLA DE MATERII

	Pagina
I. — Cucerirea Ardealului	1
II. — Lupta cu oamenii Împăratului	41
III. — Cucerirea Moldovei	67
IV. — Răscoala nobilimii ardeleni	91
V. — Pierderea Țerii-Românești	104
ANEXE. — I. Politica lui Mihai Viteazul	143
II. Comemorarea lui Mihai Viteazul la Academia Română	157
III. Soarta faimei lui Mihai Viteazul	169
Tabla numelor	201
Erata	227

Această carte s'a lucrat aproape în întregime, după un manuscris foarte greu, de dr. Milu Manolescu.